

Harmadik kötet, 26.195

HA 1.759

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTER MEGBIZÁSÁBÓL

Dr. MELICH JÁNOS

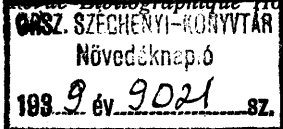
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

DR. GULYÁS PÁL

ÚJ FOLYAM. * XXVI. KÖTET.

1918. ÉVFOLYAM.

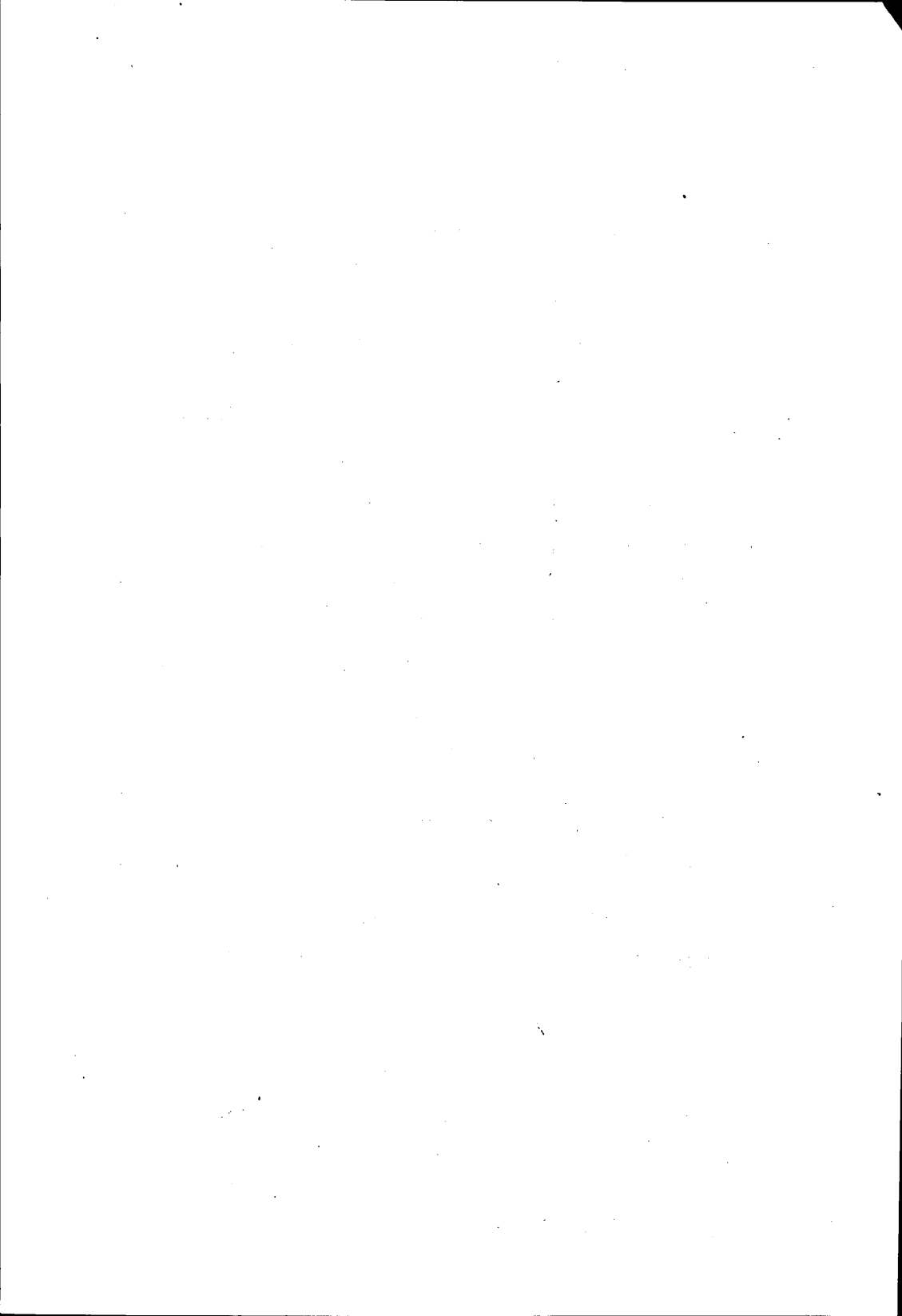
(A Bulletin de la Revue Bibliographique Hongroise c. mellékklappal.)

BUDAPEST

KIADJA A M. N. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA.

1918.

TARTALOM.

1. ÉRTEKEZÉSEK, ÖNÁLLÓ KÖZLEMÉNYEK.

	Lap
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM Országos Széchényi Könyvtára az 1917. évben	129
DR. BARANYAI ZOLTÁN. Újabb adalékok Kont Ignác «Bibliographie Française de la Hongrie»-jához	68
DR. BAROS GYULA. Arany, Petőfi és a ponyvairodalom	154
DR. GULYÁS PÁL. A Karoling-korszak előtti miniatura	39
DR. GULYÁS PÁL. Schneller István könyvtári szakrendszere	145
ISOZ KÁLMÁN. Berlioz «Rakoczy»-jának eredeti kézirata. (Három szövegközi hasonmással)	I
MAGYAR KÖNYVESHÁZ. Adalékok Szabó Károly Régi magyar könyvtárának II. kötetéhez. (DR. FERENCZI Zoltántól, HAMAR Istvántól, KEMÉNY Lajostól és DR. ZOVÁNYI Jenőttől)	78
DR. VÁCZY JÁNOS. Mutatvány a M. N. Múzeum Orsz. Széchényi könyvtárában őrzött irodalmi levelestár készülő katalógusából	12
VIDÉKI KÖNYVTÁRAINK 1916-ban	182

2. ADATTÁR.

DR. IVÁNYI BÉLA. Az eperjesi egyház könyvtára 1606-ban	89
KEMÉNY LAJOS. A kassai könyvkötőcéh történetéhez	93

3. TÁRCA.

ÉVNEGYEDES JELENTÉSEK a M. N. Múzeum könyvtárának állapotáról 1917 ápr. 1-től 1918 március 31-ig	94, 200
---	---------

4. SZAKIRODALOM.

A FŐVÁROSI Pedagógiai könyvtár könyvjegyzéke. I. rész. Σ	109
BARCZA IMRE. A középeurópai vámunió kérdésének irodalma. Ism. —sp—	209
DR. ECKHARDT SÁNDOR. Az aradi közművelődési palota francia könyvei. Ism. Σ... ..	208
DR. GÁRDONYI ALBERT. Magyarországi könyvnyomdászat és könyvkereskedelem a XVIII. században. Ism. DR. GULYÁS PÁL	100

	Lap
DR. GULYÁS PÁL Könyvtári problémák. Ism. NÉMETHNÉ DR. SEBESTYÉN IRÉN	103
KACZIÁNY GÉZA. A magyar memoire-irodalom 1848-tól 1914-ig. Ism.	
DR. GULYÁS PÁL	108
KÓHALMI BÉLA. Könyvek könyve. Ism. BIBLIOFIL	208
MIKLÓS E. De Hongaarschen bijbeln in Nederland. Ism. G—1.	209

5. KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

ZEITSCHRIFT FÜR BÜCHERFREUNDE. Új folyam. VII. évf. 1—6. szám	211
ZENTRALBLATT FÜR BIBLIOTHEKSWESEN. XXXIII. évf. 7—12. sz. XXXIV.	
évf. 1—2. sz.	113, 212

6. VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Előléptetés a M. N. Múzeum Könyvtára tisztviselői karában	119
A budapesti Kir. Magy. Tudomány Egyetem könyvtárának 1914—1916.	
évi állapotáról	119
A budapesti Városi Könyvtár 1916. évi működéséről	123
Válasz (DR. BRAUN RÓBERT-től)	128
Helyreigazítás	128
Kitüntetések	216
Kinevezések	216
Halálozások (G. P.)	216
Helyreigazítás a Régi Magyar Könyviráshoz (K. Gy.)	217
Még egy szó a magyar közmívelődési könyvtárakról (DR. GULYÁS PÁL-től)	218

*

VÁLTOZÁSOK a magyarországi nyomdáknál 1917 máj. 1-től 1918 márc. 15-ig	128
--	-----

*

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ	223
---------------------	-----

*

TARTALOM	255
----------	-----

TABLE.

1. ARTICLES DE FONDS.

	Page
BARANYAI ZOLTAN. Supplément nouveau à la Bibliographie Française de la Hongrie de Ignace Kont	2*
BAROS JULIUS. Arany, Petőfi und die Volksbücher... ..	11*
BIBLIOTHÈQUE HONGROISE. Contributions au II. volume de l'ancienne Bibliothèque Hongroise de Charles SZABÓ (par M. M. Zoltán FERENCZI, Étienne HAMAR, Louis KEMÉNY et Eugène ZOVÁNYI)... ..	2*
LA BIBLIOTHÈQUE SZÉCHÉNYI du Musée National Hongrois en 1917	9*
GULYÁS PAUL. Vorkarolingische Miniaturen... ..	2*
GULYÁS PAUL. Stefan Schnellers Bibliothekssystem	10*
d'ISOZ COLOMAN. Le manuscrit original de la «Marche Rakoczy» de Berlioz (Avec 3 facsimilés dans le texte)	1*
NOS BIBLIOTHÈQUES de province en 1916... ..	14*
VÁCZY JOHANN. Probestück aus dem in Arbeit befindlichen Katalog der in der Széchényischen Bibliothek des Ung. Nationalmuseums befindlichen literarischen Korrespondenz	1*

2. DOCUMENTS INÉDITS.

IVÁNYI BÉLA. Die Bibliothek der Eperjeser Kirche in 1606	2*
KEMÉNY LUDWIG. Zur Geschichte der Kassaer Buchbinderinnung	2*

3. INDICATEUR OFFICIEL.

BERICHT über die Széchényische Bibliothek des Ungarischen Nationalmuseums. April 1917—März 1918	3*, 13*
--	---------

4. LITTÉRATURE.

BARCZA EMERICH. Bibliographie der mitteleuropäischen Zollunionsfrage. Par —sp—	15*
ECKHARDT ALEXANDRE. Les livres français du Palais d'instruction populaire à Arad. Par Σ	15*
GÁRDONYI ALBERT. Ungarns Buchdruckerkunst und Buchhandel im 18. Jahrhundert. Paul GULYÁS	4*

IV

	Page
GULYÁS PAUL. Bibliotheksprobleme. Par Mme Irène NÉMETH-SEBESTYÉN	5*
KACZIÁNY GÉZA. Die ungarische Memoiren-Literatur von 1848 bis 1914.	
Par Paul GULYÁS	6*
KÓHALMI BÉLA. Buch der Bücher. Par Bibliophil	15*
MIKLÓS E. De Hongaarschen bijbelen in Nederland. Par G—l.	15*
VERZEICHNIS der Hauptstädtischen Pädagogischen Bibliothek. I. Teil.	
Par Σ	6*

5. NOTICES.

Beförderung im Beamtenkorps der Bibliothek des Ung. National-Museums	6*
L'état de la bibliothèque de l'université de Budapest en 1914—1916	7*
L'activité de la bibliothèque municipale de Budapest en 1916	7*
Entgegnung. (Robert BRAUN)	8*
Réctification	8*
Auszeichnungen	15*
Ernennungen	16*
Todesfälle. (P. G.)	16*
Berichtigung zur alten ungarischen Bibliothek. (J. K.)	16*
Noch ein Wort über die ungarischen Lesehallen. (Paul GULYÁS)	16*

*

CHANGEMENTS dans l'état des imprimeries hongroises du 1. Mai 1917 au 15. mars 1918	8*
---	----

BULLETIN

DE LA REVUE BIBLIOGRAPHIQUE
HONGROISE

PUBLIÉE PAR LA BIBLIOTHÈQUE SZÉCHÉNYI
DU MUSÉE NATIONAL HONGROIS

DIRECTEUR :

PAUL GULYÁS

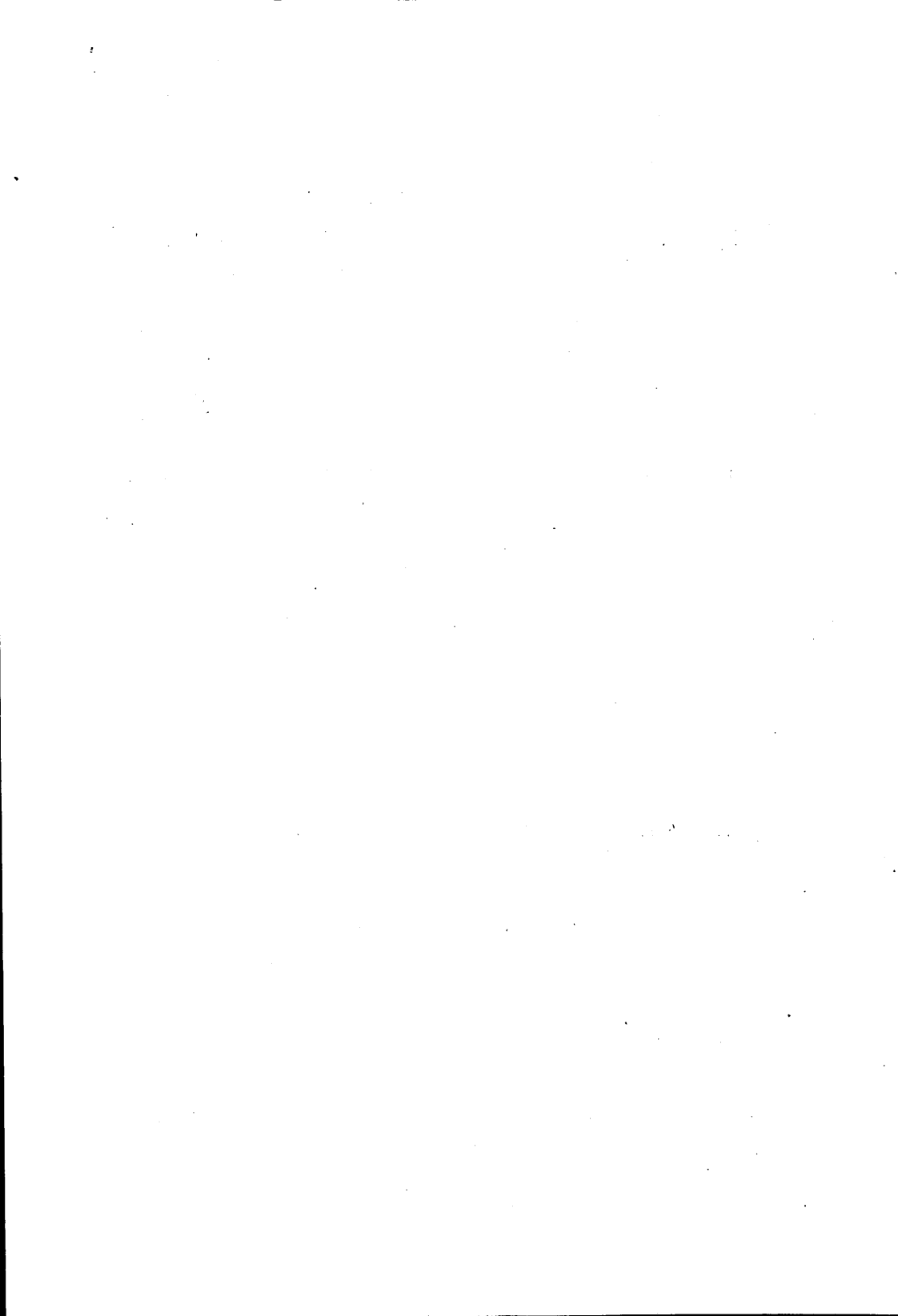
SEPTIÈME ANNÉE.

(Supplément de la Magyar Könyvszemle, nouvelle série XXVI. volume.)

BUDAPEST

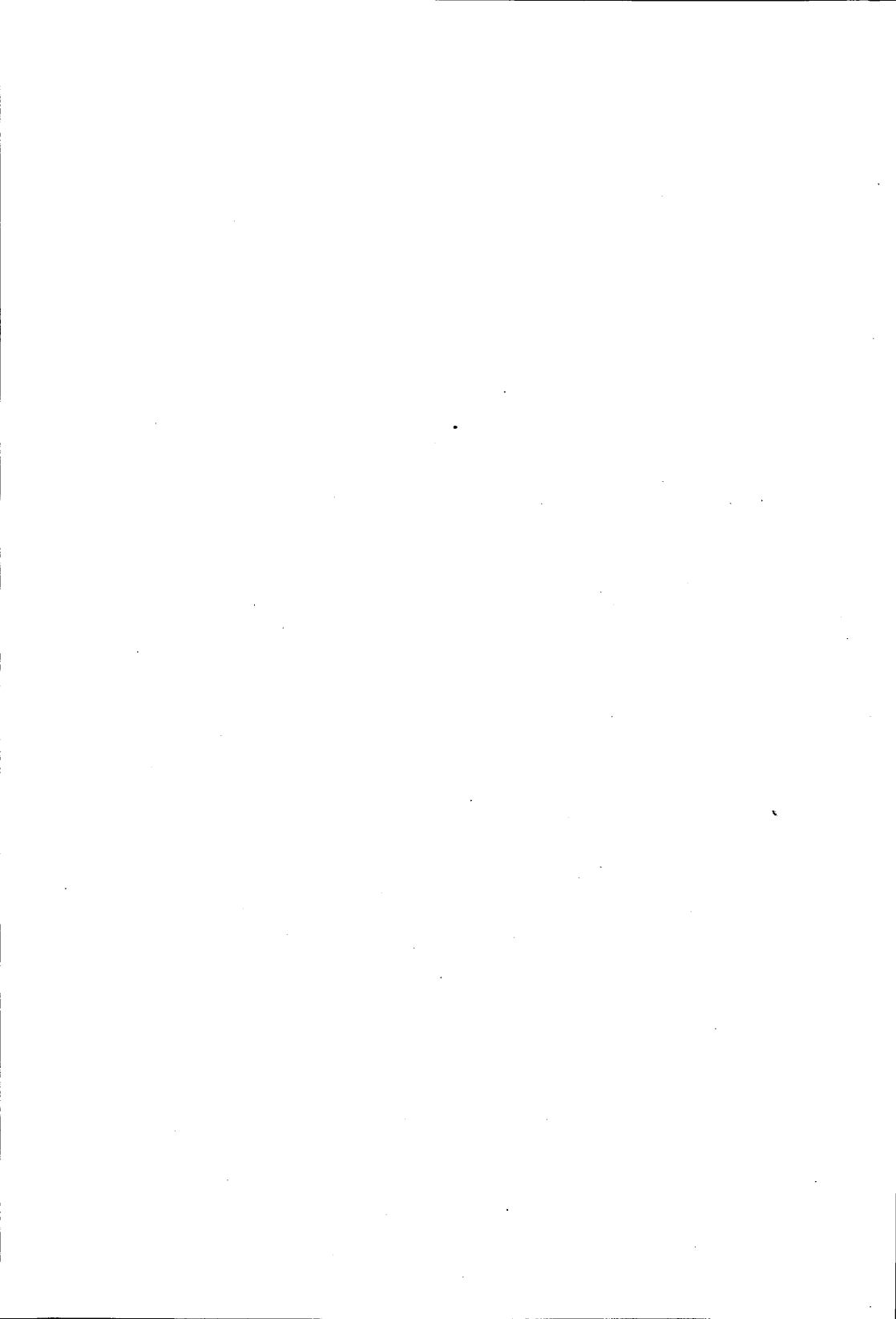
ÉDITION DE LA BIBLIOTHÈQUE SZÉCHÉNYI DU MUSÉE NATIONAL HONGROIS.

1918.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

UJ FOLYAM. * XXVI. KÖTET.

TARTALOM.

	Lap
Isoz Kálmán. Berlioz «Rakoczy»-jának eredeti kézírata. (Három szövegközti hasonnással)	1
Dr. Váczy János. Mutatvány a M. N. Múzeum Orsz. Széchényi könyvtárában őrzött irodalmi levelestár készülő katalógusából	12
Dr. Gulyás Pál. A Karoling-korszak előtti miniatúra	39
Dr. Baranyai Zoltán. Ujabb adalékok Kont Ignác «Bibliographie française de la Hongrie»-jához	68
Magyar Könyvesház. Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának II. kötetéhez. (Dr. FERENCZI Zoltántól, HAMAR Istvántól, KEMÉNY Lajostól és Dr. ZOVÁNYI Jenőtől)	78
Adattár. Az eperjesi egyház könyvtára 1606-ban. (Közli IVÁNYI Béla) ...	89
A kassai könyvkötőcéh történetéhez. (Közli KEMÉNY Lajos)	93
Tárca. A M. N. Múzeum Orsz. Széchényi-Könyvtára az 1917. év II. negyedében	94
A M. N. Múzeum Orsz. Széchényi-Könyvtára az 1917. év III. negyedében	97
Szakirodalom. Dr. GÁRDONYI Albert: Magyarországi könyvnyomdászat és könyvkereskedelem a XVIII. században. (Ism. dr. GULYÁS Pál.) —	
Dr. GULYÁS Pál: Könyvtári problémák. (Ism. NÉMETHNÉ SEBESTYÉN Irén.) —	
KACZIÁNY Géza: A magyar memoire-irodalom 1848-tól 1914-ig. (Ism. dr. GULYÁS Pál.) —	
A Fővárosi Paedagogiai Könyvtár könyvjegyzéke. I. rész. (Ism. S.)	100
Külföldi folyóiratok szemléje. Zentralblatt für Bibliothekswesen. XXXIII. évf. 7—12. sz.	113
Vegyes közlemények. Előléptetés a M. N. Múzeum könyvtára tisztviselői karában. — A budapesti kir. magy. Tudomány Egyetem könyvtárának 1914., 1915. és 1916. évi állapotáról. — A Budapesti Városi Nyilvános Könyvtár 1916. évi működéséről. — Válasz. (BRAUN Róberttől.) —	
Helyreigazítás	119
Változások a magyarországi nyomdákban 1917. május 1-től 1918. márc. 15-ig	128

BERLIOZ «RAKOCZY»-JÁNAK EREDETI KÉZIRATA.

(Három szövegközti hasonmással.)

Minden idők leglelkesítőbb zenéjének, a Rákóczi-indulónak keletkezését és kétséget kizáró pontosságú történetét mindmáig nem ismerjük. Hasonlóképen nincs még tisztázva a Rákóczi-induló BERLIOZ-féle feldolgozásának története sem.

Az alábbiakban megkíséreljük, hogy némi világosságot derítsünk ez utóbbi keletkezésének körülményeire.

BERLIOZ *Mémoires*-jában¹ részletesen foglalkozik e munkájával és első előadásával. A *Mémoires* 1870-ben jelent meg Párisban, előszavát BERLIOZ Londonból 1848 márczius 21-éről keletzte ugyan, de igen sok későbbi betoldást tett e műben. BERLIOZ, ki, mint ismeretes, nemcsak lángeszű zenész, hanem szellemes tollforgató is volt, visszaemlékezéseit eleven stilussal, igen hangulatosan és nagyon színesen írta meg. Bizonyos, hogy az ő *Mémoires*-ja épúgy, mint annyi másé, nagyrészt emlékezetből iratván, az egyes részletekre nézve nem mindig feltétlenül pontos s így használatánál kritikával kell élnünk. Erre BERLIOZ egyik életrajzírója, az igen termékeny I. G. PROD'HOMME is utal, megemlítvén, hogy:

¹ Hector BERLIOZ: *Mémoires de — — membre de l'Institut de France comprenant ses voyages en Italie, en Allemagne, en Russie et en Angleterre 1803—1865*. Paris, Michel Lévy Frères. 1870. — Zeneakadémiánknak régebben használt példánya — legutóbbi katonai szabadságom idején — ki lévén kölcsönözve, a Tudom. Akadémia könyvtárához fordultam, hol e *Mémoires*-nak csak a Breitkopf és Härtel leipzig-i cég kiadásában megjelent német fordítását találtam. Lehetőleg szeretvén az eredeti szöveget használni, sikerült azt, valamint az itt felsorolt francia könyvek nagyrészt egy zenei magánkönyvtárban megjelentem. Kedves kötelességet teljesetek, amikor e könyvtár tulajdonosának, LEDERER Rudolf úrnak, ki oly kedvesen fogadott s aki könyvgyűjteményét a legmesszebbmenő liberalitással bocsátotta rendelkezésemre, e lekötelező sziveségeért e helyütt is meleg köszönetet mondok.

«A côté du feuilletoniste, du conteur et l'épistolier, il y a en BERLIOZ un librettiste, parfois un poète;»¹ ami pedig benne a mémoire-író és a történészt illeti: «ce serait peine perdue de vouloir le prendre au sérieux, il serait tout aussi fastidieux de vouloir l'accuser de lèsevérité».² Bizonyos, hogy ha itt-ott el is tér a tények száraz megállapításától, csupán fantáziája ragadja el s ő ennek annyira tudatában volt, hogy *Mémoires*-jában egy helyütt egy mesélt anekdotához sietve hozzá teszi, hogy ez ugyan nem igaz, de ez onnan van, hogy a művészek szeretnek olyant is írni, amit csak ők hisznek el. Hangulat szülte ártatlan kis mesék, amelyek azonban zsákutcába viszik azt, ki komolyan veszi őket. BOSCHOT Adolf háromkötetes munkájában,³ a nézetünk szerint legalaposabban és leggondosabban megírt BERLIOZ-életrajzban utal arra, hogy BERLIOZ teljesen tisztában volt az önadminisztrálás szükségességével és sajtóbéli barátait mindig és mindenhol ellátta a szükséges, néha a tényekkel nem teljesen egybevágó, tájékoztatásokkal, hangulatkeltő levelekkel, amelyekkel a — sajnos, legtöbbször oly nehezen kivívott — sikereiről beszámolt. Természetes, hogy mint a romantikus kor egyik legjellegzetesebb embere, egyik-másik hangulatos állítását a lehető legpontosabbnak, legmegtámadhatatlanabbnak vélte.

A Rákóczi-induló megírásáról s előadásáról BERLIOZ a *Mémoires*-ban egy Pestről keltezett s legmeghittebb barátjához, FERRAND Humberthez⁴ írt hosszú levélben értesít minket.

¹ I. G. PROD'HOMME: *Hector Berlioz sa vie et ses oeuvres...* Paris, Delagrave. 1914. 449. l.

² I. m.: 457. l.

³ Adolphe BOSCHOT: *La jeunesse d'un Romantique. Hector Berlioz. 1813—31.* Paris, 1906. — *Un Romantique sous Louis Philippe. Hector Berlioz. 1831—42.* Paris, 2e éd. 1908. — *Le Crépuscule d'un Romantique. Hector Berlioz. 1842—1869.* Paris. — E dolgozat folyamán állandóan az utóbbi műre fogunk hivatkozni.

⁴ Charles GOUNOD: *Hector Berlioz. Lettres intimes, avec une préface par* — Paris. Calman Lévy, 1882. — A kiadó hangsúlyozza, hogy «BERLIOZ n'a vraiment et sincèrement ouvert son âme qu'à une seule personne à Humbert FERRAND»: Kettejük barátsága megismerkedésüktől (1823.) BERLIOZ haláláig (1869.) zavartalanul fennállott.

Az eddig elmondottak alapján felmerülhet a kérdés, vajjon azon a pompás képen, melyet BERLIOZ emlékezete színdús palettájáról festett, vannak-e akart vagy öntudatlan elrajzolások s hogy van-e szükség rajta némi kiegészítést tennünk, vagy valami magyarázatot hozzá fűznünk? Mindkettőre van módunk.

BOSCHOTnak feltűnt, hogy BERLIOZ, amikor a *Marche au supplice*-ről (Symph. phant.) beszél, azt egy éjjelen irottnak mondja. A beható vizsgálat kiderítette, hogy ez az «egy éjjel» csak olyan hangulatkeltő mondás volt. A *Mémoires* szerint a Rákóczi-indulót is egy éjjel írja meg BERLIOZ. Ez aggályt keltő kijelentéssel szemben BOSCHOT, bár nem állott módjában, hogy a Rákóczi-induló keletkezésének idejét okmányilag bizonyítsa, mégis kételkedésének ad kifejezést, mondván: «c'est toujours le même genre de galéjade, de propos fantasmagorique, de truculence romantique».¹ A *Mémoires* állítása szerint BERLIOZ a Rákóczi-indulót Bécsben, Pestre utaztat megelőző éjjel írta. Erre egy, a névtelenség homályában maradni kívánó bécsi barátja biztatta, aki egy füzet régi magyar dalt adott át néki oly célból, hogy ezek valamelyikét használja fel. A szölamokat Pesten írták ki.² A fentebb említett önadminisztrálással csakhamar Pesten találkozunk, mert az itteni *Der Spiegel* 1846 február 11-iki számában BERLIOZnak 9-ikén Pestre való érkezését jelenti s felhívja a figyelmet a Nemzeti Színházban tartandó hangversenyre s így folytatja: «Gleich nach seiner Ankunft in Pesth hat Herr Hektor BERLIOZ den nationalen Rákóczi-Marsch in Arbeit genommen und daraus eine grossartige Pièce geformt, die er im Verlaufe seiner hiesigen Concerte zur Auf-führung bringen wird». A február 18-iki számában pedig igen szépen írván a hangversenyéről, kiemeli azt a nagyszerű hatást, melyet az «Aufführung des (hier Komponierten) National Marsches (Rákóczi)» keltett. Az, hogy BERLIOZ a Rákóczi-indulót Pesten írta, a hazai zenei körökben általánosan el volt terjedve, sőt tudni vélték, hogy a Városligetben — enyhe időjárás lévén — fűbe

¹ I. m.: 97. l.

² *Mémoires*: 367. l.

hasalva írta partitúráját (február 12-ike táján!).¹ BERLIOZ 1846 február 9-ikén ért Pestre, 15-ikén már megtartotta első hangversenyét s ezen óriási hatással adta elő szerzeményeit, időközben próbákat is kellett tartania... így hát a pesti hangulatos mesét is el kell vetnünk. Ami a bécsi mese lényegét (t. i. a gyors megírást illető részét) illeti, ezt úgy JULLIEN² — bár BERLIOZ névtelen tanácsadó barátja iránt kételyei vannak — mint PROD'HOMME is — ki az amateur helyébe «un ami (LISZT peut être)»³ teszi — elhiszik, míg BOSCHOT teljességgel elveti. Ez utóbbi helyes okfejtéssel meggyőzően bizonyítja, hogy BERLIOZ a Rákóczi-induló feldolgozásának ötletét LISZTnek köszönhette, akivel 1845 augusztusában Bonnban vagy Königswinterben találkozott s aki hallván arról a tervről, hogy BERLIOZ művészi körútján Magyarországra is el fog látogatni, figyelmét egy magyar zenemű feldolgozására irányította. Hogy ez a zenemű épen a Rákóczi-induló volt, ez annyival inkább kézenfekvő, mert LISZT jól emlékezett még azokra a diadalokra, melyeket Pesten aratott s arra a minden képzeletet felülmuló lelkesedésre, melyet a Rákóczi-induló előadásával kiváltott.⁴ Míg ezt a feltevést föltétlenül helyesnek kell elfogadnunk, addig szerintünk BOSCHOT nem jár helyes nyomon, amikor a Rákóczi-induló feldolgozását a *Damnation de Faust*-tal hozza kapcsolatba, amelynek keletkezéséről beszélvén, ezeket is mondja: «L'automne passait. (1845-ben vagyunk.) Almine GANDONNIÈRE avait déjà rimé quelques scènes (I., IV., VI. et VII. du livret définitif), BERLIOZ apparemment travaillait à la musique. Et à tout le moins, selon toute vraisemblance, il devait avoir esquissé,

¹ Ezt tisztelt barátom, METZ Albert operaházi zenekari tag, jelenleg a marosvásárhelyi zenede igazgatója, 1903-ban a Filharmoniai Társulat jubileumi emlékkönyvén dolgoztunkkor közölte velem.

² Adolphe JULLIEN: *Hector Berlioz sa vie et ses oeuvres*. Paris, 1888. 179. l.

³ I. m.: 170. l.

⁴ Dr. Julius KAPP: *Franz Liszt. Leipzig, 1909*. «Als LISZT nach mehreren klassischen Stücken auch ungarische Melodien, zum Schlusse sogar den Rákoczy Marsch spielte, da kannte die Begeisterung überhaupt keine Grenzen mehr.» 125. l. — L. ezenkívül az egész egykorú pest-budai sajtót.

sinon écrit, la Marche Hongroise, la Marche dite de Rakoczy».¹ Amennyire valószínű, sőt mondhatjuk, biztos, hogy BERLIOZ az 1845. év utolsó harmadában dolgozta fel a Rákóczi-idulót, annyira biztos az is, hogy akkor még semmi köze sem volt a *Damnation de Faust*-hoz, amelybe csak az induló óriási sikere² folytán később kapcsolta be, amint maga is mondja ERKELhez intézett levelében: «... la marche que j'ai depuis mon voyage en Hongrie introduite dans la *Damnation de Faust*».³

Az eredeti kézirat holléte a BERLIOZ-életrajzírókat melegen érdekelte, mert megírásának idejére nézve reméltek attól választ. A kéziratról BERLIOZ azt mondja, hogy «Je dus même, en partant laisser à la ville de Pesth mon manuscrit qu'on désira garder et dont je reçus une copie à Breslau un mois après.»⁴ PROD'HOMME tőle igazán nem várt szórakozottsággal így formulázza meg a dolgot: «Les Hongrois demandèrent au compositeur de leur

¹ I. m.: 97. l.

² Hogy a pesti siker mily óriási volt, azt nemcsak BERLIOZ *Mémoires*-jának leírásából tudjuk, hanem az egész akkori pest-budai sajtóból is, mely egyhangúan állapította meg e mű csodás szépségét s a közönség leírhatatlan tetszésnyilvánításait. Ez egyébként nem is szorul hosszabb bizonyításra, mert hiszen napjainkban tapasztalhatjuk, mennyire magával ragadja a hangverseny közönségét ennek az örökszép indulónak zseniális feldolgozása.

³ BERLIOZnak Párisban, 1860 január 25-én kelt leveléből, a Nemzeti Múzeum kéziratárában. Fordításban közölve: FABÓ: *Erkel Ferenc Emlékkönyv* 145. lapján. Ez a levél válasz ERKEL azon értesítésére, melyben tájékoztatta BERLIOZT afelől, hogy a Rákóczi-indulónak feldolgozásából valaki zongorkivonatot adott ki. ERKEL levelének szövege ismeretlen előttünk, tartalmát a válaszból sejthetjük. A benne említett jogosulatlan kiadvány alighanem ez lesz: *Rákóczy Induló. (Marche Hongroise.) Berlioz Hector után zongorára alkalmazta Zapf Antal, a Budapesti Nemzeti Zenede Tanára.* Ezidőszerint e mű csak a NÁDOR Kálmán kiadásából ismert előttünk, de a hangjegylemezek a TÁBORSZKY és PARTSCH korai kiadványából valók. Jelzésük: T & P 76. Megjelent többféle letétben. Közünkben a hegedű és zongorára letett átirat volt. Megjelentett 1859 legvégén vagy 1860 legelején. Indító oka lehetett az a lelkesedés, amellyel ezt a művet fogadták, amikor hosszú hallgatás után ismét műsorra merték tűzni filharmonikusaink 1859 november 27-ikén, december 26-ikán és 1860 január 6-án. Bizonyos, hogy politikai színe, sőt jelentősége is volt e gyakori ismétlésnek. (L.: D'ISOZ-MÉSZÁROS: *A Filharmoniai Társulat multja és jelene.* Budapest, Hornyánszky Viktor. 1903. 82. l.)

⁴ *Mémoires*: 368. l.

dédier la Marche de Rakoczy; BERLIOZ leur en adressa une copie de Breslau...» s nincs tovább.¹ A *Le Crépuscule d'un Romantique* kiváló írója ezt mondja: «Par malheur le manuscrit original de la *Marche Hongroise* est (jusqu' à présent) introuvable. Les Hongrois de Pesth, pourtant, l'avaient demandé à BERLIOZ, pour le garder. Et si on le retrouvait, peut être n'apprendrait-il rien sur la date de la composition».² Ebben helyes nyomon jár, mert a kézirat megkerült, de a keletkezése idejére semmit sem árul el, ellenben más szempontból új adattal szolgál.

Petrichevich HORVÁTH Lázár lapjában, a *Honderű*-ben,³ ezt találjuk feljegyezve: «... a minden szépre lelkesülő BATTYÁNY Kázmér gróf, BERLIOZ úr' Rákóczi indulójának partitúráját 500 frankkal megtisztelni s azt ezen tiszteletdíj mellett saját közremunkálásunk által magának megszerezni buzgólkodott». Így maradt e becses kézirat az országban s több kézen megfordulva, végül legmértöbb helyére, a Nemzeti Múzeumba került és ennek kéziratárában nyert elhelyezést.

E kézirrattal való beható foglalkozás nemcsak abból a szempontból szükséges, amiért az életrajzírók érdeklődtek iránta, hogy t. i. keletkezésének idejére nézve tájékoztasson, hanem azért is, mert a kézirat nem teljesen azonos a később a *Damnation de Faust*-ba beillesztett s nyomtatásban megjelent *Marche Hongroise*-zal. Erre BERLIOZ maga figyelmeztette ERKELT úgy fentebb jelzett levelében, mint *Mémoires*-jában. Előbbiben így ír: «... ce manuscrit n'est pas conforme à la marche que j'ai depuis mon voyage en Hongrie introduite dans la *Damnation de Faust*. J'y ai ajouté une coda un peu plus développée que celle de la première version et qui augmente beaucoup l'effet de la péroraison». *Mémoires*-jában pedig⁴ külön figyelmezteti ERKELT, hogy: «... j'ai fait, depuis ce temps plusieurs changements dans l'instrumentation de ce

¹ I. m. : 180. l.

² I. m. : 97. l.

³ 1846 Télutó 24-iki szám. HORVÁTHOT BERLIOZ *Mémoires*-jában ismételtelen említi.

⁴ I. m. : 368—69. l.

morceau en ajoutant à la coda une trentaine de mesures qui, ce me semble, en augmentent l'effet».

Az eredeti kézirat múzeumi kéziratári jelzése: 29. Mus. Ms. Nagy 4-r. formájú, 32 lapnyi füzet, mely utólag kapott egész vászonkötést. A lapok húszhangjegysorosak. A merített papirosú hangjegyfüzet 1—3. íve négy-négy, 4. és 5-ik íve két-két leveles. Berlioz az íveket 1—5-ig félkörrel aláhúzott arabszámokkal jelezte. 30 lap tele van írva, a 16-ik levél üres.

Az első lap bal felső sarkába ez van írva:

Rakoczy.

Marche Hongroise

instrumentée par H.

Berlioz.

*Marche Hongroise
instrumentée par H. Berlioz
Petite flûte*

i. ábra.

Jobb felső sarkára pedig ERKEL Ferenc kezeírásával ezt találjuk feljegyezve:

Handschrift des Hector Berlioz

Pest den 20e Februar 1846.

A könyvkötő elővigyázatlanágból a Rakoczy szó R és k betűjének, továbbá az ívjelző számoknak felső, kb. egyötödét lemetszette. (I. ábra.)

Időmértékjelzés: All^o.

A használt hangjegyeket így jelzi: Petite flûte. Grande flûte. Hautbois, Clarinettes in A. Bassons. Cors en La. Cors en D. Trompettes in C. Cornets à Piston in A. Trombones 3. Tuba. Timbales in A. E. Cymbales et G. Caisse. Triangle et Tambours. Violons. Altos. Vcelli. C. Bassi.

Mielőtt a kéziratot egybevetnők a végleges, a nyomtatásban megjelent indulóval,¹ még megkíséreljük megjelölni azokat a forrásokat, amelyekből BERLIOZ merített. Ha az eddig elmondottakból elfogadtuk, hogy a mű létrejöttét LISZT Ferencnek köszönhetjük

¹ Ehhez az EULENBURG-féle zsebkönyv állott rendelkezésemre.

(tanács tapasztalataira való hivatkozással), úgy ezt még kiegészíthetjük azzal, hogy LISZT még a mű felépítésére is hatott, mert BERLIOZ feldolgozásának egyik igen hatásos részlete: a kezdő témából alkotott fugato

eredetét a LISZT-féle kiadású Rákóczi-indulóban¹ merítheti, mert ez utóbbi kódáját szintén néhány ütem fugatóval vezeti be:

BERLIOZ talán ismerte az ERKEL által könnyű letétben kiadott Rákóczi-indulót.² De bizonyos, hogy forrásul szolgált a szintén ERKEL által letett: «Emlékkül Liszt Ferenczre Rákóczy indulója.»³ Ez utóbbinak hatodik üteme ez:

¹ Fr. LISZT: *Marche de Rakoczy. Edition populaire, pour piano par...* — E kiadvány ugyan F. KISTNER-nél Lipcsében csak 1851-ben jelent meg. (Ld. d'Isoz: *Kiadatlan és ismeretlen Liszt-levelek. Népművelés. 1911. 318. l.*) Ez azonban korántsem bizonyít a forrás valószínűsége ellen, mert hiszen LISZT, amikor BERLIOZ figyelmét a Rákóczi-indulóra irányította, ezt okvetlen elő is játszotta neki. Az időrendbeli elsőbbségre utal pld.: KAPP: I. m.: 128. lapján: «Ferner entstand damals (1840.) eine Bearbeitung des Rakoczy Marches».

² *Rákóczy Indulója könnyű módszerben zongorára és Batori Mária indulója Erkel Ferenczről.*

³ Itt kell helyesbíttenünk egy feltevésünket, melyet 1910-ben a FABÓ: *Erkel Ferenc Emlékkönyv*-be írt «*Erkel és a symphonikus zene*» c. tanulmányban tettünk, hol a 129. lapon jegyzetben ezt írtuk: «Hogy a Rákóczi-induló világhírű lett, azt elsősorban ERKEL-nek köszönhetjük. Említettem, hogy 1838-ban saját szerzeményű Rákóczi-nóta fanfáziáját adta elő. Mikor LISZT ama neve-

Minden más, eddig előttünk ismert kiadásban ilyen ez a tactus:

A különbség szembeötlő. BERLIOZ a megfelelő helyen — a trombita fanfare folytán — a 12-ik ütemben az első formát írta le. Így hát az ERKEL-LISZT forrás kétségtelen, sőt az a feltevés is igazoltnak vehető, hogy BERLIOZ a «Rákoczy» hangjegyeit LISZT Ferencről kapta.

Az eredeti kézirat a mű címében még egy fontos adattal szolgál, amelyre nagy nyomatékkel mutatunk rá! Címe: *Rakoczy*. Alcíme: *Marche Hongroise*. Ez pedig azt teszi, hogy ezt az alkalmi szerzeményt minden egyéb művétől függetlenül, csupán Pest számára írta BERLIOZ. Önálló mű. Programm muzsika, úgy mint minden kompozíciója.

Ezek után megállapíthatjuk, mekkora az a különbség, amely az eredeti kézirat és a végleges forma¹ között a befejezésben mutatkozik s milyenek azok a hangszérelési javítások, melyeket BERLIOZ tett s amelyekre ismételten rámutat.

A kézirat 15-ik, utolsó beírt levelének *a* és *b* lapját hasonlóan közöljük. (2. és 3. ábra.) A 15*b* lap második üteme har-

zetes hangversenyeit tartotta Pesten, azokon, az úgynevezett Rákóczi-indulót phantasia-alakba öltöztetve játszák. Az indulót ERKELTŐL tanulta, ki azt «Emlékkül Liszt Ferencre Rákóczy indulója» címen kiadta. *Ugyancsak ERKEL volt az, ki BERLIOZT az indulóval megismertette.* Ez az utolsó mondat, mely akkor — mint általánosan elfogadott tény tartalmazó — helyesnek látszott, ma már nem állhat meg.

¹ PROD'HOMME: I. m. *Bibliographie*-jában 468. l. a nyomtatásban való megjelentéről ennyit jegyez fel. *Marche Hongroise (de Rakoczy)* composée à Vienne en janvier 1846. iére audition à Pesth; introduite dans la *Damnation de Faust* (fin de la première partie). Arr. par Ed. WOLFF. Berlin. Bote und Bock. (Monatsh. Août 1849.)

madik negyedében a mély hegedű, negyedik negyedében az oboa, a klarinét és a második hegedű szólamában jelennek meg azok

The image shows a page of handwritten musical notation. It consists of approximately 15 staves. The notation includes various note values, rests, and dynamic markings. Two staves are marked with '8va', indicating an octave shift. The score is written in a traditional musical style with a key signature of one sharp (F#) and a common time signature (C). The notation is dense and includes many accidentals and slurs.

2. ábra.

a változások, melyek a végleges formában a legközelebbi ütemtől az új befejezést, a hatás növelését lehetővé teszik, amennyiben

az eredeti fogalmazásban volt hét legutolsó ütemet 19 új ütem váltja fel (tehát nem «une trentaine»).

A page of handwritten musical notation for orchestra. The score consists of approximately 18 staves. The notation is dense and complex, featuring many beamed notes, slurs, and dynamic markings such as 'mf' and 'f'. The manuscript shows signs of being a working draft, with some ink bleed-through and corrections. The staves are arranged in a traditional orchestral layout, with strings at the bottom and woodwinds and brass above.

3. ábra.

A hangszerelésben való módosítások magukkal hozzák a zenekar erősítését, fejlesztését, amivel az egész művet hatalmas-

sabbá, impozánsabbá teszik. A második feldolgozás zenekara a következő hangszerekkel bővült és pedig: a 2-ik fuvolával, a 3-ik harsonával, az ophicléide-del és az ezzel egyidejűleg belépő 4-ik, a pistonos tenor harsonával.

A hangszerelésben való változtatással, jelesen betoldásokkal 12 esetben és 34 ütemben találkozunk. Van azonkívül néhány csupán egyes hangokat érintő változtatás, betoldás vagy szólamfelcserélés, amelyeket nem akartunk még külön számba venni. A betoldások legtöbbször erősítés, a dallamvonalak aláhúzása, esés vagy emelkedés hangsúlyozása, erő, fény, szín, melegség növelése, ritmus kiemelése. Legfeltűnőbb változtatás a vezérkönyvben a befejezésen kívül abban a részben van, amely az induló első eljátszása után a sokszor említett, nagy hatású fugatot vezet be. Itt a második klarinétnak (*a*-ban) van egy $4\frac{1}{2}$ ütemes lefele vezető új szólama, mely *fisz*-ig halad, hol a két fagottal együtt *h d fisz*, *h d f*, *b d f* hármashangzatot tartják, míg a vonósok izgató szextoláikat *p* játsszák. Az első fogalmazás nagybögő szólamát a második fagott kapta, a nagybögő pedig az első fagottot erősíti, majd *pp* belép az üstdob moraja *s* kezdetét veszi a mindenkít magával ragadó fugato. Ehelyütt az eredeti kéziratba BERLIOZ beírta azt a figyelmeztetést, hogy: *Timb. bagettes d'éponge*, mert őt az azon időben divott faverók kemény zaja bántotta s amint feljegyezték, BERLIOZ minden hangversenykörútjára vitt magával burkoltfejű üstdobverőket. Az első témának több hangnemen való keresztülvezetésének végén még egy erős hangszerelési betoldással találkozunk, amikor a *ff*-ot megelőző ütemekben a kürtök, trombiták és pisztonok a jellegzetes kezdő ritmust hatalmas *c*-ben recsegtetik a fortissimo *f*-dur összhang felé. Ekkor lépnek be a billentyűs tenorharsona és az ophicléide. Előbbi az első harsona szólamával halad unisono az induló végéig, az utóbbi a tuba szólamával halad *s* erősíti részint a 3-ik harsonát, részint a nagybögőket vagy pedig hatalmas fundamentalis basszust ad.

Valóban BERLIOZnak igaza van, amikor nyomatékosan utal azokra a javításokra, melyeket vezérkönyvében tett, mert bár páratlan nemzeti indulónk első feldolgozása, amelyen nagy idők

előestéjén kiváló elődeink lelkesedtek és tombolásuk a jövőbenzés szent mámorából fakadt, nekünk kedvesebb; mégis a második, a művészileg tökéletesebb feldolgozása a becsesebbik, mert az eszközölt módosítások az egész műnek aláfestését színdúsabbá, hangzását zengzetesebbé, megjelenését pompásabbá, hatását ellenállhatatlanabbá tették.

ISOZ KÁLMÁN.

MUTATVÁNY A M. N. MÚZEUM ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI
KÖNYVTÁRÁBAN ŐRZÖTT IRODALMI LEVELESTÁR
KÉSZÜLŐ KATALOGUSÁBÓL.

ABAFFY ANNA — Szolarcsik Sándornak. Debreczin
d. 21-ten Juni 1794. Mein bester Szolacsek! (!) Sein Sie so
gutt... dass ich ihnen so ein incorrecten brief schücke.

ABAFFYNÉ teknősbékákat küld, SZOLARCSIK-OT kérve: adassa át azo-
kat a gr. BRUNSZVIK J. szállásán, vagy küldje Korompára. Menjen az
ALMÁSIK ügyvédéhez, HAZUHÁ-hoz s KOVACSEVICH János ösztöndíjára
vegyen át 100 frtot. A teknősbékákról való rendelkezést a levél végén
megváltoztatja s a levél első kikezdését áthúzza.

Ném. ered. kézír. 4-r. 4 l. — Növedék-napló 1895: 30.

ABAFFY VENDEL — Szolarcsik Sándornak. Felső Lehota
d. 1. Septem. 1793. Bester Freund! Sie müssen verdammt stark
das Jus... auf Ihren Freund Vendelin v. Abaffy mpr.

ABAFFY tréfásan írja, hogy SZOLARCSIK-OT jogi tanulmányai s a
doktori kalap megszerzése minden, az emberiséghez kapcsoló köteléké-
ről megfeledeztek. Számos pajkos kérdéssel halmozza el. «Was machen
die Franzosen?». Többféle megbízást ad neki.

Ném. ered. kézír. 4-r. 4 l. — Növedék-napló 1895: 30.

ABAFI LAJOS* — Abonyi Lajosnak. Budapest, 1876.
dec. 2. Tisztelt Uram! Annak idején sziveskedett kegyed... baráti
tisztelettel Abafi Lajos.

Kéri a *Figyelő*-ben való közreműködésre.

Magyar ered. kézír. 8-r. 1 l. — Abonyi-hagyaték. Növedék-napló 1911: 58.

ABAFI LAJOS — Nagy Ivánnak. Budapest, 1883. nov. 14.
Tisztelt Uram! Ezennel van szerencsém felkérni... Igaz tisztelője
Abafi Lajos mpr.

* Családi nevén AIGNER Lajos; l. ez alatt is.

Fölkéri NAGY Ivánt a «HAZÁNK» munkatársául s mellékeli a köv. c. kéziratot: «Indítvány egy történelmi és földismeitársaság alakulására».

Magyar ered. kézír. 8-r. 4 l. (1. l. irás, 3., 4. l. a «Hazánk» előfizetési felhívása nyomt.) 8. l. ir. mell. a 8. l. cím és pir. p. — Növedék-napló 1908: 1.

ABAFI (AIGNER) LAJOS — Abonyi Lajosnak. Budapest. 1878. jul. 15. Igen tisztelt Uram! Becses levelét vévén... kiváló tisztelettel Aigner Lajos mpr.

A Petőfi-Társasággal oly szerződése lévén, hogy a példányok az író és kiadó közt feleződnek, értesíti ABONYIT, hogy 381 példányával tetszése szerint intézkedhetik. AIGNER hajlandó e tekintetben is kezére járni.

Magyar ered. kézír. 8-r. 2 l. — Abonyi-hagyaték. Növedék-napló 1911: 58.

ABAFI (AIGNER) LAJOS — Nagy Ivánnak. Budapest, 1876. okt. 6. Igen tisztelt Uram! Becses soraiból bosszankodással... Kiváló tisztelettel Abafi Lajos mpr.

A «Figyelő» c. folyóirat első számát tévedésből kérték vissza NAGY Ivántól.

Magyar ered. kézír. 8-r. 1 l. — Növedék-napló 1908: 1.

ABAFI (AIGNER) LAJOS — Nagy Ivánnak. Budapest, 1881. jul. 7. Igen tisztelt Uram! Nagy köszönettel küldöm vissza Petrovics kéziratát... kitünő tisztelettel Aigner Lajos mpr.

Magyar ered. kézír. 8-r. 1 l. — Növedék-napló 1908: 1.

ABAFI (AIGNER) LAJOS — Nagy Ivánnak. Budapest, 1887. 17/III. Mélyen tisztelt Uram! Válaszolva folyó hó 13-iki... tisztelettel Aigner Lajos mpr.

Könyvek megküldéséről értesíti.

Magyar ered. kézír. 8-r. 1 l. — Növedék-napló 1908: 1.

ABAFI (AIGNER) LAJOS — Nagy Ivánnak. Budapest, 1888. ápril 12. Nagy jó Uram! Igen kár volt a póstát... hive Aigner Lajos mpr.

Kár volt visszaküldeni a *Figyelő*-t. Egy ismeretlen arcképet csatol a levélhez. (Nincs mellette.)

Magyar ered. kézír. 8-r. 1 l. — Növedék-napló 1908: 1.

ABAFI (AIGNER) LAJOS — Nagy Ivánnak. Budapest, 1888. ápr. 24. Nagy jó Uram! Sok évi összeköttetésünkben... igaz tisztelőjét Aigner Lajost mpr.

A NAGY Ivánnak küldött könyvek számlája kiegyenlítését kéri.

Magyar ered. kézír. 8-r. 2 l. — Növedék-napló 1908: 1.

ABONYI ÁRPÁD — E. Kovács Gyulának. Bpsten, Febr. 24. 1894. Kedves Kovács ur! Fogadja szívélyes soraiért... továbbra is hívét Abonyi Árpádot.

«A Zács-dráma háromévi vajúdas után igen is megszületett s «A Zách-család» címen már be is van nyújtva.» Az Athenaeum kiadásában könyvalakban is meg fog jelenni. Hogy fogja SZACSVAI alakítani? BAJZA Zách Feliciánja szép vers, gyöngye dráma. «Zách-drámám legnagyobb munkám... A mi láng és tudás bennem van, az mind ott lobog benne.»

Magyar ered. kézír. 8-r. 3 l. — Növedék-napló 1903: 49.

ABONYI GYULA — Abonyi Lajosnak.* Budapest, 1894. III/1. Kedves Uram bátyám! Van szerencsém ide mellékelve... Abonyi Gyula mpr., nemz. színházi tag.

Két színlapot küld, a *Rendjel*-ét s a *Megboldogult*-ét. Mind a két darab joga PAULAY-é. ABONYI Gy. ajánlkozik a lemásoltatásra és szerepezsre. Több vígjáték címe. A juniusi művészi kirándulás.

Magyar ered. kézír. k. 8-r. 4 l. — Abonyi-hagyaték. Növedék-napló 1911: 58.

ABONYI LAJOS — anyjának. K. és h. n. Jó Anyám! A' mostoha sors a' te ápoló... hű fiad Márton Ferentz.

Távol lévén anyjától, levélben üdvözli őt neve napján, kezdetleges versben.

Magyar ered. kézír. 8-r. 3 l. (a 3. l. csonka). — Abonyi-hagyaték. Növedék-napló 1911: 50.

ABONYI LAJOS — Ágai Adolfnak. Abony (k. kivakarva). Kedves Adolf. Azt nem mondhatom. hogy tízszer... hasznos tagjává válhatik.

Régóta halogatja a levélírást. SIMONFY és LOVASSY «Kakas viadala». «Egész Abonyban LOVASSY részesül közismerésben és becsülésben, míg

* ABONYI Lajos esaládi nevéen MÁRTON Ferenc.

SIMONFY Kálmánban rajtam kívül már más valaki alig becsüli a törhetlen energiát, mellyel a népdalok felelevenítése körül fáradozik». Honi Lantja előfzetői szaporodnak s «a magyar zene tekintélyesebb csillagait számíthatja dolgozó társai közé». Nevek felsorolása. PREDICS csárdását is közli. A tréfás dalok közt magyar buffók is vannak. «Ittasulva vagyok e dalok sajátságaitól». «Baráti vonzalmadat adod e fiúnak» s mosolyogsz a diákélet csintalanságain. ABONYI nagyobb jelentőséget tulajdonít a «LOVASSY-SIMONFY»-féle harcnak.

Magyar ered. kézír. 4-r. 4 l. — Abonyi-hagyaték. Növedék-napló 1911 : 58.

ABONYI LAJOS — Ágai Adolfnak. Abony, 1886. feb. 6. Kedves Adolfom! Weinmann úrnak címzett... szerető barátod Márton Ferencz mpr.

WEINMANN novellát kér, de e helyett a népeletből irt regényt küld, a Magduska árvaságát.

Magyar ered. kézír. k. 4-r. 2 l. — Abonyi-hagyaték. Növedék-napló 1911 : 58.

ABONYI LAJOS — Degré Alajosnak. Abony, 1878. Aug. 1-én. Kedves barátom! Becses soraidra — melyeknek bizalma... a barátság a barátságnak tartozik.

A pártok Abonyban élesen szoktak összetűzni. A vasárnapi tüntetés nem ártott DEGRÉ nevének. A tüntetést a ceglédiek megjelenése okozta s VERHOVAY ellen irányult. Felsorolás: kik tartoznak a külső kerületekből a DEGRÉ-párthoz. Inti, hogy a kedvezőtlen időjárás mellett vidéki körútra ne menjen.

Magyar ered. kézír. 8-r. 4 l. — Abonyi-hagyaték. Növedék-napló 1911 : 58.

ABONYI LAJOS — Feleki Miklósnak. Abonyban, 1873. Febr. 16-kán. Kedves Miklósom! Leveled ismét teljesen lehangolt volna... hű barátod Abonyi Lajos mpr.

«Nem tudom, mit véhettem ő Méltóságának, hogy így egész ösmeretlenül is ellenségem.» Színműve egyes szerepeit kik adják. Nagyon nehéz lenne a darabon (*A betyár kendője*) változtatni; a betyárnak, ha TAMÁSY adná, lehetne egy pár dalt adni, de Örzsinek nem. SZERDAHELYI is azt mondta: hagyja meg a művet, a mint van, úgy van jól, a mint van. Szomorú helyzetben van a M. Nem. Színház, ha egy darab előadása egyesek kényetől függ. Zsófi szerepén változtatni kész.

Magyar ered. kézír. 8-r. 2 l. — Abonyi-hagyaték. Növedék-napló 1910 : 21.

ABONYI LAJOS — Feleki Miklósnak. Abonyban, 1873. Máj. 7. Kedves Miklósom! Várlak benneteket, — és mindenesetre... hű barátod Abonyi Lajos mpr.

Debrecenben látta *A betyár kendője* előadását s megérlelődött határozata, hogy abból még meglehetősen kell törteni. Nagyon hívja FELEKIÉKET látogatába.

Magyar ered. kézír. 8-r. 1 l. — Abonyi-hagyaték. Növedék-napló 1911.: 58.

ABONYI LAJOS — E. Kovács Gyulának. Abony, 1872. Ápr. 15. Tisztelt író társam! Becses és szíves megkeresését... tisztelő író társa Abonyi Lajos mpr.

Örömmel átengedi *A betyár kendője*-t a pesti előadás után; az írói díjra nézve később határozhatnak; valamint a darab zenei részéről is Pestről vár tudósítást.

Magyar ered. kézír. 8-r. 2 l. — Növedék-napló 1902.: 24.

ABONYI LAJOS — E. Kovács Gyulának. Abonyban, 1872. Máj. 14. Tisztelt író társam! Gondolom értesülve van... barátságába ajánlom. Abonyi Lajos mpr.

A Nemz. Színház viszállyai késleltetik darabja előadását s így az igért választ is.

Magyar ered. kézír. 8-r. 1 l. — Növedék-napló 1903.: 49.

ABONYI LAJOS — E. Kovács Gyulának. Abonyban^t 1872. Jul. 27. Tisztelt író társam! Legelőször is engedj meg... s barátod Abonyi Lajos mpr.

«Poharak helyett betűkkel koccintok bruderschaftot». Óvakodik olyat mondani, a minek később nem lehet ura. Darabjának előadási jogát a pesti előadás után ráruházza. Viszállyos körülmények késleltetik Pesten az előadást. Várja be ezt. Ha FELEKI, SZERDAHELYI Pesten volnának, ő is felszaladna sürgetni dolgát. A nála időző SZIGLIGETI biztatta, hogy dolga jól és röviden eldől.

Magyar ered. kézír. 8-r. 2 l. — Növedék-napló 1903.: 49.

ABONYI LAJOS — E. Kovács Gyulának. Abony, 1872. Sep. 4. Kedves Gyulám! Aug. 31-én írt becses soraidat... szerető barátod Abonyi Lajos mpr.

FELEKI-t fölkéri, tegye meg a lépéseket a b.-gyulai színigazgató

ellen, a ki darabját nemcsak előadta, hanem meg is nyirbálta. Pesten darabjának előadása BLAHÁNÉN mult. Türelemmel várja a kibontakozást. Őszinte szót szeretett volna a késelem valódi okáról. *Jucika bácsikája* c. népszínművét most indítja Pest felé.

Magyar ered. kézír. 8-r. 2 l. — Növedék-napló 1903: 49.

ABONYI LAJOS — E. Kovács Gyulának. Abonyban, 1873. Mart. 31-én. Kedves Gyulám! Régen volt olyan kedves... hű barátod Abonyi Lajos mpr.

Nagy örömet szerzett levele; ne tegyen szemrehányást, hogy nem tudósította az előadásról. Nagy elfoglaltsága miatt nem fogadhatja el szíves meghívását. Ha szerét ejtheti E. Kovács, előzze meg. Üdvözli a közreműködő színészeket.

Magyar ered. kézír. 8-r. 2 l. — Növedék-napló 1903: 49.

ABONYI LAJOS — E. Kovács Gyulának. Abonyban, 1873. Május 8-án. Kedves Gyulám! Meg akarom óvni magamat... hű barátod Abonyi Lajos mpr.

Látta darabja előadását Debrecenben s meggyőződött, hogy nagyon hosszú. Észrevették jelenlétét, tapsolták is, de ő csak MÁRTON Ferenc maradt. E. Kovács tanácsával óhajt élni darabja átalakításánál.

Magyar ered. kézír. 8-r. 2 l. — Növedék-napló 1903: 49.

ABONYI LAJOS — E. Kovács Gyulának. Abony, 1873. Oktob. 10. Kedves Gyulám! Végre valahára darabom Pesten... Őszinte barátod Abonyi Lajos mpr.

Értesíti színműve előadásáról. A kritikák eleinte lehangolták, de utóbb mind jobban irtak róla s helyrehozták kedélyét. A színészek a legjobbat törekedtek adni, a mi tőlük kitelt. Mégis maguk a színészek mondták, hogy a főszerepet csak egy ember tudja adni Magyarországon, s ez E. Kovács.

Magyar ered. kézír. 8-r. 2 l. — Növedék-napló 1903: 49.

ABONYI LAJOS — E. Kovács Gyulának. Abonyban, 1874. Nov. 18-án. Kedves Gyulám! A gyönyörű képeket megkaptam... hű barátod Abonyi Lajos mpr.

E. Kovács alakításairól megkapta a gyönyörű fényképeket, a melyek felüdítették a csapások által levert lelkét. Rosszul esett, hogy E. Kovács

meg nem látogatta, de tán máskor pótolja a mulasztást. Legjobban tetszik neki «az álló bánatos alak», a melynek arcán van valami mélyen megindító. A *Jucikát* SZIGLIGETI jelen alakjában nem tanácsolja előadatni. Át akarja dolgozni s E. Kovács-tól is tanácsot kér erre vonatkozólag.

Magyar ered. kézír. 8-r. 3 l. — Növedék-napló 1903:49.

ABONYI LAJOS — E. Kovács Gyulának. Abonyban, 1875. Jan. 18-án. Kedves Gyulám! Folyvást vártam hirt... igaz barátod Abonyi Lajos mpr.

Várta a hirt, hogy E. Kovács a Nemz. Színházhoz szerződött, minek nagyon örülne. Szándékozik *A betyár kendője*-hez hasonló darabot írni. Biztatja a remény páros látogatása iránt.

Magyar ered. kézír. 8-r. 2 l. — Növedék-napló 1903:49.

ABONYI LAJOS — E. Kovács Gyulának. Abonyban 1875. Jun. 10-én. Kedves Gyulám! Köszönöm szives baráti... hű barátod Abonyi Lajos mpr.

Jól esik neki a bátorítás. Talán a nyáron felveszi író tollát.

Magyar ered. kézír. 8-r. 2 l. — Növedék-napló 1903:49.

ABONYI LAJOS — E. Kovács Gyulának. Abony, 1875. Aug. 1-én. Kedves Gyulám! Ugy emlékszem, mult leveletem... igaz barátod Abonyi Lajos mpr.

Gazdasági csapások, melyek miatt nem volt kedve dolgozni, noha a *Jucika bácsikájának* terve kész a fejében. Tudósítsa E. Kovács: elküldje-e a régi állapotban darabját. Az előadásért egyebet nem vár, mint ERKEL költségei fedezését.

Magyar ered. kézír. 8-r. 2 l. — Növedék-napló 1903:49.

ABONYI LAJOS — E. Kovács Gyulának. Abony, 1876. Jul. 2-án. Kedves Gyulám! Kedves soraidra azonnal... igaz barátod Abonyi Lajos mpr.

«Másféléve a reám nehezedett gondok súlya alatt nem is dolgozhatom semmit». Ismét meggyőződött barátja szeretetéről.

Magyar ered. kézír. 8-r. 1 l. — Növedék-napló 1903:49.

ABONYI LAJOS — E. Kovács Gyulának. Abonyban, 1877. Nov. 11-én. Kedves Gyulám! A budapesti Nemzeti Színházhoz... igaz hived Márton Ferencz mpr.

Örvend, hogy E. Kovács a N. Színházhoz szerződött. Tudja, hogy Kolozsvárt fájó szívvel hagyja ott. A *Jucika bácsikáját* átdolgozta s *Ambrus bácsi* cím alatt kerül színre. Nagy öröm érte; van egy gyönyörű kis fia.

Magyar ered. kézír. 8-r, 2 l. — Növedék-napló 1903 : 49.

ABONYI LAJOS — E. Kovács Gyulának. Abony, 1877. Dec. 8-án. Kedves Gyulám! Irnék azonnal Rákosynak... szerető barátod Márton Ferencz mpr.

Pestre szándékozik a vármegye gyűlésére s akkor szóval gyorsabban intézkedhetik darabja előadására nézve. Kis gyermeke «egész paradicsommá varázsolta életét». A török háború még a jövő évben is tart.

Magyar ered. kézír. 8-r. 1 l. — Növedék-napló 1903 : 49.

ABONYI LAJOS — E. Kovács Gyulának. Abony, 1886. Nov. 23. Kedves Gyulám! Levelemmel egyidejűleg fogsz a... szerető barátod Abonyi Lajos mpr.

Egy «antik fokos műrekek készítmény»-t küld ajándékba E. Kovácsnak. Azért, hogy fegyver nem fogja barátságukat kettévágni; egy szegénylegény csinálta.

Magyar ered. kézír. 8-r. 3 l. — Növedék-napló 1903 : 49.

ABONYI LAJOS — E. Kovács Gyulának. Abony, 1889. ápr. 29. Kedves Gyulám! Nagyon szép és boldog... barátod Abonyi Lajos mpr.

Örül, hogy *Magduska* c. darabja Kolozsvárott is színre kerül. Sajnos, szíves baráti meghívásra sem indulhat útnak, nem házi, illetőleg gazdasági gondjai, hanem felesége gyöngélkedése és saját ideges állapota miatt, a melyet kegyetlen szaggatásai okoznak. Mentse ki őt E. Kovács régi ismerősei előtt. Tudósítsa előadás után a hatásról.

Magyar ered. kézír. 8-r. 4 l. — Növedék-napló 1903 : 49.

ABONYI LAJOS — E. Kovács Gyulának. Abony, 1889. Máj. 15-én. Kedves Gyulám! A megküldött lapot nagyon... a siroki románczot.

Neki köszönheti a sikert. Újabb időben «az érdekszövetségek határoznak» valamely darab fölött. A budapesti első előadás után egy kritikusa, hogy darabját leránthassa, magánéletébe kap s úgy tünteti

fel őt, mint embergyűlölőt, a mi miatt az íróttollat irodalmi munkára fel nem vette. Egy nagyváradi derék férfiú felelt az illetőnek s egész polémia fejlődött ki ez ügyben. Hogy most *Magduska* c. darabját megírta, csak Evva előzékeny szíves figyelmének tulajdonítható. Sok keserőséget érzett miatta, de sok örömet is okozott a darab előadása. Mi okból hallgat hát mégis? «Az ADORJÁN Sándorokban keresd az okát, a kiknek keze mindenhova elér». A siroki románc. Várnia kell, míg «az epe a fenékre száll». Följegyzi a nagyváradi *Szabadság* azon számait, a melyekben ADORJÁN Sándor támadásai és LOVASSY Andor feleletei megjelentek. Csak a ki ezeket olvassa, értheti, miért hálálkodik most darabja színrehozataláért.

Magyar ered. kézír. k. 8-r. és n. 8-r. 8 l. — *Növedék-napló* 1903 : 49.

ABONYI LAJOS — E. Kovács Gyulának. Abony, 1893. Sept. 18-án. Kedves Gyulám! Levelednek nagyon megörültem s még... szerető barátod Abonyi Lajos mpr.

Örvend, hogy E. Kovács látogatását igéri s beszélgethet vele mellőzött színműveiről. Inti, hogy vendégszereplésre ne gondoljon, mert az ottani szintársaság a lehető legrosszabb. Ők azonban mindennap mennek az előadásra, a melyet még a régi korcsma-állás alatt tartanak. Állandó színházat terveznek. A jövő nyáron a pestiek előadás-cyklusában boldogítsa őket E. Kovács, mikorra BLAHÁNE is igérte. Az előadások az állandó színház alapja javára folynak.

Magyar ered. kézír. k. 8-r. 3 l. — *Növedék-napló* 1903 : 49.

ABONYI LAJOS — E. Kovács Gyulának. H. és k. n. Kedves Gyulám! A sok keserűség után még is... hű barátod Abonyi Lajos mpr.

A kritika nem értette meg szándékát; a népéletéről fogalma sincs, aki annak társadalmi mozzanatait csak a szokásokban keresi. Irány is kell. O nem akart erős összeütközést. A *Jucika bácsikája* c. darabját átengedi E. Kovács-nak, de előbb újra át kell dolgoznia.

Magyar ered. kézír. k. 8-r. 3 l. — *Növedék-napló* 1903 : 49.

ABONYI LAJOS — E. Kovács Gyulának. H. és k. n. Kedves Gyulám! Leveled kellemesen meglepett... igaz barátod Abonyi Lajos mpr.

A népszínházra vonatkozólag igaz van E. Kovács-nak. A régi klikk a maga emberein kívül mindenkit el akar nyomni. Mentségük,

hogy «kevés kivétellel valódi nagy tehetségek». A politikai téren is rájuk cáfol az élet. Nagy változások várhatók. A magyar műveltség már megmutatta életrevalóságát a negyvenes években. El-elmosolyodik azokon a nagy embereken, a kik egymás művét megkoszorúzzák. A *Jucika bácsikája* c. darabját még nem dolgozta újra át, el volt kedvetlenedve. Anyagi bajai bántják, melyekbe rossz barátjai s könnyelmű rokonai sodorták.

Magyar ered. kézír. k. 8-r. 4 l. — Növedék-napló 1903:49.

ABONYI LAJOS — Nagy Ivánnak. K. és h. n. (1862?)

Kedves barátom! Szerencsésnek érzem magamat... metszés alá felküldeni.

Közli a Zsarolyányi és Mándi MÁRTON-család nemzedékrendét I—VI. táblázattal a *Magyarország családai* c. munka számára; leírja a családi címet is.

Magyar ered. kézír. 4-r. 4 l. — Növedék-napló 1908:1.

Kiadás: NAGY I. Magyarország családai VII. köt. 348—350. l. (adatai és táblázatai majdnem szószerint felhasználva).

ABONYI LAJOS — Nagy Ivánnak. Abony, 1884. Dec. 9.

Tisztelt kedves barátom! Örülök, hogy ez a családi... tisztelő híved Márton Ferencz mpr.

ABONYI L. családjának, a Zsarolyányi és Mándi MÁRTON-családnak a megbízásából arra kéri NAGY Ivánt, hogy a család címereit vegye föl a magyar nemesi családok cimergyűjteményébe. ABONYI közli a család zsarolyányi és mándi ágának nemzedékrendét kivonatosan és a két ág címerét leírásban külön-külön. Végül a Tasnádi Szűts-család címerét közli.

Magyar ered. kézír. k. 8-r. 5 l. — Növedék-napló 1908:1.

ABONYI LAJOS — Tury Gyulának. Abony, 1897.

Május 12. Kedves Gyula öcsém! Szives kedves és... szerető bátyja Márton Ferencz mpr.

A kritikák elvették kedvét s anyagilag is megkárosították. A *Vasárnapi Ujság* jól emlékezett róla. A *Magduska* c. darabját a 4. előadás után megváltoztatta, népünk szokása szerinti realizmus rajzává emelve. «A magyar paraszt az urahagyott asszonyt nem öli meg; hanem kapja magát, másik boldogítót keres». Ezt akarta színre hozni. Most a gazda-

ság után lát, szidja «a minden nemzeti sajtáságunkból kibontakozó változást, melyet kulturális haladásnak neveznek». A műtárlatot nagy érdeklődéssel nézegette s örült, hogy TURY arcképeit a többi közül a kritika kiemelte. Az abonyi zsidók megírták a főszerkesztő arcképével. LEDERER Richárd müncheni festő. Örvend TURY azon tervének, hogy Pest közelében akar letelepedni. Abonyban a szomszédban egy neki való kis házat ajánl megvételre. TURY-nak nem szabad az arckép- és oltárkép-festésre szorítkoznia; a nemzeti és népies irányt kell fejlesztenie maradó becsű genréokban. MUNKÁCSI, BENCZUR, MARGITAI. Nemzeti életünk művészeti ábrázolása nem halad eléggé. A művésznek is van hazafi kötelessége. Legyen TURY első sorban magyar művész. Biri hugának is van egy kérése hozzá.

Magyar ered. kézír. k. 8-r. 8 l. és boríték (5 kr. lev. bély.) — Abonyi-hagyaték. Növedék-napló 1901:6.

ABONYI LAJOS — Névtelennek. Abony, 1897. Jul. 17. Tisztelt Nagysád! Szives megkereső sorait... hű barátjuk Márton Ferencz mpr.

Nem siethet segítségére, mint egykor férjének, mert ő fölötte is megnehezült az idők járása. Darabjait ritkán adják, BLAHÁNÉ-nak nyilván nem tetszenek. Ezért sem őt, sem az igazgatót nem kérheti felújításukra.

Magyar ered. kézír. k. 8-r. 3 l. — Abonyi-hagyaték. Növedék-napló 1911:58.

ABONYI LAJOS — Névtelennek. Abony, 1891. Dec. 16. Mélyen tisztelt Uram! Mert arra számoltam, hogy... igaz tisztelője Abonyi Lajos mpr.

Elkészt a lapba szánt dolgozatával, máskor kipótolja.

Magyar ered. kézír. k. 8-r. 2 l. — Abonyi-hagyaték. Növedék-napló 1911:58.

ABONYI LAJOS — Névtelennek. K. és h. n Mélyen tisztelt Uram! F. év Január 5. vagy 6-án... Otthon hiányos számainak beszerzése.

Az ismeretlennel számláját egyenlíti ki s kéri a többi közt CSÁNKI Dezsőtől a *Hunyadiak kora* folytatásának I. kötetét. Itt megszakad e fogalmazvány s a következő lapon új levél kezdődik: Mélyen tisztelt Urambátyám! Azt hiszem, sőt majdnem... magyar író Abonyi Lajos mpr. Ebben ABONYI L. egykori tanárának ír, arra kérve: igazítsa őt a Mnemo-

technika (Emlékezettan) c. munkája nyomába, melyet nagyon szeretne megszerezni. (Ez is fogalmazvány, tehát nem misszilis levél.)

Magyar ered. kézír. 4-r. 3 l. — Abonyi-hagyaték. Növedék-napló 1911 : 58.

ABONYI LAJOS — Névtelennek. Abony, Jan. 14. 1864. Tisztelt író társam! Gyönyörrel olvastam az ön által... hivatalos ügyet végezett.

A *Fővárosi Lapok*-ban olvasta a költő életrajzát s figyelmezteti az író, hogy «óvakodjék határozottan elmondani azt, hogy PETŐFI a Fehéregyházai csatában esett volna el...» Itt a levél bevégeződik s valamely más levél fogalmazása következik plajbászszal írva; ez után versfogalmazás és ismét más levélfogalmazvány, «Kedves rokonunk!» megszólítással; ez is csonka.

Magyar ered. kézír. 8-r. 4 l. — Abonyi-hagyaték. Növedék-napló 1911 : 58.

ÁBEL JENŐ — Pesty Frigyesnek. Budapest, 12/IX. 1882. Nagyságos Uram! Bocsánat, hogy egy kéréssel... kész szolgája Dr. Ábel Jenő mpr.

ÁBEL tolmácsolja SCHRAUF Károly kérelmét PESTY Magyar Várgrófságok egy példányának küldése iránt.

Magyar ered. kézír. 8-r. 2 l. — Magy. Nemz. Muz. Könyvt.

ÁBEL JENŐ — Torma Károlynak. Budapest, 17/IX. 1881. Nagyságos Uram! Talán már értésére esett... kész szolgája Ábel Jenő mpr.

A Berlinben meginduló *Philologische Wochenschrift* célja. Hazai filológiai irodalmunk ismertetését ÁBEL vállalta magára s kéri TORMÁ-t: vállalja el a magyarországi olasz archaeologiai s epigraphiai kutatások ismertetését. (Aquincumi ásatások, limes.)

Magyar ered. kézír. 8-r. 2 l. — Növedék-napló 1902 : 8.

ÁBRAI KÁROLY — Abonyi Lajosnak. Budapesten, 1888. Aug. 24. Igen tisztelt Uram! Ugy vélem, hogy nevemre... Üllői-út II. sz.

ÁBRAI Hódm.-Vásárhelyről a fővárosba teszi át lakását és 1888. okt. 1-jétől meg akarja indítani a *Magyar Család* c. képes hetilapot; kéri ABONYI-t, hogy mindjárt az első számba küldjön elbeszélést: a szokásos legmagasabb t. díjat igéri. Kéri egyszersmind arcképét is közlésre.

Magyar ered. kézír. 8-r. 3 l. — Abonyi-hagyaték. Növedék-napló 1911 : 58.

ÁBRÁNYI EMIL — Prielle Kornéliának. 1899. dec. 13. Nagyságos asszonyom! Abban a reményben, hogy... Hű tisztelője Ábrányi Emil mpr.

Kérés a *Budapesti Napló* szerkesztősége nevében, hogy PRIELLE Kornélia a lap karácsonyi számába írjon «akár személyes impressióiból, akár végtelenül érdekes és nagybecsű visszaemlékezéseiből».

Magyar ered. kézír. 8-r. 2 l. — *Növedék-napló* 1906: 26.

ÁBRÁNYI EMIL — a *Neues Pester Journal* szerkesztőjének. Késmárk, 1890. aug. 19. Tisztelt Uram! Kollegiális tisztelettel kérem... tisztelettel hive Ábrányi Emil mpr.

ÁBRÁNYI kéri a szerkesztőt, hogy míg a Tátrában tartózkodik, a BISMARCK-kal folytatott beszélgetésére vonatkozólag semmi támadást ne közöljön. A dementi szándékos félreértésen vagy hazugságon alapszik. BISMARCK egyik megbízottja kijelentette, hogy szabadságában van a herceggel folytatott s nyilvánosságra hozott minden beszélgetést demantálni.

Magyar ered. kézír. 8-r. 3 l. — *Növedék-napló* 1906: 30. Mellékelve a lap közleménye, kivágott hasáb. — *Kiadás*: A *Neues Pester Journal* 1890. aug. 20. sz.

ÁBRÁNYI KORNÉL (ifj.) — Abonyi Lajosnak. Budapest, 10/III. 881. Mélyen tisztelt Abonyi ur! Az ön kitünő tollának... ifj. Ábrányi Kornél.

Az *Ország-Világ* c. lap számára kér ABONYI-tól egy egykötetes regényt. A föltételeket az író szabadon szabhatja meg.

Magyar ered. kézír. 8-r. 1 l. — Abonyi-hagyaték. *Növedék-napló* 1911: 58

ÁBRÁNYI KORNÉL (ifj.) — id. Ábrányi Kornélnak. K. és h. n. (1879.) Kedves tata! A lapokból olvasom a... szerető fiad Kornél.

ÁBRÁNYI üdvözli apját KATONA Klementinával kötött házassága alkalmával.

Magyar ered. kézír. 8-r. 1 l. — *Növedék-napló* 1904: 37.

ÁBRÁNYI KORNÉL (ifj.) — Katona Klementinának. Budapest, 1901. 7/VIII. Kedves Klementin! A legigazabb szeretettel és... hálás tisztelettel Kornél.

Köszöni meleg sorait. Nem látjuk előre az utakat, a melyek tévedéseinkből kivezetnek.

Magyar ered. kézír. 8-r. 1 l. — *Növedék-napló* 1904: 37.

ÁBRÁNYI KORNÉL (ifj.) — E. Kovács Gyulának. K. és h. n. (1872.) Mélyen tisztelt Uram! Midőn Önnek a «Rövidlátók»... Albrecht-út, Lónyai-ház. ifj. Ábrányi Kornél.

ÁBRÁNYI a *Rövidlátók* c. vígjátékot küldi E. Kovács-nak előadásra és megjegyzésekkel kíséri. Az Akadémia dicsérettel tüntette ki, mire szerzője benyújtja a Nemz. Színházhoz. Szerzője a darabot átdolgozza s ismét benyújtja. De a bíráló bizottság elutasítja. Erre ÁBRÁNYI kinyomatja művét s így küldi most.

Magyar ered. kézír. 2-r. 3 l. — Növedék-napló 1903 : 49. (A levélben említett melléklet mind hiányzik.)

ÁBRÁNYI KORNÉL (ifj.) — E. Kovács Gyulának. K. és h. n. Kedves Gyula! Kérem Önt, legyen... önnek igaz barátja Kornél.

Kéri E. Kovács-ot: hívja meg a *Szédelgők* főpróbájára az *Ébredés* szerkesztősége részéről POKONY Jenőt. Értesítse ÁBRÁNYI-t az előadás napjáról.

Magyar ered. kézír. 8-r. 1 l. — Növedék-napló 1903 : 49.

ÁBRÁNYI KORNÉL (ifj.) — Nagy Ivánnak. Budapest, XII/11. 1887. Mélyen tisztelt Uram! Ismerve buzgó fáradozásait... Pesti Napló felelős szerkesztője.

ÁBRÁNYI a *Pesti Napló* szerkesztése átvétele alkalmából részletes programot ad s mellékeli a lap előfizetési felhívását.

Magyar könyomt. 4-r. 3. l. — Növedék-napló 1908 : 1. (2 nyomt. l. mell.)

ÁBRÁNYI KORNÉL (ifj.) — Nagy Ivánnak. Budapest, 1892. dec. 1. Igen tisztelt Uram! A Pesti Napló, melynek... Pesti Napló kiadótulajdonosa.

ÁBRÁNYI átvevén a *Pesti Napló* tulajdonjogát, egészen átalakítja a lapot: előfizetési díját leszállítja; ez lesz a legolcsóbb lap az egész világon.

Magyar könyomt. 4-r. 4 l. — Növedék-napló 1908 : 1.

ÁBRÁNYI KORNÉLNÉ (id.) KATONA KLEMENTINA — Gyulai Pálnak. Budapest, nov. 30. 1904. Mélyen tisztelt Méltóságos Uram! Kifejezett óhajához képest... id. Ábrányi Kornélné szül. Katona Klementina.

Id. ÁBRÁNYI-né anyagi ügyeit festi s az Irói Segélyegylettől megajánlt 200 frt segélyt újevkor kéri kifizettetni. Férje leveleit (550 drb.) az Akadémiának ajándékozná, de t. díjat óhajtana érték. Férje művének: *Liszt F. magyarországi működése* kéziratát a kultuszminiszteriumban ZSILINSZKY államtitkárnak adta át, de a kézirat eltévedt.

Magyar ered. kézír. 8-r. 5 l. — Növedék-napló 1911: 18. Gyulai-hagyaték.

ACADEMIE NATIONALE AGRICOLE — Torma Károlynak. Páris, le 7. Mai 1877. Monsieur, J'ai l'honneur adresser... Aymar Bression.

Az Academie Nationale Agricole, Manufacturière ... nevében AYMAR-BRESSION igazgató megküldi az alapszabályokat. Örömmel vennék, ha TORMA tagjuk lenne.

Francia ered. kézír. 4-r. 4 l. (1 l. írás, 3 l. nyomtatás.) — Növedék-napló 1902: 8.

ACHATZ ANSELM — Csontos Jánosnak. Archiv des Bened. St. Paul. 7/II. 1885. Sehr geehrter Herr Collega! In Erwiederung Ihres Geschätzten... Hofmeister des Stiftes St. Paul.

A sz. páli sz. Benedek-alapítványi levéltárban sem magyar inkunábulum, sem magyar kézirat nincs.

Német ered. kézír. 8-r. 1 l. — Növedék-napló 1892: 21.

ACHLEULTNER LEONARD — Csontos Jánosnak. Kremsmünster, 11. Dez. 1879. Euer Wohlgeboren! Auf die sehr verehrte Zuschrift... Gymnas. Director u. Archivar.

A kremsmünsteri gimnázium könyvtárában és az alapítványi könyvés levéltárban nincs hungarikum.

Német ered. kézír. 8-r. 1 l. — Növedék-napló 1892: 21.

ACSÁDY IGNÁCZ — az Akadémia Történelmi Bizottságának. Budapest, 1883. szept. 29. Tettes Bizottság! Azon alázatos kérelemmel... kitűnő tisztelettel Acsády Ignác mk. hirlapíró.

Kérelem, hogy az Akadémia Tört. Bizottsága a LOBKOVITZ hercegi levéltárból lemásolt XVII. századbeli okiratok átnézését engedje meg.

Magyar ered. kézír. 8-r. 1 l. — Magy. Nemz. Múz. Könyvt.

ACSÁDY IGNÁCZ — Pesty Frigyesnek. Budapest, 1883. szept. 29. Nagyságos Uram! Már Fraknói Vilmos úr... a P. Napló munkatársa.

Az Akadémia Tört. Bizottsága által lemásoltatott LOBKOVITZ herceg-féle XVII. századbeli okiratok átnézéséért folyamodik s kérelme mielőbbi teljesítésére kéri PESTY-t.

Magyar ered. kézír. 8-r. 1 l. — Magy. Nemz. Múz. Könyvt.

ACSÁDY IGNÁCZ — Gyulai Pálnak. Budapest, 1884. május 14. Nagyságos tanár úr! Arról értesültem, hogy... Teljes tisztelettel Acsády Ignác mk.

ACSÁDY úgy hallotta, hogy GYULAI oly hírt terjeszt egy kézírati munkájáról, hogy abban ez a mondat fordul elő: «SZÉCHY Mária ebben az esztendőben nem foglalkozott szerelemmel». E hírt a pályázat meg-híúsítói terjesztik.

Magyar ered. kézír. 8-r. 1 l. — Növedék-napló 1911:18. Gyulai-hagyaték.

ACSÁDY IGNÁCZ — Nagy Ivánnak. Budapest, 1883. jun. 27. Nagyságos Uram! Bocsásson meg, hogy... a Pesti Napló munkatársa.

ACSÁDY a *Századok* 1867. évfolyamában olvasta, hogy NAGY Iván LIPPAY-nak a SZÉCHY Mária házassági ügyében hozott határozatáról írt. Kéri NAGY Ivánt: utasítsa őt e határozat s az egész házasság adatainak nyomára.

Magyar ered. kézír. 8-r. 6. l. — Növedék-napló 1908:1.

ACSÁDY IGNÁCZ — Nagy Ivánnak. Budapest, 1886. ápril 6. Nagyságos Uram! Szivem legbensőbb érzelmeivel... tisztelettel és hálával Acsády Ignác.

Köszönetet mond NAGY Ivánnak, hogy akad. tagnak ajánlta. Hálája jeléül legújabb munkáját küldi neki.

Magyar ered. kézír. k. 8-r. 2 l. — Növedék-napló 1908:1.

ACSÁDY IGNÁCZ — Nagy Ivánnak. Budapest, 1886. máj. 20. Nagyságos Uram! A napokban egy érdekes... kitűnő tisztelettel Acsády Ignác.

ACSÁDY úgy hallotta, hogy ANDRÁSSY Manó gr. hajlandó a levéltárban lévő közérdekű tört. adatokat kiadni. E végre megbízta RAD-

VÁNSZKY Béla bárót: készítsen tervet. Jó lenne, ha NAGY Iván vállalkozónak a szerkesztésre s ez ügyben RADVÁNSZKY-hoz fordulna.

Magyar ered. kézír. k. 8-r. 4 l. — Növedék-napló 1908: 1.

ACSÁDY IGNÁCZ — Nagy Ivánnak. Budapest, 1887. márcz. 17. Nagyságos Uram! Igaz szívből jövő hálával... kitünő tisztelettel Acsády Ignác.

Köszönetet mond, hogy NAGY I. «oly nemesen viselte magát» irányában, vagyis másodszor is ajánlta az Akadémiában. Két önálló tört. műve van: *Széchy Mária* 1885. és *Magyarország Budavár visszafoglalása korában*, 1886. Jelenleg Magyarország pénzügyének történetén dolgozik. Van idevágó fordítása is, BLUNTSCHLI és több szépirodalmi műve. A levél 4. lapjára jegyzi NAGY I. az akad. ajánlás fogalmazványát.

Magyar ered. kézír. n. 8-r. 4 l. (1—2 l. Acsády lev., 4 l. Nagy I. írása.) — Növedék-napló 1908: 1.

ACSÁDY IGNÁCZ — Nagy Ivánnak. Budapest, 1889. okt. 8. Nagyságos Uram! Azon jó akarat, melyet... kitünő tisztelettel Acsády Ignác.

Kéri NAGY Ivánt, hogy ha BEÖTHY Zsolt pártján van az akad. főtitkári állásra nézve, jelenjék meg az Akadémia választó-gyűlésén.

Magyar ered. kézír. n. 8-r. 1 l. boríték (5 kr. pósta b.) — Növedék-napló 1908: 1.

ÁCS SAROLTA — Gyulai Pálnak. Laskó, 1898. Ápr. 2. Méltóságos Ur! A mint tudja Méltóságod... boldogult Ács Zsigmond leánya.

Kéri GYULAI-t, hogy ÁCS Zs. fordításait: Washington IRWING *Vázlatkönyvé-t*, SHAKESPEARE *Hamlet-jét* és STERNE *Yorick-ját* adja ki s az érték járó t. díjat küldje neki, vagy pedig a kéziratokat juttassa hozzá.

Magyar ered. kézír. 2-r. 1 l. — Növedék-napló 1911: 10. Gyulai-hagyaték.

ÁCS ZSIGMOND — Egressy Gábornak. Nagy-Körösön, 1853. Jan. 12. Tisztelt Férfiu! Bátorkodom önt, mint az... kegyednek tisztelője Ács Zsigmond mk. tanár.

SHAKESPEARE *Sok raj semmiért* c. vígjátékát küldte fel a színműbíráló választmányának s választ nem kapván, közbenjáróul kéri fel EGRESSY-t.

Magyar ered. kézír. 4-r. 4 l. (1 és 4 l. írás, cím a 4. lapon, piros p.) Növedék-napló 1901: 7.

ÁCS ZSIGMOND — Gyulai Pálnak. Laskón, 1890. Szeptemb. 23. Méltóságos Ur! Kegyes Pártfogó Uram!... Ács Zsigmond mk. laskói reform. pap.

Ács Zs. Washington IRWING *Sketchbook*-ját lefordította s elküldötte GYULAI-nak, de bár ez megígérte, hogy a fordítást hamarosan kiadja, mindemellett régóta nem hallott Ács a kézirat sorsáról.

Magyar ered. kézír. 8-r. 2 l. — Növedék-napló 1911: 18. Gyulai-hagyaték.

ÁCS ZSIGMOND — Rómer Flórisnak. Laskó, (Baranya Megyében) 1879. Augustus 13. Nagyságos Fő-Tisztelendő Ur! Egy római emlékmaradvány... Ács Zsigmond mk. laskói református pap.

Ács Zs. a laskói ref. templom falába épített római emlék kezdetleges rajzát küldvén, felvilágosítást kér RÓMER-től az emlékre nézve. Laskó helység rövid földrajzi leírása. Ács úgy hiszi, hogy az emlék JULIANUS császártól származik, illetőleg abból a korból való. Laskó történetének néhány fontos adata, LAMPE művéből erre vonatkozó idézet.

Magyar ered. kézír. 2-r. 4 l. (1—2, 4. l. írás, cím, 5 kr. pósta b. piros p.) 1 l. ceruza-rajz. — Növedék-napló 1895: 27.

ÁCS ZSIGMOND — Rómer Flórisnak. Laskón, 1879. Szeptemb. 16. Nagyságos Fő-Tisztelendő Ur! Vettem becses levelel... Ács Zsigmond mk. laskói reform. pap.

Ács Zs. megkapta RÓMER küldeményét s most régi pénzeket küld Laskó határából. Egyszersmind a római emlék méreteit közli, közben a laskói ref. templom átépítésének adatait említi. A KATANCHICH könyvéből vett feliratú töredék már nincs meg. Nagy örömmel látná ő és bátyja, Ács Gedeon, RÓMER-t Laskón.

Magyar ered. kézír. 8-r. 3 l. — Növedék-napló 1895: 27.

ADAM ALBERT — Friedl ezredesnek. München, d. 29-ten Jäner (!) 1855. Hochverehrter Herr Hauptmann! Das Bild von Temesvár... Ihr ganz ergebnster Albrecht Adam mpr.

Temesvár képe, a melyet a császár megbízásából készít, nem sokára készen lesz; de az arcképekhez a megfelelő anyagra volna szüksége. HAYNAU, HAUSLEIB és KAMMING képe már megvan, de szeretne még néhányat hozzájuk. Tanácsért fordul ez iránt FRIEDL-hez, a kinek az arcképét szintén óhajtaná. KAMMING ezredes és HAUSLEIB hollétéről kér-

dezősködik. HAYNAU-nak Komárom alatt fölvelt arcképét óhajtja felhasználni.

Német ered. kézír. 8-r. 4 l. — Növedék-napló 1906: 17.

ADAMOVICS MATHILD — Egressy Gábornak. Pest, 24/3. 865. Tisztelt Tanár Ur! Örömmel ragadom meg az... még élek Adamovics Mathild mpr.

Neve napján üdvözli.

Magyar ered. kézír. n. 8-r. 1 l. boríték. — Növedék-napló 1901: 7.

ADLER IGNÁCZ — Abonyi Lajosnak. Budapest, 1894. 13/2. Mélyen tisztelt uram! Egy oly alázatos kéréssel... Budapest, VII., Dob-utca 11.

Mivel néhány zenei dolgozata már megjelent, és SERLY Lajos azokról kedvezőleg nyilatkozik, arra kéri ABONYI-t, hogy egyik népszínműve zenéjét ő reá bizza.

Magyar ered. kézír. k. 8-r. 2 l. — Abonyi-hagyaték. Növedék-napló 1911: 58.

ÁDÁM IVÁN — Rómer Flórisnak. Sümegh, 1879. X. 7. Mélyen tisztelt Nagyságos Uram! Becses sorait köszönettel... Nagyságodat erőben egészségsben Ádám mpr.

Küldi Zalára vonatkozó rajzait. Nem a monografiára szedte össze a rajzokat. «A régi várromokról többnyire 3 rajzot vettem fel, hogy a «Balatonmelléki várak erődítési rendszer»-éről... világos képet nyujtsak». Felmérte a hosztádi templomot, a karakói földvárt, a sümeghi földalatti romok alapjait átküldte. Megkapta RÓMER dolgozatait, a Pálosokra vonatkozó jegyzeteket. Felsorolja a helységeket, a melyekről kívánatos volna rajz. Mellékeli az 1876—7. évi sümegi értesítőt.

Magyar ered. kézír. 4-r. 4 l. («Salföld Zalában» felíratú ceruzarajz 1 lap, 8-r.) — Növedék-napló 1895: 27.

ÁDÁM IVÁN — Rómer Flórisnak. Sümegh, 1879. okt. 27-én. Igen tisztelt Nagyságos Ur! Bátorkodom Nagyságodat értesíteni... alázatos szolgája Ádám Iván mpr.

A KÓSA-féle kivonatok elkészülnek, a rendeki régi templom alaprajzát ÁDÁM megcsinálta, a nála levő alaprajzok másolataival is mihamar elkészül, a többi rábízottakkal együtt. Kéri RÓMER-t a Pálosokra vonatkozó rajzok ügyében.

Magyar ered. kézír. 4-r. 3 l. (1—2. l. levél, 4. l. cím, 5 kr. pósta b.)
— Növedék-napló 1895 : 27.

ÁDÁM IVÁN — Rómer Flórisnak. Sümegh, 80. VI. 13.
Igen tisztelt Nagyságos Ur! E hó 8-dikán voltam... Aláz. sz.
Ádám Iván mpr.

BARCZA Sándor elvezette őt a romokhoz. A csabi templom alaprajzát lemérte, a kiskeszii templomrom alig látszik, a nagykeszii templom fala tele van római téglával; ezekről részletes tudósítás. A Földvár maradványának méretei. A tárkányi kerek templomka messzire látható; CHERNEL birtoka; alaprajzát fölvette, melynek vázlatát ide jegyzi; ásatás. Tudósítás az ottani utak elágazásairól. Küldi a sümegi ásatás eredményének leírását, küldi továbbá az 1879—80. évi értesítőt, a melyben tört. adatokat közöl.

Magyar ered. kézír. 2-r. 4 l. — Növedék-napló 1895 : 27.

ÁDÁM IVÁN — Rómer Flórisnak. Héviz, 1881. VII. 6.
Mélyen tisztelt Nagyságos Ur! Mindenekelőtt fogadja... Legőszintebb tisztelője Ádám Iván.

A rajzokat és leírásokat a monografia számára küldte. Innen Badacsonyba szándékozik. Szívesen elmegy RÓMER-hez. A nagy hőség lankasztólag hat mindenkire, kétszeresen RÓMER-re.

Magyar ered. kézír. 8-r. 4 l. — Növedék-napló 1895 : 27.

ÁDÁM IVÁN — Rómer Flórisnak. Héviz, 1881. jul. 14.
Mélyen tisztelt Nagyságos Ur! Kedves soraira bátorkodom...
kész szolgája Ádám Iván mpr.

Elfogadja a meghívást, hogy RÓMER-t Váradon meglátogassa, de hogy RÓMER őt várja, azt el nem fogadhatja.

Magyar ered. kézír. 8-r. 2 l. — Növedék-napló 1895 : 27.

ÁDÁM IVÁN — Rómer Flórisnak. Héviz, 1881. VII. 18-án.
Mélyen tisztelt Nagyságos Ur! Bocsnátot kell kérnem...
kész szolgája Ádám Iván mpr.

A tervezett látogatást most nem teheti meg. Badacsony-Tomajba megy.

Magyar ered. kézír. 8-r. 4 l. (2 l. lev., 1 l. cím, 5 kr. pósta b.) —
Növedék-napló 1895 : 27.

ÁDÁM IVÁN — Rómer Flórisnak. Badacsony, VII. 27. (1881.)
Mélyen tisztelt Nagyságos Ur! Szerencsém, hogy egy nappal...
alázatos szolgája Ádám Iván mpr.

A boglári hajó a viharban majd elmerült. Pesten senkit sem talált.
FRAKNÓI-hoz levélben küldi meg RÓMER ajánlatát. Fülöpön még nem
volt. A salzföldi kolostorra is gondolt, nem a kőkúti Pálos kolostor
volt? PAUR Iván Badacsonyban van. PAULER is itt van.

Magyar ered. kézír. k. 8-r. 4 l. — Növedék-napló 1895 : 27.

ÁDÁM IVÁN — Rómer Flórisnak. Sümegh, 1881. X. 6.
Mélyen tisztelt Nagyságos Ur! A mappa még a szobámban volt...
Öszinte tisztelője Ádám Iván mpr.

A mappa elküldésével késett. Kéri RÓMER arcképét és Sümegről
írott saját értekezését vissza.

Magyar ered. kézír. 8-r. 3 l. — Növedék-napló 1895 : 27.

ÁDÁM IVÁN — Rómer Flórisnak. Sümegh, 1881. X. 13.
Mélyen tisztelt Nagyságos Ur! Becses sorait megkaptam... aláza-
tos szolgája Ádám Iván mpr.

Értesíti RÓMER-t a Dörgicsében lelt kövek rajzairól. LIPP nem szólt
semmit e rajzokról.

Magyar ered. kézír. 8-r. 1 l. — Növedék-napló 1895 : 27.

ÁDÁM IVÁN — Rómer Flórisnak. Sümegh, 883. V. 28.
Mélyen tisztelt Nagyságos Ur! Szives megemlékezését — Dor-
ner... alázatos szolgája Ádám Iván mpr.

«Sümegh nagy erdejében ismét fődöztek fel romokat». A folyó
tanévben nem tehetett kutatásokat.

Magyar ered. kézír. k. 8-r. 2 l. — Növedék-napló 1895 : 27.

ÁDÁM IVÁN — Rómer Flórisnak. Sümegh, 1884. IX. 27.
Mélyen tisztelt Nagyságos Ur! Az ujságból tudtam meg... alá-
zatos szolgája Ádám Iván mpr.

RÓMER Zala-Apátiban időz. Visszamenet ne kerülje el Sümegyet.
BARCZA Sándor ismeretlen ÁRPÁD-kori oklevelet mutatott neki, amely
Zalára vonatkozik.

Magyar ered. kézír. 8-r. 2 l. — Növedék-napló 1895 : 27.

ÁDÁM IVÁN — Rómer Flórisnak. K. és h. n. (1884?)
Fogadja kedves Nagyságos... alázatos szolgája Ádám Iván mpr.

Üdvözlí RÓMER-t.

Magyar ered. kézír. 16-r. 1 l. — Növedék-napló 1895: 27.

AGGHÁZY JULIUS — Névtelennek. Budapest den. 25.
März 1888. Geehrtester Herr! Ihrer freundlichen Aufforderung...
zeichne ich Hochachtungsvoll Julius Aggházy mpr.

A *Machen's keine Geschichten* c. képének heliográf lenyomatát,
illetőleg ennek jogát át nem engedheti, mert azt már KOZMATÁ-nak és
ANGERER-nek engedte.

Német ered. kézír. k. 8-r. 1. — Növedék-napló 1903: 21.

ÁGAI ADOLF — Abonyi Lajosnak. Bécs, november 17-én
1857. Édes kedves Ferim, Hogy eddig nem irtam... k. k. Allge-
meine Krankenhaus.

ÁGAI nagy dicsérettel szól ABONYI beszélyéről, a melynek szemé-
lyeit egyenkint jellemzi. ÁGAI kénytelen egyidőre a szépirodalomtól
búcsút venni. Kéri barátját, írjon neki abonyi híreket. Szeretné, ha a
kis Josephine az ő felesége lenne. Tudósítás közös ismerőseikről.

Magyar ered. kézír. 8-r. 3 l. — Abonyi-hagyaték. Növedék-napló 1911: 58.

ÁGAI ADOLF — Abonyi Lajosnak. Pest, márczius 5-én
1866. Édes Ferim! Nem tudom olvasod-e... Márton Ferencz
urnak Abonyban.

ÁGAI, mint a *Magyar Világ* társszerkesztője, kéri ARONYI-t, írjon
afféle vidéki tárcaleveleket. El is számlálja, miről.

Magyar ered. kézír. 8-r. 2 l. — Abonyi-hagyaték. Növedék-napló 1911: 58.

ÁGAI ADOLF — Abonyi Lajosnak. Pest, (1870.) nov. 10.
Édes Ferim! Köszönöm soraidat, s kérlek... Ölel hived Adolf.

A *Magyarország és Nagyvilág* c. lap szerkesztőségének változása.
VÉRTESI megválnak a szerkesztéstől, helyét ÁGAI foglalja el. Reméli, jó
lapot csinálhat. Kéri ABONYI-t: támogassa lapját, mint GYULAI, RÁKOSI,
BEÖTHY stb. támogatják. Azt hiszi, sikerül a «szépirodalmi erőket együvé
gyűjteni».

Magyar ered. kézír. 8-r. 3 l. — Abonyi-hagyaték. Növedék-napló 1911: 58.

ÁGAI ADOLF — Abonyi Lajosnak. Pest, (1870?) november 21. Édes Ferim! Ha oly égető szükségem... Márton Ferencz urnak, Abony.

Sürgeti ABONYI-t beszélyért és tárgyakat jelöl ki számára az abonyi népéletből.

Magyar ered. kézír. 8-r. 2 l. — Abonyi-hagyaték. Növedék-napló 1911: 58.

ÁGAI ADOLF — Abonyi Lajosnak. Pest, 1871. január 8. Édes Ferim! E perczen olvasom az... Ölelve hived Adolf mpr.

Nem tesz szemrehányást, hogy az *Ország-Világ*-ba előbb küldött ABONYI beszélyt, de kérdi: miért nem neki is?

Magyar ered. kézír. 8-r. 1 l. — Abonyi-hagyaték. Növedék-napló 1911: 58.

ÁGAI ADOLF — Abonyi Lajosnak. Pest, 1871. dec. 6. Édes Ferim! A «M. O.» 1867-ik folyama... Márton Ferencz urnak Abonyban.

Mivel a *Magyarország* csak egy példányban van meg a kiadóhivatalban, az 1867. évfolyamot nem küldheti, de a beszélyt lemásolthatja.

Magyar ered. kézír. 8-r. 1 l. — Abonyi-hagyaték. Növedék-napló 1911: 58.

ÁGAI ADOLF — Abonyi Lajosnak. Pest, ápr. 18. 1872 rdes Ferikém! Két dolgot kérek tőled... Márton Ferencz urnak.

Novellát kér ABONYI-tól, *A betyár kendője*-ről majd a jobboldali lapokban is kedvezőleg írnak. KORECZ Sándor ügyvédet sürgesse, hogy a SZAPÁRY-fundus dolgát bonyolítsa le.

Magyar ered. kézír. 8-r. 1 l. — Abonyi-hagyaték. Növedék-napló 1911: 58.

ÁGAI ADOLF — Abonyi Lajosnak. Budapest, 1873. május 14. Édes Ferim! Ha tán zokon is... Abonyi Lajos urnak Abonyban.

Beszélyt kér tőle s *A betyár kendője* előadása alkalmából arcképét is ki akarja adni. Pompás fametszetben nála van RECSKI Bandi, «typusa a már kiveszőfélben lévő ázsiai magyaroknak». Jellemrajzát ABONYI-tól várja.

Magyar ered. kézirat 8. r. 2. l. — Abonyi-hagyaték 1911: 58.

ÁGAI ADOLF — Abonyi Lajosnak. Budapest, 1873. dec. 3.
Édes Ferim! Adósod vagyok; le is róttam... Abonyi Lajos urnak,
Abony.

Ha az előfizetés jobb lesz, t. díjat küld ABONYI-nak. Hosszú novel-
lát kér tőle.

Magyar ered. kézirat 8-r. 1 l. — Abonyi-hagyaték. Növ.-n. 1911: 58.

ÁGAI ADOLF — Abonyi Lajosnak. Budapest, (1873.)
10. br. 10. Kedves Ferikém! Vaktában bontottam föl e levelet...
szerető barátod Adolf.

Írja meg ABONYI (RECSKY) Bandi bátyjának, hogy a fényképet már
hónapokkal ezelőtt elküldte Tóbikba; de mivel e község ismeretlen
volt a postán, a fénykép visszaérkezett.

Magyar ered. kézirat 8-r. 1 l. — Abonyi-hagyaték. Növ. n. 1911: 58.

ÁGAI ADOLF — Abonyi Lajosnak. Budapest, 1877. (ki-
vágva). Édes Ferikém! Az agárért legyen neked... igaz hived
Adolf.

Tréfás hangú levél; megbocsát, hogy ABONYI-t hiába várta.

Magyar ered. kézirat 16-r. 1 l. — Abonyi-hagyaték. Növ. n. 1911: 58.

ÁGAI ADOLF — Abonyi Lajosnak. H. és k. n. (1878.
febr. 6.) Kedves Ferikém! Az agárkámról való gondoskodást...
A tied Adolf.

Mihelyt kitavasodik, elhozza az agarát. «A farkasdi szőlő álom-
nak is szép volna, ha a budai hegyekben két szőlő is nem húzná le a
nyakam». Ennek kétes jövedelme. Szeretné pedig az ősznek egy részét
ott tölteni.

Magyar ered. kézirat 16-r. 4 l. — Abonyi-hagyaték. Növ. n. 1911: 58.

ÁGAI ADOLF — Abonyi Lajosnak. Budapest, 1878.
jun. 17. Kedves Ferim! Épen e perczen, hogy... Márton Ferencz
urnak Abonyban.

Részvétét fejezi ki ABONYI-nak, anyja halálakor. Most lett csak
igazán önálló, de drága áron. A két elhalt apát követte a két édesanya.

Magyar ered. kézirat 8-r. 2 l. — Abonyi-hagyaték. Növ. n. 1911: 58.

ÁGAI ADOLF — Abonyi Lajosnak. Budapest, 1883. szeptember 26. Édes Ferikém! Feleséggemmel Abonyba rándulnék... Abonyi Lajos urnak.

Kéri, hogy kocsiját küldje ki elébe a vasúthoz.

Magyar ered. kézirat 8-r. 1 l. — Abonyi-hagyaték. Növ. n. 1911: 58.

VÁCZY JÁNOS.

A KAROLING-KORSZAK ELŐTTI MINIATURA.

A Deutscher Verein für Kunstwissenschaft igaz hálára kötelezte a miniatura történetével foglalkozókat, amikor E. Heinrich ZIMMERMANN szakavatott szerkesztésében közrebocsátotta 341 nagy ívrétű fénynyomatú lapon a Karoling-korszak előtti nyugateurópai kéziratokban lévő miniaturákat, melyeknek kiváló műtörténeti jelentőséget kölcsönöz az a körülmény, hogy legfőbb ránk maradt emlékei az ezen korabeli festészetnek. A jól sikerült hasonmások négy kötetet töltenek meg, amihez még a kiadó tartalmas bevezetése járul ötödik kötet gyanánt.¹

A szövegkönyv előszavában ZIMMERMANN előre jelzi, hogy műve nem tartalmaz, végleges ítéleteket, amit a műtörténetnek ezen az aránylag meglehetősen elhanyagolt területén nem is kívánhatunk meg tőle. Paul LEPRIEUR helyesen jegyezte meg,² hogy ennek a korszaknak a miniaturáit viszonylag kevésbé ismerik és tanulmányozták. Különösen az emlékek rendszerezése, osztályozása terén alig történt valami s ZIMMERMANN épen ezen a téren, az ismert emlékek iskolák szerinti csoportosításával, szinte úttörő munkát végzett. Eredményeit a következőkben foglaljuk össze:

A Karoling-korszak előtti könyvfestészet főképviselei oly országok termékei, ahol a művészet nem évszázados hagyomány, hanem idegen behozatali cikk volt, melyet jól-rosszul kellett hozzá alkalmazni a saját érzéseikhez, vágyaikhoz. Az antik miniatura, melynek kései termékeit ezek az országok is ismerték és lehetőleg utánozták, nem forrott egybe a szöveggel, hanem megtartotta festmény jellegét, mely távlati fogásaival egyáltalán nem

¹ Vorkarolingische Miniaturen. Herausgegeben von E. Heinrich ZIMMERMANN Berlin, 1916. Selbstverlag des Deutschen Vereins für Kunstwissenschaft (E. V.). Ára 410 K 80 f.

² MICHEL: Histoire de l'art. I. 1. Paris, 1905. 306. l.

illetett bele a sikdiszítványok stílusába. A legrégebbi ókeresztény képes kéziratok is ezt a kései hagyományt követik s az írást és képet egymástól elkülönítve tartalmazzák. Díszes kezdőbetűket, fejléceket, szóval puszta ornamentikát nem találunk bennük. E tekintetben némi haladást mutat a bécsi Hofbibliothek RUFINUS-kodexe, melyben már tisztán dekoratív motívumok is érvényesülnek. E régi kéziratok monumentális jellegét az erőteljes unciális betűtípus is fokozta. Amint lassankint előtérbe nyomul az aprólékosabb minuszcula, ennek mozgalmasságával karöltve a dekoratív hatásra való törekvés is érvényesülni kezd.

A praekaroling kéziratok díszítésének legjellegzőbb eleme a kezdőbetű, mely eredetileg tisztán gyakorlati okokra vezethető vissza. Az egyes fejezetek élén álló nagyobb betűk keletkezése azzal a törekvéssel kapcsolatos, hogy világosabban különítsék el az egyes részeket. Legrégibb példái a római Vaticana *Lat. 3256*. jelzetű VERGILIUS-kodexében fordulnak elő az V. századból, de az új irány csupán a VII. század közepe táján indul igazi fejlődésnek, amikor az iniciálék elvont motívumait zoomorf elemekkel vegyítették. Eleinte csupán a betűvégződéseken, vagy más alárendelt helyeken lépnek föl madárfejek s csak később uralkodik az állati alak az egész iniciálén s ez a genetikus fejlődés azért fontos, mivel kérdéssé teszi azt az eddig általános véleményt, mintha Nyugat-Európa a hal- és madárornamentika kész típusát vette volna át Keletről.

A praekaroling korabeli nyugateurópai kéziratoknak a velük egykorú, vagy náluk régebbi keleti kéziratokhoz való viszonyát illetőleg ZIMMERMANN mindenekelőtt rámutat a díszítendő kéziratrészek kiválasztásánál megnyilvánuló különbségekre. Míg a korai bizánci miniátorok a fejezetek végét díszítik, addig nyugaton a dísz a fejezetek élére kerül. Szerinte azok a nyugateurópai kéziratok, melyek a görög kodexből átvették az explicit-lap tipikus díszítésmódját, rendszerint kezdőbetűdísz nélkül szűkölködnek s minthogy a ránk maradt korai bizánci kéziratok egyikében sincsenek díszes kezdőbetűk, ezen a téren Olaszországnak kell tulajdonítani az elsőséget. A bizánci és olasz hatások kereszteződés-

sére a legérdekesebb példa a müncheni Hof- und Staatsbibliothek *lat. 6224.* jelzésű VALERIANUS-evangeliariuma, mely Felső-Olaszországban készült a VII. század folyamán. Ebben a kodexben a fejezetvégződések byzánci minták nyomán készültek, az iniciálék olasz hagyományokban gyökereznek, míg a kezdőbetűk zoomorf végződései az új korszak szellemét tükrözik.

A hal- és madáralakú kezdőbetűk eredetét SPRINGER¹ és RIEGL² antik, STRZYGOWSKI³ viszont keleti forrásra vezeti vissza. Byzánci kéziratokban az ilyfajta kezdőbetűk csupán a X., örmény kéziratokban pedig csupán a XI. század óta fordulnak elő, ami önmagában véve még nem volna akadály, minthogy feltételezhető, hogy ez elemek épúgy, mint a képanyag, korábbi — ma már elkallódott — kéziratokból való másolatok. De ZIMMERMANN már azért is megtagadja a közös eredetet, mivel a nyugateurópai állatalakú iniciálék egészen elvontak, heraldikai jellegűek, míg az örmény kéziratokban előforduló életteljesekek, teljesen natralista felfogásról tanúskodók. Ehhez járul még az is, hogy az inzuláris és karoling korabeli kodexekből, melyek pedig a legerősebb keleti hatás alatt állanak, teljesen hiányzanak a madár- és halalakú kezdők. Mindezek alapján ZIMMERMANN feltevése e kérdést illetőleg a következő. Az iniciálék első nyomai kései antik latin kéziratokban fordulnak elő, de a VII. század elejéig viszonylag ritkák s néhány geometriai díszre szorítkoznak. A VII. század közepe táján veszi kezdetét a hal- és madárformák schematikus belevitele a kezdőbetűkbe, ami az iparművészet egyéb terein is általános szokás volt abban az időben. Ezeket az autochton formákat később kétségtelenül befolyásolták a keletről importált iparművészeti cikkek.

Kezdetben a madár sűrűbben szerepel az iniciálékon, mint a hal. A nagyobb méretű madarak, melyek az iniciálé vagy az

¹ Der Bilderschmuck in den Sakramentarien des frühen Mittelalters. Abhandlungen der kgl. sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften. Phil.-Historische Klasse. XI. köt. 346. s köv. II.

² Altorientalische Teppiche. Leipzig, 1891. 166. l.

³ Der Dom zu Aachen. 53. l.

árkádok belsejét töltik ki, anélkül, hogy szerves kapcsolatba lépneék ezzel a kerettel, az egykorú plasztika és iparművészet által szolgáltatott mintákra vezethetők vissza s főleg a luxeuili kolostor termékeiben gyakoriak. Valamivel később, 700 körül, lép föl a luxeuili iskola termékeiben a hal, melynek első, rendkívül elvont, formájával a luxeuili *Lectioarium*-ban (Paris, Bibl. Nat. lat. 9427.) találkozunk. E hal alakja megegyezik a British Museum egy alexandriai ezüstitálján látható haléval s minthogy a *Lectioarium*-ban antik indázat is föllép, valószínű, hogy a hal is antik átvétel. A luxeuili halak teste levél- és karikadísszel mintázott.

A szigorúan heraldikai madártípus szintén korán föllép s úgy látszik szövetmintázatokból való kölcsönvétel. Főleg az északkeleti frank kéziratcsoportnál gyakori s a VIII. század közepe táján, keleti hatás alatt változatosabb formákat ölt.

A corbiei iskola halformái zömökebbek s talán épügy a luxeuili iskolából származnak, mint a csak szórványosan előforduló madarak. A fleuryi másolóműhelynek tulajdonítható kodexek halformáit nyulánk test, széles fej és pálmalevélhez hasonló fark jellemzi.

Az olasz kéziratok hal- és madárformái szilárd hagyományról nem tanúskodnak s jobbára a corbiei, luxeuili, vagy a fleuryi iskola utánezatai. Igen figyelemreméltóak a barcellonai székesegyház GREGORIUS *Homilia*-it tartalmazó kötetének madártípusai, melyek valószínűleg Spanyolországban keletkeztek. A lyoni kéziratok egységes típusokat a zoomorf iniciálisok terén nem tartalmaznak. A hal- és madárformájú kezdők e változatossága élénk ellentétben áll a bizánci és örmény kéziratok zoomorf betűinek tipikussá vált schemáival, ami lehetetlenné teszi a meroving könyvfestők tőlük való függését. Csupán egy tekintetben egyeznek az összes meroving kezdőbetűk s ez a díszítésül alkalmazott állatok abszolút nyugalma. Az egymás mellé helyezett, gyakran egymást megfogó madarak és halak sohasem küzdenek egymással.

Egyéb zoomorf elemek a praekaroling kéziratokban csak

elvértve fordulnak elő s teljesen magukon viselik az esetlegesség bélyegét. Nagyobb jelentőségük csupán a kutyáknak s kutyaalakú négylábuaknak van, melyek a VIII. század közepe óta az északkeleti frank csoportban, keleti hatás alatt, föllépnek. A feltüntetett állatok változatossága révén külön hely illeti meg a gellonei *Sacramentariumot* (Paris, Bibl. Nat. lat. 12.048.), melyben tyúk, kakas, gólya, oroszlán, nyúl, kacska, kecskebak stb. is előfordul. Ez a változatosság mintegy előkészít azokra a naturalista madarakra, melyek a karoling-korszak kezdetekor a kánon-táblákon jelentkeznek.

A többi díszítő motívum közül legérdekesebb a szalagfonadék. Az olaszországi kéziratok ebből a szempontból sem valami változatosak. A fonadék e kodexekben kizárólag az iniciálék törzsökénél nyer alkalmazást, még pedig a széles, kétágú fonadék alakjában. A VIII. század közepe után francia hatás alatt három- és négyágú fonadékok, sőt egymásba szövődő komplikáltabb láncolatok is előfordulnak. A lyoni iskola a fonadékot teljesen mellőzi s a luxeuili sem él vele különösen gyakran. Ez utóbbi iskola néhány terméke azért fontos, mert rajtuk végigkísérhetjük, mint alakulnak át hármassal fonadékká az egymásba kapcsolt nyolcasok. Az északkeleti frank iskola termékeiben eleinte csupán a kettős fonadék fordul elő, de a VIII. század második felétől fogva a hármassal fonadék s egyéb komplikáltabb formák is gyakoriak. A fleuryi iskola a kettős fonadék mellett a négyes fonadékot is ismeri. Corbieban eleinte a fonadék egészen ismeretlen s a VIII. század közepe előtt csupán szórványosan fordul elő.

Sokkal számosabbak a növényi díszítő elemek. Olaszország ezen a téren is tartózkodó. A legkorábbi olaszországi kéziratokban előforduló néhány indázat egészen antik szellemben van tartva. A lyoni iskola termékei közül csupán a szent ÁGOSTON-kodex (Lyon, Bibl. Municipale Ms. 604) tartalmaz alig felismerhető levéldíszet. A luxeuili kéziratok korai és kései példányai teljesen mellőzik, míg a középső korszakba esők, elsősorban a már említett *Lectionarium* bőven él vele. Főleg a levélpalmettát kedvelik, mely a wolfenbütteli szent ÁGOSTON-kodexben (Herzogl. Bibl. 99. *Weis-*

senburg) indával párosul. E motívumok kétségkívül antik eredetűek. Viszont más növénymotívumok a római *Missaléban* (Bibl. Vaticana *Regin. lat. 317.*) s a würzburgi szent ÁGOSTON-kodexben (Universitätsbibl. *Mp. Theol. Fol. 64a.*) kétségkívül keleti szövetmintákra vezethetők vissza. Ugyancsak keleti, valószínűleg byzánci hatás alatt állanak a corbiei iskola levélornamentikái, melyek legváltozatosabban a petrogradi szent BASILIUS-kodexben (Császári Ktár, *lat. F. v. I. IV. 2.*) szerepelnek. A többi kéziratcsoport növénydíszje a luxeuili és corbiei termékekével szemben egészen jelentéktelen.

Egyéb díszítő motívumok közül a kereszt-, csillag- és rozettaalakú díszítmények említendőek, melyek valószínűleg keleti textil-munkákból kölcsönöztek.

Szinezés dolgában a korai kéziratok a gyengéd, tompa színeket kedvelik. A piros inkább rózsaszín és ritkán fordul elő. Böven élnek a zöldszínnel, melyhez némi szürkésbarna festéket kevertek. A korai corbiei kéziratoknál az alapszín sárgásszürkébe átmenő barna, melyről a piros, zöld és feketés kék jól kiemelkedik. Ennélfogva a korai kezdőbetűk színhatása nyugodt és diszkrét; de csakhamar emelkedik a színek intenzitása. A zöld erőteljesebb lesz s a cinóber uralkodóvá válik. Velük egyidőben az élénk sárga szín is föllép, melyet eddig nem ismertek. Az átmenetet a kétféle szinezés között legjobban a római JUSTUS URGELLENSIS-kézirat (Bibl. Vallicellana *B. 62.*) képviseli a VIII. század közepe körül. A szinezés a század második felében a legrikítóbb.

A kezdőbetűk szerkezete szintén erős változásnak volt alávetve az idők folyamán. A legkorábbi iniciálék kisméretűek és csinosak, de már a luxeuili *Lectioarium*-ban (700 körül) növesznek indulnak. Eleinte csupán az I. és T. betű szára nő meg s valóságos keretléccé bővül, de csakhamar horizontális irányban is elhatalmasodnak. A VIII. század közepe táján megindul az a szokás, hogy egész sorok iniciálékból tevődnek össze, sőt a kései corbiei kéziratokon egész lapok csupa kezdőbetűkből állanak s ezzel előkészítenek a karoling-korszak gyakorlatára, amelyben az «Initium» ln. szótagja gyakran az egész lapot betölti. A kezdő-

betüket eleinte körzővel szerkesztették meg, míg a későbbi művészek szabadabban jártak el, élénkebb, de egyúttal rejtélyesebb formákat adva iniciálisaiknak.

A kontinentális kéziratoktól teljesen függetlenül fejlődött az ir és angol szigetcsoport kodexeinek díszítése. E fejlődés menetének helyes megállapítását igen megnehezíti a fennmaradt anyag hézagossága. Míg a szárazföldi könyvdíszítés kialakulását nyomon követhetjük, addig a szigetvilág kéziratai minden előkészület nélkül, kifejelettségük teljes pompájában állanak előttünk. A bangori *Antiphonale* (Milano, Bibl. Ambrosiana) és a *Catagh-Psalterium* (Dublin, Royal Society of Irland), nyomorúságos kezdőbetűik következtében némelyek szemében a kezdőfokot képviselik, míg ZIMMERMANN szerint a fejlődési folyamatba bele nem illeszthető, elszigetelt próbálkozásokul tekintendők, melyek otromba dísze nem a miniatura korabeli fejlődési fokát, hanem a miniatörök járatlanságát bizonyítja. Emellett a *Catagh-Psalteriumot* rendszerint túlkoránra, szent COLUMBA idejébe szokás tenni, holott az jóval későbből, a VIII. század végéről való. Minthogy az ir kéziratok javarésze keltezetlen, a kormeghatározásnál a legnagyobb óvatossággal kell eljárunk. ZIMMERMANN szerint teljesen hibás az a sokak által képviselt álláspont, mely szerint a gazdagabb díszű kéziratok okvetlenül későbbiek, mint a szegényesebb kiállításúak s hogy a kevésbé bonyolult díszítő elemek mindig korábbi fejlődési fok ismérvei. Szerinte ez az álláspont csupán egyes iskolákon belül jogosult, mivel könnyen lehetséges, hogy bizonyos iskolák végig kitartottak az egyszerűbb ornamentika mellett s más iskolák gazdagabb díszű termékeivel szemben kormeghatározó értékkel nem bírnak. Így az eddigi felfogás szerint a durrowi *Evangeliarium* (Dublin, Trinity College libr. 57.) egyszerűbb motívumai alapján a legkorábbi fejlődési fokot képviseli (600 körül), a lindisfarnei *Evangeliarum* (London, British Museum, *Cotton Nero D. IV.*) a középső fejlődési fok reprezentánsa (700), míg a kelli *Evangeliarium* (Dublin, Trinity College libr. *A. I. 6.*) növénymotívumainak a karoling-korszak ornamentikájával való rokonsága révén mindkettőnél későbbi alkotás (800, sőt 900 körül). A három evan-

geliumos könyv közül egykorú bejegyzés alapján csupán a lindisfarnei példány kora biztos, a másik kettő ZIMMERMANN szerint vele körülbelül egykorú s a bennük fellépő különbség onnan magyarázható, hogy a három kézirat három különböző könyvfestő iskola terméke. A book of Durrow-nak Irországban nem voltak követői, de tovább hatott Angliában és a moselvidéki iskolában. A book of Kells Angliában csak közvetve hatott, míg Irországban szinte az egész későbbi termelésre irányítólag befolyt. Végül a lindisfarnei *Evangelarium* csupán Northumberlandban volt némi hatással.

A VIII. század folyamán Canterburyben egy új művészi irány bontakozik ki, még pedig byzánci hatás alatt. A szigetvilág kalligrafikus díszítő elemeit plasztikus jellegű ornamentika váltja föl; a paszomántfonadék tovább is tartja magát, de bonyolultabb mustrátatokká szövődik; a régi állati motívumokat pedig ugyancsak keletről származó újabb állati alakzatok szorítják ki. Hasonló fejlődési irány állapítható meg Dél-Angliában, mely a VIII. század végi és IX. század eleji kontinentális kéziratfestésre is kihatott. De azért, mint a petrogradi *Evangelarium* bizonyítja (Csász. Ktár *lat. F. v. I. N. 8.*) a VIII. század harmadik negyedéből, a szigetvilág művészetének a síkdíszítményekhez való ragaszkodása tartós.

Az ir és angolszász miniaturára tényleg legjellemzőbb a díszítéseknek még a figurális elemekben is megnyilatkozó vonalszerű felfogása. Emellett a jellegzetesen kelta díszítő motívumok gazdagsága is jellegzetes ismérvük, melyek közt első helyen az palmettából délkeleti Angliában kifejlődött trombita-motívum és a főleg a Book of Kellsben meglepő szabad alakokat öltő spirális motívum említendő. Kevésbé fontos szerepet játszanak az illető betűkhöz való hasonlatosságuk miatt Z, J. és I. mustrának elkeresztelt motívumok, melyek épúgy, mint a bécsi DIOSKURIDES-kodexben már előforduló ú. n. «kelta fémponatok» keletről származtak. Igen fontos eleme az ir kéziratok díszítésének a szalagfonadék, mely a legkorábbi inzuláris kodexekben is sűrűn és gazdag változatosságban szerepel s amely legvalószínűbben keletről,

elsősorban Szíriából való behozatal, melynek iparművészetében a VI. század óta nagy szerepet játszott.

A trombita- és csigavonalmintázat mellett a legeredetibb ir díszítmény az állati ornamentum. CUMING 1857-ben azt a tételt állította föl, hogy ezek az állati alakok a szalagfonadékból fejlődtek. Ezt az állítást rendszerint a durrowi *Evangeliarium* 174^b levelére szokták alapítani, melynek négy harántcsíkján az egymásba fonódó állatok első pillantásra szalagfonadék benyomását keltik a szemlélőben. ZIMMERMANN szerint az állatok és a szalagfonadék közt legfeljebb annyiban áll fenn kapcsolat, hogy a szalagfonadékban megnyilvánuló mozgás volt arra hatással, hogy kizökkentsék az állatokat eredetileg nyugodt helyzetükből s bonyolult egymásba fonódásukat idézzék elő. A minta pontos forrását mindeddig nem lehetett megállapítani. A germán eredet igen kérdéses; sokkal valószínűbb, hogy itt is keleti kölcsönvétellel van dolgunk. A Book of Kells négylábú, melyek feje inkább a kutyaéhoz hasonlít, alighanem ugyanabból a forrásból valók, ahonnan a kézirat szertelenül megnyult nyakú madarai is származnak. Talán keletrómai zománcmunkák utánzataival van dolgunk. Az ir állatornamentika Angliában is elterjedt, de a VIII. század közepe után Dél-Angliában másféle állattípusoknak adott helyet.

Növényi díszítő motívumok az ir kéziratokból rendszerint hiányzanak. E tekintetben kivétel a Book of Kells, melynek növényi díszítményei már rendkívül stilizáltak, de azért a naturalista alap még kicsillan belőlük. A keleti származás itt is valószínű.

Ugyancsak keleti, valószínűleg szír mintákra vezetendők vissza a Book of Kells figurális elemei, melyekből azonban — néhány csekély kivétellel — szinte teljesen kiveszett az eredeti minta plasztikus hatása. A Book of Kells-től függő kéziratcsoport tagjaiban ugyan az alakok plasztikus mivolta egész a IX. századig tartja magát, de más kéziratokban a plasztikus irány teljesen háttérbe szorul az alakok teljesen síkdíszítményszerű felfogása mellett. Angliában a Book of Kells figurális típusa igen kevésbé ter-

jedt el, míg Walesben a Book of St. Chad (Lichtfield, Cathedral Library) evangelistái határozottan hatása mellett tanúskodnak. Northumberlandben kései antik miniaturák hatása érzik, míg Dél-Angliában a VIII. század közepe óta új byzánci minták jutnak érvényre, melyek egészen felforgatják a régi inzularis stilusjellegget, amit az a körülmény is elősegített, hogy a régi kelta díszítő motívumokat is új mintázatok kezdik kiszorítani.

Az evangelisták állatjelképei szintén két csoportba oszthatók. Az első csoport Angliában a VIII. század közepéig él, amikor Dél-Angliában az alakokkal együtt a szimbolumok is változnak. Realisztikusabb megjelenésük, mely ellentétben áll a korábbi fajta elvont formáival, a karoling-korszak típusaihoz hozza őket közelebb. A korai csoport állatjelképei különböző típusokra vezethetők vissza, melyek legtöbbször keletről származik. Az a felfogás, hogy az evangélista emberi alakjának és állati jelképének együttes ábrázolása nyugateurópai eredetű, nem állja meg a helyét azok szemében, akik a ravennai S. Vitale-templom mozaikjait byzánci alkotásoknak tartják, hacsak föl nem tesszük — ami szintén nem lehetetlen — hogy a byzánci művészeknek a nyugati szokáshoz kellett alkalmazkodniuk.

A Book of Kells iniciáléi kétfélék, egy részük ornamentális keretükkel az egész lapot betöltő erőteljes, határozott formájú, gazdagon díszített betűk, míg a szövegben egészen másfajta, kisebb kezdőbetűk láthatók. Ez utóbbiak törzsökét jobbra széles, fekete sáv alkotja, melynek alapját kisebb díszítő motívumok töltik ki s melynek végződése is hasonlóképp díszítettek. Ezen a betűkonturjait eléggé hiven követő kezdők mellett, állati és emberi formákból egyberótt iniciálék is előfordulnak, melyek nem valami nagy tekintettel vannak a betű alakjára. Ez a második típus a későbbi ir. kéziratokban túlnyomó többségre jutott.

Dél-Angolországban jelentős változás állott be a kezdőbetűk terén a VIII. század közepe táján. Az iniciálék felépítésének szigorú és építészeti megköötöttsége elvész és határozottan csinos formáknak ad helyet.

Színezés dolgában a durrowi *Evangelium* és a Book of

Kells két jól megkülönböztethető típust képviselnek. A Book of Durrow zöld, piros és barnás sárga színekre alapított színhatása harmonikus, de nehézkes és élettelen, míg a Book of Kells sokkal gazdagabb és világosabb színskálával rendelkezik, melyet a legkeresettebb módon alkalmaz. A zöld és világos piros ebben az utóbb említett kodexben csak ritkán szerepel, viszont az ibolya annál sűrűbben. A Book of Kells színezési finomságait csupán a lindisfarnei *Evangelium* festője értette meg, habár miniaturáinak színhatása attól jelentékenyen eltér. Irországból a későbbi kéziratok színei nehézkesebbek, zavarosabbak; főleg az olajzöld színárnyalat bontja meg a lapok összhangját. Egyik-másik 800 körül keletkezett kézirat színhatása egyenesen rökítő. A Book of Durrowtól függő kéziratok egy ideig világosabb színárnyalatokat használtak, majd ismét a régi színekre térnek vissza.

Az ír és angolszász szerzetesek közismert hittérítő missziója az európai szárazföldön a miniatura fejlődésére sem maradt hatástalan. Főleg az angolszász kéziratfestés gyakorolt erős hatást a kialakuló karoling kéziratdíszítésre, elsősorban a franko-szász, a toursi, fuldai és délnémet iskolákra.

Ez összefoglaló bevezetés után ZIMMERMANN sorra jellemzi bőséges kéziratanyag alapján az egyes iskolákat.

A sort az olasz kéziratok nyitják meg (I—34. tábla), melyek száma 23. Ezek a würzburgi Universitätsbibliothek. *Mp. theol. fol. 68.* jelzetű *Evangelium* talán Dél-Olaszországból a VII. század második feléből, a veronai Biblioteca Capitolare XXXVIII. jelzetű SULPICIUS SEVERUS: *de vita Martini* c. kézírata, mely Veronában készült 517-ben, a párisi Bibliothèque Nationale *nouv. acquis lat 1592.* jelzetű HILARIUS *de trinitate* c. kodexe, mely a VII. század folyamán készült Észak-Olaszországban vagy Dél-Franciaországban, ugyane könyvtár *lat. 10.593.* jelzetű BASILIUS *Homiliae* c. kézírata a VII. század közepéről és *lat. 2769.* jelzetű EUCHERIUS *Formulae spirituales* c. kodexe a VII. század végéről, a müncheni Hof- und Staatsbibliothek *lat. 6224. (cim. 13.)* jelzetű *Evangelium* Északkelet-Olaszországból 675 körülről, a bécsi Hofbibliothek *lat. 563.* jelzetű *s Excerpta e patribus* c.

gyűjteményes kötetének 122—177. levele Bobbióból 720—730 tájáról és *lat. 181.* jelzetű AETHICUS *Cosmografia* c. műve ugyanonnan a VIII. század 3. negyedéből, a veronai Biblioteca Capitolare XV. századi kézírata, mely szent JEROMOS *Epistolae in Gai institutiones* c. művét tartalmazza a VIII. század első harmadában, talán Bobbióban készült másolatban, a st. galleni Stiftsbibliothek 730. számú ROTHARUS *Edictus* c. kodex talán Bobbióból 700 körüli időből, a milánói Biblioteca Ambrosiana *B. 159. sup.*,¹ *F. 84. sup.*,² *I. 101. sup.*³ és *C. infl 98.*⁴ jelzetű kézíratai, mind a négy a VIII. századból s Bobbióból, a római Biblioteca Vittore Emanuele 2094. és 2107. számú kézíratai, mindkettő talán Novarából s az első AUGUSTINUS *De genesi*, a másik pedig EUCHERIUS LUGDUNENSIS *Opera* c. művét tartalmazza, amaz a VII. század utolsó harmadából, amaz 750 körüli időből, ugyancsak valószínűleg novarai származású az ottani Biblioteca Capitolare CXXXIV. számú *Collectio Canonum* c. kézírata a VIII. század végéről, a boroszlói Königl. Bibliothek *Rehdig. 169.* jelzetű *Evangeliariuma* északkeleti Olaszországból a VIII. század közepéről, a karlsruhei Hof- und Landesbibliothek *Aug. LVII.* jelzetű ISIDORUS-kézírata Észak-Olaszországból 780 tájáról, a római Biblioteca Vaticana *Reg. lat. 9.* jelzetű középolaszországi szent PÁL levelei a VIII. század közepéről és *Vat. lat. 3835., 3836.* jelzetű Homilia-gyűjteménye, mely ugyanebben az időben készült Rómában, a veronai Biblioteca Capitolare *LV.* számú ISIDORUS-kodexe Veronából, a VIII. század utolsó harmadából és *LXII.* számú szent JEROMOS-kodexe ugyanonnan a VIII. század végéről.

Minde kéziratok meglehetősen szerény díszítésűek s csak a VIII. század vége felé készült északolaszországi darabok ornamentikája gazdagabb. Megállapodott hagyomány nem fejlődött ki bennük. A legtöbb emlék Veronába és Bobbióba lokalizálható. Veronában a VIII. század elején a luxeuili iskola hatása jelentkezett. A bobbiói kéziratok a milánói Ambrosiana iniciálékkal

¹ GREGORIUS: *Moralia in Job.* ² *Vitae patrum.* ³ *Canon Muratorianus.*

⁴ MAXIMUS TAURENSIS: *Homiliae.*

bőségesen díszített GREGORIUS-kodexe köré csoportosíthatók, mely egykorú bejegyzés szerint a 747-ben oklevélben szereplő ANASTASIUS apát részére készült. Kezdőbetűi kisméretűek s eléggé durva kivitelűek, színezésük nehézkes, ornamentikájuk meglehetősen egyhangú. Legjellegzetesebb díszítő elemek az emberi fejek és kezek, melyek byzánci hatásra vallanak. Figyelemreméltók egyes betűk kutyafejvégződése is, melyek valószínűen specifikusan olasz alkotások. Ugyane stilust mutatják a milánói *F. 84. sup., I. 101. sup., C. inf. 98.* és a bécsi *lat. 131.* jelzetű kéziratok.

Még szegényesebb korai illusztrált kéziratokban Spanyolország. Szerzőnknek csupán két spanyolországi darabot sikerült felkutatnia (35—37. tábla): a müncheni Hof- und Staatsbibliothek *lat. 6436.* jelzetű szent PÁL-töredékét a VII. század közepéről, mely csupán az abbreviaturák sajátosságai alapján utalható Spanyolországba s a barcelonai székesegyháznak a VIII. század elejéről való, GREGORIUS *Homiliae in evangelia* c. művét, melynek kezdőbetűdísze erős olasz hatás alatt áll.

Ugyancsak szorosabb kapcsolatban állanak az olaszországi kéziratokkal a lyoni és délfraanciaországi eredetű kodexek (38—43. tábla). Ezt a csoportot öt kézirat képviseli, úgymint CLERICUS *Breviarium*a a VII. század közepéről, jelenleg Münchenben a Hof- und Staatsbibliothekben *lat. 21.501.* jelzet alatt; a berlini Königl. Bibliothek *Philipp 1745.* jelzetű *Canones*-kézírata a VII. század végéről, a lyoni Bibliothèque municipale *Ms. 443.* és *Ms. 604.* jelzetű lyoni származású ORIGENES, illetve szent ÁGOSTON kézírata a VII. század második feléből s a kölni Dombibliothek 212. számú *Collectio Canonum*-a a VII. század közepéről. A legtöbb meglehetősen kisméretű, szerény ornamentikájú s gyengéd színezésű iniciálékkal bír. A 604. számú lyoni kézirat friss és graciosus konturokkal bíró kezdői ugyanarra a hatásra vallanak, mely a korai corbiei kéziratokon is tapasztalható. Valamivel gazdagabb kiállítású az olasz hatás alatt álló kölni kodex.

Sokkal fontosabb a luxeuili kolostor műhelyéből kikerült kodexek csoportja (44—74. tábla). E csoport 19 kéziratból áll, nevezete-

sen: a párisi Bibliothèque Nationale *lat. 11.641.* (Szent ÁGOSTON: *Homiliae et epistolae*, a VII. század utolsó harmada), *lat. 9427.* (*Lectionarium Gallicanum*, 700 tájáról) *lat. 2739.* (*Variorum Patrum Miscellanea*, a VIII. század 2. negyedéből), *lat. 14.086.* (*Variorum Patrum Miscellanea*, a VIII. század 2. negyedéből) és *lat. 10.910.* (FREDEGARIUS SCHOLASTICUS: *Cronica*, a VIII. század elejéről) jelzetű kézirataiból, a római Biblioteca Vaticana *Reg. lat. 317.* jelzetű *Missale Gothicum*-ából (700 tájáról), az ivreai *Biblioteca Capitalore Ms. I.* jelzetű GREGORIUS: *Regula pastoralis* c. kéziratából, a VII. század végétől, a londoni British Museum *Add. Mss. 878.* (GREGORIUS: *Moralia*, 750 tájáról) és *Add. Mss. 29.972.* (Szent ÁGOSTON: *Sermones*, a VIII. század 2. harmadából) jelzetű kézirataiból, a veronai Biblioteca Capitolare *XL.* számú GREGORIUS *Moralia* c. művét tartalmazó kodexéből, 700 tájáról, a wolfenbütteli Herzogliche Bibliothek *99.* *Weissenburg* jelzetű és szent ÁGOSTON *Homiliae* c. művét tartalmazó kéziratból, a VIII. század 2. harmadából, a würzburgi Universitätsbibliothek *Mp. Theol. Fol. 64a.* (AUGUSTINUS: *De psalmis*, 750 tájáról) és *Mp. Theol. Fol. 68.* (Evangeliarum kánonlapjai, 740 tájáról) jelzetű kézirataiból, a petrogradi Császári Nyilv. Könyvtár *Lat. G. v. I. N. 14.* jelzetű GREGORIUS: *In Ezechiel* c. kéziratából, a VIII. század 2. negyedéből, a valenciennesi Bibliothèque Municipale *495.* számú kéziratából, mely EUSEBIUS és szent JEROMOS krónikáit tartalmazza, a VIII. század 2. negyedéből, a fuldai Landesbibliothek *Codex Bonifantianus 2.* jelzetű, *Varii Patres ecclesiae* c., 750 körül készült kodexéből, a bécsi Hofbibliothek *lat. 675.* jelzésű egyleveles töredékből, 760 tájáról, a cambridgei Corpus Christi College Library *304.* számú IUVENCUS-kéziratából, 775 tájáról s végül a st. galleni Stiftsbibliothek *188.* számú kéziratából, mely MAXIMUS TAURINENSIS egyházi beszédeit stb. tartalmazza, 775 tájáról.

A luxeuili kolostor szent COLUMBAN alapítása s így a legrégibb termékek valószínűleg inzuláris hatás alatt állottak. A párisi AUGUSTINUS-kodex (*lat. 11.641.*), melyből egy-egy töredék Genfben és Petrográdban őriztetik, 680 körül keletkezett, amint ezt

egyrészt az unciális betűtípusok szabályosabb, zártabb kompozíciójú formái, másrészt díszének a 680. évi római zsinatot aláíró DESIDERIUS ivreai püspök számára készült és Ivreában őrzött GREGORIUS-kodexszel való rokonsága bizonyítja. A papyrusra és pergamentre vegyesen írt párisi kézirat iniciáléinak színezése erősen megromlott. A barnás szürke, piros és zöld szín közül főleg ez utóbbi szinte teljesen kifakult. A díszítmények sorában a karikamintázat van túlsúlyban. Itt-ott növényi motívumok nyomai is feltűnnek. A vele stilisztikailag rokon ivreai kodexben a karika-minta már erősen közeledik a szalagfonadék felé. Figyelemre-méltó a 4a. levélen látható P-kezdő, melynek szára a szép meroving minuszkulákkal írt lap egész hosszán végignyul s még az írásoszlopon is túlterjed. Ennek a legrégebbi stílusnak egy újabb stílusba való átmenetét képviseli a vaticani *Reg. lat. 317.* jelzetű *Sacramentarium*, melynek újításai világosan a régibb kéziratokban látható iniciálé- és arkádformák továbbfejlesztése. E kézirathoz igen közel állanak a würzburgi *Burkard-Evangeliarum* kánonívei, valamint a londoni *Add. Mss. 11.878.* szerény ornamentikája. A luxeuili iskola legkiválóbb terméke a párisi *lat. 9427.* jelzetű *Lectionarium*, mely az eddig említett kéziratok összes díszítő motívumait egyesíti és továbbfejleszti. Az egész vagy fél szöveg-hasáb mentén végigfutó keskeny díszlécek könnyed és változatos kivitele különös figyelmet érdemel. A D betűk hosszúra kinyúló végződése nem egyenes díszlécek, hanem sokkal szabadabb formációkra vezetnek. Nem kevésbé gazdag ornamentikájú a petrogradi kézirat (*Lat. Q. v. I. N. 14.*), melynek kisebb, négyszög-ídomú minuszkulái a VIII. század közepére vallanak. A lapok díszítése némileg más, de alapjában a *Lectionarium* s az azt megelőző kéziratok stilisztikai elveiből folyik. A legszembeötlőbb különbség a szöveghasábok keretelése; amihez a lap balmentén végignyuló betűszárban volt megadva a kiindulópont. Arkáddísz is a régebbi minták természetes fejleménye. A madárformák viszont, melyek a *Lectionarium*-ban életteljesebbek, itt ismét visszaesnek régi merevségükbe. Az ornamentika részleteinek fölismerését megnehezíti az erősen megfakult színezés. A petrogradi kéz-

irat arkádjaival azonos stilben vannak tartva a valenciennesi 495. számú kodex arkádjai, míg az oszlopok pálmáindája a *Lectio-narium* hasonló díszével rokon. E három kézirat képviseli a luxeuili könyvfestézet középfokú stílusát. Az iskola későbbi termékeiből hiányzik a díszítmények finomságai iránti érzék s az írás és díszítmény kölcsönös kapcsolata; a régi formákat szellemük átértése nélkül alkalmazzák, ami díszük minden gazdagsága s részben eredetisége dacára élettelen jelleget nyom e kéziratokra. Az elzászi Weissenburgból származó wolfenbütteli kéziratban, mely igen gazdag díszítésű, a palmetta-motivum, mely már a luxeuili *Lectio-narium*-ban és a petrogradi GREGORIUS-ban is feltűnik, különösen nagy szerepet játszik. A fejlődés még későbbi fokán áll s úgy színezés, mint rajz dolgában jóval nyersebb a fuldai Landesbibliothek *Cod. Bonifatianus* 2. jelzetű kézírata, melyben az ornamentális részleteket színeztek helyettesítik. A madáralakok teljesen hiányzanak, míg a tipikus luxeuili hal gyakran előfordul. Vele rokon a londoni *Add. Mss.* 29.972. jelzetű kézirat.

A feuryi iskolába sorolt három kézirat (75—84. tábla): a berni Stadtbibliothek 219. számú, 740 táján írt szent JEROMOS-kodexe, a párisi Bibliothèque Nationale *Nouv. acq. lat.* 1598. és 1599. jelzetű, 760 körül készült *Homilia*-gyűjteménye és az autuni Bibliothèque de la Ville *Ms.* 3. jelzetű, 751—754 körül másolt *Evangeliarium*-a származási helyét oklevélszerűen igazolni nem lehet. A berni unciális-kézirat szegényes díszé, így az iniciálé törzsében egyesített fonadék és halfej, világos olasz hatásra vall. Az autuni *Evangeliarium* főjelentősége az egész lapnyi képekben áll, melyek minden rajzbeli esetlenségük dacára sejtetik a keleti minta művészi jelentőségét. A sort a 12b. levélen látható Maiestas nyitja meg, mely egy középső nagy és a négy sarkon elhelyezett kisebb medaillonokból áll. A középső medaillon foglalata zöld és sárga, míg a kisebb medaillonoké épügy, mint Krisztus discszosorúja, barna, melyet a pergamen eredeti színében hagyott kerek foltok tarkáznak. Az esetlenül trónoló Krisztus s a két oldalán álló angyalok ruhája barnássárga. Az arcok festetlenül maradtak, csupán Krisztus orra sárga. Krisztus hajzata zöld, az angyaloké pedig

barna. A négy sarokmedaillon a négy evangelista jelképeit keregeteli. A 18b. levelet MÁTÉ, a 187a. levelet MÁRK, a 187b. levelet LUKÁCS és a 188a. levelet JÁNOS evangelista álló alakja tölti be. Az átlag 27 cm. magas és 21 cm. széles képek alapja a festetlen hártya. Minden egyes evangelista körvonalai barna festékkel készültek, ruhájuk kék és zöld, az árnyékolást barna, erőteljes vonások alkotják. Az alakok egy-egy hatalmas árkád alatt foglalnak helyet, melyek szegélye piros, szalagfonadékos díszre pedig sárga és kék. Az árkád körívében az evangelisták jelképei láthatók. Az arcok, kéz és láb világos sárgára színezett, a hajzat szürkés kék. Az alakok síkszerű átstilizálása épen nem sikerült s igen messze állanak az ir és angolszász kodexek ilyenemű termékei mögött.

A frank kolostori könyvtárak sorában egy sincs, melyből oly sok kézirat maradt volna ránk, mint a VII. század közepe táján BATHILDA királyné által alapított corbiei kolostorból. A kolostor alapító szerzetesei Luxeuilből kerültek ki, ami a corbiei könyvfestőműhely legrégebb termékein is megérzik. A corbiei iskola termékei a következő 31 kézirat (85—118. tábla): a párisi Bibliothèque Nationale-ban a lat. 12.097. jelzetű *Collectio Canonum*, a VIII. század elejéről, a lat. 17.655. jelzetű GREGORIUS TURONENSIS-féle *Historia Francorum* 700 tájáról, a nouv. acq. lat. 1740. jelzetű ószövetség-töredék a VIII. század 2. negyedéből, a lat. 3836. jelzetű *Collectio Canonum* 700 tájáról, a lat. 12.135. jelzetű AMBROSIIUS-féle *Hexameron*, a lat. 11.681. jelzetű BEDA *super Lucam* etc., a lat. 12.155. jelzetű szent JEROMOS *super Ezechiel*, a lat. 11.627. jelzetű szent JEROMOS *in Esaiam*, mind a négy 800 tájáról, a lat. 12.190. jelzetű szent ÁGOSTON *De consensu evangelistarum* 760 tájáról, a nouv. acq. lat. 1619. jelzetű ORIBASUS *Synopsis* 770 körülről, a lat. 13.028. jelzetű ISIDORIUS *Eihymologiae* a VIII. század 3. negyedéből és a lat. 2824. jelzetű *Patres ecclesiae* 780 tájáról, a newyorki MORGAN-Library GREGORIUS *Moralia in Job* c. kézirata és *Evangeliariuma* 700 tájáról, a petrográdi Császári Nyilvános Könyvtárból a lat. F. v. I. N. 2. jelzetű szent BASILIUS *Regula* és lat. Q. v. I. N. 13. jelzetű szent JEROMOS *Epistolae*, mindkettő 700 tájáról, továbbá a lat. F. v. I.

N. 11. jelzetű *Initium Vitae Scti Lupi* a VIII. század 2. harmadából, a *lat. F. v. XIV. N. 1.* jelzetű FORTUNATUS 800 körülről, a *lat. Q. v. I. N. 4.* jelzetű *Patres ecclesiae* a VIII. század 1. harmadából, a *lat. O. v. I. N. 2.* jelzetű szent MÁRK *evangelium-töredék* a VIII. század közepéről és a *lat. F. v. I. N. 6.* jelzetű szent AMBRUS *In Lucam* 770 tájáról, a cambrai-i Bibliothèque de la Villeben a *Ms. 684.* jelzetű GREGORIUS TURONENSIS *Historia Francorum* a VII. század utolsó harmadából és a VIII. század 2. negyedéből, a római Biblioteca Vallicellanában a *B. 62.* jelzetű IUSTUS URGELLENSIS *In cantica canticorum expositio* 750 tájáról, a római Biblioteca Vaticanában a *Regin. lat. 257.* jelzetű *Missale Francorum* a VIII. század 2. negyedéből és a *Pal. lat. 493.* jelzetű *Missale Gallicanum vetus* 770 tájáról, a st. galleni Stiftsbibliothekban a *Cod. 214.* jelzetű GREGORIUS *Dialogi* a VIII. század 3. negyedéből, a cambridgei Corpus Christi Collegeban a *Ms. 193.* jelzetű AMBROSIVS *Hexaemeron* a VIII. század 3. negyedéből, a berlini Königlische Bibliothekban a *Hamilton 132.* jelzetű *Canones*-kézirat 700 tájáról, a londoni British Museumban a *Burney 340.* jelzetű ORIGENES *Homiliae* a VII. század utolsó harmadából, a chartresi Bibliothèque Municipaleban a 40. számú GREGORIUS *Moralia in Iob.* a VIII. század elejéről s a kölni Dombibliothekben a 98. számú ISIDORUS *Quaestiones* a VIII. század 3. negyedéből.

E kéziratok sorából a párisi Bibliothèque Nationale *lat. 17.655.* jelzetű kodexe, mely GRÉGOIRE DE TOURS frank krónikáját tartalmazza, egy részében teljesen luxeuili hagyományokat őrzött meg, míg túlnyomó részében az új iskola vonásait tartalmazza. Különösen szembeszökő a különbség az iniciálékon szereplő halformánál, mely a merev és zömök luxeuili típustól eltérően hajlékony testtel, hatalmas fejjel s erősen keskenyedő farkkal bír. Figyelemreméltó továbbá az egyik I betű testét mustrázó byzánci palmetta-díszítmény is. Ezzel a kodexszel szoros rokonságban áll két petrográdi kézirat, a *Lat. Q. v. I. N. 13.* és *Lat. F. v. I. N. 2.,* melyek elseje azért is fontos, mivel byzánci jellegű. Szent JEROMUS miniaturája világosan rávall a byzánci hatásra. Iniciálisokban rend-

kívül gazdag a Biblioteca Vallicellana JUSTUS URGELLENSIS-e, melyben a régibb kéziratok világos borpiros, zöld és barna színárnyalatai mellett a későbbi kéziratok cinóberje is jelentkezik. Szinte minden egyes lapján van kezdőbetű, melyeken a leveles mustrázatú halak mellett itt lép föl először a kettős fonadék. Úgy ez a kézirat, mint számos kevésbé díszes társa, a még nem teljesen kialakult ab-típusú minuszkuállakkal van írva. E típust régebben «longobard írás»-nak nevezték, azután «corbiei írás»-nak is keresztelték el, míg LOEW *Paleographia sacra*-jában ab-típusnak nevezte el. Rövidítései során LINDSAY nem egy jellegzetesen inzuláris abbreviaturát mutatott ki s ugyanily hatásra vall a későbbi kodexekben pl. a párisi *lat. 11.007*. N-jében föllépő szalagfonadék is, mely a Vallicellana-kézirat fonadékából nem fejlődhetett. A kéziratok pontos időrendi egymásutánját nem lehet megállapítani. A kétségtelenül Corbieből származó kéziratok mellett szerző olyan kodexekből is hoz hasonmásokat (118—126. tábla), melyek corbiei hatás alatt készültek. Ezek a berlini Königliche Bibliothek *Theol. fol. 354.* jelzetű GREGORIUS *Moralia in Iob.* c. kézirata a VIII. század 3. negyedéből, a londoni British Museum *Add. Ms. 24.143.* jelzetű GREGORIUS *Moralia* c. kodexe 770—80 tájáról, a cambrai Bibliothèque Municipale 937. számú ISIDORIUS-kodexe 775 körülről, a boulogne-sur-meri Bibliothèque Municipale 42. sz. szent JEROMOS-a 780 tájáról, a bruxellesi Bibliothèque Royale 2493. számú Kánon-gyűjteménye ugyanebből az időből és 9850—53. számú *Vitae patrum* etc. kézirata 700-ból, az épinali Bibliothèque Municipale *Ms. 68.* jelzetű szent JEROMOS-a (*Opuscula*) 744-ből s végül a müncheni Hof- und Staatsbibliothek *lat. 6278.* jelzetű GREGORIUS *Moralia in Iob*-ja a VIII. század 3. negyedéből.

Ugyancsak luxeuili behatás alatt áll az a 10, teljes biztonsággal nem lokalizálható kézirat (127—143. tábla), melyet ZIMMERMANN valószínű keletkezési helyükről északkeleti frank csoportnak keresztelt el. Ezek: a párisi Bibliothèque Nationale *lat. 17.654.* (GREGORIUS TURONENSIS *Historia Francorum*), *lat. 2706.* (szent ÁGOSTON *De Genesi*), *lat. 2110.* (EUGIPIUS *Excerpta ex operibus*

Augustini) és *lat. 12.241.* (CASSIODORUS *Expositio super psalmos.* III. rész) jelzetű kéziratai 790, 725, 750 és 775 tájáról, a montpellieri Bibliothèque de la Ville 3. számú *Evangeliariuma* a VIII. század közepéről, a gothai Herzogliche Bibliothek *Membr. I. 75.* jelzetű gyűjteményes kötete 725 tájáról, a római Biblioteca Vaticana *Reg. lat. 316.* jelzetű *Sacramentarium Gelasianum-a* 750 tájáról, az oxfordi Bodleian Library *Laud. Miscell. 126.* jelzetű szent ÁGOSTON *Epistolae* c. kodexe ugyanebből az időből és *Douce Ms. 176.* jelzetű *Evangelistariuma* 800 tájáról s végül a kölni Dombibliothek 67. számú szent ÁGOSTON *Ennarationes in psalmos* c. kézirata, mely 785 és 819 között készült. A csoport legrégebb tagja a párisi *lat. 17.654.* jelzetű GRÉGOIRE DE TOURS, melynek erőteljes unciálisai, továbbá kezdőbetűinek alakja és színezése egyformán a luxeuili korai tipussal rokonok, bár egyik-másik eleme e típustól eltér.

Még nagyobb fokú az eltérés a párisi *lat. 2110.* jelzetű kéziratban, ahol az egyes könyvek végződéseinél szabadon maradó lapfelületet díszítmények töltik ki, melyek keletről importált szövevekről másoltattak. Ezt az új irányt sokkal szerveesebben kifejlesztve találjuk a Vaticana *Sacramentarium Gelasianumá*-ban, melybe számos állati és növényi motívum került be a keleti szövevekről. Vele egy fejlődési fokon áll a *Laud. Misc. 126.* jelzetű oxfordi kézirat.

Ezzel a csoporttal szoros rokonságban áll 5 más kézirat, melyeket a luxeuili minuszkuilákból fejlődött írásokban szereplő különös formájú *a* betűről *a*-típusnak keresztelt el a szerző (144—149. tábla). Ezek a laoni Bibliothèque Municipale *Ms. 137.* jelzetű PAULUS OROSIUS *Historiae* c. és *Ms. 423.* jelzetű ISIDORUS *Liber rotarum* c. kodexei 760 tájáról, a londoni British Museum *Add. Mss. 31.031.* jelzetű GREGORIUS *Moralia* c. kodexe 760 körülről, a párisi Bibliothèque Nationale *lat. 12.168.* jelzetű szent ÁGOSTON *Quaestiones in eptaticum* c. és a cambridgei Corpus Christi College *Ms. 334.* jelzetű ORIGENES-kézirata a 770 körüli időből. Valamennyi közül a legfontosabb az első helyen említett kézirat, melynek ornamentikája világosan összefügg az északkeleti

francia iskolával. Kisebb méretű kezdőbetűiben azonban határozottan önálló felfogás érvényesül.

Már a karoling-korszakba esik a st. galleni Stiftsbibliothek 731. számú VANDÜLGARIUS-kézirata (150—153. tábla) a VIII. század utolsó tizedéből és a párisi Bibliothèque Nationale lat. 12.048. jelzetű *Sacramentarium*-a (153—159. tábla), mely a IX. századból való bejegyzések tanúsága szerint akkor Gelloneban volt s ha szerzőnk mégis foglalkozik velük, ezt csupán azért teszi, mivel eddigelé mindkettőt a praekaroling-korszakba tették. Főleg az ú. n. gellonei *Sacramentarium*-ot a meroving kéziratfestészet egyik iskolai példájának szokták tekinteni. Így pl. Paul LEPRIEUR is, aki az eddigi szokáshoz híven, a Héraultban fekvő Gelloneban látja a kodex keletkezési helyét.¹ Ezt a felfogást nemcsak az a körülmény cáfolja, hogy a Gellonera vonatkozó bejegyzések a kodex keletkezésénél jóval későbbiek, hanem az is, hogy betűtipusa a cambraii székesegyház részére készült s az ottani Bibliothèque Municipale 300. számú szent ÁGOSTON-kodexével azonos. Az a spanyol hatás, melyet egyesek gazdag ornamentikájában látni véltek, épen nincs beigazolva s abban leli magyarázatát, hogy a kodex keletkezési helyét Dél-Franciaországban keresték. Sokkal valószínűbb, hogy szír befolyással van dolgunk, habár teljesen azonos stíllű szír kéziratok sem maradtak ránk.

Az irországi kéziratok nagy részét sem datálni, sem pedig lokalizálni nem lehet teljes biztonsággal. Ilyenek a 160—200. táblán reprodukált kéziratok, számszerint 22. Ezek a dublini Trinity College Library 57. és 58. számú *Evangelium*-ai a VIII. század elejéről, továbbá 60. és 59. számú *Evangelium*-ai a VIII. század 2. feléből, 56. számú *Evangelium*-a 900 tájáról és 50. számú *Psalterium*-a a XI. század végéről, a st. galleni Stiftsbibliothek 51. számú *Evangelium*-a 750—760 tájáról, 1395. számú különböző kodexből való töredékei 800 körülről s 60. számú szent JÁNOS *Evangelium*-a ugyanebből az időből, továbbá 904. számú PRISCIANUS-kodexe a X. század elejéről,

¹ MICHEL: Histoire de l'art. Paris, 1905. I. 313. l.

a torinói Biblioteca Nazionale *O. IV. 20.* jelzetű *Evangeliarum-töredéke*,¹ az oxfordi Bodleian Library *Auct. D. 219.* jelzetű *Evangeliarium*-a 800 tájáról, a londoni Lambeth Palace Library *Evangeliarium*-a a IX. század 2. feléből, a fuldai Landesbibliothek *Cod. Bonifat. 3.* jelzetű *Evangeliarium*-a 800 tájáról, a GWYNN dublini tanár tulajdonában lévő 807-ben íratott *Evangeliarium*, a leydeni Egyetemi Könyvtár *lat. 67.* jelzetű PRISCIANUS *Institutiones grammaticae* c. s 838 ápr. 11-éről keltezett kézirata, a cambridgei St. John College *C. 9.* jelzetű *Psalterium*-a a X. század 2. feléből, a londoni British Museum *Harley 1023.* jelzetű *Evangeliarum*-a a XII. század közepéről és *Add. Mss. 36.929.* jelzetű *Psalterium*-a 1200 tájáról, a párisi Bibliothèque Nat. *Nouv. acq. lat. 1587.* jelzetű *Evangeliarium*-a, mely Észak-Franciaországban készült, ir hatás alatt, 800 körül s végül a würzburgi Universitätsbibliothek *Mp. theol. fol. 69.* jelzetű szent PÁL *Epistolae* c. 800 körül írt kézirata.

Minde kéziratok közül a legfontosabb az ú. n. Book of Durrow és az ú. n. Book of Kells. Amaz a dublini Trinity College *A. IV. 5.* jelzetű *Evangeliarium*-a, mely egész a reformáció koráig az 553 és 563 közt szent COLUMBA által alapított durrowi kolostor tulajdona volt. 248, egyenkint 15,7×24,6 cm. nagyságú levélből áll s egykor ezüsttel borított kötéssel volt ellátva, mely FLAUN király uralkodása alatt (879—916) került a kézira. A kézirat subscriptiója: «Rogo beatudinem | suam scē praesbiteri | patricii ut quicumque | hunc libellum manu te | nuerit meminert colum | bae scriptoris qui hoc scripsi | himet evangelium per XII | dierum spatium g̃tia dñi nri s. s.» egyszerű átvétel abból az eredetiből, melynek alapján jelen másolat készült 700 körül. A kézirat egyes lapjai az újabkori átköttetés alkalmával elkeveredtek. Az I., II. és III. levél eredetileg a kézirat elején vagy végén

¹ Ez a kézirat a torinói könyvtárban dühöngött tűzvész alkalmából elpusztult, a miniatúrák kivételével, melyek a kéziratból lefényképeztetés céljára épen ki voltak emelve. A tűz okozta nagy hőemelkedés következtében azonban e lapok is összezsugorodtak, a festésük lepattogzott, úgy hogy teljesen átfestették őket a helyreállítás alkalmával.

állott. Az *Ib.* levél díszlap, mely szalagfonadékos keretben kétágú világos sárga keresztet ábrázol, különböző árnyalatú piros festékekkel fölrakott szalagfonadékos alapon. A *Iib.* levél ugyancsak díszlap, mely fonatdíszű keretben ugyancsak fonatdíszű keresztet ábrázol, szárai között az evangelistáknak ma már csak barna körvonalakban látszó jelképeivel. Mindkét miniatura erősen körül van vágva s új lapra felragasztva. A *IIIa.* levél teljes tükrét betöltő díszítmény csigavonalakból és trombita-motivumokból tevődik össze. Egész lapnyi díszlapok láthatók még a *13a*, a *77b*, a *107b* és *174b* leveleken, míg a *76b* levél JÁNOS, a *116b* levél LUKÁCS, a *173b* levél MÁRK és a *245b* levél MÁTÉ jelvényét ábrázolja változatos keretekben. Iniciálék vannak az *1a*, *8a*, *14a*, *15a*, *78a*, *118a*, *175a* és *234b* leveleken, az egyszerű díszítésű kánontáblák pedig az *5a—7a* leveleket töltik be. Főleg a kezdőbetűk finom kivitelű fonatdíszé alapján ZIMMERMANN e kéziratot, melyet eddig 600 körülre szoktak tenni, a VIII. század elejére helyezi.

A Book of Kells ugyancsak a dublini Trinity College tulajdona. Ez az *A. I. 6.* jelzetű (58. sz.) *Evangelarium*, mely 1541-ig a szent COLUMBAN alapította kellszi kolostor birtokában volt. 339, 255 × 328 cm. nagyságú levélből áll s több kéz írása. Valószínűleg azonos azzal az aranykötésű *Evangelarium*-mal, melyet 1006-ban elloptak s amely 20 hónap múlva kötésétől megfosztva újra napfényre került. Ez a legpazarabb díszítésű ir. kézirat, melynek szinte minden lapján van legalább egy kis ornamentum. Az erősen lekopott *1a* levélen a négy evangelista jelképei láthatók ékítményes keretbe foglaltan. Az *1b—5a* lapot a kánonok gazdagon mustrázott arkádjai töltik be. Az arkádok oszlopait fonatos, spirális és zoomorf minták élénkítik. Az arkádok mezejében az egyes evangelista jelvények láthatók. A *7b* levél a trónoló Madonnát ábrázolja szerafok körében. A *8a* levelet nehezen olvasható díszírás tölti be, melyet madarakkal ékített IN kezdőbetűcsoport vezet be. Utóbbi alatt biborszínű köpenybe burkolt férfi guggol. Egyegy 65—113 cm. magas kezdőbetű látható a *12a*, *13a*, *15b*, *16b*, *18a* és *19b* levélen. A *27b* levélen a négy evangelista jelvénye látható, változatos díszű keretelésben. A *28b* levelet MÁRÉ,

a 32b levelet pedig egy másik evangelista ülő alakja tölti be gazdag ornamentikájú keretben. A 33a levél kettős keresztet ábrázol pazarul díszített négyszögbe foglaltan, míg a 29a és 33a leveleket szinte teljesen kitölti egy-egy kezdőbetűcsoport. A 45a levélen egy 12 cm. magas iniciálé szerénykedik, a 114a levél Krisztus elfogatását ábrázolja, a 114b és 124a leveleket nagyobb méretű iniciálék díszítik, a 129b levél ismét a négy evangelista jelképét hozza egy-egy medaillonba bekomponálva, a 130a és 183a levél ismét nagyobb méretű kezdőbetűket tartalmaz, míg a 187b levél MÁTÉ és MÁRK jelképét ábrázolja. A 188a levelet szinte teljes egészében a Quo betűcsoport tölti ki, míg a 202b levélen Krisztus megkísértetése látható. A 203a és 285a leveleket ismét egy-egy iniciálé s néhány díszbetűs szövegsor foglalja el. A 290b levélen immár harmadszor fordulnak elő az evangelisták jelvényei, ezúttal a két átlóval felosztott négyszög háromszögű mezőibe illesztve. A 291b levélen JÁNOS evangelista ül, a 292a levél pedig ismét gazdag díszítésű kezdőbetűcsoportból áll.

A Book of Kells stílusával rokon kéziratok egyike sem éri el ennek gazdag díszét. Legközelebb áll hozzá a st. galleni Stiftsbibliothek 51. számú *Evangelarium*-a, melynek evangelista képei, két különböző típust képviselnek. E típusok közül a régibb áll közelebb a Book of Kells formáihoz. Az újabb típushoz tartozó képek rajzában és színezésében bizonyos eldurvulás észlelhető, ami azonban épen nem dönt emellett, mintha a kézirat a kontinensen készült volna. LINDSAY a kodex svájci keletkezése mellett a 295. levélen olvasható zárósort s a szövegben előforduló rövidítéseket hozza föl. A zárósort azonban jóval későbbi (a X. század elejéről való) hozzátétel, a svájci kéziratokban használt rövidítések gyűjteménye pedig ma még annyira hiányos, hogy ezen az alapon végérvényű következtetések nem vonhatók. Ugyancsak szoros kapcsolatban áll a Book of Kells-szel és a st. galleni *Evangelarium*-mal a dublini Trinity College Book of Mulling-nak nevezett 60. számú *Evangelarium*-a, még pedig nem annyira szegényes ornamentikáját, mint inkább evangelista-képeit illetőleg. Ennek bizonyos mértékben továbbfejlesztése a 807-ről keletkez-

hető Book of Armagh, GWYNN tanár tulajdonában, melyet FERDOMNACH másolt TORBACH püspök részére, aki 808 július 16-án halt meg s egy évig ült a püspöki székben. Miként a legtöbb egykorú kéziratokban, a képek színezetlen tollrajzok.

Egészen sajátos stílusa van a dublini Trinity College 59. sz. *Evangelium*-ának, melynek háromnegyed részét valami DIMMA másolta, úgy látszik, a VIII. század 2. felében. A kézirat csupán 4 kezdőbetűt, továbbá MÁTÉ, MÁRK és LUKÁCS arcképét és JÁNOS jelképét tartalmazza. Az alakok teljesen síkdíszítményszerű felfogásról tanúskodnak, a színek sápadtak és erőtlenek. A londoni érseki könyvtár (Lambeth-Palace Library) *Evangelium*-a, melyet a 3. lapon olvasható későbbi bejegyzés alapján MAC DURNAN-ról szokás elnevezni, épen gazdag színezése folytán a IX. század második felébe utalható. A fuldai *Cod. Bonifat.* 3. jelzetű, 65 levélből álló *Evangelium*, melynek másolója bizonyos CADMAG s amely állítólag szent BONIFÁC tulajdonában volt, világosan egy plasztikus képekkel ellátott minta ügyetlen utánzata. Különösen az arcok visszaadása emlékeztet benne a Book of Mulling-ra. A színezés nyersségére tipikus példa az oxfordi Bodleian Library *Auct. D. 2. 19.* jelzetű *Evangelium*-a, melynek miniaturái a 820-ban mint birri püspök elhalt MAC REGOL munkái. A kései iratok rajzbeli és színezési sülyedését igazolják a dublini 56. számú és a st. galleni 60. számú *Evangelium*-ok, meg a cambridgei *Psalterium*.

Az ir hittérítők tevékenysége legelőbb Northumberlandban bontakozott ki, ahol számos kolostort alapítottak, melyek az anyországgal szoros kapcsolatban álltak s az ir kultúra melegágyaivá lettek. A VIII. század első felében e kolostorokban készült kéziratok hamisítatlan ir ornamentikával bírnak s csak később vettek önálló fejlődési irányt. De már a legrégebb emlékek figurális részében is megnyilvánult az irtól eltérő olasz hatás. BEDA krónikájából tudjuk, hogy BISCOP BENEDEK a wearmouthi és jenowi apátságok megalapítója hatszor utazott Rómába, főleg hogy onnan kéziratokat és képmintákat kozzon magával s hogy negyedik útján későbbi útódja a kolostorok vezetésében, CEOLFRIED is elkísérte.

Ugyancsak BEDA szerint CEOLFRIED a Rómából hozott bibliáról három másolatot készített, melyek egyikét aggkorában magával vitte az örök városba. Csakhogy útközben, 716 szept. 25-én meghalt Langresben, mire — miként CEOLFRIED-nek a *Cod. Harley 3020.* jelzetű kéziratban lévő életrajzában olvassuk — a Rómába szánt ajándékokat rendtársai juttatták rendeltetési helyére. Ez az ajándék a firenzei Biblioteca Laurenziana-ban *Amiatinus 1.* jelzet alatt őrzött s 1029 kéthasábosan írt levélből álló *Szentírás*, melynek inzularis jellegét a 805a levélen látható egyetlen iniciálé szalagfonadéka árulja el. A kézirat egyetlen egykorú miniatúrája, a 706b levélen látható Maiestas-kép igen kezdetleges másolata egy kései antik eredetinek, mely valószínűleg CASSIODORUS régi Codex grandior-jában volt, amelynek 8 lapja az Amiatinus-kézirat elé van kötve. Ugyanezen CASSIODORUS-kézirat nyomán készülhettek, de még jobban távolodtak el az antik eredetitől azok az evangelista-képek, melyek a northumberlandi csoport főművét, a British Museum *Cotton Nero D. IV.* jelzetű *Evangeliarium*-át díszítik. E kézirat Lindisfarneból, egy Jarrow és Wearmouth közelében állott ír alapítású kolostorból való. A kézirat egy X. századi bejegyzése szerint a másolás EADFRITH lindisfarnei püspök (698—721), a külső foglalat ETHELWALD lindisfarnei püspök (724—740), az ötvösmű BILLFRITH anachoréta s az angol glosszák ALDRED pap munkája. Ezeket az evangelista-képeket a lindisfarnei *Evangeliarium* ornamentikájának leghivebb bámulói is kevésre becsülik. ZIMMERMANN viszont nem habozik kijelenteni, hogy a maguk nemében tökéletesek. Különvéleményét arra alapítja, hogy a tiszta síkdíszítés alapelvét bámulatos következetességgel valósította meg bennük a miniatör, amikor a három dimenziós mintákat egysíkú ábrázolásra formálta át. A kodex ornamentikája az egyes evangeliumokat megelőző díszlapra és kezdőbetüs lapra szorítkozik, míg a prologusokat, két kivétel híján, csupán kisebb méretű kezdőbetük élénkítik. Főbb miniatúrái: a 2b levél díszlap, mely szalagmívű keresztet ábrázol, stilizált madarakból alkotott keretben, gazdag mustrázatú alapon; a 3a, 5b és 8a levél egy-egy nagyméretű kezdőbetüt s több sornyi

díszbetűt tartalmaz; a 11a, 12a, 13a és 14a a kánontáblák arkád-jait hozza; a 18b és a 19a levélnek ismét egy-egy kezdőbetű a a dísz; a 24b levél MÁTÉ képével, a 26b levél díszlap keresztalaku ékítménnyel, 27a, 29a, 90a levelek kezdőbetűkkel, 94b levél díszlap fonadékdísz állatmotivumokkal, 95a, 131a, 131b, 136b levelek kezdőbetűkkel, 137b levél LUKÁCS képével, 128b levél díszlap, 139a és 139b levél iniciálékkal, 209b levél JÁNOS képével, 210b levél díszlap, 211a levél kezdőbetűvel díszítve. A kodex kezdőbetűi karcsúbbak, mint a Book of Kells-éi s színezésük is ellentétben áll velük, mivel a nyugodt, tompa színek túlnyomóak bennük.

A lindisfarnei *Evangelium* csoportjába 8 kézirat tartozik, de sem rajzbeli kivitel, sem színezés dolgában egyik sem éri el annak művészi magasságát. Még legközelebb áll hozzá a lichfieldi Cathedral Library Book of St. CHAD néven ismeretes töredékes *Evangelium*-a a VIII. század 2. negyedéből. Egyéb e csoportba tartozó kéziratok: a durhami Cathedral Library *A. II. 17.* jelzetű *Evangelium*-töredéke 725 tájáról és *B. II. 30* jelzetű CASSIODORUS-kodexe a VIII. század közepéről, a berlini Königl. Bibliothek *Hamilton 553* jelzetű *Psalterium*-a a VIII. század közepéről, a LOTHIAN márkai Blickling halli könyvtárában őrzött *Psalterium* a VIII. század utolsó harmadából, a kölni Dombibliothek 213. sz. *Collectio canonum*-a és a londoni British Museum *Royal I. B. VII.* jelzetű *Evangelium*-a ugyanebből az időből. (211—254. táblák.)

Az angolszász eredetű kéziratok egy másik csoportja, összesen 5 kodex, a párisi Bibliothèque Nationale *lat. 9389.* jelzetű *Evangelium*-a köré csoportosítható, mely a németországi Echternachból származik. Az echternachi kolostort WILLIBROD alapította s lehet, hogy ez a kézirat vagy még Angliában készült, vagy pedig Echternachban került ki egy angolszász szerzetes írószobájából. A 223 levélre terjedő kodexben néhány kezdőbetűn kívül, csupán a négy evangelistának egy-egy lapot elfoglaló remekművű keretekbe foglalt jelképei láthatók. E csoportba tartozó kéziratok: a cambridgei Corpus Christi College 197. számú kolligátumának 245—317. levelei, melyek a londoni British Museum

Cotton Otho C. V. jelzetű 64 levélnyi s a *Cotton*-könyvtárban 1737-ben dühöngött tűzvész alkalmával erősen megrongált töredékével együvé tartoznak; a maihingeni Fürstl. Öttingen-Wallerstenische Bibliothek *I. 2. (Lat.) 4.º 2.* jelzetű *Evangelium*-a a VIII. század 3. negyedéből, a párisi Bibliothèque Nationale *lat. 9525.* jelzetű szent JEROMOS: *Commentarius in epistolas S. Pauli* c. kézírata a IX. század elejéről s a trieri Domschatz 61. számú *Evangelium*-a 775 tájáról, a két utóbbi valószínűleg Echternachban készült. (255—279. táblák.)

Az angolszász kéziratok harmadik csoportját 6 codex teszi, amelyek mind Canterburyből származnak és stilisztikailag annyira rokonok egymással, hogy keletkezési helyük bizvást föltehető. E csoport tagjai: a stockholmi Kung. Bibliotek *Codex aureus*-a, egy a VIII. század 3. negyedében készült *Evangelium*, a párisi Bibliothèque Nationale *lat. 281.* és *198.* jelzetű *Evangelium*-a Észak-Franciaországból 800 tájáról, a londoni British Museum *Cotton-Vespasian A. I.* jelzetű *Psalterium*-a és *Royal I. E. VI.* jelzetű *Evangelium*-a a VIII. század 3., illetve utolsó negyedéből, továbbá *Cotton-Tiberius C. II.* jelzetű BEDA *Historia ecclesiastica* c. kodexe 800 tájáról s végül a cambridgei University Library *L. l. I. 10.* jelzetű ETHELWALD-kodexe a IX. század első harmadából (280—296. tábla). A stockholmi *Evangelium*-ban vegyesen fordulnak elő festetlen és biborszínű pergamenképek s ez az első eset, hogy biborlevelek előfordulnak inzuláris kéziratokban. Úgy ez a körülmény, mint az arany bőséges alkalmazása, valamint az írás jellege indokolják a kézirat datálását, melynek állatformái is a kései angolszász iparművészeti tárgyakon előforduló zoomorf díszítményekkel állanak rokonságban.

Az angolszász kéziratok utolsó csoportját azok a VIII. század 2. felében keletkezett kéziratok teszik, melyek az előző csoportok egyikébe sem illeszthetők s melyek valószínűleg Anglia déli részében készültek. Ennek a dél-angol csoportnak a tagjai: a bécsi Hofbibliothek *lat. 1224.* jelzetű *Evangelium*-a 770 tájáról, a római Biblioteca Vaticana *Barb. lat. 570.* jelzetű *Evangelium*-a, a maeseyci templomi kincstár egy *Evangelium*-a s a petro-

gradi Császári Nyilvános Könyvtár *lat. F. v. I. N. 8.* jelzetű *Evangeliarium*-a. (297—326. tábla.)

Befejezésül szerző műve 327—332. tábláján néhány későbbi angolszász és angol hatás alatt készült szárazföldi kéziratból ad szemelvényeket. Ezek a durhami Cathedral Library *A. II. 16.* jelzetű *Evangeliarium*-a, a herefordi Cathedral Library *P. I. 2.* jelzetű *Evangeliarium*-a, a cambrai-i Bibliothèque Municipale 470. sz. JÓB-kommentárja, az autuni Bibliothèque Municipale 4. számú *Evangeliarium*-a, a petrogradi Császári Nyilvános Könyvtár *lat. Q. v. I. N. 18.* jelzetű BEDA és *lat. Q. v. XIV. N. 1.* jelzetű PAULINUS de Nola kéziratai.

GULYÁS PÁL.

UJABB ADALÉKOK KONT IGNÁC «BIBLIOGRAPHIE FRANÇAISE DE LA HONGRIE»-JÁHOZ.

Az alábbiakban folytatom a pótlásoknak sorozatát KONT művéhez, melyhez LEVAL André¹ és ZOLNAI Béla² máris sok értékes adattal járultak. A következő adatok jórészt HEVESY Andor barátom, párisi, francia vonatkozású hungarikumokban fölötté gazdag, könyvtára szolgáltatta; néhány adatra a Bibliothèque Nationale-ban akadtam rá (a Catalogue général-ban még meg nem lévőknél a helyszámot közlöm is), egy adat a M. T. Akadémia könyvtárából való.³

1659. — Abrégé de l'Histoire de ce siècle de fer contenant les miseres et calamitez des derniers temps... Dernière Edition, Reueuë & corrigée, par I. N. de Parival. Leyde, 1659. 8°. 592 l.

XIII. fejezet, 569. l.: L'Etat present de... Hongrie...

1660. — APOLLINAIRE. La Vie de Sainte Elizabeth Fille du roy de Hongrie, duchesse de Turinge, premiere Religieuse du Tiers Ordre de Saint François. Recueillie par le R. P. — Reueuë, corrigée, & augmentée par le R. P. Jean Marie, tous deux Religieux du mesme Ordre. A Paris, chez Georges Iosse 1660. 8°. 606 l.

1674. — CHARLES PATIN. Relations historiques et curieuses de voyages, en Allemagne, Angleterre, Hollande, Bohême, Suisse, &c. Par — Docteur Medecin de la Faculté de Paris. A Lyon & se vend a Paris, chez François Mugnet... 1674. 12°. 273 l.

Magyarországról 28—32. ll.

1681. — Recueil de diverses Relations remarquables des principales cours de l'Europe. Ecrites pour la plupart, par des Ambassadeurs,

¹ Supplément à la Bibliographie française de I. Kont par A. L. Budapest, Ranschburg, 1914. 8°. 50 l.

² Magyar Könyvszemle, új foly. XXII. 172—176. ll. (1914.)

³ Tájékoztatóul megjegyezzük, hogy szerző e dolgozatát még 1914. júliusában készítette Párisban.

qui ont residé a ces Cours. Traduites en François, d'un manuscrit Italien, qui n'a point cy devant été mis en lumière. Cologne, Pierre du Marteau. 1681. 16°. 838 l.

Magyarországról 191. l. — Rákócziról 264. l.

1685. — Histoire du Temps ou Journal. Par Monsieur ^{xxxx} conseiller du Roy en sa chambre des Comptes de Montpellier. Tome I. A Paris, chez Amable Auroy 1685. 12°. 431 l.

233—352. ll.: Histoire de Madame de Serin et du Comte Tekeli. — V. ö. KUNCZ Aladár: Thököli a francia regényirodalomban 1914. 7. l.

1700. — Histoire des reines Jeanne première et Jeanne seconde, reines de Naples et de Sicile, comtesse de Provence. Paris, Vve Claude Barbin. 1700. 16°. 6 számozatlan lap + 220 l.

1711 után. — Lettre de Monsieur N. N. à son amy concernan la relation de l'affaire du Comte Zobor avec le Baron de Stralenheim. — Schreiben des Herrn N. N. An seinen Freund, betreffend die Erzählung der Begebenheit des Graf Zobors mit dem Baron von Strahlenheim. H. és é. n. 8° 16 l., bilaterális szöveggel.

A szövegben hivatkozás 1707. és 1711. kelt brosurákra: Relation de l'affaire du Comte Zobor avec le Baron de Str. és: La suite de leur demêlé jusques au sixième d'Août 1711.

1714. — JEAN LE CLERC. Bibliotheque Ancienne et Moderne, pour servir de suite aux Bibliotheques Universelle et choisie. Par — Tome II. Pour l'année 1714. A Amsterdam, chez Mortier, libraire. 1714. 12°. 460 l. + 12 számozatlan lapon Index.

187—194. ll. a köv. mű részletes ismertetése: Francisci Ant. DE SIMEONIBUS: De bello Transsilvanico & Pannonico Libri VI. . . A Rome 1713. In-4°, pagg. 320.

1724. — JEAN LE CLERC. (Mint fönt.) Tome XXII. Pour l'année 1724. Première Partie, a Amsterdam, chez les Freres Wetstein. 1724. 12°.

1—51. ll. BÉL Mátyás köv. munkájának: Hungariae antiquae et novae Prodomus 1723., részletes ismertetése.

1735. — Amusements historiques. Tome premier. Nouvelle edition. Amsterdam, aux dépens de la Compagnie. 1735. 16°. 379 l.

119—138. ll.: André, roy de Hongrie.

1764. — Histoire de Jeanne première, reine de Naples, comtesse de Piemont, de Provence et de Foscalquier. La Haye, Paris, Le Clerc. 1764. 12°. 367 l.

1773. — Mémoires de Son Excellence le Comte de Bussy-Rabu-

tin, Maréchal des Armées de l'Empereur, Général-Commandant en Transylvanie, etc., etc., etc. Paris, 1773. 14 számozatlan + 119 l.

Charles Joseph, prince DE LIGNE beloecil-i magánnyomdájának egy ritka terméke.

1783. — DE LA HARPE. Jeanne de Naples, tragédie en cinq actes et en vers; représentée par les comédiens Français le 12 Décembre 1781, par M. —, de l'Académie française... Paris, F. J. Baudouin, 1783. 8°. 87 l.

A személyek között: Louis, Roi de Hongrie... Chefs hongrois.

1785. — Les Femmes comme il convient de les voir, ou Aperçu de ce que les Femmes ont été, de ce qu'Elles font, & de ce qu'Elles pourroient être... A Londres, et se trouve a Paris, chez Bacot, Libraire... 1785. 12°. I. köt.: 144, II.: 113 l.

Magyar vonatkozások: I. 70—71. ll.: «Clémence de Hongrie», 83—84. ll. «Agra, Ville de haute Hongrie» ostroma 1552. II. SZOLIMÁN által.

1788. — La Vie de Frédéric, Baron de Trenck, écrite par lui-même et traduite de l'allemand en français par M. le baron de B^{xxx}. Flectere si nequeo Superos, Acheronta movebo. Première partie. Seconde édition, revue et corrigée. A Metz... et à Paris, chez Belin, Libraire... Avec approbat. et privil. 1788. 12°. I. k.: 168. l., II. k.: 167. l. Hozzájuk kötve négy számozatlan lapon: Approbation du censeur royal.

E kiadás élén először is a fordító B^{xxx}-nek TRENCKhez intézett ajánlását találjuk, azután jön: Avertissement, melynek következő sorai érdekeseek: «On croit devoir prévenir le public qu'on a supprimé, dans cette traduction, tout ce qui étoit relatif aux procédures que Monsieur le Baron de TRENCK a eu à soutenir contre les personnes qui se sont emparées de ses biens.» — S aztán, úgy mint a LE TOURNEUR-féle fordításnál (KONT, 51. l.) közli II. FRIGYES porosz király szelleméhez intézett *Épître dédicatoire*-ját, továbbá TRENCK *Préface*-át. A fordítás független a LE TOURNEUR-félétől.

1788. — Mémoires de François, Baron de Trenck, commandant des Pandoures, cousin de Frédéric, Baron de Trenck, officier du Roi de Prusse. Traduits de l'Italien. Seconde édition, revue et corrigée sur la Traduct. Franç. par M. D. B. A Paris, chez Maradan, Libraire. 1788-16°. I. köt.: 212 l., II.: 206. l.

I. k. 6. l. olv.: Observation de l'éditeur de cette seconde édition: ... ce n'est donc pas une nouvelle traduction que l'on offre aujourd'hui au Public, mais une édition plus correcte des Mémoires... Aztán elmondja, hogy e kiadás célja, közelebb hozni egymáshoz a két TRENCK-et, mintahogy LE TOURNEUR teszi. — Átdolgozott, itt-ott bővített kiadása a LE TOURNEUR-félének, a kis fejezetekre való beosztás nélkül, de egészében, a fenti megszorítással,

követi ennek a szövegét. Ezt a LE TOURNEUR-féltét KONT is ismeri. (51. l.), de elhagyta ezt az érdekes jelzést: Écrits par lui-même en Italien. Traduits en françois par M. L. C. A.¹

1789. — (GR. FEKETE JÁNOS.) — Ma Solitude Sans Chagrin. Oeuvre historique et galant en prose et en vers par un Comte Hongrois. Tome I. A Lausanne, 1789. 12°.

M. T. Akadémia: Franc. irod. O. 82h. — Tulajdonkép címlapkiadása a köv. ismert könyvnek: Mes Rapsodies ou recueil de différents essais de vers et de prose du Comte de xxx Genève, 2 vol. in-12°. 1781. (I.: 302., II.: 377. ll.), de mégis ezekkel a különbségekkel: A 'Ma Solitude' első íve (16 oldal) korrigált lenyomata (a tördelés meghagyásával) a 'Mes Rapsodies' megfelelő ívének. Az első oldalról mindjárt elmaradt a 'Mes R.' frontispice-e (tájkép, előtérben egy angyal virággal); a sajtóhibák a 'Mes R.' végén közölt errata-jegyzék szerint ki vannak javítva (bár ezt az errata-jegyzéket mégis közli a 'Ma S.');

az előszó végéről a dátum (xxxx ce 15 d'Août 1780) el van hagyva, hasonlóképp el vannak hagyva az összes záró- s fejlécek is. A többi ívek szerdése teljesen ugyanaz, ugyanaz a II. köteté is (címlapja az első kötetével megegyezik, csak: Tome II.), bár a betűk kopottabbak, mint a 'Mes R.'-nél. — Gr. FEKETE János művének e kiadása eddig ismeretlen volt. — Feltűnő, hogy nyomdajelzés egyiknél sincs, valószínű, hogy nem is Svájcban készültek ezek a könyvek.

1806. — JOHN MOORE. — Voyages de —, en France et en Allemagne. Traduits de l'Anglais par Melle xxx. Paris, Perlet, Libraire 1806. N. 8°. 308 l.

Magyar vonatkozások 238. — 267. l. köv. fejezetek: Presbourg. Maison de plaisance d'un Seigneur hongrois. — Le palais et les jardins d'Esterhazy. Les Hongrois. — Réflexions sur le jeu. — Fête de Saint Étienne.

1817. — EDWARD MOORE. Les Mystères de Hongrie, roman historique du 15e siècle. Traduit de l'anglais sur la 4e édition, par Mme la Comtesse de Lxxx Paris, J. G. Dentu. 1817. 8°. I. köt. IV + 290. l.; II. köt. 256. l.

Bibl. Nationale Y² 55.153—55.154.

1818. — ANNA MARIA PORTER: Les Frères Hongrois, roman. Traduit de l'anglais de Miss —, sur la troisième édition; par Mademoiselle Aline de L. Paris, Arthus Bertrand 1818. 8°. I. köt. VIII + 244 l., II. köt. 279 l., III. köt. 279 l.

Bibl. Nationale Y² 60.205—7. — V. ö. EPhk. XXXVIII:400. l. (1914).

¹ V. ö. Gustav GUGITZ u. M. von PORTHEIM: Friedrich Freiherr von der Trenck. Wien, 1912. 16. skk. II.

1829. — Mémorial de l'Officier du Génie, ou Recueil de Mémoires, Expériences, Observations et Procédés généraux propres à perfectionner la fortification et les constructions militaires. Rédigé par le soin du Comité. Avec l'Approbation du Ministre de la Guerre. Paris, 1829. 8°. 334 l.

53—69. ll.: Mémoire sur la construction d'un barrage éclusé dans la place et sur la rivière de Raab en Hongrie, pendant la campagne de 1809. Par M. DELURET, Chef de bataillon du Génie.

1837. — MICHEL DE KOGALNITCHAN: Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des valaques transdanubiens par —. Berlin, librairie de B. Behr. 1837. Tome premier. Histoire de la Dacie, des valaques transdanubiens et de la Valachie. (1241—1792). 8°. 470.

Közelebről érdekel minket az első fejezet: Histoire de la Dacie. 1—41. ll.

1839. — L. J. N. MONMERQUÉ et FRANCISQUE MICHEL: — Théâtre Français au moyen-âge publié d'après les manuscrits de la Bibliothèque du Roi par MM. — (XIe—XIVe siècles.) Paris, H. Delloye éditeur 1839. 4°. XVI + 672 l.

481—542. ll. Kiadják *Un miracle de Notre-Dame* c. a Bibliothèque Royale (ma Nationale) 7208. 4. B. jelzetű kéziratát, modern helyestrással. A kiadás élén olv. F. M. köv. jegyzetét: «L'auteur de ce drame a puisé le sujet dans le *Roman de la Manekine*, de PHILIPPE de Reims, trouvère du XIII. siècle, dont les œuvres sont conservées dans un manuscrit de la Bibliothèque Royale». Ezért közöl is részletet (542—550. ll.) a *Roman de la Manekine*-ből (ms. Bibl. Royale n°. 7609—2. fol. 2 recto, col. 1.). — V. ö. lentebb: de DOUHET, 1854.

1842. — STANISLAS BELLANGER. — Trois ans de promenades en Europe et en Asie par —. Paris, Arthus Bertrand. 1842. Tome deuxième. n. 8°. 424 l.

Magyarországról: 281. l. — 420. l.

1848. — MARCHAL. — Notice sur la Croatie Militaire et sur les autres provinces illyriennes, sous l'empire de Napoléon. Par M. le chevalier —. Académie Royale de Belgique. (Extrait du tome XV. n° 12. des Bulletins.) 8°. 20 l.

Lue à la séance de l'Académie, le 4 déc. 1848.

1849. — VICTOR RABINEAU. — Album Populaire. n° 6. Première partie. La Croisade des Hongrois (Août 1849). Paroles de —. Musique de A. Marquerie. Prix: 15 cent. — Paris, Librairie chaussonnière Durand. 8°. 4 számozatlan lap.

1851. — Paquerette. Ballet-pantomime en 3 actes et en 5 tableaux de MM. Théophile Gautier et Saint-Léon, musique de M. Benoist;...

représenté sur le Théâtre de l'Opéra, le 15 janvier 1851. Paris, Mme Ve Jonas 1851. 8°. 24 l.

Az utolsó kép *Ujbaz*-ban, Magyarországon játszik.

1853. — PAUL BOITEAU: Aventures du Baron de Trenck d'après ses mémoires. Paris, Hachette 1853. 8°. 190 l.

1854. — DE DOUHET: Dictionnaire des mystères, ou collection générale des mystères, moralités, rites figurés... par le Comte — J.-P. Migne, éditeur, 1854. in-4°. 1570 hasáb (43. kötete a «Nouvelle Encyclopédie théologique»-nak, publiée par M. l'abbé Migne).

344—373. ll. *La Fille du roi de Hongrie* c. misztérium kiadása (ugyanabból a kéziratból, mint MONMERQUÉ-MICHEL 1839.) mai nyelvre átírva. A címből látjuk, hogy a csonkakezű magyar királyleány mondájával állunk szembe: «Ici commence un miracle de Notre-Dame, comment la fille du roi de Hongrie se coupa la main parceque son père voulait l'épouser, et un esturgeon la garda sept ans dans sa mulette».¹

1855. — ÉDOUARD FOURNIER. — Variétés historiques et littéraires. Recueil de pièces volantes rares et curieuses en prose et en vers. Re-vues et annotées par M. — Tome I. Paris, Jannet. 1855. 16°. 376 l.

323—331. ll. Lenyomata a «Le triomphe admirable observé en l'aliance de Bethleem Gabor, prince de Transilvanie, avec la princesse Catherine de Brandebourg... 1626.» c. röpvínek; ez utóbbi l. KONT 22. l.

1857. — C. DE NUGENT: Souvenir d'un voyageur. Paris 1857.

91—94. ll.: Le Vieux Magyare. Stances à M. Corneck. Dátum: Battanitz-Nueva, Hongrie.

1857. — THALES BERNARD. — Poésies nouvelles par —. Paris, C. Vanier. Rigaud. 1857. 8°. 312 l.

A 3. számozatlan lapon: A la Mémoire du poète hongrois Alexandre Pétoefi, tué en combattant les Russes le 31 juillet 1849. — Magyar vonatkozású költemények: 36. l.: Au poète hongrois M. Vorosmarty. 149—154. ll.: Au poète hongrois J. Arany. 181—182. ll.: Aux Magyars. 196—199. ll.: Au poète hongrois Alexandre Pétoefi. 244—245. ll.: A Mlle Flora Majtheny.

1859. — ALFRED MICHIELS. — Histoire secrète du gouvernement autrichien. Première histoire d'Autriche écrite d'après les documents authentiques par —. Paris, E. Dentu 1859. n. 8°. 489 l.

Telve magyar vonatkozásokkal, különösen 95. l. — 182. l.

¹ V. ö. még: Magy. Könyvszemle. Új f. XXII. k. 173. l.

1861. — Mémoires de la Société des Sciences Morales, des Lettres et des Arts de Seine-et-Oise. Tome sixième. Versailles, 1861.

LV—LVII. II.: «Le petit bérèche. Idylle rustique. Imitation du poète hongrois Alexandre PÉTOEFI par Louis DEMONCEAUX, membre associé.

1861. — THÉODORE JUSTE. — Les Pays-Bas sous Charles-Quint. — Vie de Marie de Hongrie tirée des papiers d'État par —. Nouvelle édition revue et augmentée. Bruxelles & Leipzig. Paris, 1861. 8°. 291 l.

1862. — M. JOANNY-BONNETAIN. — Le Nouveau Monde européen et la diplomatie par —. Paris, Mme Veuve Joubert 1862. 8°. 183 l.

V. ö. 62—73. II.: «De l'Autriche, avec l'annexion de la Bohême, de la Croatie, de la Hongrie, etc.»

1867. — NICOLAS MARTIN. — Poésies de —. Ariel, Louise, Les cordes graves, Le Presbytère et Mariska. Quatrième édition augmentée. Paris, Dentu. 1867. 8°. 310 l.

243. I.: Mariska, Légende Magyare. 245. I.: ...«Ce poème a été inspiré par des notes trouvées sur le cœur du poète magyar Nimbsch de... tué en combattant dans les Karpathes. J'ai beaucoup connu Nimbsch à Paris en 1841. Il pouvait être alors âgé de vingt et un ans... En 1849, il fut le premier et le dernier soldat de sa chère patrie magyare. Ce nouveau rêve évanoui, il embrassa la cause d'une autre nationalité, et alla continuer la lutte dans les Karpathes. C'est là qu' une balle russe l'a frappé récemment...» Mariska, 243—310. II., magyar vonatkozású költemények, melyeket közös tartalom, Mariska, kapcsol egybe. — Bibl. Nat. Ye 27.403.

1868. — J.-B. ZITIERRE. — Une voix de Cantabrie. Poésies nouvelles par —, auteur des Brises Pyrénéennes. Bayonne, 1868. 8°.

48. I.: L'Age viril. Imité de Petoefi. À M. Nicolas Martin. (Benn vagyok már a férfikor nyarában... fordítása).

1869. — De l'Autriche et de son avenir par un ancien secrétaire de légation. Paris, E. Dentu, libraire-éditeur 1869. N. 8°. 94 l.

Magyarországról passim. — LISZT Ferenc könyvtárából való példány.

1870. — PERIETZIANO-BUZEU: La Transylvanie et son union forcée avec la Hongrie par —. Paris, Pichon—Lamy et Dewez, libraires-éditeurs. 1870. 8°. 23 l.

KONT csak cikk-alakban ismeri.

1874. — [CROUY-CHANEL]. — Attila, Fléau de Dieu. Tragédie en cinq actes. Vác, 1874. Imprimerie de l'établissement industriel des sourds et muets. N. 8°. 82 l.

HEVESY Andor fűzött példányán a következő ajánlás: «Hommage d'un fils à la meilleure des mères. Vaitzen 21/V. 74. Cte de Crouy. Szerzője eszerint valamilyen CROUY-CHANEL gróf, talán Miklós Henrik.¹

1874. — Retour de la Turquie de Charles XII. et des troupes suédoises par la Transylvanie, la Hongrie et l'Autriche en 1714 et 1715. Traduction de l'original suédois revu et augmenté. Bruxelles, imprimerie de la Société des Bibliophiles de Belgique 1874. 12°. 147 l. Amatőr-kiadás.

1875. — JEAN SAB. — La Reine Jeanne. Drame historique inédit en trois journées précédé d'un prologue en deux Tableaux. Par M. — Paris, E. Dentu. 1875, kis 8°. 108 l.

A személyek között: André de Hongrie. Louis de Hongrie. Gentils-hommes Hongrois.

1876. — H.—FRÉD. AMIEL. — Les Étrangères. Poésies traduites de diverses littératures par —. Paris, Sandoz et Fischbacher. (1876.) 8°. 282 l.

Magyar vonatk.: 225. l. PÉTOEFI: Mon Premier-né. (Fiam születésekor). 123 l. ua.: Les Nuages. (Felhők.) (Műfordítások.)

1878. — La Hongrie chevaline. Exposé devant servir de guide à l'Exposition Internationale de chevaux à Paris 1878. Publié par le Département de l'Élevage au Ministère de l'Agriculture en Hongrie. N. 8°. 42 l. + térkép. — Budapest, imprimerie Rudnyánszky A. 1878.

1879. — PIERRE DE SAVARUS: Dix Années d'Art. Souvenir des expositions. Paris, E. Dentu. 1879. 8°. 110 l.

XIV. fejezet: MUNKÁCSY Mihály.

1881. — G.-D. LAVERDANT: Le Christ devant Pilate par Michel Munkácsy.

Revue de l'Art chrétien, année 1881., 211—241. ll., 'Conférence faite à la Société de Saint-Jean'.

1883. — Annuaire de la Société Philotechnique, année 1882., tome 42. Paris, 1883. 8°.

122—134. ll. F.—E. ADAM: Pétoefi Sandor, Poète hongrois. Étude sur sa vie et ses oeuvres. — A cikk végén Comment je veux mourir! címmel az 'Egy gondolat bánt engemet' fordítása.

¹ V. Ö. NAGY Géza, Turul 1912. évf. 49. l.

1883. — Portraits par un Diplomate. Paris, librairie Plon. 1883. 8°. 248 l.

Magyar vonatkozások: 21. l.: le Comte Maurice ESTERHÁZY, 170. l.: la Comtesse Caroline SZÉCHÉNY.

1885. — ÉMILE DUVAL. — Les gobelets du Baron de Trenck par —, conservateur du Musée Fol à Genève. Avec deux héliogravures tirées à part et plusieurs croquis dans le texte. Paris, A. Lévy 1885. 68 l.

1885. — ÉTIENNE TÜRRE. — Mémoires et notes au sujet de l'utilisation des cours d'eau du Royaume de Hongrie selon le projet du Lieutenant général —. Paris, Imprimerie Générale A. Lahure. 1885. 8°. 34 l.

1887. — LÉONCE DE LARMANDIE. — Errant. Poésies. Paris, Alphonse Lemerre. 1887.

A III. l. 'PETŐFI Sandor' neve, s 113—128. ll. a következő költeményeinek fordítását adja: I. Mon Fils. [Que je te serre dans mes bras]; II. La mer. [Un ouragan farouche a convulsé la mer]; III. On pleurera. [Véres napokról álmodom]; IV. Chant de guerre. [Csatadal]; V. Pressentiment. [Egy gondolat bánt engemet]; VI. Voeu. [Si le Ciel me disait: «L'heure est fuyante et brève...»]

1888. — GEORGES DANZAS. — Rimes de Hongrie. Rouen, imprimerie de l'Espérance Cagniard 1888. 8°. 211 + 2 számozatlan. l.

A 2. belső oldalon olv.: Les quelques vers qui suivent ont été inspirés par un séjour dans les Carpathes, au Nord de la Hongrie. Puissent-ils refléter un côté de cette nature sauvage et redire le charme d'une hospitalité où j'ai retrouvé tout ensemble ma famille et ma patrie. (Következik 10 költemény.)

1891. — Roumains et Hongrois. Leurs rapports envisagés aux points de vue des intérêts roumains, des droits historiques et de l'équité. Par X. Budapest, 1891. Imprimerie d'Ed. Neumayer 16°. 32 l.

Különny. a Revue d'Orient et de Hongrie-ból.

1901. — La légion Klapka. — Un épisode de la guerre de 1866, par le Major Z^{xxx}, Paris, librairie militaire R. Chapelot et Ce. 1901. N. 8°. 46 l.

1904. — COMTE VALENTIN ESTERHAZY: Aventures de jeunesse. Revue de Paris, tome cinquième, 449—473. és 791—817. ll.

Ernest DAUDET pár soros előszavával; részlet Mémoires-jaiból, megjelent 1905., l. KONT 172. l.

1907. — Lettres du C^e VALENTIN ESTERHAZY à sa femme 1784—1792. Avec une introduction et des notes par Ernest Daudet. Paris, Plon—Nourrit. 1907. n. 8°. VIII + 428 l.

ESTERHÁZY Antalnak, RÁKÓCZI hű emberének unokája. Ugyanennek emlékiratait l. KONT 172. l.

1909. — Nouvelles lettres du Cte VALENTIN ESTERHAZY à sa femme 1792—1795. Publiées par Ernest Daudet. Paris, Plon—Nourrit. 1909. N. 8°. II + 391 l.

É. n. — LOUISE DREVET: Nouvelles et légendes dauphinoises. La dernière Dauphine. Béatrix de Hongrie. Avec illustrations. Grenoble, Xavier Drevet, éditeur. 8°. 354 l.

BARANYAI ZOLTÁN.

MAGYAR KÖNYVESHÁZ.

ADALÉKOK SZABÓ KÁROLY RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁRÁNAK
II. KÖTETÉHEZ.¹

I.

[272.] Debreczen. 1571.

GRATIA ET PAX A DEO PATRE | Et a Dno JESV CHRISTO,
et a | septem spiritibus vel â Deo et Dno | Uno Creatore et Regene-
ratore Ele- | ctorumque Gubernatore Spiritu | Sancto | SPECTABILI AC
MAGNIFICO | Domino, Dno Nicolao de Bator, Consili- | ario, Judicique
Curiae Imperatoris Rom. Cae. | Regiaeque Maieftatis etc. ac Comiti
Co- | mitatum Zabolcz, et Szathmar. | cum omnibus invocantibus nomen |
Domini in spiritu et veri- | tate multiplicentur. | AMEN. | DEBRECINI. |
Excudebat Andreas Lupulus | Anno | MDLXXI.

Úgy e címlapnak, mint magának a könyvnek, teljes másolata megvan a debreczeni ref. collegium könyvtárában a SZILÁGYI Benjámín István Synodaliai között, ahonnan Debreczeni EMBER Pál a legbecsesebb adatait merítette egyháztörténetéhez, noha igen becseseket nagy számmal mellőzött. A másolatban három oldalt foglal el az ajánlólevél, MELIUS Péter, KÁROLYI Péter, TATÁR István, KÁLLAI Mihály «és a többi atyafiak» aláírásával, s 1571. szept. 16-áról Debreczenben keltezett. Ebben említés történik a Nyirbátorba november 5-ére kitűzött zsinatról. Az ajánlólevél után nyolc oldalon a zsinaton megvitatás alá kerülendő tételek vannak közölve «Theses contra anathemata et catharmata denuo a diabolo adversus Deum et spiritum ejus excitata» c. alatt, számszerint tizennégy tétel. A mű szerzője kétségtelenül MELIUS, akinek a KANYARÓ Ferenc által neki tulajdonított *Propositiones verae* c. műve nyomtatásban megjelenéséről szintén bizonyosságot meríthetünk SZILÁGYI-nak ezen kútforrásjelményéből. Ebben ugyanis az 1570-ben hasonlóképen Debreczenben a Komlós András sajtóján közrebocsátott könyv szintén megvan másolatban, de ma már csonkán.

Debreczeni ref. kollégium könyvtára.

ZOVÁNYI JENŐ.

¹ Az utolsó adalékot lásd a Magyar Könyvszemle 1914. évfolyamának 262. lapján.

Szerk.

2.

[273.] Bártfa. 1585.

SONTAG György kassai, majd szepesszombati tanító ADAMI Gedeonhoz, Kassa város jegyzőjéhez intézett s Bártfán az 1585-ik évben kelt két levelében, melyet Kassa város levéltára őriz, megemlékezik néhai KAUFNY Tóbiás, kassai jegyző halálára irt költeményéről, melyet Bártfán az 1585-ik évben kinyomatott. Első levelében, szeptember hó 12-én a készülő műről szól: «Sed quia et *epitaphium erit impressum*». Második levelével már kinyomatott művét küldi: «— ecce adsunt *exemplaria funebris carminis*». Az első levél lajstromozatlan; a másodiknak jelzése: 1915/4.

KEMÉNY LAJOS.

3.

[274.] [Beszterczebánya.] 1620.

ARTICVLI DOMI- | NORVM BARONVM, | MAGNATVM ET
NOBILIVM, CAA- | TERORVMQUE STATVVM ET ORDINVM |
Regni Hungariae, & Generali eorundem Diaeta | Novifoliensfi, Anni mil-
lesimi Sexcentefimi vige- | fimi, ad Dominicam Exaudi, alias vltimum |
Maij diem, proxime praeteritum indicta, concludi.

*Datum in Civitate nostra Regia ac libera a Montana No- | visfolienfi
die vigesima nona mensis Augusti Anno Domini mil- | lesimo Sexcentesimo
vigesimo. Regni nostri Hungariae primo.*

Ivr. H. és ny. nélkül. 26. szzl. lev. [Jelzés: A—B=1 lev., C—O=12 lev.,
13 levél betűjelzés nélkül.] (Szöveg latin.)

Budapesti egyetemi könyvtár.

FERENCZI ZOLTÁN.

4

[275.] Sárospatak. 1651.

RESPONSIO | Ad ea | Quae Cl. D. ANDREAS HOR- | VAT, Gymna-
sij Caffoviensis Rector, in | Disputatione de Omnipraefentiâ carnis Christi |
contra Reformatos concinnatâ, annoque superiore | sub titulo pie et
placidae Differtationis | publicatâ edifferuit. | Quam annuente Deo ordi-
narii | exercitii causâ | Praefide | JOHANNE SZÖLÖSI | Defendendam
fufcipit | STEPHANUS BUDAEUS | Illustr. Scholae Patak. Alum. | Ad
diem 30.¹ Aug. loco horisque folitis. | PATAKINI TYPIS ILLVSTRIS-
SIMI | PRINCIPIS Anno Christi, | 1651.

¹ Tintával beírva.

A₁—D. 4. 16 levél 4-r. A címlevél belső oldalán van BUDAI Istvánnak a kassai ref. egyházhoz intézett ajánlólevele. A mű HORVÁTH Andrásnak a R. M. K. II. k. 721. sz. a. műve ellen szól s ugyanő válaszolt is reá az u. o. 778. sz. a. munkájával. Erről a Responsióról mindössze ebből tudunk s SZABÓ Károly nem is vette föl a R. M. K.-ba. Nevezetes azért is, mert a sáros-pataki nyomdának 1651-ből más termékét nem ismerjük.

*Debreczeni ref. kollégium könyvtára és a Budapesti ref. theol. akadémia Rdday-könyvtára.*¹

ZOVÁNYI JENŐ.

5.

Sárospatak. [1654.] (RMK. II:811. sz.-hoz.)

BREVIS DIS- | SERTATIO de QVAE- | STIONE. | An prior ele-
vatio Panis et Vini | in sacra coena, in quibusdam Ecclesiis | ufitata
legitimé obfervetur? | Efai. 8. 20. | Ad legem et testimonium; si non
dixerint | juxta hoc verbum: quia non est ei matu- | tina lux. | Deut.
17. 32. | Unam quamque rem, quam ego praecipio vobis, | eam obser-
vantes facite; ne addito ei, | neque detrahito ex ea. | PATAKINI. | Typis
ILLUS. PRINC. expressit, | Georgius Renius.

12-r. 31 l. A címlevél belső oldalán a zemplénnegyeyi ref. nemeseknek ajánlja LIPPAI Sámuel sárospataki lelkész, a mű szerzője. Maga az értekezés a 3. lapon kezdődik s a 30.-on végződik. A számozatlan 31. lapon a barátságos olvasóhoz intézett verses felhívás foglaltatik. Az eddig egy példányban sem ismeretes műnek helytelen címét adja SZABÓ Károly a R. M. K. II. kötetében 811. sz. a. s utána én is *Puritánus mozgalmak a magyar református egyházban* (Budapest, 1911.) c. művemben, hol az ellene és védelmére irt vita-iratok alapján egész tartalmát ismertettem s azt is megállapítottam, hogy «legkevesebb 28 lap, de legfeljebb egy-két lappal lehetett több a terjedelme» (303. l.).

Debreczeni ref. kollégium könyvtára.

ZOVÁNYI JENŐ.

6.

[276.] [Nagyszombat.] 1657.

DECLARATIONES | NICOLAI III. | ET | CLEMENTIS V. | SUM-
MORUM | PONTIFICUM, | SYPER | REGVLAM FRATRVM MINORVM. |
QUAS | AdmR. P. F. GREGORIVS | MALOMFALVAY, | Ordinis Min:
ftriçt: Obferv: Lector & Praedicator | Generalis, nec non Almae Provin-
ciae S. MARIAE Hungariae | MINISTER PROVINCIALIS, &c. | Paterno

¹ Ez utóbbi adat HAMAR István közlése.

aequē ac Seraphico Regularis Observantiae aestuans | relo, ac proinde Filios suos Charismatum meliorum aemulatores, Seraphicū Patriarchae qui & ipse Apostoli & Apostolus Christi, perfectos | imitatores cupiens, demō proelo commissi, ac pro communi usu, & | emolumento praefatae sibiſſigae concreditae MARIANAE PROVINCIAE | adaptari (eo fine, ut Statutis Provincialibus adjunctae, in singulis Pro- | vinciae Conventibus ad manus haberi, ac praescriptis temporibus | unā perleqi possint) demendavit. [Tyrnaviae.] ANNO M. DC. LVII.

4-r 2., 38. l. A—E1—4 iv=10 levél. — Ez második kiadás, mint a címben levél: «denuo proelo communitis... demandavit» mutatja. Első kiadás ismeretlen.

Budapesti egyet. könyvt.

FERENCZI ZOLTÁN.

7.

[277.] [Nagyszombat.] 1659.

STATUTA | CONSTITUTIONES | ET | DECRETA | PROVINCIAE | SANCTAE MARIAE | HUNGARIAE, ORDINIS | MINORUM STRICTIORIS | OBSEVANTIAE. | In Capitulo Provinciali Tirnaviae | ad S. Jacobum Apostolum die 18. Novembris | anno 1659. ritē & canonicē celebrato examinata, cor- | recta, & demū ab omnibus Provinciae Patribus, Dif- | finitoribus, & Guardianis legitimē congregatis, appro- | bata, & propriae singulorum manus subscriptione | totius Provinciae nomine unanimiter | acceptata. | *Ad quod pervēnimus ut idem sapiamus, & in eadem | Permannemus Regula.* Philip. 3. IV. 16.

Lehet, év és ny. n. [Tyrnaviae. Typis Academicis. 1659.] 4-r 2., 78 szám. lap. és 10 sztl. levél. A—M1—4 és N1—2.—50 levél. — A kiadás teljesen egyezik a korabeli nagyszombati kiadványok betűivel és egy másik nagyszombati nyomtatvánnyal van összekötve. E kiadás eltér a SZABÓ Károly R. M. K. II. 936. sz. a. leirt kiadástól.

Budapesti egyet. könyvt.

FERENCZI ZOLTÁN.

8.

[278.] [Nagyvárad.] 1660.

GENTIS FELICITAS | Speculo exhibita iis, qui | num felices sint, & quo- | modo fieri possint, cog- | noscere velint. | *Ad Serenissimum Transyl- | vaniae Principem,* | GEORGIUM RACOCI. |

[Nagyvárad. Szentzi Kertész Ábrahám.] H., év, ny. n. 8-r. 72. l. Egészen latin. A betűk eldöntik, hogy Nagyváradon nyomattott.

Budapesti egyetemi könyvtár.

FERENCZI ZOLTÁN.

9.

[279.] Nagyszombat. 1666.

CONCLUSIONES THEOLOGICAE | DE | PECCATIS ET DIVINA GRATIA | QVAS | In Alma Archi-Episcopati Univerfitate Tyrnavienfi Anno Domini M. DC. LXVI. Die 22 Menfe Decembri | PROVGNABIT. | JOANNES CHERNANSKI SOCIETATIS IESV. | PRAESIDE | R. P. BALTHASARE GERALDINO | ex eadem Societate JESV SS. Theologiae Doctore, ejusdemque Professore Ordinario, | Nec non Facultatis Theologicae p. t. DECANO. |

TYRNAVIAE, Cum facultate Superiorum, *Formis Accademicis*. Apud Matthaeum Byller. Ivr. Egy levél. 37/49 cm. (Szöveg latin.)

Budapesti egyetemi könyvtár. (II. 192^a sz. a.)

FERENCZI ZOLTÁN.

10.

[Sárospatak.] 1666. (RMK. II: 1112. sz.-hoz.)

TRANS SUBSTANTIA- | TIO EXENTIZATA. | Hoc est: | Annulatio Discursus, super | Johan. 6. v. 55. pro Transubstantiatio- | ne formati: in fefto, ut vocant, corpo- | ris Chrifti, proximé elapfo, habiti; et | cuidam Generoso ac veré Nobili fi- | mulque orhodoxo (igy!) Viro, in fcri- | ptis miffi, facta per | AGRICOLAM ARBUTEUM. | ANNO Domini MDC. LXVI.

12-r. A címlevél belső oldalán (a 2. lapon) kezdődik az előszó, mely a 4. lapon végződik s «anno partus virginei M. DC. LXVI. VII. Id. Aug.» (= aug. 7.) kelt. A mű szövege az 5. lapon kezdődik; a meglevő példány 132 lapból áll, de csonka, bár nem sok hiányozhatik belőle, miután 1667-ben megjelent magyar fordítása csak 110 lapra terjed. — Említi a szerző Komáromi CSIPKÉS György saját munkái jegyzékében tévesen 1667-re tevén megjelenési idejét s utána SZABÓ Károly is ugyanarra az évre veszi föl a R. M. K. II. kötetébe, 1112. sz. alatt, természetesen hiányos címmel, minthogy nem látta volt példányát.

Debreczeni ref. kollegium könyvtára.

ZOVÁNYI JENŐ.

11.

[280.] Kolozsvár. 1674.

DISSERTATIO THEOLOGICA | De | MORTE feu OBITU MOSIS. | in quâ | Variæ variorum de eâ opinio- | nes proferuntur, exanimantur (igy!), et vera | tutiorque sententia afferitur. | Authore | GEORGIO CSIPKES COMARINO | Sacro Sanctae Theologiae Doctore, et Eccle- |

fiae Debrecinae Paftore, etc. | Roman. 14. v. 5. | Ἐκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοι
ωληροφροσῆστω. | Diffentire duos fratres de rebus iifdem, | Incolumi licuit
semper amicitia. | CLAUDIOPOLI | Apud MICHAELEM SZENTYEL
VERESEGYHAZIENSEM. | Anno M. DC. LXXIV.

A₁–B₄. 8 levél 4-r. A címlevél belső oldalán az igazságszerető olvasó-
hoz intézett s 1674. október 8-án keltezett előszó foglal helyet. A könyv
szövege az A. 2. levelen, vagyis a 3. oldalon kezdődik. Erről a könyvről is
tudott irodalmunk Komáromi CSIPKÉS Györgynek a saját munkáiról készített
jegyzékéből, de SZABÓ Károly nem vette föl a R. M. K.-ba.

*Debreczeni ref. collegium könyvtára és budapesti Ref. theol. akadémia
Ráday-könyvtára.*¹

ZOVÁNYI JENŐ.

12.

[281.] Debreczen. 1680.

CATALOGUS | MONARCHARUM & DY- | NASTARUM seu RE-
GUM, | In Prima Assyriaco-Babylonica Nymbro- | di, In Secunda Medo-
Persica Cyri Persae, In Tertia Graeco- | Macedonica Alexandri Magni,
& in Quarta Romana July Cae- | saris Monarchia, usque ad Annum
Christi 37 inclusive re- | gnantium (*Nostra enim Chronologia sacra ibi
desint*) eo sine | propositus, ut si quorum Monarcharum, vel Dynasta-
rum Scri- | ptura S. faciat mentionem, eos ab aliis discernere, seligere
quea- | mus, ad quam Monarchiam, vel Dynastiam citati in Scr. S. Mo- |
narchae, vel Dynastae sint referendi, ut distincte cognoscamus, | ut
accuratius iudicium de iis Monarchis vel Dynastis ferendo, | memoriae
nostrae illorum nomina imprimamus, eorum Histo- | rias Biblicas faci-
lius observare queamus, & a multorum Com- | mentariorum Lectione
in hac materia nos liberemus ut defe | ctum Commentariorum ratione
Propriorum nominum ali- | quantum suppleremus; denique ut in omnes
Historias Profa- | nas latam viam pauderemus, & sic Illustri Scholae
Debre- | censi proxime hoc cartaceo munusculo prodesse- | mus. Anno
Christi M. DC. LXXX. | *Opera* | PAULIK . LISZNYAI. | [Virágdísz.]
DEBRECINI | Ex Officina JOHANNIS ROSNYAI... | Sch. Debr. Civ... |

4-r. A—B iv, 8 számozatlan levél. — A pontozott részek ki vannak
vakarva s olvashatatlanok.

Budapesti ref. theol. akad. Ráday-könyvtárában.

HAMAR ISTVÁN.

¹ Utóbbi adat HAMAR Istvántól.

13.

[282.] Debreczen. 1681.

LAMENTUM METRICUM | Aeternitate nominis, | CLARIS-
SIMI, EXCELLENTISSIMI, AC DOCT. VIRI | D. GEORG. MAR-
TONFALVI. | Illustris Scholae Debrecinae Rectoris Perpetui, Pa-
tris | & Plantatoris curiosissimi, S. S. Theologiae Doctoris | Ce-
leberrimi, ejusdemque Facultatis, Bibliorum, & | Logices in eadem
Professoris Fructuosissimi, fidei se- | mel Sanctis traditae Propu-
gnatoris Acerrimi. | Ab Ecclesiae Debrecinae, aliarumq; Pastoribus,
Scholae | Moderatoribus; ejusdemque & Urbis | civibus Sacrum. |
[Virágdísz.] DEBRECINI, | Ex Officina JOHANNIS ROSNYAI,
Typogr. typis | & Sumpt. Amplissimae Civit. M. DC. LXXXI. |

4-r. A—D iv., 31 számozott lap. A 2. és a 32. lap üres. Magában fog-
lalja a 3—5 oldalakon MÁRTONFALVI György tömör életrajzát, továbbmenőleg
pedig Matthias NOGRADI, Samuel KÖLESERI, Alexander FELVINCI, Paulus
SZENCZI, Steph. SZÖNYI, Paulus SALLAI, Martinus SZILAGYI, Paulus LISZNYAI,
Martinus HOSSZUFALUSI, Johannes BELTEKI, Stephanus PELL. Debreczeni, Ste-
phanus CSÁSZÁR Debreczinus, Step. T. Debr., Johannes POSALAKI, Stephanus
DOBOZI, Nicolaus MATOLCSI, Franciscus BANFI-HUNYADI, Samuel VARADI, Johan-
nes RIMA-SZOMBATI, Petrus COMAROMI, Sigismundus GYARMATHI, Nicolaus
TSAHOLZI, Mic. VÁRI, Paul. NOGRÁDI, Paulus GÖNCZI, Georg. B. JENEI, Nicol.
CSAPAI, Mich. BOGDÁNYI, Gregorius F. BÁNYAI, Andreas SOLTHI, Samuel P.
SZKÁROSI, Nicolaus VÁRI, Mic. K. VAJI, Matthaëus P. SZOMÓDI, Basilius EÖRI,
Paulus EMBER Debreceni, Georgius CSONTOS Tokai, Paulus SZÖLLŐSI, Johan-
nes MAKÓDI Debrecinus, Johannes UJFALVI, Georgius TATAI, Andreas TATAJ,
Paulus P. SÁRÓI, Johannes VISCHI, Michaël P. RÁPOTI, Steph. GELEI, Steph.
S. PATHAJ, Johan. SZERENTSI Debrecinus, Micha. CZEGLÉDI, Steph. G. MIKOLAI,
Johannes DECSI, Mich. M. PÁPAI, Gregor. D. BÁTORKESZI, Joh. P. SZIRSZAI,
Mich. H. UJVÁRI, Samuel SZATTHMÁRI, Samuel P. LÉVAI, Stephanus UJHELYI,
Paulus P. SZÁNTAI, Stephanus SELYEI, Ambro. SUKRI, Johannes T. BORSVAI,
Steph. M. VETSEI, Joh. B. SZOBOSZLAI, Georg. FELEGYHÁZI, Steph. C. PATHAL,
Stephanus LASKOI, Andreas P. SZOBOSZLAI, Paulus C. UJFALUSI, Steph. HERENDI,
Francis. P. UJFALUSI, Michael Sz. GYÖRGYI, Joh. A. KOMÁROMI, Sam. P.
UNGVÁRI, Joh. L. ISÁKI, Fran. SZOBOSZLAI, Nicol. N. NÁNÁSI, Greg. FÜLÖP-
SZÁLLÁSI, Steph. KETSKEMÉTHI, Paulus P. CSENGERI, Sam. VETSEI, Mich. V.
ISÁKI, And. O. DEBRECZENI, Mich. KÉMERI, Steph. SOMOGYI, Steph. P. Sz.
MÁRTONI, Paul. GYÖNGYÖSI, Steph. V. SZALONTAI, Joh. BÉKESI, Step. KÁLLAI,
Mich. ABANI, Step. V. DEBRECZENI, Step. P. KESERŰI, Step. O. SZALONTAJ,
Joh. G. ISÁKI, Joh. KÁLLAI, Joh. SZŐLŐSI, Georg. P. BAGOSI, Joh. P. LÉVAI,
Joh. G. VESZPRÉMI, Mart. LENDVAI, Sam. P. BÉLLYEI, Nico. O. KÖMLEI, Fran.
SZATTHMÁRI, Fran. ISTVÁNDI, Joh. ENYEDI, Steph. C. PATAKI, Joh. KONDOROSI,

Nico. M. APÁTI Debrecinus, Steph. A. GYÖNGYÖSI, Daniel BÜTTÖSI, Step. G. GIDOFALVI, Bened. NOGRÁDI, Step. DOBRAI, Georg. C. COMARINUS latin nyelvű gyászverseit és distichonait s végül az özvegynek és családjának a tisztességtelőknek köszönetet mondó magyar versét.

Budapesti ref. theol. akad. Róday-könyvtára.

HAMAR ISTVÁN

14.

[283.] Nagyszombat. 1693.

INSTRUCTIO | Sive modus informandi R. P. | N. Praepositum Genera- | lem de contractibus incun- | dis ; ut praevia eius appro- | batione, quatenus inde | opus fuerit Sancta Sedes | Apostolica confulatur. |

Kolofon: *Petrus Fraciscus Orta Procur. Gen. | Societatis JESU, de mandato | R. P. N. Praepositi Generalis.*

ROMAE, MDCXCIII. | Typis Joannis Jacobi Komarer Bo- | hēmi apud S. Angelum Custodem | *Superiorum permissu.*

Repeffum Tyrnaviae Typis Academicis | per Joannem Adamum Friedl. Anno 1693.

Végül: *Animadversio. | Ejusdem P. Procuratoris Generalis ad | sensum cap. Terrulas 12. Q. 2.*

8-r. A₁₋₆=12 lap+1 sztl. lap.

Budapesti egyetemi könyvtár.

FERENCZI ZOLTÁN.

15.

[284.] Nagyszombat. 1696.

Kurzer Inhalt | Der | Regulen, | Und | Sazungen, | Der Löblichen | CONGREGATION, | Oder | Bruderschafft, | Unter dem Titul | MARIAE | Verkündigung | Teutscher Nation.

Gedruck zu Tyrnau. | In der Academischen Buchdruckerey | durch Johann Andreas Hörmann, im | Jahr 1696.

12-r. Elől 1 lev. A—B₁₂=24. sztl. lev. Az első levélen ez áll: Die Verkündigung der | seeligsten Jungfrauen | Mariae, | (Fam., ábrázolva az angyali üdvözetet.) Hat der ganzen Welt | Freud verkündigt.

Budapesti egyet. könyvtár.

FERENCZI ZOLTÁN.

16.

[285.] [Lőcse.] 1698.

Policey-Ordnung/ | Bey der Könighlichen Freyen | Stadt Leutschau.

H. és ny. n. 1698. Actum in Senatu & publicatum Leutschau | den
20. Monaths-Tag Junij, des Sechzehen Hundert und Acht Neuntzigsten Jahrs.
Ivr. A₁₋₄=4 szztl. levél.

Budapesti egyetemi könyvtár.

FERENCZI ZOLTÁN.

17.

[286.] [Gyulafehérvár? 1697.]

Breuis Elucidatio Hiftorico-Chronolo- | gica de Tranfylvania, & in
ea | dem fundato Epifcopatu Albae Iuliae.

Kolofon: SACRAE | CONGREGATIONI | Confiftoriali. | PRO |
Andrea Illyes Nominato Epifcopo | Tranfylvaniae à S. Caef. Maie- |
ftate vti Rege Hungariae. | *Elucidatio Hiftorico-Cronologica | de Tran-
fylvania.*

H., év és ny. n. Nagy 8-r. A₁₋₆=6 levél. — ILLYÉS András erdélyi r.
k. püspök lett 1696. jan. 19-én, de 1697-ben igtatták be. E szerint e nyom-
tatvány 1697-ből való s nyomtatás helye Gyula-Fehérvár. A végső évszám a
szövegben 1691.

Budapesti egyetemi könyvtár.

FERENCZI ZOLTÁN.

18.

[287.] Bártfa. 1701.

PARENTALE GRATITUDINIS | POSTHUMAE | MONUMEN-
TUM | *MAGNIS ILLUSTRUM* | HEROUM | MANIBUS, | Eucha-
rificò luctu concinnatum. | ET | LAURENTO HONORI | *REVE-
RENDORUM, PERILLUSTRUM, NOBILIUM, | EXCELLEN-
TIUM, ac DOCTISSIMORUM* | D. D. | *NEO-MAGISTRORUM,* |
Cùm | In Alma Epifcopati Soc. JESU Univerfitate | CASSO-
VIENSI, | PROMOTORE, | R. P. *ALEXANDRO SZÓRENY,* | è So-
cietate JESU, AA. LL. & *Philosophiae* | *Doctore, ejusdemq, Professore*
Emerito, | *ac pro tempore seniore.* | *Supremis Honoris Philosophici Laureis,*
Solenni | *ritu decorarentur.* | *A Praenobili Svada ACADEMICA dicatum.* |
BARTPHAE, Impr. Thomas Scholtz. [1701.]

4-r. A—G₂ H₁=15 szztl. lev.*Budapesti egyetemi könyvtár.*

FERENCZI ZOLTÁN.

19.

Kassa. 1702. (II. köt. 2104. sz.)

SZABÓ Károly a R. M. K. II. 2104. sz. a. Kassa. 1702. leírja CYRILLUS Sanctus *Apologi Morales* c. művét. Ennek egy példányát ismeri az Eperjesi ferences zárdából. E könyvet 1702-re teszi SOMMERVOGEL is két helyt: V. 1911. has. I. OLSAVSZKY George neve a. és II. 1438. has. a szerző, CORDIER Balth. neve alatt. Ezek az összes adatok hibásak. A mű későbbi. Ugyanis CORDIER élt 1692—1749., OLSAVSZKY élt 1708—81-ig, tehát a mű nem is lehet 1702-ből való. E tévedést a majdnem olvashatatlan évszám okozta. Ott ugyanis ez áll: Anno MDCCIL—1749. De az L sz.-jegy rossz nyomása miatt ezt I.-nek lehet olvasni. E mű megvan az Egyet. Könyvtárban, valahol külföldön jelent meg s Kassán csak a címlap s a 3 ajánló-levél nyomtatott. E mű tehát a R. M. K.-ból kihagyandó.

FERENCZI ZOLTÁN.

20.

[288.] Kolozsvár. 1702.

LEOPOLDUS etc. | *Illustres, Spectabiles, Magnifici, Generosi, Egregii, Prudentes, & Circumspecti* | *Fideles, Sincerè Nobis dilecti. Notum vobis facimus Fideles nostros nobis di-* | *lectos, univèrsùm statum Catholicum charae nobis Transylvaniae, certa sua Gra-* | *vamina, & Instantias humillimè nobis parrexisse; quibus pro acqùitate, & justitia consideratis, ruminatis, & digestis ad eadem Nos benignissimè ita resolvissè:* (Köv. 5 pont.)

Datum in Castro Nostro Ebersdorff, Die 5-tâ Mensis Septemb. | Anno Domini 1699. Regnorum Nostrorum Romani 42. Hungarici 45. Bohemici verò 43.

HAEc quinque Puncta justissimè Sanctissimèque hunc in modum constituta, ut in | effectum deducerentur nullis Catholicorum quantum vis instantissimis postulatis, | nullo Augustissimae Aulæ Imperio, nèque gravissimo illo quod Anno 1701. Die 20. | Mensis Aprilis ea de re nonnullisque aliis eodem Spectantibus editum est decreto | impetrare potuit: dum tandem Sacratissima Majestas Caesarea Anno hoc 1702. | Die 13. Mensis Februarii ad Supremam Suam Vindicandam Authoritatem, ad | Religionem Catholicam à tot Annorum Servitute, atque oppressione liberandam | coacta fuit, mandatum de hujus rei executione extra ordinem planè severum, | Ceu fulmen aliquod evibrare, quod hic subjicere placuit.

Datum in Civitate Nostra Vienna Austriae. | Die 13. Mens. Februarii Anno Domini 1702. Regnorum Nostrorum Romanæ 44. Hungarici 47. Bohemici vero 46. | CLAUDIOPOLI, Anno Domini. 1702.

Ny. n. Ivr. 1 levél.
Budapesti egyetemi könyvtár.

FERENCZI ZOLTÁN.

21.

[289.] [Nagyszombat.] 1707.

PROTESTATIO | SOCIETATIS JESU | Ratione exilii illius & Regno Hungariae, facta | coram Venerabili Archi-Capitulo Strigoniensi 1707. | Die 8. Maji.

H. és ny. n. 4-r. 2 szttl. lev.
Budapesti egyetemi könyvtár.

FERENCZI ZOLTÁN.

22.

[290.] Nagyszombat. 1710.

Buß-Predig | Bey allgemeiner Andacht | Da aus gnädigster Verordnung | Ihro Durchleuchtigen Eminenz | Cardinaln | von | Sachsen-Weiz, | Des Königreich Ungarn Primatis, und | Erzbischoffen zu Gran | CHRISTOPH AUGUST | In der Königlichen Frey-Stadt Presburg | Zu abwendung der angetrohten Straff-Gottes, und | an unterschiedlichen Orten einreißenden Seuch, in einen | solennen Bittgang, der unverlehrte Leychnam des S. Joannis | Eleemosynarii Stadts-Patrons rings herumb dero Mauren getragen | wurde den 18. Julii. Anno 1710. | In Gegenwart Höchstgedachter Durchleucht Eminenz vieler Hoch-Adelich, geistlich und weltlichen Stands- | Personen, wie auch einer Zahlreichen Christenmenge verfasst. | Durch | P. GEORGIUM HUBER Soc. JESU Ordinarii Dom-Prediger | allda bey St. Martin. | Gedruckt zu Lärnau in der Academischen Buchdruckerey.

4-r. A—B₁₋₄ C₁₋₃—II szttl. lev. [Sommervogel Car.: Bibliothèque de la comp. de Jésus. IV. 508. has. nem ismeri.]

Budapesti egyetemi könyvtár.

FERENCZI ZOLTÁN.

A D A T T Á R.

Az eperjesi egyház könyvtára 1606-ban.

Az 1916-ik év nyarán Eperjes szabad királyi város levéltárának rendezése közben ráakadtam az eperjesi egyház könyvtárának 1606. július 18-án készült leltárára. A leltár átolvasása után első gondolatom az volt, hogy vajjon a négyszáz esztendő előtti könyvtárból mi van meg ma. A könyvtár maradványait a kath. plébánia nagyértékű könyvtárában kerestem¹ és — sajnos — csak egyetlen egy munkát találtam meg, amely a könyvjegyzékben az «in folio» rész 34. száma alatt van megnevezve:

34. Summae Anthonini in 3 voluminibus. A plébániai könyvtárban No. 199. jelzet alatt meg van: «Pars summe 3-ia incltyi Antonini Florentini archiepiscopi sacre pagine interpretis eximii accuratissime per Anthonium Koberger Nurenbergensem incolam his ereis figuris impressa, anno salutis MCCCCLXXXVI, mensis vero decembris kal. XVIII finit feliciter». Kolofonnal ellátott ösnyomtatvány, amely nyilvánvalóan a régi egyházi könyvtárból származik és nem más, mint az 1606-iki jegyzék folio rovatában a 34. szám alatt említett munka. A könyv fatáblába van kötve, amely bőrrel van bevonva, rézsarkokkal és rézverettel ellátva, rézkapcsai elvesztek. A könyv eleje csonka. Két initiálé-ja barbárul ki van vágva. Ami az 1606. évi könyvjegyzéket illeti, az a következő:

Index librorum ad ecclesiam Epperiensem pertinentium,
conscriptus anno 1606 die 18 Julii.

In folio.

1. Opera Augustini 10 tomorum in 8 voluminibus.	3. Opera Ambrosii 4 tomorum in duobus voluminibus.
2. Opera Hieronymi 9 tomorum in quinque voluminibus, ubi deest 3 et 4 tomus.	4. M. Durandus in 4 libros sententiarum.

¹ Kedves kötelességem e helyen méltóságos ZABOROVSKY Béla praelatus-plébános úrnak a könyvtár szives megnyitásáért hálás köszönetet mondani.

5. Operum Philippi Melanthonis 4 volumina.
6. Josephus Flavius **Historicus**.
7. Wilhelmus de Occam.
8. Compendium philosophiae naturalis Thomae Aquinatis.
9. Concilium Nicenum cum opusculis Thomae Aquinatis.
10. Boëtius de consolatione philosophiae.
11. Johannis Huss duo volumina.
12. Thomi Martini Lutheri in 4 voluminibus.
13. Historiae ecclesiasticae centenaria duodecim per Magdeburgenses collectae in 7 voluminibus.
14. Operum Lutheri octo thomi Germanice, cum indice.
15. Biblia Hebraica cum defectu.
16. Erasmus Roterodamus in Novum Testamentum.
17. Petrus Galatinus de arcanis catholicae veritatis.
18. Adagia Erasmi.
19. Concordantiae.
20. Josephus Hebraicus per Munsterum redditus.
21. Opera Lutheri ad annum 20 usque.
22. Secunda pars Pantheologiae.
23. Breviarium Strigoniense.
24. Sermones Augustini.
25. Dionysius et Theophilactus in epistolas Pauli.
26. Abbatis de Judi sermones in 4 voluminibus.
27. Gregorius Magnus in Jobum.
28. Biblia Latina.
29. Summa angelica.
30. Sermones Bernhardi.
31. Lombardica historia sive legenda.
32. Epitome Augustini operum.
33. Opera Ciceronis aliquot.
34. Summae Anthonini in 3 voluminibus.
35. Summa Azonis.¹
36. Liber manualis in Biblia.
37. Lexicon Graecolatium.
38. Jus Canonicum.
39. Decreta Patrum in 3 voluminibus.
40. Quaestiones Thomae Aquinatis in voluminibus.
41. Nicolaus Lyra in V.(etus) T.(estamentum) in 4 voluminibus.
42. Cornucopiae Nicolai Peroti.
43. Thesaurus de tempore.
44. Chrisostomi duo volumina.
45. Homiliae Chrisostomi in Genen.
46. Bernhardus de festivitibus Mariae.
47. Eiclides Graece.
48. Dionysius in 4 Euangelistas.
49. Ropertus super libros sapientiae.
50. Gabriel Biel in canones missae.
51. Basilius magnus.
52. Catalogus Sanctorum.
53. Virgilius.
54. Paulus Cortesius et Sauaranolla de veritate fidei.
55. Institutiones Caluini.
56. Isidorus de summo bono.
57. Dictionarium trilingue.
58. Archimedis opera geometrica.
59. Jacobi Cigleri in Plinium annotationes.
60. Tabulae Georgii Burbachii geographicae.
61. Nicolaus Copernicus de revolutione orbium coelestium.
62. Johannes Reichlinus de arte cabalistica.
63. Johannes de Monte regio et Burbachius in Ptholomeum.
64. Tabulae Alphonsi regis Hispaniae.
65. S. Munsteri interpretatio in euangelium Matthei.
66. Paulus Fagius in 5 libros Mosis.
67. Summarium Anthonini in 4 et prima pars.
68. Decretum Sixti.

¹ Meg van Eperjes szabad kir. város könyvtáraban.

69. Liber 6 decretalium Bonifacii.	72. Prima pars bibliorum Germanico-
rum Lutheri.
70. Sermones Thesauri novi.	73. Judicia Astrorum Albenbrasii.
71. Origenis tomus 1.	

In quarto.

1. Lyra in Psalterium.	23. Titemius de scriptoribus eccle-
siasticis.
2. Thesaurus Hebracus Pagnini.	24. Prutenicae tabulae.
3. Ephemerides Stefferii.	25. Erasmi stultitiae encomion.
4. Ambrosius Spira in sapientiae
floribus.	26. Chrisostomi quaedam opuscula.
5. Guillhelmus super libros senten-
tiarum.	27. Nicolai Peroti grammatica.
6. Opera Ciceronis.	28. Auslegung der Episteln Luthers.
7. Manuale Romanae Ecclesiae.	29. Erasmus de conscribendis episto-
lis.
8. Boetius de consolatione philoso-
phica.	30. Albumasari Astronomia.
9. Conradis Licostenis elenchus scri-
ptorum omnium.	31. Thesbites Eliae per Paulum
Fagium.
10. Tabulae Johannis Planchini.	32. Peroti grammatica.
11. Institutiones imperiales.	33. Compendium schaeerae mundi.
12. Speculum fatuorum.	34. Tabulae Johannis de regio monte.
13. Boetii arithmetica.	35. Virgilius.
14. Polygraphia Tritemii.	36. Cocleus contra Lutherum.
15. Capitonis Institutiones hebraicae
linguae.	37. Sphaera.
16. Quadragesimale Michaelis de Me-
diolano.	38. Munsteri versio in Esaiaem Hebraica.
17. Epitome Plutarchi.	39. Dictionarium chaldaicum.
18. Theodori Gazae introductio graeca.	40. Pauli Fagii in 4 cap. Gen. annos.
19. Bartholomei Riccii apparatus latinae.	41. Supputatio annorum mundi Lutheri.
20. Sermones Pomerii fratris.	42. Galenus de tuenda sanitate.
21. Summa angelica.	43. Joannes Tritemius de intelligen-
tiis.
22. Rosarinni Bernhardini in duabus
partibus.	44. Copernici tabulae schaeicae.
	45. Robertus Holkot super 4 libri
feritatem (?)
	46. Petri Hispani logica.

In octauo.

1. Lutherus in ecclesiastica.	9. Quintiliam Institutiones oratorum.
2. Lutherus de libero arbitrio.	10. Athanasius contra ido latrarium
gentium.
3. Diatribae Erasmi de libero arbitrio.	11. Petri Lombardi libri 4 sententiarum.
4. Ambrosius in epistolas Paulinas.	12. Bibliorum graecolatinarum duae
partes.
5. Augustana confessio cum apologia.	13. Dictionarium Hebraicum Munsteri.
6. Georgius Maior in 1 ad Corinthos.	14. Rupertus de victoria verbi.
7. Agricola de formando studio.	15. Grammatica hebraea Eliae Levitae.
8. Lambertus in Osiam Joelem et
Amos.	

16. Petri Lamberti in 4 minores Prophetas.	36. Weltkirchii physica.
17. Philippi Melanthoni in Mattheum.	37. Pfeffingerius contra traditionem.
18. Physica Philippi Melanthoni.	38. Aristoteles de republica.
19. Dialectica Philippi Melanthoni.	39. Aristoteles de mundo et Lucanus.
20. Schaera Johannis de Sacrobusto.	40. Expositio decalogi per Corvinum.
21. Johannis Pici philosophia et Jacobi Fabri arithmetica.	41. Joannis Vlrici de rebus antiquis et Flaccius de vocabula fidei.
22. Ptholomei geographia.	42. Johannes And de regulis juris.
23. Vrbanus Regius in Psalmum 8.	43. Ethica Philippi Melanthoni.
24. ¹ Aristotelis ethica graece et latine.	44. Fabricii elegantiae.
25. Propositiones Lutheri Tezelio oppositae.	45. Georgii Maioris rhetorica.
26. Eberi Calendarium.	46. Lutherus in Jonam Habacuc et Oseam.
27. Hadrianus de modo latine loquendi.	47. Hermanni elucidarius poeticus.
28. Oecolampadii graeca grammatica.	48. Philippus Melancthon in libros politicos Aristotelis et Erasmi L. Comm.
29. Erasmi dialogus de pronunciatione.	49. Eobanus in libros Georgicorum.
30. Aristotelis rhetorica.	50. Psalterium latinum in 16.
31. Examen Philippi Melanthoni.	51. Psalterium hebraeum in 16.
32. Grammatica Diomedis.	52. Joannes Danantria de articulis fidei.
33. Dialectica Perionii.	53. Haymo in epistolas Pauli.
34. Hebraea grammatica Stankari.	54. Petrus de Alaico in litteras sententiarum.
35. Philippus in epistolam ad Rom. Col.	

Kivül más, de XVII. századi irással: Catalogus librorum *civilitatis* Epperies. Ez nyilván tévedés, mert aki az index belső címét alaposan megnézi, ilyent kívül tájékoztatásul nem írhat a jegyzékre.

A jegyzék három összefűzött papírlapra, hosszukás alakban van írva, s dátuma (1608. július 18.) alatt megtalálható Eperjes város levéltárában.

Az eperjesi egyház könyvtárában tehát 1606-ban összesen 175 munka volt,² természetesen ennél sokkal több kötetben, ebből 73 munka ivrét, 46 munka negyedrést és 54 (a jegyzékben hibásan: 64) munka nyolcadrést, illetve az 54 nyolcadrést közül kettő voltaképpen tizenhatodrést volt.

A munkák korát, nyomtatási évét a jegyzék — sajnos — nem részletezi.

¹ Az eredetiben a számozás hibásan 24 helyett 34-re ugrik.

² Több tehát mint majdnem ugyanekkor (1604-ben) a kassai Szent Erzsébet székesegyház könyvtárában, ahol csak 160 kézirat és könyv volt. Ld. ILLÉSY: A kassai Szent Erzsébet székesegyház könyvtárának jegyzéke 1604-ből. — Magyar Könyvszemle 1890. évf. 23—28. lap.

A könyvek legnagyobb része theologiai tartalmú, másodsorban bölcsészeti, azután kisebb-nagyobb számú munkával képviselve van a történelem, csillagászat, jogtudomány, földrajz, mennyiség- és mértan, a klasszikusok, szótárak, nyelvtanok, orvostudomány.

A munkák túlnyomóan latin nyelvűek, azután görög, német, héber nyelvűek is vannak, magyar azonban egyetlen egy sincs köztük.

Közli: IVÁNYI BÉLA.

A kassai könyvkötőcéh történetéhez 1760.

Descriptio cehae compactorum hic Cassoviae, quid unusquisque, qui vult magister fieri, in parata pecunia debet deponere, ut sequitur, 1-mo debet convocare ceham et anticipatim deponere fl. 1, cruciferos 30.

2. Si acceptatur, debet uno anno laborare qua sodalis; hoc vocatur vulgo Meisterjahr. Si sunt 4 magistri, apud unumquemque quadrante anni et cum medio salario.

3. Finito anno debet magistri artificium facere, missale in folio, fructus hyemalis ungarice, *Officium Rakoczianum*, et alphabeticum et hoc totum duabus septimanis; si non parat, debet poenam dare, penes hoc collationem magistris, in septimana semel.

4. Si magistri artificium est paratum, debet dare in parata pecunia ad tractationem fl. 26.

5. Ad communem cistam in parata pecunia fl. 30.

6. Ad summum templum in parata pecunia fl. 10.

7. Si magistri artificium non est bene factum, est poena extra.

NB. Si talis non vult suum Meisterjahr laborare, debet cum ceha convenire et ad minimum in parata pecunia deponere fl. 40.

(Kassa város levéltárából.)

Közli: KEMÉNY LAJOS.

TÁRCA.

JELENTÉS

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA
ÁLLAPOTÁRÓL AZ 1917. ÉV MÁSODIK NEGYEDÉRŐL

I.

A *nyomtatványi osztály* anyaga az elmúlt negyedévben köteles példányokban 1743 drb, ajándék útján 313 drb, vétel útján 1066 drb, áttétel útján 36 drb, összesen 3158 drb nyomtatvánnyal gyarapodott. Ezenfelül kötelespéldány címén beérkezett: alapszabály 129 drb, falragasz 1133 drb, gyászjelentés 1016 drb, hivatalos irat 98 drb, másor 395 drb, perirat 9 drb, szinlap 1225 drb, zárszámadás 1128 drb, különféle 335 drb, összesen 5468 drb apró nyomtatvány.

Ajándékaikkal a következők gyarapították a nyomtatványi osztály anyagát: Magyar Tudományos Akadémia (5 drb), M. kir. állatorvosi főiskola, Arad m. kir. város közművelődési intézete, Aradvármegyei gazdasági egyesület Arad, CSIKI Ernő, dr. CZOBOR Alfréd Kassa, DACHLER Anton Bécs, dr. ECKHARDT Sándor, Egyetemi Könyvtár Uppsala, Egyetemi rektori hivatal (5 drb), Egyházmegyei hatóság Veszprém (7 drb), Egyházmegyei könyvtár Veszprém, Ág. h. Ev. elemi és polg. leányiskola, ERNYEY József (2 drb), dr. FABÓ Bertalan (5 drb), dr. FEJÉRPATAKY László (3 drb), Ferenc József orsz. rabbiképző-intézet igazgatósága, FIRTOS Ferenc Szászváros (2 drb), M. kir. Földtani Intézet (17 drb), FREUND Luise Charlottenburg, Germ. National Museum Nürnberg, dr. GOHL Ödön (153 drb), GÖNCZY Béla, dr. GULYÁS Pál, Gyakorló Gyorsírók Társasága (2 drb), dr. GYULAI Ágost (2 drb), Karl W. HIERSEMANN Leipzig, dr. HOFFMANN Edith, M. kir. Zalogházak igazgatósága, Iglói Ág. Hitv. Ev. Főgimn. igazgatósága, Irgalmas Nővérek Besztercebánya, Kir. József Műgyetem (3 drb), Képviselőház (8 drb), KERESZTY István, KERTÉSZ Árpád (58 drb), M. Kiss Lajos Abrudbánya, Kunstgewerb. Museum Prága, LENDVAY Miklós, Magyar Iparművészet szerkesztősége, Meteor és Földm. Intézet, Pesti Izr. Hitközség (2 drb),

Poór Jakab, dr. Pözel István, Rektori hivatal Debrecen (6 drb), dr. Richter Aladár Pozsony (2 drb), Schneider Róbert, Stefánia Szegény Gyermekkörház Egyesület titkári hivatala, Szabadkai polgármesteri hivatal, Temesvár sz. kir. város tanácsa, V. Thomsen Frendensborg.

Vásárlásra 4477'62 koronát, 476'15 márkát fordítottunk. — A vásárolt könyvek közt külön említésreméltó szerzemény nem volt.

A könyvtár helyiségében az elmúlt negyedévben 2741 egyén 6934 nyomtatványt használt, kölcsön útján pedig 727 egyén 2084 kötetet vitt ki házi használatra.

A lefolyt negyedévben 1381 művet osztályoztunk, ezekről 1998 cédula készült. Kötés alá 531 művet 783 kötetben küldtünk.

A köteles példányok átvételére berendezett helyiségbe 707 drb csomag érkezett; ugyaninnen 205 reklamálást és 456 levelet expedáltak.

Az 1897. XLI. t.-c. intézkedései ellen vétő nyomdatulajdonosok ellen egy esetben sem indítottunk peres eljárást.

II.

A *hirlaptár* köteles példányok útján 555 évfolyam 10.530 számával (ebből 4207 szám a törvénytiszta kimutatás nélkül számonként érkezett), ajándék útján 1 évf. 44 számával, más osztályból áttétel útján 1 évf. 156 számával, vásárlás útján 24 számmal (16 korona), összesen tehát 557 évf. 11.054 számával gyarapodott.

Az évnegyed folyamán 596 olvasó 945 hirlapnak 1363 évfolyamát 1845 kötetben használta (143 kötetet a Szentkirályi-utcai raktárból kellett ide szállítanunk); ebből házon kívül 43 olvasóra 87 hirlap 192 évfolyama jutott 257 kötetben.

Átnéztük 558 évf. 15.529 számát. Céduláztunk 117 évfolyamot (köztük 9 új hirlapot).

III.

A *kézirattár* ajándék útján egy fényképmásolattal és két darab filmmel, vétel útján egy irodalmi analektával és három darab újkori kézirattal, összesen 7 darabbal gyarapodott.

Ajándékozók voltak: a M. kir. tudományegyetemi könyvtár és a koronázási ünnepélyt rendező bizottság útján a magyar királyi kormány, mely a koronázásról s az azzal kapcsolatos ünnepegekről felvett filmet küldette meg könyvtárunknak.

Az évnegyed folyamán 36 kutató használt 26 kéziratot, 524 iro-

dalmi levelet, 13 kódexet, 3 zenei kéziratot és 4 irodalmi analektát és nyolc térítvényre kikölcsonőztünk 12 kéziratot, 1 irodalmi analektát, 3 kódexet és 21 rajzot.

IV.

A *folklore-osztály* a Fock-féle könyvvásárlás lebonyolításán kívül folytatta a meglevő könyvtári anyag folklore-szempontról való átvizsgálását és a beszerzendő könyvek összeállítását. Teljesen átnézték az Anthropologia, Geographia, Itineraria, Historia ecclesiastica, Historia Extraeuropeana, P. o. hung., P. o. germ., Physika, Opiniones singulares szakokat. Megkezdve ezenkívül több szak. Körülbelül 3200 cédula készült.

V.

A *levéltár* törzsanyaga ajándék útján 7 drb irattal, 176 drb gyászjelentéssel és 50 drb házassági jelentéssel, hagyaték útján 104 drb középkori oklevéllel, 4 drb és 99 csomag újkori irattal és 1 drb nyomtatvánnyal, összesen 342 drbbal és 99 csomaggal gyarapodott.

Ajándékaikkal K. EÖRSSY Károly, báró SZALAY Imre és SZENTIVÁNYI József gyarapították a levéltár anyagát, hagyatékaikkal pedig JEDLICSKA Pál érseki helynök és dr. SZIVÁK Imre gazdagították levéltárunkat.

A törzsanyag gyarapodásából 104 drb esik a középkori, 2 drb a címereslevelek és nemesi iratok, 1 drb az 1848/49-es gyűjtemény, 176 drb a gyászjelentések és 59 drb és 99 csomag az újkori iratok és nyomtatványok csoportjára. A címeres és nemesi iratok gyűjteménye a következő darabokkal gyarapodott: I. 1606. július 20. Kassa. BOCSKAY István címereslevele HARANGHY Ferenc, János és György számára. (Eredeti.) 2. 1619. február 9. Bécs. II. MÁTYÁS király címereslevele GYÖRI Mátyás deák számára. (Eredeti.)

A negyedévi gyarapodásból kiemelendő a JEDLICSKA Pál hagyatékából származó saját gyűjtésű és a JEZERNICZKY-családra vonatkozó 100 csomag irat, köztük 1 csomag középkori (104 drb.)

A lefolyt évnegyedben 91 kutató használt 15.243 drb iratot és 5 térítvényre kikölcsonőztünk 1414 drb iratot.

VI.

A *báborus gyűjtemény* vétel útján 5001, ajándék útján 1962, hivatalos küldemények útján pedig 2459, összesen 9422 darabbal gyarapodott. Vételre fordítottunk 152451 koronát, 195075 frankot, 283109 márkát és 11835 holl. forintot.

JELENTÉS

A MAGYAR NEMZETI MŰZEUM ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA
ÁLLAPOTÁRÓL AZ 1917. ÉV HARMADIK NEGYEDÉBEN.

I.

A *nyomtatványi osztály* anyaga az elmúlt negyedévben köteles példányokban 1425 drb nyomtatvánnyal, ajándék útján 271 drb, vétel útján 150 drb, áttétel útján 4 drb, hivatalos kiadvány 1 drb, összesen 1851 drb nyomtatvánnyal gyarapodott. Ezenfelül köteles példány címén beérkezett: 113 drb alapszabály, 48 drb falragasz, 28 drb gyászjelentés, 92 drb hivatalos irat, 48 drb műsor, 3 drb perirat, 537 drb zárszámadás, összesen 869 drb apró nyomtatvány. Ajándékaikkal a nyomtatványi osztály anyagát a következők gyarapították: M. Tud. Akadémia (2 drb), M. kir. államrendőrség, dr. BÁTKY Zsigmond, M. kir. Belügyminisztérium, Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatala, CSOPJÁK Attila (3 drb), dr. DIVÉKY Adorján (2 drb), Dunamelléki Ref. Egyházkerület főjegyzői hivatala, Egri Érseki Jogliceum igazgatósága, «Egyenlőség» könyvkiadóhivatala, Egyházmegyei Hatóság, Veszprém (4 drb), V. Ekmans Universitetsfond, Uppsala, Eperjesi Ág. Hitv. Evang. I. anyagyház (2 drb), ERNYEY József, dr. ERÖDI-HARRACH Béla (2 drb), dr. FABÓ Bertalan (17 drb), dr. FEJÉRPATAKY László, FELLNER Friedrich, Mainz, dr. GOHL Ödön (12 drb), GÖNCZY Béla, dr. GYÖRFFY István (7 drb), HALIS István, Nagykanizsa, K. k. Handelsministerium, Bécs (3 drb), HIERSEMANN C. W., Lipcse, dr. JOÓB Lajos, KELEMEN Béla, Székesfehérvár, gr. KHEVENHÜLLER-METSCH és H. SCHLITTER, Bécs, Kereskedelmi és Iparkamara, Miskolc, KETSKÉS Győző, Szekszárd, LEGRÁDY Testvérek, Loósz István, Szabadka, «Magyar Jogélet» kiadóhivatala, Magyarországi Kárpát-Egyesület, Igló, dr. MELICH János, Meteorologiai és Földmágnességi Intézet (3 drb), «Minerva» bizt. r.-t., MOLNÁR Dezső, Nagyvárad város tanácsa, Pesti magyar kereskedelmi bank, PETRIK Géza (3 drb), Poór Jakab, Segesvári Teutsch-Gymnasium, Statisztikai Hivatal (2 drb), K. k. Statistische Zentralkommission, Bécs (2 drb), Städtisches Museum Carolino Augusteum, Salzburg (2 drb), dr. SZINNYEY József (154 drb), Thannhäuser Moderne Galerie, München, Kir. ügyész-ség, Újvidék (5 drb), Vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztérium, dr. VANGEL Jenő (7 drb), Zentralstelle für soziale Literatur der Schweiz Zürich, dr. ZOLTVÁNY Irén, Pannonhalma.

A vásárolt könyvek közt könyvészeti szempontból említésre méltóbb szerzemény e negyedévben nem volt.

Vásárlásra 1186.64 koronát, 35.65 márkát fordítottunk.

A könyvtár helyiségében az elmúlt negyedévben 1434 egyén 2201 db nyomtatványt használt, kölcsön útján pedig 538 egyén 1499 db nyomtatványt vitt ki házi használatra.

Az elmúlt negyedévben 720 művet osztályoztunk s ezekről 1162 cédulát készítettünk. Kötésre 273 művet 332 kötetben küldtünk.

A köteles példányok átvételére berendezett helyiségbe 554 db csomag érkezett; ugyaninnen 35 reklamációt és 129 levelet expediáltunk.

Az 1897. XLI. t.-c. intézkedései ellen vétő nyomdatulajdonosokkal szemben peres eljárást egy esetben sem indítottunk.

II.

A *hirlaptár* köteles példányok útján 37 évfolyam 15.957 számával (ebből 1877 szám a törvényszabta nyomdai kimutatás nélkül, számonként érkezett), ajándék útján 25 számmal, a nyomtatványi osztályból történt áttétel útján 9 évfolyam 167 számával; mindössze tehát 46 évfolyam 16.149 számával gyarapodott.

Ebből ajándék (folytatólag): dr. PÖZEL Istvántól «Fővárosi Közlöny».

Az évnegyed folyamán 426 olvasó 581 hirlapnak 1343 évfolyamát használta 1827 kötetben; ebből házon kívül 50 olvasó 84 hirlapnak 181 évfolyamát 247 kötetben. A Szentkirályi-utcai raktárból és oda vissza 34 kötetet kellett szállítani.

Átnéztük 49 évfolyam 14.247 számát.

III.

A *kézirattár* ajándék után egy festménnyel és vétel útján egy fényképpel, összesen tehát két darabbal gyarapodott. Vételre 3.50 koronát fordítottunk.

Ajándékozó volt: BÉTEGH István.

Az évnegyed folyamán 29 kutató használt 67 kéziratot, 219 irodalmi levelet, 10 analektát és 2 térítvényre kikölcsönöztünk 2 kéziratot.

IV.

A *folklore-osztály* a könyvtári anyagból folklore szempontból eddig átvette a következő szakokat: Anthropologia, Geographia, Itineraria, Historia Eccl., Historia Extraeuropeana, Physica, Opiniones singulares, Path., H. lit., L. eleg. m., L. hung., L. gen., L. ar., L. sem., L. rel.,

H. ant., P. o. hung., P. o. germ., P. o. rel., P. o. it., P. o. hisp. Továbbá folytatták a beszerzendő anyag összeállítását és megkezdték az alszakokba való osztályozást. Körülbelül 4000 cédula készült.

V.

A levéltár törzsanyaga vétel útján 44 drb, ajándék útján 270 drb, örökletét útján pedig 3 drb, összesen tehát 317 drb irattal és nyomtatvánnyal gyarapodott. Vételre 200 koronát fordítottunk.

Ajándékaikkal FRAKNÓI Vilmos, GRIMM János, aulendorfi gróf KÖNIGSEGG Ferenc, POLLÁK A. Hermann és VADÁSZ Ede gyarapították a levéltár anyagát, örökletéteményükkel pedig BIRÓ Pál, Géza és Antal.

A törzsanyag gyarapodásából 66 drb eredeti oklevél és 2 drb másolat esik a középkori iratok, 4 drb a címeres levelek és nemesi iratok, 2 drb a kisebb céhiratok, 18 drb irat és 4 drb nyomtatvány az 1848/49-es gyűjtemény, 211 drb irat, 8 nyomtatvány és 2 könyvnyomat pedig az újkori iratok és nyomtatványok csoportjára.

A címeres levelek és nemesi iratok gyűjteménye a következő darabokkal gyarapodott: I. Bécs, 1663. jan. 23. I. LIPÓT címeres levele BIRÓ Gergely és fiai Márton és István és Márton felesége TÜSER Dorottya részére (eredeti). 2. Bécs, 1717. július 15. III. KÁROLY címeres levele SÁNDOR János, fia János és felesége BERKI Erzsébet részére (eredeti). 3. Kassa, 1800. június 20. Abauj vármegye nemesi bizonyítványa BIRÓ István és János, úgyszintén másik János és Péter részére (eredeti). 4. Szegvár, 1826. június 5. Csongrád vármegye nemesi bizonyítványa özv. BIRÓ Jánosné, CSUTS Ilona és gyermekei részére (eredeti).

A gyarapodás anyagából kiemeljük a nagyszámú középkori darabokat, melyek között egy a gróf KÖNIGSEGG Ferenc által ajándékozott tatárjárás előtti oklevél is van, valamint a FRAKNÓI Vilmos által ajándékozott oklevelek közül több köztörténeti fontosságú XVI—XVII. századbéli iratot. Kiemelendő továbbá I. FEDINÁNDnak egy 1528-ban kelt, az alsó-ausztriai reformációs mozgalmak ellen kiadott nyomtatott pátense.

A negyedév folyamán levéltári anyagunkból 60 kutató használt 15.216 drb iratot és 5 tértívnyre kikölcsönöztünk 279 drb oklevelet.

VI.

A háborus gyűjtemény vétel útján 6009, ajándék útján 2107, hivatalos küldemények útján 241, összesen tehát 8357 darabbal gyarapodott. Vételre fordítottunk 2072'40 koronát, 2951'39 márkát és 534'85 frankot.

SZAKIRODALOM.

Gárdonyi Albert. *Magyarországi könyvnyomdászat és könyvkereskedelem a XVIII. században, különös tekintettel Budára és Pestre.* (Könyvtári Füzetek. 2. sz.) Budapest, 1917. Lantos A. 8-r. 61, 3 l., 2 mell. Ára 6 K.

Csinos, színes vignettával ellátott borítékban, de erősen háborús papirosra nyomtatva jelent meg a székesfőváros főlevéltárnokának ez az új adatokban gazdag tanulmánya, mely a fővárosi levéltár gazdag anyagából ad izelítőt. Szerzőnek nem az volt a törekvése, hogy a jelzett évszázad összes idevágó publikált és kiadatlan adatait feldolgozza, hanem beírta azzal, hogy a vezetése alatt álló intézet kiadatlan iratcsomóiból csokorba fűzze az érdekesebb adatokat, melyeket általános nyomdászattörténeti háttérre helyezett.

Rövid bevezetés után, melyben XVIII. századi könyvnyomtatásunk és könyvkereskedelmünk elmaradottságát fejtegeti s szinte kizárólag gazdasági helyzetünkkel indokolja, a LANDERER-féle nyomda sorsára vonatkozó adatokat sorakoztatja fel, melyet 1724-ben alapított Budán LANDERER János Sebestyén. Adatai 1794-ig terjednek, amikor a tárnokmester elrendelte, hogy LANDERER Lipót Ferenc özvegye, Katalin, bizonyos feltételek mellett ruházza át fiára s hosszú ideig üzletvezetőjére, Mihályra az üzletet. Gazdagabb adalékokkal szolgál a pesti könyvnyomtatókat illetőleg, akiknek sorából EITZENBERGER Ferenc Antal, ROYER Ferenc és TRATTNER János Tamás vállalkozásaival foglalkozik tüzesebben.

Különösen becses része GÁRDONYI dolgozatának az a két könyvjegyzék, melyek egyike NOTTENSTEIN János György 1733-ban nyomtatott katalógusa, másika pedig LANDERER Lipót Ferencné 1784. évi kimutatása nyomdája tízévi termeléséről. Szerző mindkét jegyzéket egész terjedelmében közli s az elsőt hasonmásban is bemutatja. Mindenestre kár, hogy a sok tekintetben fogyatékos címeket PETRIK bibliografijával nem vetette egybe s ekként nem nyújtott világos képet arról, hogy e kimutatások mennyiben gyarapították könyvészetünket.

GÁRDONYI ezután azt a háborúságot ismerteti, mely SPAISER Ferenc Domokos pozsonyi könyvkereskedő, STREIBIG János György győri, RENAUER Fülöp János soproni és NOTTENSTEIN Veronika (előbb LANDERER János Sebestyén, majd NOTTENSTEIN János György özvegye) budai könyvnyomtatók közt 1740—1776. több ízben kiújult a kalendáriumok jogosulatlan utánnnyomatása miatt.

Azután a tankönyvszabadalmakból kifolyó hasonló bajokat ismer-
teti özv. LANDERER Lipót Ferencné 1774. júl. 11-én kelt panasza kap-
csán, mely azzal végződött, hogy a különböző vidéki nyomdákbán
lefoglalták a jogosulatlan kiadványokat s LANDERER-nét felhatalmazták,
hogy rizsmánként 3 forinton magához válthassa a talált készleteket.
Szerző közli a lefoglalásokról szóló jelentéseket, melyek érdekes ada-
lékokkal szolgálnak a korabeli könyvvarakhoz. LANDERERNÉ győzelme
különb. pyrrhusi győzelem volt, mivel 1780 május 11-e óta a budai
egyetemi nyomda kapta meg a kizárólagos jogot iskolakönyvek kiadá-
sára s így az összevásárolt készlet jórésze a nyakán maradt. Az egye-
temi nyomda monopoliumát különben ép oly kevésbé tartották tiszte-
letben a többi könyvnyomtatók, mint előbb a LANDERERNÉÉÉ s a hely-
tartótanács több ízben kénytelen volt lefoglalatni a jogosulatlan ki-
adásokat.

GÁRDONYI ezután a cenzurára vonatkozó adatait ismerteti. Az
1730-iki helytartótanácsi rendelet szerint ez az intézmény hazánkban
1726-ban lépett életbe, amikor arra kötelezték a nyomdákat, hogy a
hit- és erkölcsstani műveket az egyházi, a többieket pedig a polgári
(városi, illetve vármegyei) hatóságok előzetes jóváhagyásával nyom-
tassák ki és sajtótermékeikből időszakonként három kötelezpéldányt
terjesszenek be a helytartótanácsához. Az 1730 jun. 8-án kelt rendelet
ez intézkedéseken csupán annyit változtatott, hogy a politikai jellegű
művek előzetes elbirálását a helytartótanácsnak tartotta fenn s e mel-
lett a külföldi kiadványok forgalomba hozatalát a könyvvizsgálók ked-
vező véleményétől tette függővé. Egy 1761 május 2-án kelt helytartó-
tanácsi rendelet azt is megkívánta, hogy a jövőben minden nyomtat-
ványon a kiadás helyét és évét s a nyomdász nevét is föl kell tűn-
tetni. Könyvtártörténeti szempontból különösen fontos az 1780 aug.
10-én kelt helytartótanácsi rendelet, mely a kötelezpéldányok egyikét
az egyetemi könyvtárnak juttatta. Ugyane rendelet a könyvvizsgálati
szabályok ellen vétők kellő megbüntetéséről is gondoskodott. A mu-
lasztás elsőízben 100 ffrt bírsággal járt, másodikízben pedig a könyv-

nyomatatói szabadalom elvesztését vonta maga után. Szerző ezzel kapcsolatban több mű elkobzásáról is megemlékezik. Bibliográfiai szempontból legbecsesebb az 1782-ben megjelent *Álom második Józsefről* c. röpiratra vonatkozó rész, melyet BALLAGI Géza KERESZTÚRI Józsefnek tulajdonított, de amely LANDERER Mihály védekezése szerint Bécsben megjelent német röpirat fordítása s a fordítás Debrecen város bírójának a munkája. — A cenzura üdvös hatásáról is találunk adatot GÁRDONYINÁL, értjük azoknak a botrányos daloknak a lefoglalását, melyeket 1762-ben Sopronban koboztak el egy vándor énekesnőtől s melyeket Budán nyomtatott LANDERERÉK állítólagos tudta nélkül valami HIEBL József nevű segéd.

A korabeli könyvkereskedelem történetére vetnek érdekes világot azok az adatok, melyek zalonyi NAGY János nagyváradai könyvkötő és NOTTENSTEIN János György budai könyvnyomtató üzleti összeköttetésére vonatkoznak a század harmincas éveiből s ékes bizonyosságai annak, hogy az elszámolás a kiadó és bizományos között már akkor sem ment mindig egészen simán. A könyvkereskedelem szabályozása tárgyában 1772 aug. 17-én kelt 3547. sz. helytartótanácsi rendelet, melyet szerző szintén ismertet, nem novum: magyar fordításban már 1883-ban közölte épen a mi folyóiratunk.

«A könyvkereskedelem a cenzura igájában» kissé ríktó cím alatt tárgyalja szerző azt a vizsgálatot, melyet 1781 szeptemberében tartott a pesti tanács WEIGAND és KÖPFF könyvesboltjában névtelen feljelentés alapján, mely szerint e cég vallásellenes könyveket csempész be és terjeszt az ifjúság között. A vizsgálat alaptalannak találta a névtelen följelentő vádaskodását. Több eredménnyel jártak azok a vizsgálatok, melyeket 1791-ben és 1792-ben tartottak a pesti könyvesboltokban s végül is 1794-ben szigorú rendeletet adott ki a helytartótanács, mely a könyvkereskedőket utasítja, hogy csakis a könyvvizsgálaton átment könyveket árusítsanak.

1792-ben 3 könyvnyomtató, 5 könyvkereskedő és 6 könyvkereskedéssel is foglalkozó könyvkötő működött Pesten. A legrégebbi pesti könyvkereskedő-cég a WEIGAND és KÖPFF társas cég volt, mely már 1774 előtt fennállott. A cég egyik tagja, KÖPFF János György 1785-ben elhalálozván, özvegye 1786-ban, nem minden pörpatvar nélkül, kivált az üzletből. Az osztozkodásról fenmaradt iratok érdekes képet nyujtanak a cég vevőköréről és kiterjedt üzleti összeköttetéseiről. Hasonló szempontból érdemelnek figyelmet azok az adatok, melyeket a bécsi

TRATTNER János Tamás pesti könyvesboltjának üzletvezetője, KEIL Ambrus elleni vizsgálat irataiból közöl a szerző. TRATTNER mellett egy másik tekintélyes bécsi könyvnyomtató, KURZBÖCK János is megpróbálkozott fiók nyitásával az egyre fejlődő Pesten. Bár tervét a WEIGAND és KÖPFF cég beadványára a pesti tanács is ellenezte, KURZBÖCK 1783-ban mégis megkapta a kívánt engedélyt. Vállalkozása azonban nem járt kellő eredménnyel, szabadalma 1793-ban NOVÁKOVICS Imre udvari ágensre szállott, aki viszont már 1795-ben az egyetemi nyomdára ruházta azt át. A harmadik bécsi betolakodó STACHEL József volt, aki szintén a pesti városi tanács ellenkezése dacára, helytartótanácsi közbe lépésre kapott könyvkereskedői jogot 1789-ben. Ez az üzlet ma is fennáll üzlettársa, KILIÁN Ádám családjának vezetése alatt. — Sok érdekes adatot tartalmaznak a LINDAUER János cég ellen 1795-ben megindított csődeljárás iratai, főleg az iratok mellett fekvő könyvjegyzékek, melyekből szerző — sajnos — csupán a magyar könyvcímeket jegyezte ki.

Befejezésül GÁRDONYI közli egy SCHWARTZ János nevű vándorkönyvkereskedő hagyatéki leltárát 1729-ből, akit a budai vizivárosi «Elefánt» vendégfogadóban ért utól a halál. A hagyatéknak csak részben állott könyvekből, nagyobb részét kegyeleti cikkek s egyéb apróságok tették.

Ezekben adtuk rövid áttekintését GÁRDONYI dolgozatának, mely nem egy új szint és árnyalatot vitt be abba a kissé elfakult képbe, melyet a hazai könyvnyomtatás és könyvkereskedés multjáról eddigelé alkothattunk magunknak.

GULYÁS PÁL.

Gulyás Pál. Könyvtári problémák. Budapest, 1917. A szerző kiadása. (Különlenyomat a Múzeumi és Könyvtári Értesítő 1917. évfolyamából.) 8-r. 180 l. Ára 5 K.

A magyar közkönyvtárak ügyének rendezésével foglalkozik GULYÁS Pálnak ez a legújabb könyve. Voltaképpen tehát gyakorlati célból készült e könyv, de tudományos munkához méltó készültséggel és alapossággal.

Ha GULYÁS reformterveinek csak egy része is a közel jövőben megvalósulna — túlzás nélkül lehet mondani — ez igen nagyjelentőségű esemény lenne a magyar tudomány és közművelődés fejlődésének történetében. A tudományos munka technikájának a bibliografia és a könyvtár a legfontosabb momentumai. A tudományos munka e technikai momentumai a legnagyobb figyelmet érdemlik. Hogy jó szerve-

zettel és szorgalommal mennyire lehet vinni, arra legszebb példa a német kultúra. Zseniket nem termelhetünk, de a szorgalmas, mindennapi tehetségek munkáját bizonyos intézményekkel biztosíthatjuk. S hogy a magyar közművelődésnek jól szervezett, szakszerű vezetés alatt álló közkönyvtárakból mily nagy haszna volna, azt nem is kell bizonyítgatni.

Ha az ember a GULYÁS által felhozott külföldi példákat megismeri, csak akkor látja, hogy mennyire semmit sem tettünk és csekély eszközökkel mily sokat tehetnénk ezen a téren.

A GULYÁS könyvében felvetett tíz probléma közül különösen három érdekli a tudományos munkával foglalkozókat: a könyvtárosképzés, egyetemes repertoriumok és a muzealis könyvanyag centralizálásának problémája.

1. *Könyvtárosképzés.* Ettől várható a tudományos gyűjtemények rendezése és kincseik hozzáférhetővé tétele, továbbá a közművelődési könyvtárak céltudatos és összehangzó működése. A cél elérése érdekében külön kell választani a tudományos közkönyvtárak és a kisebb gyűjtemények kezelőinek szakszerű kiképzését.

Az állami tudományos könyvtárak (a M. N. Múzeum, az egyetemi és műegyetemi könyvtárak) tisztviselői karába lépőktől külföldi (olasz, francia, német) mintára könyvtárosi államvizsgát kellene megkövetelni. A vizsgaszabályzat megállapítása a vallás- és közoktatásügyi minisztérium feladata volna. A legfontosabb külföldi kormányrendeletek figyelembevételével és a belőlük meríthető tanulságok levonásával a szerző pozitív tervezetet állít össze a magyar tudományos közkönyvtárak jövő tisztviselőitől megkövetelendő írásbeli és szóbeli szakvizsga tárgyaira vonatkozólag.

Gondoskodnunk kell azonban a vizsgán megkövetelt szakismerek megszerzésének módjáról is. Olasz, porosz és bajorországi intézkedések mintájára a legcélravezetőbb megoldás az volna, ha a budapesti egyetemen nyilvános rendes tanári katedra szerveztetnék a könyvtártan számára. A kinevezendő tanár heti 5, évi 150 órában szépen elvégezhetné a könyvtári tisztviselő-jelöltek elméleti kiképzését. A gyakorlati ismereteket képesítendői gyakornoksággal valamelyik áll. tudományos könyvtárnál szereznék meg a jelöltek. Egyetemi végzettség, doktorátus, illetve ezzel egyértékű főiskolai vizsga alapján volnának a jelöltek könyvtári szakvizsgára bocsáthatók.

Talán hozzá lehetne tenni GULYÁS-nak a tervezetéhez, hogy a könyvtárosi vizsga általános követelményeit kissé lennebb szállítva meg

kellene követelni minden vizsgázótól bizonyos tudományszaknak főként irodalmában való jártasságot. (Ez GULYÁS-nál igen mellékes szerepet játszik.) Némely külföldi könyvtárban az illető szaktudományban jártas könyvtári tisztviselő megbecsülhetetlen támasz a munkában. Ennek a könyvtárak céltudatos gyarapítása és a beérkezett anyag feldolgozása szempontjából is nagy haszna lenne.

Az egyetemi tanulmányokkal kellene összekapcsolni a középiskolai tanári könyvtárak kezelőinek kiképzését is. A tanárvizsgálati szabályzatot ki lehetne bővíteni azzal, hogy a nyelv- és történettudományi szakcsoport tárgyaiból csak olyan jelöltek vizsgázhatnak, akik legalább egy évig könyvtártani és kézírattani tanulmányokkal is foglalkoztak.

A többi hazai tudományos jellegű közkönyvtár tisztviselői számára továbbra is fenn kell tartani a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségének 1898-ban életbeléptetett kurzusait azzal a változtatással, hogy tanfolyamok kétévénként tartassanak és hogy a hallgatók az elméleti ismeretek megszerzése után kézírattani és bibliografiai gyakorlati kurzuson is részt vegyenek. Az eredményesség szempontjából életbe kellene léptetni a kötelező szóbeli vizsgálatot.

A közművelődési könyvtárak kezelőinek kiképzése az előbbiektől elkülönítve történne. Külföldi mintára a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak a közművelődési könyvtárak kezelőitől államvizsgát kellene megkövetelnie. A vizsgatervezetet főként porosz mintára lehetne megalkotni. A kiképzés módját úgy képzelem el a szerző, hogy a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa által a főváros közelében, pl. a Kispest határában elterülő WEKERLE-telepen létesítendő mintakönyvtárhoz hat hónapi szolgálattételre osztatnának be a jelöltek, érettségizett egyének, illetve okleveles tanítók, tanítónők, akik a rendelkezésükre álló idő alatt elméleti előadásokat is hallgatnának, esetleg idegennyelvű (német-francia) kurzusokon is résztvennének.

Figyelmet érdemel a népkönyvtárak és a velük összetartozó népiszkolai ifjúsági könyvtárak kezelőinek elsősorban gyakorlati irányú kiképzése. Előbbiek kiképzésüket a Tanács által évenként rendezendő kurzusokon nyerhetnék, utóbbiak hivatásukra való előkészülésük közben a tanító- és tanítónőképző-intézetekben.

2. *Egyetemes repertoriumok.* Ennek a problémának megvalósítása égetően sürgős könyvtártani és tudományos szempontból egyaránt. Könyvtári szempontból a közkönyvtárak anyagának egyenletes és arányos kihasználását idézné elő, a tudósnak pedig lehetővé tenné a gyors

és biztos tájékozódást a kéziratok és könyvek lelőhelyéről. A kutatás anyaga is gyarapodnék, sok rejtett kincs kerülne napfényre.

A szerző terve szerint a kéziratok és inkunabulumok egyetemes jegyzékét közös bizottság készítené el egységes elvek alapján. Mindkét jegyzék nyomtatásban is megjelenhetnék.

Külföldön leelőször a kéziratok egyetemes katalogizálására történtek kísérletek. Nehány korai és eredménytelen próbálkozás után a francia és német példa az, mely különös figyelmet érdemel. A franciák állami megbízás, a németek országos testület útján végezték el a katalogizálás munkáját.

Francia példára nálunk is állami ügynek kellene felfogni a jegyzék elkészítésének munkáját, melyet a Főfelügyelőség készítené elő és hajtana végre. A hazai könyvtárakban őrzött kéziratok száma körülbelül 100,000-re tehető; ennek ma csupán fele van közkönyvtárakban elhelyezve szakszerű kezelés alatt. A kézirati katalogust teljessé tenné, illetve kiegészítené a kézirati anyagnak vele párhuzamosan folyó kiadása.

Könyvtáraink ősnymotatvány anyagának (mintegy 6600 darabról van szó) egyetemes jegyzéke már nemcsak a hazai, hanem az európai közművelődés szempontjából is igen fontos szolgálatot tenne.

Különös gonddal és körültekintéssel kellene megszervezni a főbb közkönyvtárak nyomtatványairól szóló egyetemes jegyzék elkészítésének magyarányú munkáját. Sokágazatú feladattal megbízott bibliografiai intézet főkötelessége volna ennek a nagy és nehéz munkának az elvégzése. (A katalogus kinyomatását a szerző nem tartja szükségesnek az óriási költségek miatt). Poroszország példája — ahol az ilyenirányú munkálatok már nagyon előrehaladtak, sőt befejezéshez közelednek — teljes figyelmet érdemel.

A M. Nemzeti Múzeum SZÉCHÉNYI-könyvtára keretében működő bibliografiai intézet katalogizáló munkája alapjául a három legnagyobb budapesti közkönyvtár — a SZÉCHÉNYI, egyetemi és akadémiai könyvtár — egyesített betűrendes katalogusa szolgálhatna. A teljesség fentartására a katalogus elkészülése után is állandóan a legnagyobb gond fordítandó. — A bibliografiai intézetre ezzel a munkával kapcsolatban még a következő feladatok hárulnának: tárgyi rendszők szerint szerkesztett katalogus, a hazai folyóiratok egyetemes repertoriumának elkészítése, a hazai sajtótermékek teljes évi bibliográfiájának kiadása, valamint a hazai könyvtárakban meglevő könyvek tudományos használatra való megszerzésének gyakorlati munkája.

3. *A muzeális könyvanyag centralizálása.* Speciális hazai viszonyaink még növelik fontosságát. Különösen a kéziratok és az inkunabulumok, melyekből különben is elég szerény anyag áll rendelkezésünkre, rendkívül elaprózva és szétszórva találhatók meg az országban sokszor teljesen hozzáférhetetlen helyeken. Az állam és felekezetek, illetve egyéb illetékes tényezők támogatásával könnyen el lehetne érni azt, hogy az országban szétszórt anyag fővárosi, illetve könnyen hozzáférhető nagyobb vidéki központokban helyeztessék el a tulajdonosok jogainak teljes megóvása mellett. Ezen intézkedés nélkül csak félmunka volna a kéziratok és inkunabulumok egyetemes jegyzékének elkészítése és kiadása.

Praktikus tanácsok és tervek sorozata az a fejezet, melyben a szerző anyagbeszerző központ létesítését javasolja, amely jutányosan és egyöntetűen gondoskodnék az áll. felügyelet alatt álló könyvtárak mindennemű anyagi szükségletéről (bútorzat, nyomtatványok, kötés).

Érdekes fejezetek, illetve dolgozatok tárgyalják a következő problémákat: mi módon volnának értékesíthetők a többes példányok, hogyan lehetne vidéki közkönyvtárakban összegyűjteni és megőrizni a speciálisan helyi vonatkozású irodalmat, megkönnyítve ezzel a SZÉCHÉNYI-könyvtár vállára nehezedő nemsokára elviselhetetlen terhet, melyet a köteles példányokról szóló törvény ró reá. Általános közművelődési szempontból megszívlelendők azok a jó tanácsok, melyek a közművelődési könyvtárak felállítására, megszervezésére és fentartására vonatkoznak, a meglehetősen elhanyagolt népművelés és az igen kényes nemzetiségi kérdés szempontjából pedig igazán nem érdektelen mindaz, amit a mélyenlátó, kiváló praktikus érzékű és szervező képességű szakember a népkönyvtárakról elmond. Nemzetiségi vidékeken a magyar szellemet leghathatósabban csakugyan a magyar földet és lelket ismerető népszerű iratokkal és íróink műveinek fordításával lehetne terjeszteni és erősíteni. Mindezeket kiegészíti az elsősorban emberbaráti intézmények érdekkörébe utalható probléma a vakok központi könyvtáráról.

GULYÁS mindvégig érdekes, kellemes és világos stílussal megírt könyve méltán számot tarthat nem csupán a szűkebb értelemben vett szakemberek, hanem a tudományos munka művelőinek és barátainak, valamint mindazoknak érdeklődésére, akik szívükön hordozzák a magyar tudomány és közművelődés ügyeit.

NÉMETHNÉ SEBESTYÉN IRÉN.

Kacziány Géza. *A magyar memoire-irodalom 1848-tól 1914-ig.* Ballagi Aladár előszavával. (Könyvtári Füzetek 3. sz.) Budapest, 1917. Lantos A. (Uránia kny.) 8-r. 96 l. Ára 6 K.

Az élénk tollú publicista e műve bővített különnyomat a *Könyvtári Szemlé*-ből. Kissé önkényes csoportosításban 246 memoire-íróról számol be, köztük nem egy olyanról is, akinek műve mindeztideig nem látott nyomdafestéket. A memoire fogalmát a rendesnél tágabb értelmezésben veszi s oly történeti műveket is besoroz jegyzékébe, melyek szerzői maguk, vagy mások személyes tapasztalatait is felhasználták munkájuk megírásánál. A dolgozat nem pusztá címfelsorolás, hanem majd minden mű néhány sorba tömörített jellemzését is kapjuk, persze az író markáns egyéniségét visszatükröző, nem mindig pártatlan fel fogásban.

Ennél nagyobb baj, hogy a szerző bibliográfiai pontosságra nem törekszik és utalásaival sokszor cserben hagyja azokat, akik dolgozata alapján szeretnének a már kiadott iratokhoz férni. Így pl. BOHUSNÉ SZÖGYÉNY Antónia naplójáról azt írja, hogy egészében kiadatlan, de egyes részei közöltettek s nem mondja meg, hogy hol olvashatók ezek a részletek (13. l.); RÓZSAFFY Mátvás több érdekes visszaemlékezéseket irt az AIGNER kiadásában megjelent *Hazánk*-ban (20. l.), de hogy melyik évfolyamban, arról nem szól; ROXER Vilmos... a *Zipser Bote*, *Debreczeni Lapok* és *Felvidéki Közlöny* c. lapokban írta meg élményeit (28 l.); gr. SZÉCHEN Antal az 1839/40-iki országgyűlésről irt monografiát (41 l.), de hogy hol, mikor és mily címen jelent az meg, arról nem nyújt tájékoztatást; HRUSECZKY Pál táborigaplán naplója «egészben megjelent egy vidéki lapban folytatásokban, pongyolán, felvilágosító jegyzetek nélkül» (75 l.) és így tovább. Még szerencse, ha a hírlapok mellett az évszámot is kiteszi, de a lapszámmal rendszerint ilyenkor is adósunk marad, ami nem kis mértékben megnehezíti az idézett kiadványok megtalálását. Önálló köteteknél többnyire idézi a mű címét, megjelenési helyét, évét és kiadóját, de nem egyszer ez adatok egyikével vagy másikkal — néha magának a műnek a címével is — adósunk marad. Értjük, hogy szerző a bibliográfiai aprólékossággal nem akarta megterhelni könnyedén folyó elbeszélő hangjának menetét, de azt hisszük, hogy akár a lapok aljára helyezett jegyzetek, akár könyvének függeléke gyanánt az olvashatóság csökkenése nélkül közölhette volna azokat az útbaigazító adatokat.

Az idézett művek sorában több olyan névtelen, vagy álneves kiadvány is szerepel, melyek szerzőjét KACZIÁNY sem tudta kideríteni. Az —r jegy alatt kiadott *Menekvés Debrecenbe*, Pest, 1850 c. mű szerzője tudtunkkal GYURITS Antal. — KERTBENY kéziratot hagyatékának egy része tudtunkkal a M. N. Múzeumba került.

Az összeállítás, a felölelt anyag gazdagsága dacára, koránt sem teljes. Kimaradt például MUNKÁCSY Mihály *Souvenirs* c. kötete és VÁMBÉRY Ármin *Küzdélméim* c. angolul és magyarul is megjelent önéletrésze. Ezenkívül hiányzanak belőle a következő mémoires-jellegű közlemények: br. AMBRÓZY Lajos emlékirataiból (Vasárnapi Ujság 1898: 31. sz.); BARÓTI Lajos: Ifjúkori emlékezés Csiky Gergelyre (u. o. 1891: 48. sz.); BENICZKY Alajos 1848/49-iki honvédszázados 1889-ben papírra vetett visszaemlékezései (u. o. 1899: 34—39. sz.); BERTHA Sándor személyes visszaemlékezései LISZT Ferencre (u. o. 1907: 48—52. sz.); FANGHNÉ GYUJTÓ Izabella: Emlékeim a szabadságharc idejéből (u. o. 1905: 14—26. sz.); GAAL Miklós 1848/49-iki honvédtábornok naplója (részletek belőle u. o. 1894: 11. sz.); HORVÁT Boldizsár naplója (u. o. 1900: 5—7. sz.); ODRY Lehel személyes visszaemlékezései MUNKÁCSY Mihályra (u. o. 1908: 16., 17., 38. sz.); iglói SZONTAGH Boldizsár 1848/49-iki honvédfőhadnagy kéziratot naplója (ebből egy részlet közölt Csoór Gáspár u. o. 1911: 25. sz.). Mindez csupán egy folyóirat újabb évfolyamaiból került ki s azt hisszük, hogy e szám könnyen volna megszerezhető egyes lapok anyagából.

A munkát gondos névmutató rekeszti be, melyben a betűtípusok különfélesége már előre jelzi, hogy melyek vonatkoznak a tárgyalat mémoires-írókra.

GULYÁS PÁL.

Könyvjegyzéke, *A Fővárosi Paedagogiai Könyvtár — I. Rész. Neveléstudomány.* Budapest, 1916. Székesfővárosi Házinyomda. 4-r. XII, 208 l.

Ez a tetszetősen kiállított kötet, mely túlnyomórészt STAINDL Mátyás könyvtári főtiszt gondos munkája, a Székesfőváros egy újabb intézményének, a tanszemélyzet önművelését célzó Paedagogiai Könyvtárnak a könyvkészletéről nyújt minden tekintetben alapos tájékoztatást. Az előttünk fekvő első kötet a 15.000 kötetet számláló állomány-nak több mint feléről, a pedagógiai irodalmat képviselő 8000 kötetről számol be, meglehetősen aprólékos, de azért jól áttekinthető szakbeosztásban.

Míg a Városi Nyilvános Könyvtár a DEWEY-féle tizedes-rendszer legfőbb szószólója hazánkban — bár a könyvek felállításánál maga sem tért át erre az általa annyira portált, lelkünköt teljesen idegen rendszerre — a Paedagogiai Könyvtár vezetősége éppen nem lelkesedik ezért az amerikai rendszerért és STAINDL nem habozik kijelenteni, hogy DEWEY «beosztásai az európaiak számára örökre idegenek maradnak s lehetetlen, hogy itt valaha polgárjogot nyerhetnének. Éppen pedagógiai rendszere számunkra oly megérthetetlen, hogy átvétele a legnagyobb visszatetszést keltette volna közönségünkben. Bármennyire kívánatossa tette is ez a háború a nemzetközi érintkezés és kölcsönös megértés erélyes támogatását, olyannyira rámutatott a sohasem eliminálható nemzeti sajátóságokra is, melyek tudományos téren éppen oly áthidalhatatlanok mint politikai téren». Teljesen osztjuk szerző e véleményét, még pedig nemcsak a pedagógiát, hanem az összes humanisztikus tudományokat illetőleg, melyeknek minden nemzetnél megvan a maguk sajátos jellege, melyet büntetlenül nem lehet beleszorítani a tizedes-rendszer Prokrustes-ágyába s igen örülünk, hogy már a Városi Könyvtár tisztviselői karában is akadnak olyanok — STAINDL tulajdonképen ennek az intézetnek a Paedagogiai Könyvtárhoz beosztott tisztviselője — akik nyíltan be merik vallani a DEWEY-rendszer kudarcát. Egészen azonban STAINDL sem volt képes fölszabadulni a DEWEY-rendszer hatása alól. Alapjában maga is tizedes-rendszert csinál, csak hogy a maga tetszése szerint állapítja meg az osztályokat és alosztályokat. A pedagógia részére a 2. számot foglalja le, melyet a 0—9 számsor hozzáadásával 10 alszakra bont. Ezek: 20. Általános pedagógiai munkák. 21. Neveléstörténet. Klasszikusok. 22. Neveléstan. 23. Oktatástan. Módszertan. 24. Gyermektanulmányozás. 25. Iskolaegészségügy. Testi nevelés. 26. Közoktatásügy, egyes iskolafajok. 27. Szervezet, igazgatás. Tanszemélyzet. 28. Gyermekevédelem. Iskolánkívüli oktatás, Könyvtárügy. 29. Tankönyvgyűjtemény. Mindegyik osztály egy-egy újabb szám hozzáadásával 10 alosztályra s ezek mindegyike ismét egy-egy újabb szám hozzákapcsolásával újabb 10—10 alosztályra oszlik. E harmad- s negyedfokú osztályokról a katalógus, bár sokféle mutatóval van ellátva, áttekintést nem nyújt; újabb kiadásnál mindenesetre kívánatos volna, ha a katalógus ez irányban kiegészítették. A jelen nyomtatott jegyzék különben a pedagógiai szakot sem hozza teljesen, mivel a tankönyvgyűjteményt, mint ezidőszerint még nagyon embrionális állapotban lévő, mellőzte. A szakbeosztás helyességének s a felölelt anyag értékének megvitatása

a pedagógusok dolga. Bibliográfiai szempontból a címmásokra csupán az a megjegyzésünk, hogy túlsok rövidítést használ, az összes könyvnyomtatási helyeket és kiadócégeket szíglák jelzik, amelyek a bevezetéshez adott kulcs nélkül érthetetlenek s amelyek tulajdonképpen valami sok helymegtakarítást nem okoznak, mivel a címmásoknak legalább is 50 0/0-a negyed- és nyolcadsorokban végződik, úgyhogy a sorok szaporítása nélkül elférhettek volna az érthetően rövidített hely- és kiadónevek.

Ismertetésünket nem zárhatjuk be anélkül, hogy szavá ne tegyük STAINDL «tájékoztató»-jának azt a pontját, melyben azt igyekszik igazolni, hogy a nyomtatott jegyzék fölötte áll a cédulakatalogusnak. Nem kevesebb, mint 8 pontban sorakoztatja fel a cédula-katalogus hátrányait, de ezek közül alig egy-kettő állja meg a komoly kritikát. Így mindjárt igen furcsa az első pont: «a cédulák írása nagy gondot igényel, drága, tartós papírra kell a címeket írni, nagyon tisztán és olvashatón». Ez ugyan mind igaz, de használható nyomtatott katalogus kéziratát nem kevesebb gonddal s nem kevésbé olvashatóan kell megszerkeszteni, mint a cédulakatalogust s az utóbbihoz használt karton drágasága távoiról sem oly nagy, mint pl. a nyomtatási költségek. — 2. A cédulák idővel bepiszkolódnak és megtörnek. Ez igaz, de csak akkor, ha a cédulakatalogust bárki használhatja. A legtöbb európai könyvtárban épen ezért a cédulakatalogus, mely az egész könyvtár legfontosabb leltára, a nagyközönség részére hozzá nem férhető. A nyomtatott katalogus különben ép úgy ki van téve az elpiszkolódás veszélyének, mint a cédulakatalogus, igaz, hogy könnyen pótolható más példánnyal, csak-hogy mivel a nyomtatott katalogust ki is kell egészíteni az újabb gyarapodások jegyzékével, rendszerint épen nem sietnek a kicseréléssel. — 3. A cédulakatalogus nagy helyet foglal el, költséges szekrényben tartják. Ez igaz. Szintúgy igaz a 4. pont is, mely szerint a cédulakatalogusban minden könyvről több cédulát kell elhelyezni, de nem látjuk be, hogy mi itt a hátrány? Hiszen a nyomtatott katalogusban is annyiszor kell egy-egy címnek előfordulnia, ahányszor utalnak rá. Annál kevésbé igaz az 5. pont, mely szerint «a cédulakatalogus természete szabta meg a körülményes katalogizáló szabályokat. A rendszeres nyomtatott szakkatalogus katalogizáló szabályai jóval egyszerűbbek és természetleg módosíthatók». A katalogizáló szabályok körülményessége teljesen független a katalogus formájától. A British Múzeum ősnymtatvány katalogusa és általános katalogusa, pl. mindkettő nyomtatott katalogus,

de azért az elsőnek katalogizáló szabályai végtelenül bonyolultabbak, mint a másodikéi. Cédulákon ép oly röviden lehet katalogizálni, mint nyomtatott jegyzékekben s viszont a nyomtatott jegyzékek ép oly körülményesen írhatják le az egyes nyomtatványokat, mint a cédulakatalogus. Ép ily abszurd a 6. pontnak az az állítása, hogy a «cédulakatalogus sohasem kész». Mintha bizony élő könyvtárnál a nyomtatott katalogus valaha is kész volna. Ellenkezőleg, a cédulakatalogusnál legalább megvan annak a lehetősége, hogy állandóan színvonalon tartható, míg a nyomtatott jegyzék, a mű természetének megfelelően, már a nyomdábaadás pillanatában elavult. Az előttem fekvő katalogus előszava pl. 1916 augusztus havából van keltezve, de erős a gyanum, hogy nem öleli fel az 1916 aug. haváig a könyvtárba került összes neveléstudományi könyveket, vagy ha meg is teszi, 1918-ban pl. már erősen elavult s évről-évre fokozódik avultsága. Ez a nyomtatott katalogusnak rendkívüli költségessége mellett, legnagyobb hátránya. Azzal iparkodnak segíteni rajta, hogy minél sűrűbb időközökben kibocsátják a pótlékokat s minden 5—10 évben újra kinyomatják az egész jegyzéket. A pótlékok természetesen csak igen tökéletlenül szolgálják a célt, mivel a könnyű tájékozódást éppen nem mozdítják elő. Az egész jegyzék örökös újrayomatása pedig óriási költségekkel jár. Éppen ezért több százezer kötetes nagy könyvtárak nem lehetnek el a cédulakatalogus nélkül, mely minden költségessége mellett is, távolról sem olyan költséges, mint pl. az örökké újra kiadandó nyomtatott jegyzékek. A nagy könyvtárak tehát, habár teljesen igaz szerző ellenvetéseinek 7. és 8. pontja, melyek szerint a cédulakatalogusban nehéz keresni s a cédulakatalogus csak a könyvtárban használható, mégis kénytelenek továbbra is megmaradni a cédulakatalogus mellett, melynek mind e képzelt és tényleges hátrányaival szemben, megvannak a maga óriási előnyei is.

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Zentralblatt für Bibliothekswesen. XXXIII. évfolyam. 7—8. szám. (1916 július-augusztus.): Franz EHRLE S. J.: Bibliothekstechnisches aus der Vaticana. (A vatikáni könyvtár a negyedik pápai könyvtár, mely V. MÁRTON alatt (1417) létesült s mely belső életének tetőpontját a XVI. század folyamán érte el. A XV. században V. MIKLÓS és IV. SIXTUS buzgón gyarapították kincseit, míg a következő században Marcello CERVINI és SIRLETI kiváló szervezők voltak. Főleg utóbbi érdeme, hogy megnyerte a könyvtár részére a RAINALDI-család tagjait, akik elkészítették a Vaticana sokáig páratlan katalógusait. A XVII. század folyamán, az olasz tudományosság süllyedésével, a Vaticana-ban is idegen nemzetiségűek foglalatoskodtak, így a német HOLSTE, a görög ALACCI s a németalföldi SCHELSTRATE, de ezek is inkább saját tudományos céljaikkal, semmint a könyvtár kezelési munkáival voltak elfoglalva. De a kéziratanyag gyarapodása a XVII—XVIII. században sem szűnelt, csak a Biblioteca Palatina [1623], a Biblioteca Urbina [1657], KRISZTINA svéd királynő könyvtára [1690], a Biblioteca Ottoboniana [1748] és a Biblioteca Capponiana [1746] kincseire utalunk, melyek mind ebben az időközben kebelezettek be a Vaticanába. A könyvtár hozzáférhetőség szempontjából sem állott a korabeli egyéb nagy könyvtáraké mögött. De a kincsek megfelelő katalogizálásával, noha csupán a RAINALDI-ak munkájának kiegészítéséről és kinyomatásáról lett volna szó, nem igen törődtek. Pedig számos kiváló tudós dolgozott a könyvtárban, de hiányzott a vezető-könyvtáros, aki megtudta volna szervezni a munkát. A könyvtár valóságos álomba merült s csupán néhány kiváltságos tudós és kutató előtt nyitotta meg kapuit. A helyzet akkor változott meg, amikor IX. PIUS, TOSZI bibornok halála után, 1869-ben PITRÁ-t nevezte ki bitoros-könyvtárossá, aki DE ROSSI-ban, a könyvtár scriptorában tudományosan képzett, munkabíró és munkaszerező segítőtársra talált. Sajnos, a vatikáni zsinat előmunkálatai és a piemonti betörés következményei lehetetlenné tették, hogy a két férfiú által kidolgozott munkaprogramm még IX. PIUS alatt megvalósíttassék. E program első gyümölcsei csupán XIII. LEÓ (1878—1903) uralkodása alatt értek meg: ezek a müncheni és bécsi kéziratjegyzékekből vont alapelvek alapján megszerkesztett kéziratári katalógus első kötetei: a Palatina görög kézíratairól id. STEVENSON (1885) és 900 latin kéziratáról ifj. STEVENSON (1886) szerkesztésében; kevésbé kielégítő a Bibliotheca Regi-nensis (1888) és Ottoboniana (1893) görög kézíratairól COZZA-LUZZI szerkesztésében megjelent két kötet. Ugyancsak PITRA és DE ROSSI érdeme, hogy XIII. LEÓ uralkodásának első éveiben az olvasók száma egyre emelkedett.

A könyvtár dolgozóterme gyanánt 1888-ig, mint már V. SIXTUS idejében is, a Marco DA TIREME és Paul BRILL által fényesen díszített, egyetlen ablaktól megvilágított előterem volt, melynek egy-egy nehéz tölgyfaasztalánál 2—3 olvasó szorongott. 1888-ban a vele szomszédos két helyiséget rendezték be olvasóteremnek, de rendkívül szűkös asztalokkal szerelték föl. PITRA 1889-ben halt meg, utóda a könyvtárosi méltóságban SCHIAFFER bibornok volt, akit azonban már 1890-ben CAPECELATRO bibornok váltott föl. Utóbbi azonban, mint capuai érsek, keveset volt Rómában s a könyvtárosi teendőket, mint helyettese RAMPOLLA bibornok-államtitkár látta el, aki CAPECELATRO halála után, 1912-ben tényleges könyvtárossá is lett, de új címét, sajnos, alig egy évig viselhette, mivel 1913-ban hirtelen elhunyt. Mindaz, ami a Vaticanában a tudomány érdekében célszerű újítás történt, elsősorban RAMPOLLA érdeme, akinek természetesen igen megkönnyítette a dolgát az a körülmény, hogy XIII. LEO maga is a legnagyobb érdeklődéssel viseltetett a könyvtár iránt. Az új berendezés munkájában cikkírónak is kiváló része volt, aki 1890-ben lépett a Vaticana kötelekébe. EHRLE a berendezés technikai újításait nagyrészt a párisi Bibliothèque Nationaleból plántálta át s e mellett minden 4—5 évben meglátogatta Bécs, München, Berlin nagy könyvtárait és a British Museumot, hogy az ott életbe léptetett könyvtártechnikai újításokat tanulmányozhassa. 1890-ben határozta el a vatikáni könyvtár-bizottság, hogy a nyomtatványokat az Appartemento Borgiából a VIII. ORBÁN pápa fegyvertárából [Armeria] átalakított Biblioteca Leoninába viteti, mely közvetlenül a sixtusi nagy könyvtárterem alatt terült el. A vasállványokkal bebutorozott helyiségbe a 300,000 kötetes könyvtárt 3 hét leforgása alatt vitték át s elkülönítve állították fel benne a XVII. század első évtizedéig összegyűlt s jól katalogizált anyagot, az ú. n. Ia raccollát, a heidelbergi könyvtárat, a Capponianát, CICOGNARE gróf könyvtárat és MAI bibornok könyvtárat, melyek mindegyikének meg volt a maga megbízható katalogusa, a többi könyvanyagot pedig, miután kiválasztották belőle a kézikönyvtár részére alkalmas anyagot, néhány főszakba csoportosítva állították föl. A különböző szakok cédulakatalogusai egyelőre elkülönítve kezeltetnek, de később, ha a revíziójuk befejeződik, egyetlen betűrendben egyesíttetnek. EHRLE javaslatára a könyvtárbizottság a könyvtár célját is megállapította s tekintettel arra, hogy Rómában úgyis van már hat könyvtár, kimondotta, hogy a Vaticana csakis kéziratok használatára berendezett könyvtár. A kéziratok tanulmányozásához szükséges nyomtatványok a kézikönyvtárban állanak rendelkezésre, melyeket az olvasók vagy a helyszínen használnak, vagy magukkal visznek a kéziratok tanulmányozására fenntartott olvasóteremben. Az elraktározott nyomtatványok csakis a könyvtár prefektusának külön felhatalmazására adatnak ki, amennyiben a kéziratok tanulmányozásánál tényleg szükség van rájuk. A kézikönyvtár egyúttal a vatikáni levéltár kutatói is használhatják s épen ezért a levéltári és kéziratári olvasótermek között állították föl. A kézikönyvtár anyagának nagyrésze új szerzemény, amihez a szükséges anyagi eszközöket főleg közadakozásból teremtették elő. Az első legszükségesebb beszerzésekhez FRAKNÓI Vilmos buzdítására *több magyar egyházfejedelem*, elsősorban HORNIG báró veszprémi bibornok-püspök járult hozzá. Az egyes nemzetek főleg a saját történeti for-

rás-kiadványaikkal gazdagították a kézikönyvtárat. A kutatók részére szabadon hozzáférhető kézikönyvtár ma körülbelül 80.000 kötetből áll s hat teremben van föllállítva. A könyvtár közvetlen vezetése 1895 előtt két alkönyvtáros és két prefektus között oszlott meg, de azóta egyetlen prefektus kezében központosul. Alatta hat scriptor és több tiszteletbeli scriptor, ugyancsak hat assistens, továbbá tizenegy szolgáló és 3—4 a kéziratok javításával foglalkoskodó könyvkötő teljesít a könyvtárban szolgálatot. A scriptorok legfőbb teendője, hogy a könyvtár kéziratok kincseit mielőbb mintaszerűen kidolgozott nyomtatott katalogusokban a tudományos világ számára hozzáférhetővé tegyék. Mindegyikük egy-egy téren specialista s egy részük teljesen ingyen dolgozik. Az assistensek, akiknek a számát idővel redukálni fogják, az egyik scriptor vezetése alatt kizárólag a nyomtatványok katalogizálásával foglalkozik. X. PIUS uralkodása alatt 1909/10-ben nyerte a kézirtár jelenlegi raktárhelyiségeit és olvasótermét a nyomda egykori földszinti helyiségeiben. A raktár háromemeletes és LIPPMANN-rendszerű vasállványokkal van felszerelve. Innen 5—7 perc alatt kerül az olvasóterembe a kívánt kézirat kötet. A régi pompás könyvtári termék szekrényeibe kevésé használt nyomtatványokat állítottak s e csarnokokat a legszebb kéziratokkal s egyéb ritkaságokkal megrakott vitrinákkal felszerelve a kíváncsi nagyközönség részére nyitották meg, miként a Vatikán egyéb muzeális gyűjteményeit. XIII. LEO uralkodása alatt a Vaticana több jelentékeny gyűjteménnyel gyarapodott. Így 1891-ben 210.000 liráért megszerezték a BORGHESE-gyűjteményt, mely körülbelül 2200 oklevél-kötetet és csomagot, továbbá 400, túlnyomó részben hártýára írt kodexet tartalmazott. A legfontosabb vétel azonban a BARBERINI-könyvtár volt, melyet 1902-ben félmillióért sikerült hosszú tárgyalások után a Szent Széknek megszerezni. A könyvtár mintegy 10.000 kéziratból és 40.000 nyomtatványból áll és számos elsőrangú ritkaságot tartalmaz. Külön teremben állították föl az eredeti könyvállványokon, melyeket 10.000 liráért szereztek meg. EHRLE tanulságos fejtegetéseit a tűzbiztonsági intézkedésekre és a fehér-fekete fényképezés bevezetésére vonatkozó intézkedések vázolásával rekeszti be.) — Ferdinand EICHLER: Aus Anlass der Buchkunstausstellung der Wiener Hofbibliothek. (A bécsi Hofbibliothekban a könyvet a harctérre mozgalom javára 1916 áprilisában megnyitott könyvművészeti kiállítás ismertetése.) — Wilhelm FRELS: Die Titelaufnahme der buchhändlerischen Bibliographie. (A német könyvkereskedelemben szokásos címfölvétel a következőképp fejlődött. A HEINSIUS-féle *Allgemeines Bücherlexikon* 1793-ban megjelent első kötetének előszava a címek két csoportját különbözteti meg. Oly könyvek, melyek címlapján a szerző meg van nevezve, a szerző neve alatt vétegettek föl, míg a névtelen kiadványok a címben szereplő első főnév alá soroztattak. Hasonló nevű szerzők keresztnévök szerint csoportosítottak. HEINSIUS vetélytársa KAYSER könyvészeti lexikonának 1834-ben megjelent első kötetében nem éri be ennyivel, hanem igyekszik a hiányzó keresztnéveket kideríteni és az álneveket megfejteni. Régibb íróknál elhalálozásuk dátumát is kiteszi. HEINSIUS későbbi átdolgozója, O. A. SCHULTZ (VIII. köt. 1836) még tovább megy a pontosságban. A címet rövidítések nélkül, betűhíven adja vissza, a sajtóhibákat zárjelek közt igazítja helyre s minden címet az eredeti betű-

tipussal szedeti. A kiadás helyét mindenkor kiteszi, a kiadót csak akkor, ha ő egyúttal a mű terjesztője. Ellenkező esetben szögletes zárjelek közt a bizományost, vagy a kiadvány új tulajdonosát nevezi meg. A kötet terjedelmét azonban csak abban az esetben jelzi, ha maga látta a kiadványt, vagy ha megbízható adatai vannak terjedelméről. Névtelen művek mindig a címből vett tárgyi rendsző alá soroztattak, még akkor is, ha a szerző kiletét sikerült kinyomozni. Álnéven írt munkák azonban, ha szerzőjük valódi nevéen is írt, a valódi név alatt vétettek föl. Kommentált törvénygyűjtemények, anthológiák s egyéb hasonló gyűjtemények is rendszerint tárgyi rendsző alatt vétettek a jegyzékbe. A tárgyi rendsző az első főnév; prepozícióval kezdődő és kérdőalakú címeknél pedig az első szó. E két lexikonhoz 1856-ban harmadik gyanánt a KIRCHHOFF-féle öt éves *Bücherkatalog* csatlakozott, mely a címek könyvészetileg pontos visszaadásáról eleve lemondott s még a nevek sajátos helyesírására sem volt a besorozásnál tekintettel. Mérvadóvá vált a könyvkereskedelmi cím fölvételénél a HINRICHS-féle könyvkiadó cég *Halbjahrskatalog*-ja, melynek 1819-iki II. félévi kötete előszavában ROST, a cég akkori tulajdonosa, először mondotta ki azt az elvet, mely vállalatát a többi hasonló vállalkozás fölébe emelte, hogy csakis oly könyveket vesz föl jegyzékébe, melyek egy példányát bemutatják neki. Az autopszia azóta is alapelve a HINRICHS-féle jegyzékeknek. Szerző ezután potonkint ismerteti a HINRICHS-féle katalógusok címfölvételre vonatkozó elveit, a KAYSER-féle név rövid egybevetésével. Ezután szerző megállapítja a könyvkereskedelmi bibliográfia célját, mely szerinte abban áll, hogy tájékoztassa a könyvkereskedőket a bizonyos meghatározott időközön belül Németországban megjelent és árúba bocsátott könyv- és folyóirattermelésről. Az első, betűrendes résznek az a feladata, hogy az egyes kiadványok minőségéről, forgalmi értékéről és beszerzési módjáról nyújtson tájékoztatást. Ehhez képest a címfölvételt és a címek beosztását illetőleg a következő követelményeket kell kielégítenie: 1. A címfölvétel és a beosztás minden önálló köteten belül egységes elvek alapján történjék. 2. Ez elvek az átlagos használók műveltségi foka és a boltokban természetesen gyors és felületlen keresési mód szerint igazódjanak. 3. A címfölvétel külső elrendezésében lehető könnyű áttekinthetőségre törekedjék. 4. A címeket leghelyesebb rövidítés nélkül, de a jelleg s egyéb a címhez szorosan nem tartozó kitételek elhagyása mellett közölni. 5. A forgalmi értékről a kötet terjedelme, alakja, díszje, mellékletei, betűtípusa, kötése, kelendősége (a kiadás, vagy az ezerszám feltüntetése) és bolti ára tájékoztat, miért is mindezek az adatok felsorolandók. 6. A gyors megszerzést annak a helynek a megnevezése szolgáltatja, ahonnan a mű megrendelhető. Épen ezért a könyvre nyomtatott kiadót, ha ez nem egyúttal a mű terjesztője is, fölösleges feltüntetni.) — H. SIMON: Eine neue Bücherstutze. (A félig telt sorokban a könyvek megtámasztására szolgáló könyvgyámok eddigi formája helyett, mely a \perp formára hajlított pléhlappól áll, egy \sqsubset formájú pléhlapot ajánl, melyet nem a polcra fektetett gyámrészen álló könyvek tartanak, hanem egy vaskapocs szorít a könyvpolchoz.) — 9-10. szám. (Szeptember-október): Karl SCHOTTENLOHER: Die Königliche Bibliothek zu Bamberg und ihre Wiegendrucke. (A bambergi Königl. Bibliothekban 3400

ősnymtatvány van felhalmozva, melyek nagyrészt az egykori bambergi püspökség területén volt egyházi és szerzetesi könyvtárakból kerültek ki. Szerző ismertetésében főleg a gazdag anyag provenienciáját tárgyalja áttekinthető módon.) — A. HULSHOF: Das Studium der Palaeographie in England seit 1873. (Az 1873-ban Londonban megalakult Palaeographical Society működését ismerteti, mely ez évtől fogva évenként 24 foliólapon különböző kéziratokból közül fotomechanikai úton, bámulatos gonddal készült reprodukciókat. Mind-egyik táblához egy lapnyi magyarázó szöveg járul, mely röviden közli a reprodukált rész kéziratának korát, származását és jelenlegi lelőhelyét, felsorolja írásának jellegző sajátosságait, egybeállítja a benne használt rövidítéseket és adja a reprodukált lap szövegének olvasását. A vállalkozás megindításához egy 1871/72-ben az anglikán theologusok körében az ú. n. athanasiusi hitvallás hitelessége körül lefolyt vita adta meg az első lökést. 1893-ig a társaság 455 kéziratrészletet reprodukált a Kr. e. 600—Kr. u. 1500-ig terjedő időszakból. 1902-ben, főleg a papyrusleletek paleographiai jelentőségének hatása alatt a Paleographical Society újra megalakult s 1915-ig 325 reprodukciót bocsátott közre ép oly mintaszerű feldolgozásban és kiállításban, mint azelőtt. Az új sorozat ismét a legkülönbözőbb kéziratokból ad szemelvényeket, csak-hogy míg a régibb vállalkozás túlnyomóan angolországi gyűjteményekből merített, ezúttal számos kontinentális könyvtár is figyelembe vétetett.) — O. HANDWERKER: Ein Feldbrief an den Herausgeber. (Szerző háborús élményeiről, olvasmányairól s szabadidejében elméjében kialakult könyvtári gondolatairól számol be.) — 11—12. szám. (November-december): GUSZTÁV WAHL: Der Bau der Deutschen Bücherei in Leipzig. (A Német Könyvkereskedők börzeegyesületének új könyvtárépülete Lipcsében a Deutscher Platz mentén nyert városi telken épült Oskar PUSCH szász kir. építészeti tanácsos tervei szerint. Az első kapavágást 1914 május 5-én tették meg s a könyvanyagot a már kész épületbe 1916 május havában költöztethették be. Az építkezés terület 16.741 m², amiből jelenleg 3305 m²-t építettek be, úgy hogy a terjeszkedésre bőségesen jut hely. Ha az épület véglegesen kiépül 9064 m²-t, fog betölteni és 10 millió kötet elraktározására lesz elegendő. A mai épület-rész raktárainak befogadó képessége 1.230.000 kötet. A jelenleg készen álló épület három csoportra oszlik, ú. m. a nyolc emeletes előépületre a hozzácsatlakozó lépcsőházzal, az öt emeletes összekötő épületre és a három emeletes olvasótermi részre. A főbejárat a Deutscher Platz felől van elhelyezve, melynek elliptikus körvonalaihoz alkalmazkodik az egész előépületrész. Az előépület világítóaknákkal megvilágított, teljesen száraz és levegős pincéje raktárok befogadására szolgál, az alagútban a csomagolóhelyiség, a házi könyvkötészet, szolgáló lakások és egyéb mellékhelyiségek vannak elhelyezve. A földszinten vannak a pénztár, irodai helyiségek, a könyvbeszerzés és könyvkötészet lebonyolítására szolgáló helyiségek s egy ülésterem. Az I. emeleten helyezték el a könyvbeszerzés második helyiségét, a könyvtárnokok szobáit, a betűrendes és szakkatalogus három termét, és a bibliográfiai felvilágosításokat nyújtó tisztviselők helyiségét, egy kisebb olvasótermet és térképgyűjteményt. A II. emelet két szárnyát könyvraktáraknak tartották fenn, melyek mellett

a két sarok egyikében a hivatalos nyomtatványokat feldolgozó helyiség, másikában a kiállítási terem nyert elhelyezést. Középtűt a III. emeletre is átnyúló előadóterem van elhelyezve 120 ülőhellyel. A III. és IV. emeletet szinte teljes egészében könyvraktárak töltik be s erre fogják szükség esetén átépíteni a padlásemeletet is. A mögötte fekvő összekötőépület pincéjét az olvasó terem alá vezető átjáró foglalja el. Az alagsorban van a buffet, a csőpostaberendezés és a gépház, a földszinten a közönség használatára kitett katalogusok, az I. emeleten a folyóiratolvasóterem 98 olvasóra és 4000 folyóirat elhelyezésére berendezve, a II. emeleten a felsővilágítástú folyóiratraktár, ahol körülbelül 20.000 folyóirat megjelenőben lévő évfolyamát helyezhetik el. Az olvasóterem rész pincéjében a széles közlekedő folyósón kívül a gépház és fűtőberendezés nyert helyet. Az alagsor könyvraktár, melyet négy fölvonó és két lépcső köt össze úgy az olvasóteremmel, mint a pincefolyósóval. Ez a 150.000 kötet befogadására képes raktár mindig az utolsó 3—4 év kiadványai befogadására szolgál, ahonnan ezen idő elteltével a könyvek az előépület-rész raktáraiba fognak átvitetni. A földszinten van a 614 m² területű s 176 ülőhellyel felszerelt olvasóterem, mely két emelet magas és 16 magas oldalablakon át van megvilágítva. Az építkezési és berendezési költségek mintegy 2.380,000 Márkára rugnak). — Max Strois: Pflichtexemplare von «literarischen Erzeugnissen» in Bayern. (A bajor törvénykönyv 68 §-a minden belföldi kiadót «irodalmi termékei» két kötelespéldányának beszolgáltatására kötelezi. Szerző az elmélet és gyakorlat alapján az «irodalmi termék» fogalmát a következőkép határozza meg: «Az irodalmi termék saját szellemi, alkotó tevékenység eredménye, mely a nyelv útján gondolatok és képzetek közlésére szolgál, még pedig a szellemi közlekedés terén». Az igen vitatható, vajjon az «irodalmi termék» fogalma magában foglalja-e az árubabocsátás kellékét is, de a bajor kötelespéldánytörvény értelmében ez is hozzá tartozik a fogalomhoz. E körülmény első következménye, hogy minden olyan irodalmi termék, melynek terjesztése tartalma miatt tilos, nem esik a kötelespéldány fogalma alá. Viszont a «kézirat gyanánt» kiadott művek, minthogy azok mégis forgalomba hozatnak, valamint a magánkiadványok is, hacsak nem egy meghatározott kör, pl. valamely család tagjai részére készülnek, a bajor törvény értelmében beszolgáltatandók. Ép így a hírlapok és folyóiratok is, még pedig nem évfolyamonként, hanem számonként). — Ernst Ph. GOLDSCHMIDT: Inkunabel-Reisen in Oesterreich. (Beszámoló szerzőnek a Kommission für den Gesamtkatalog der Wiegendrucke in österreichischen Bibliotheken megbízásából Dalmáciában s több krajnai és alsóausztriai könyvtárban tett útjáról).

VEGYES KÖZLEMENYEK.

Előléptetés a M. N. Múzeum Könyvtára tisztviselői karában.
Ő csász. és apostoli királyi Felsége legfelsőbb elhatározásával dr. BÁRTFAI SZABÓ László múzeumi őrnök az igazgatóőri címet és jelleget, dr. SULICA Szilárd és dr. HOLUB József múzeumi segédőröknek pedig az őri címet és jelleget méltóztatott legkegyelmesebben adományozni.

A budapesti királyi magyar tudományegyetem könyvtárának 1914., 1915. és 1916. évi állapotáról FERENCZI Zoltán könyvtárigazgató összefoglaló jelentést terjesztett a vallás- és közoktatásügyi minisztérium elé, melyből a következőket közöljük:

Az egyetemi könyvtár végleges elhelyezésének, illetőleg a túlszűfoaltság megszüntetésének kérdésében évek sora óta megismételt emlékiratok az elmúlt három évben — a háborús viszonyok következtében — természetesen nem voltak elintézhetők. Nehogy azonban ennek az elodázhatatlan feladatnak végleges megoldása a háborús viszonyok következtében beálló nehéz helyzet miatt halasztást szenvedjen, az egyetemi állandó könyvtárbizottság újabb memorandummal fordult a vallás- és közoktatásügyi minisztériumhoz, kérve, hogy a könyvtárárpület kibővítésének immár halaszthatatlan ügyét pártfogásába vegye s a megjelölt megoldási módozatok egyikének elfogadásával azt lehetővé tegye. Annál is inkább kérték ezt, mert a raktárhelyiségek túlszűfoaltsága 1916-ban ismét érezhetővé vált. A mindjobban szaporodó könyvanyag elhelyezésére kénytelenek voltak újabb — fából készült — póttálványokat emeltetni, melyekkel ideiglenesen segítettek a könyvtári helyiségek szűk volta miatt támadt bajokon.

Másik régi óhajtaása volt az igazgatóságnak a könyvtári átalánynak megfelelő fölemelése. A gyűjteményes, folytatásos művek és folyóiratok — a könyvárak folytonos emelkedése mellett — az utóbbi években mindnagyobb évi összeget emésztenek föl. A könyvkötési költségek is emelkedtek. Ily körülmények közt évről-évre kevesebb új munka beszerzése lehetséges. E bajon segített a minisztérium azon intézkedése, mellyel a könyvtár 35.400 K rendes évi átalányát 1914 január 1-től kezdődőleg 45.400 K-ra fölemelte. A háború következtében az ellenséges és semleges külföldről jönni szokott folytatásos művek és folyóiratok nagyrésze elmaradt. Így ez években a fölemelt átalányból, a Karok kívánalmainak megfelelően, nagyobb összeget fordíthattak új könyvek s egyes hiányzó gyűjteményes munkák beszerzésére, illetve kiegészítésére.

Az 1914. év első felében — a KUDORA és DEDEK könyvtárőrök távozásával megürült állások betöltése után — a tisztviselői karral az 1912—13.

évi jelentésben bemutatott munkabeosztás alapján fokozott erővel láttak munkához. Sajnos, az 1914 nyarán kitört világháború a kitűzött célok teljes megvalósulását megakadályozta. Az egyetemi könyvtár tisztviselői és alkalmazottjai a legnagyobb lelkesedéssel és kötelességtudással teljesítették a haza iránt tartozó kötelességeiket és derekasan kiveszik részüket a világháború hosszú küzdelmeiből. Kis státusából öt tisztviselő, két napidíjas, hat szolga és öt napibéres szolga — 31 férfi közül 18 — teljesít katonai szolgálatot. Közülük kitüntetést kapott 3, eltűnt 1, hadifogságba esett 1, megsebesült 5, súlyosan megbetegedett 3. A hadi szolgálat alól való fölmentés kedvezményét csak két magasabb rangú tisztviselőre nézve kellett igénybe venni.

Az itthonmaradottak, a nagy drágaság és nehéz megélhetési viszonyok dacára, élénk részt vettek a háborús jótékonyági, hadikölcsön és társadalmi mozgalmakban. Egyebek közt a háborús családtagjainak segélyezésére 1916 december 31-ig 1475'81 koronát fizettek be a Magyar Általános Hitelbank pénztárába s az erdélyi menekültek segélyezésére 106 K-1 gyűjtöttek. A hivatali munkát az itthonmaradt tisztviselők a legnagyobb elismerésre méltó buzgalommal és igyekezettel végezték, könnyíteni óhajtván a háborús állapotok okozta nehézségeken. 1914 augusztus 1-én a tisztviselők és alkalmazottak legnagyobb része minden további intézkedés bevárása nélkül, önként félbeszakította szabadságát és az igazgatónál szolgálatételre jelentkezett. Az 1914 augusztus 1-én, illetve 1915 januárjában bevonult tisztviselők és napidíjasok munkakörét az itthonmaradtak vették át és nagy szorgalommal végzik saját rendes munkájuk mellett. A tizenkét szolga közül tizenegy a háború első napja óta katona lévén, az öt altiszt — öregebb koruk dacára — fokozott munkát végzett s két napibéres és egy ideiglenes szolgálóval egyetemben a legnagyobb buzgalommal látta el a hivatali, kölcsönzési és olvasótermi szolgálatot.

A könyvtár nyitvatartási idejét redukálni kellett. A Rektor Magnificus jóváhagyásával a belső dolgozószobák és hírlaposztály d. e. 9—2-ig, a nagy olvasóterem d. u. 3—8-ig álltak az olvasóközönség rendelkezésére. Ez intézkedést főképp a szolgazemélyzet nagy részének katonai szolgálata tette szükségessé. A hivatali munka és a könyvkölcsönzés naponta 9—2-ig a rendes keretekben folyt. A folyó munkákat a tisztviselői kar fokozottabb munkájával sikerült elvégezni. A rendes gyarapodás mellett teljesen feldolgozták néhai PÉTRIK Ottó egyetemi tanár 2709 kötetből álló könyvtárát, valamint a néhai dr. KASSOWITZ Tivadar Brunó és néhai id. LUTTER János könyvtáraiból nyert 911 kötet könyvet. Ugyancsak feldolgozták a Kolozsvári Egyetemi Könyvtártól és a Magyar Kereskedelmi Múzeumtól átengedett másodpéldányokat, valamint a kolozsvári egyetemről kapott bölcsészettudományi értekezéseket. A külföldi doktori értekezések körülbelül 30.000 modern értekezésből álló gyűjteményének szakozása és számozása befejeztetvén, a katalógust még egy utolsó revízió alá vették s az egész gyűjteményt bekötötték. Több évi munka után a nagy gyűjtemény az olvasóközönség szabad rendelkezésére áll. Egyidejűleg — még 1914-ben — megkezdték XVII—XVIII. századi jogi disszertációk két gyűjteményének fölvételét. 1916 végeig 89 — átlag 30 értekezést tartalmazó — kötet címtárazását (körülbelül 10.500 cédula) fejezték be.

A kéziratár nagyértékű gyűjteményeinek — a HEVENESI-, PRAY- és KAPRINAY-kollekcióknak — újrakötését 1915-ben befejezték és megejtették az 1711 előtti magyar vonatkozású művek gyűjteményének revízióját. A szak-katalogusok revíziója által a könyvtári tőzrsanyagból 61 lappangó régi magyar könyvtári mű — köztük eddig ismeretlen művek is — kerültek elő, ami értékes szaporodása e külön gyűjteménynek. — A SHAKESPEARE-könyvtár katalógusát dr. CZEKE Marianne könyvtárőr teljesen elkészítette. A kolozsvári egyetemi könyvtár válogatása után fennmaradt másodpéldányokat a 7691/1915. IV. vkm. számú rendelet értelmében a pozsonyi és debreceni egyetemi könyvtárak részére felajánlották. A pozsonyi könyvtár igazgatósága már ki is válogatta az általa kívánt műveket. Ezek elküldését akkorra tervezik, mikor a debreceni könyvtár is beküldi kívánalmainak jegyzékét.

Az egyetemi könyvtár személyzeti ügyeiben következő változások történtek: a) KUDORA Károly könyvtári I. ór 1914 január 24-én 39 évi buzgó könyvtári szolgálat után — saját kérelmére — végleges nyugalomba helyeztetett. Részére Ő császári és apostoli királyi Felsőge Bécsben, 1914 június 9-én kelt legfelsőbb elhatározásával, a királyi tanácsosi címet legkegyelmesebben adományozni méltóztatott. Ugyanő 1916 december 18-án rövid betegség után meghalt. Temetésén a könyvtár tisztviselői kara az igazgató vezetésével testületileg vett részt, a ravatalra koszorút helyezett s dr. BARBUL Jenő könyvtárőr beszéddel búcsúztatta el. DEDEK Crescens Lajos esztergomi prelátskanonok, volt egyet. könyvtárőr illetményeit 1914 január 24-ével a Miniszter úr beszüntette. TETZEL Lőrinc könyvtárőri címmel és jelleggel felruházott könyvtártsízt 1914 március 21-én egyet. könyvtári I. órré, dr. BARBUL Jenő könyvtártsízt ugyanakkor egyetemi könyvtárőrré nevezetett ki a VII. fizetési osztályba. Dr. HÓMAN Bálint és dr. CZEKE Marianne könyvtártsízt 1914 március 21-én e minőségükben a VIII. fizetési osztályba neveztettek ki. Dr. HÓMAN Bálint egyetemi könyvtártsíztnek Ő csász. és apostoli kir. Felsőge Bécsben, 1915 augusztus 1-én kelt legfelsőbb elhatározásával, az egyetemi könyvtárőri címet és jelleget méltóztatott legkegyelmesebben adományozni. Dr. WALDBAUER Ilona (1914 júniusa óta: dr. ANTAL Frigyesné) fizetéstelen könyvtártsízt 1914 március 21-én, dr. POMÉRY Aurél ipolyszakállasi plébános, esztergom-főegyházmegyei áldozópap pedig 1914 április 18-án a IX. fizetési osztályba egyetemi könyvtártsíztteké nevezettek ki. Dr. FITZ József végzett bölcsészethallgató 1914 január 24-én, dr. CZAKÓ Ervin, SIMONFI János és dr. SÁNTAY Máriaapidíjasgyakor-nokok pedig 1916 május 8-án fizetéstelen könyvtári segédtsíztteké nevezettek ki. GRÓSZ Géza fizetéstelen kiségitőtsízt 1916 november 14-én a XI. fizetési osztályba segédtsíztte nevezetett ki. FIÁTH Károly István tiszteletdíjas kiségitőtsízt 1916 január 23-án, 77 éves korában — 16 évi lelkiismeretes és kifogástalan könyvtári szolgálat után — meghalt. Temetésén a tisztviselői kar — az igazgató vezetésével — testületileg vett részt és ravatalára koszorút helyezett. A háború tartamára ideiglenesapidíjasul alkalmaztatott 1915 január 15-én FEICHT Károly majd az ő bevonulása után, 1915 április 1-én FEICHT Erzsébet okl. polgári iskolai tanítónő. Dr. WALDBAUER Ilona könyvtártsízt részére a lipcsei könyvtári kongresszuson való részvétele alkalmából 600 K

útisegély utalványoztatott ki. Katonai szolgálatot teljesítenek a könyvtár tisztviselői és egyéb alkalmazottai közül: 1. Dr. PASTEINER Iván egyetemi könyvtártiszt, cs. és kir. 9. lovastüzérezredbeli hadiönkéntese, mint tartalékos zászlós orosz fogságba esett 1916 augusztus 18-án. — 2. Dr. FITZ József egyetemi könyvtári segédtsízt, a cs. és kir. 21. hegyi tüzérlj. hadiönkéntese, jelenleg mint tartalékos hadnagy a harctéren van. A II. o. ezüst és bronz vitézségi érmek s a hadseregfőparancsnoki elismerés tulajdonosa. — 3. GRÓSZ Géza könyvtári segédtsízt, a m. kir. 5. népf.-gy.-e. népf.-zászlósa. Megsebesült az orosz harctéren. — 4. Dr. CZÁKÓ Ervin könyvtári segédtsízt, a cs. és kir. 32. gyalogezred tartalékos hadapródörmeistere. Megsebesült az orosz harctéren. — 5. SIMONFI János könyvtári segédtsízt, 1917 május 5-ig teljesített katonai szolgálatot, mint póttartalékos altiszt. Rokkantan elbocsáttatott. — 6. Dr. SZEMESS Miklós napidíjas gyakornok, a cs. és kir. 34. tábori tüzérezred tartalékos hadnagya. — 7. FEICHT Károly napidíjas gyakornok, a m. kir. 29. honvéd-gy.-e. tartalékos zászlósa, az orosz harctéren. — 8. PINTÉR József szolga, a m. kir. 309. népf.-gy.-e. szakaszvezetője, a II. o. ezüst vitézségi érem tulajdonosa, az orosz harctéren szerzett súlyos sebesülése után, mint rokkant 1916 december 14-én fölmentetett. — 9. SZABÓ András szolga, a m. kir. 1. hadtáplj. népf.-örvezetője 1916 július 10-ig. Mint frontszolgálatra alkalmazatlan, fölmentetett. — 10. LŐRINCZ Endre szolga, a m. kir. 1. honvéd gy.-e. tizedese. — 11. MAGYARY László szolga, a m. kir. VI/4. népf.-gy.-e. tizedese, az olasz harctérről betegséggel kórházba került. — 12. JUHOS Elek szolga, népf.-huszár a m. kir. 1. honvédhuszárezredben, a II. o. ezüst és bronz vitézségi érmek tulajdonosa. — 13. BOGYAY Gáspár szolga, gyalogos a cs. és kir. 76. gy.-e.-ben. — 14. DEKÁRTZI Károly szolga, gyalogos, megsebesült. — 15. GERGELY Ferenc szolga, a m. kir. 308. h.-gy.-e. tizedese, 1916 szeptember 31-én a Potutorinál vívott ütközetben eltűnt. — 16. PATAKI László szolga, a m. kir. 1. h.-gy.-e. tizedese, a montenegrói harctérről súlyos betegen a kórházba került. — 17. SZŐTS Imre fűtőszolga, gyalos, megsebesült. — 18. PICHLER János ruhatáros szolga, cs. és kir. tengerész tizedes.

A könyvvállomány 1914-ben 7697, 1915-ben 5781, 1916-ben 4376, összesen tehát 17854 kötettel gyarapodott.

A forgalom az előző évekéhez képest 1914—16-ban — a háborús viszonyok következményeképp — csökkenést mutat. Különösen áll ez a nagy olvasóteremre, melyet a szolgák csekély száma miatt csak fél napon át lehetett a közönség rendelkezésére bocsátani. A kölcsönzések száma 1916-ban, az előző évhez viszonyítva, emelkedett. A nagy olvasóteremben 1914-ben 2547 olvasó 69.566 esetben 76.453 kötetet, 1915-ben 1495 olvasó 26.199 esetben 37.369 kötetet és 1916-ban 1248 olvasó 12.299 esetben 23.763 kötetet használt. — A tanári dolgozó- és folyóirati olvasószobában 1914-ben 4283 olvasó 9631 kötetet, 1915-ben 3057 olvasó 8014 kötetet és 1916-ban 3166 olvasó 9454 kötetet vett igénybe. — Házon kívül 1914-ben 6393 egyén 14.319 kötetet, 1915-ben 4043 egyén 10.704 kötetet és 1916-ban 4394 egyén 11.362 kötetet használt. — A kéziratárból 1914-ben 187 egyén 2033 darabot, 1915-ben 128 egyén 987 darabot és 1916-ban 143 egyén 2832 darabot olvasott.

A Budapesti Városi Nyilvános Könyvtár 1916. évi működéséről dr. SZABÓ Ervin könyvtári igazgató jelentéséből a következő adatokat közöljük:

A könyvtári bizottság a jelentés évében csak egy ülést tartott, amelyen az 1916-ik évi jelentést, valamint az 1917-ik évi költségvetési tervezetet tárgyalta és a könyvtár szükségletét 339.124 koronában állapította meg. Ezenkívül foglalkozott az 1914-iki szervezetek jóváhagyásának megtagadása folytán előállott helyzettel és elfogadta az igazgatónak több állás szervezésére vonatkozó új javaslatát.

A könyvtár központjában a már állandósággal fenyegető ideiglenességet 1916-ban természetesen még erősebben megérezte a könyvtár vezetősége. Hogy folyton gyarapodó anyagának helyet csináljon és főként szépen fejlődő különgyűjteményeit oly helyiségekben állíthassa fel, amelyekben azt a céljukat, hogy a tudományos kutatók helyben használhassák és magukhoz a könyvpolcokhoz hozzáférhessenek, valamennyire megközelíthessék, kénytelenek voltak a földszinten levő 1. sz. fiókot kiköltöztetni. Csak nagy nehézséggel sikerült a Belvárosban, ahol ennek a fióknak központi szerepénél fogva lennie kell, novemberre megfelelő helyiséget kapni, de csupán a fiók kölcsönzőjét is csak 1917. márciusában költöztethették ki, olvasója pedig még ma is régi helyén van. A 2. számú fiók helyzete könnyebbedett valamennyire azért, hogy az ifjúsági kölcsönző céljaira még 1915-ben bérebe vett helyiséget január 10-én átadhatták a használatnak. Ugyancsak januárban bővíthették ki a 3. számú fiók helyiségét a szomszédos kis szobával és ott helyezték el a raktárt. E bővítések eredménye mindenesetre az volt, hogy a már tűrhetetlenné vált zsúfoltság megszűnt, de arra semmiképp sem voltak elegendők, hogy lényegesen nagyobb könyvanyag elhelyezéséi és nagyobb számú közönség forgalmát tegyék lehetővé. A Kőbányai Polgári Serfőző Részvénytársaság 5000 K-t küldött a 3. számú fiók megfelelőbb elhelyezése céljára.

Az 1915-ik évvel szemben a könyvtári előirányzat összesen 1460/0-kal emelkedett, vagyis lényegileg változatlan maradt. Az egyes címek között említésre méltó eltolódások nem voltak. A személyzeti kiadások előirányzata ugyan az átlagon felül (470/0-kal) emelkedett, azonban a valóságos személyzeti kiadás mélyen alatta maradt az előirányzatnak. Lényegesen emelkedtek ellenben a könyvtár bevételei, főként azért, mert a kölcsönző díjak, az intérdíjak és portóköltések megtérítése körül szigorúan a szabályok szerint jártak el. Bár a forgalom az előző évvel szemben csak 1440/0-kal gyarapodott, a forgalomból eredő bevételek több mint megkétszereződtek és az összes bevétel az előző évi 4015 K-val szemben 9178 K-ra szökött. Emelkedett a könyvtár pénztári forgalma is: 1915-ben összesen 348.000 K-ra rúgott; 1916-ban pedig 494.900'20 K-ra.

A könyvtári iroda ügyforgalmának nagymérvű emelkedése mindenesetre egyik bizonyítéka annak, hogy valamennyire mégis tökéletesedett üzemük. 1915-ben összesen 15.481 küldemény ment el; 1916-ban a levelek száma 21.949-re, az egyéb ügydaraboké 1816-ra, az összes irodai elintézéséké tehát 23.765-re szökött, vagyis havonként átlag közel 700-zal emelkedett. A meg-

növekedett munkateherrel a megcsappant és sűrűn változó személyzet alig bírta. A háború a személyzet további tagjait is elvonta, nevezetesen január 15-én TRIBENZER Géza régi gyakornokot, augusztus 30-án SÁRVÁRY Dezső és szeptember 12-én ZSÁK Wilfried régi ideiglenes hivatalnokokat. Ellenben visszakapták szolgálatképtelenség miatt DRESCHER Pál beosztott számtisztet szeptember elején. Május 10-én az orosz harctéren elesett dr. BENZE Adolf titkár, aki alig négy hónappal előbb önként lépett volt be a hadseregbe. Valóban kivételes hivatalnoki tehetség volt, gyors áttekintésű, kiválóan gyakorlati érzékű és rendkívüli munkabírású ember, akinek halála valósággal pótolhatatlan veszteséggel sújtotta a könyvtárt. Áthelyezés folytán elvesztették CZIKE Ferenc számvevőségi tisztet és PÁLFÖLDY Margit ideiglenes hivatalnokot. Az előbbinek pótlására a polgármester BERNÁTH Gusztáv számvevőségi ideiglenes hivatalnokot rendelte ki. Az egyéb üresedések pótlására kinevezettek közül az év végén még szolgálatban voltak a következő ideiglenes hivatalnokok: özv. SCHULTZ Gyuláné február 1-től, NÉMETH Margit augusztus 1-től, dr. GYÖRGY János és GROSS Magda október 1-től, JUSTH Lajos november 1-től. Kevés kivétellel valamennyi ideiglenes hivatalnok előlépett ez évben. Valószínűleg a háború rovására írható, hogy a betegség miatti mulasztások rendkívüli arányban emelkedtek. Az előző öt év átlagában a férfi hivatalnokok 5,9, a nők 25,2 betegnapot mulasztottak. A jelentés évében a férfiak betegnapjainak átlaga 6,8-ra, a nőké 35,2-re emelkedett, ami a férfiaknál 15,2%-nyi, a nőknél azonban 39,3%-nyi rosszabbodást jelent. Az egész személyzet betegnapjainak átlagos száma az előző évi 11,9-del szemben 15,6 volt. Egyebekben a régi bajokhoz egy újabb és valamennyinél súlyosabb járult. Soha még a munkaerő utáni kereslet oly nagy nem volt, mint a háborúban és a magánüzemek ennek következtében állandóan viszonylag magasabb béreket fizettek, mint a közhivatalok. Nem lehetett ezért meggátolni azt, hogy a nem végleges személyzet úgy hullámozzék, mint soha megelőtt. Az ideiglenes hivatalnokok és napidíjasok körében 13 belépéssel szemben 9 kilépés állt, gyakornok pedig 27 lépett be és 22 ki. A személyzet szakképzését igyekeztek szolgáltni a gyakornokok számára tanácsi engedéllyel rendezett előadásorozattal, amelyet természetesen a hivatalnokok is végighallgattak. A májustól július haváig tartott 10 előadás az osztályvezetők sorra ismertették osztályuk szervezetének alapelveit. Az előadások végeztével az igazgató pályadíjat tűzött ki az azok köréből vett legjobb dolgozatra, amelyet NÉMETH Margit gyakornok nyert meg. Utóbb ősszel házi vizsgát is tartottak a közgyűlés által eltörölt könyvtárvizsga anyagából, mert a mindennapos tapasztalat mutatja, mennyire leszálította ez a teljesen egyéni rendelkezés a személyzet szakképzettségét. A vizsgát többen jó sikerrel tették le. Úgy mint eddig, ezután is a könyvtár igazgatója a lehetőség szerint azon lesz, hogy azok haladjanak előre, akik könyvtári ismereteikről ily módon is tanúságot tesznek. A jelentés évében fölüttes hatóságuk utasítására hosszabb ideig dolgoztak a könyvtárban: dr. CS. VARGA Antal, a debreceni egyetem, dr. RÓZSAFFY Dezső, a Szépművészeti Múzeum könyvtárosa és SARKADI Klára, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara segédkönyvtárosa.

A beiktatott szerzemények száma 22.226 db volt, ebből a központra

esett 10.574, a fiókokra 11.652 db, vagyis az emelkedés a központnál meglehetősen nagy volt. Lényegesen megnövekedett az ajándékok száma, 2697 db-bal az összes gyarapodás 12,1%-ára emelkedvén, az előző évi 9,8%-kal szemben. Ebbe a számba nincs beleértve néhai THALLÓCZY Lajos könyvtára, melyet az év végéig nem szállíthattak el Bécsből. A beiktatott és földolgozott gyarapodásokkal — és a revízió során kiselejtezett vagy a fiókokban elhasznált könyvek leszámításával — a könyvtár állománya az év végéig 150.004 db-ra emelkedett, amiből 113.000 db a központban, 37.000 db a fiókokban van. Sajnos, a központi könyvtár állományából még mindig több mint 40.000 db nem ment át a revízió, vagyis a nyilvánosság számára hozzáférhető katalógusokban nem szerepel.

A különgyűjtemények gyarapodása viszonylag megint nagyobb volt, mint a raktaré. Sajnos, ez évben még kevésbé volt a könyvtár vezetősége abban a helyzetben, hogy azzal a gonddal fejlessze őket, amelyet megérdemelnek. A keleti gyűjtemény sürgősen igényli szlávistának és orientálistának, a röpiratgyűjtemény magyar történelemnek közreműködését; de az igazgatóság minden fázisa ezirányban eredménytelen volt. Kivétel az általános depresszió alól csak a budapesti gyűjtemény, amely végre állandóan szakember kezében van. Könyvállománya ismét 871 új darabbal gyarapodott, azonkívül a revízió is átvitt 600 db-ot; a kisnyomtatványok és ujságszelvények gyűjteményének gyarapodása 3913 db volt, úgy hogy e gyűjtemény állománya az év végén 6870 kötetre és 17.618 apró nyomtatványra rúgott. Hogy a budapesti gyűjtemény ma már valóban szükségletet elégít ki, mutatja az a tény, hogy az év folyamán nem kevesebb mint 2073 db-ját olvasták. Egyébként szorgalmasan folyt ez osztály külön szervező és ügykezelési szabályainak kidolgozása. A keleti gyűjtemény tekintélyes gyarapodást mutat ugyan, de semmiképpen sem tervszerűt. A kézikönyvtár megtartotta előkelő és fontos helyét a könyvtár szervezetében és meglelégedéssel állapítható meg, hogy értékes anyagát immár kevésbé dézsmálják meg tisztességtelen látogatók; a megelőző másfél év 50%-nyi veszteségével szemben az 1916. évi már csak 12%-ot tett. A röpiratgyűjtemény célszerűbb elhelyezését biztosították második vasszekrény beszerzésével és hozzáfogtak a hasznát majd lényegesen fokozó utalólapok elkészítéséhez. Tekintélyes volt a könyvészeti és könyvtártani gyűjtemény gyarapodása. A Ritkaságok gyűjteménye néhány értékes 48-as nyomtatvánnyal gyarapodott. Így sikerült a «Közlöny» példányát az összes még hiányzó variánsok megszerzésével teljesen hiánytalaná tenni; négy oldal hiányával ugyancsak teljessé vált a 48-iki pesti nemzetgyűlés jegyzőkönyve is. Ezeken kívül több fontos 48-as politikai lapnak hiányait egészítették ki. Egészben véve azonban a ritkasággyűjtemény anyagának nagy része még mindig földolgozatlan.

A központ szerzeményeinek gyarapodása folytán a katalógizáló munkája is emelkedett. Ez és személyzeti nehézségek épen ennek a leggondosabb munkát igénylő osztálynak teljesítményeit nem engedték teljes mértékben érvényesülni. Az osztályba érkezett 12.428 db, elkészült 7845 címmásolat, vagyis több mint az előző évben és a különböző katalógusok számára szétosztott ugyan-

csak valamivel több cédula, mint 1915-ben, nevezetesen 58.499. Azonban a katalógusokba tényleg csak 33.560-at helyeztek el, az előző évi 38.720-al szemben. Sajnálattal kell megállapítani, hogy nemcsak a hátralék növekedett, hanem az az idő is, amely alatt a megvásárolt és beiktatott könyv cédulája a közönség rendelkezésére áll. A fiókközpont 1441 dbot osztályozott, 24.836 leltárlapot és 3784 katalóguscédulát készített.

Rendkívüli mértékben megnehezedett a könyvkötés munkája úgy a központ, mint a fiókok számára, olyannyira, hogy az év második felében kénytelenek voltak bizonyos korlátozásokat életbe léptetni. Mindazonáltal az erélyes utánjárás a hátralékok feldolgozását eredményezte. A központ 5208 dbot adott ki mestereknek és visszacapott 5537 dbot; a fiókközpont kiadott 5001 dbot és visszacapott 6181-et. Ez összesen 11.718 új kötés az előző évi 6833-al szemben. Még nagyobb arányban emelkedett a javítások száma a fiókoknál. 1915-ben 2981 db került javításra, 1916-ban nem kevesebb mint 6922. Jórészt e javító munka erősen megnövelte a házi könyvkötészet munkáját is: az előző évi 24.277 dbbal szemben most 27.974 dbot dolgozott fel. Ezenkívül a központban 10.815, a fiókközpontban 13.793, összesen 24.608 könyvkártya készült.

A tizedes osztályozás sémájának revíziója és sokszorosítása egyáltalán nem haladt előre. Az Értesítőből is jóval kevesebbet adtak ki, mint azelőtt. Megjelent az 1915. évi 5/6. és 1916. évi 1/3. szám, összesen 173 oldal terjedelemben, a szokásos tartalommal. A szakkatalógusok sorában megjelent «A Világháború újabb irodalma» 5. és 6. sorozata, amely az 1915. november—1916. júliusi időszakot öleli fel és 62 oldalon kb 1500 címet tartalmaz. Az «Aktuális kérdések irodalma» című sorozatban jelent meg, mint annak 34. száma a budapesti Duna-konferencia alkalmából «A Duna» című kis jegyzék, melyet a konferencia tagjai között osztottak szét. Végül külön is kiadták az Értesítőből a könyvtár «9. évi jelentését» 60 oldalon, 200 példányban. Megemlítendő még, hogy a földgázszervezés országgyűlési tárgyalása alkalmából a földgázra vonatkozó aktuális jegyzék is készült, de a nyomdai nehézségek miatt kéziratban maradt. Az értesítőt és a háborús jegyzékeket dr. KRISZTICS Sándor könyvtáros, a Duna-jegyzéket dr. KREMMER Dezső könyvtáros szerkesztette. Termékenyebb volt ez évben a fiókközpont bibliográfiai munkája. Ez már az előző évben hozzáfogott az olvasók különböző kategóriái számára valamennyi fiókban egységes jegyzékek készítéséhez. Ez egységes jegyzékből 3 jelent meg, nevezetesen: 1. Gyermekek könyvei, 6—10 évesek, 2. Ifjúsági könyvek I. sorozat, 11—14 évesek és 3. Magyar nyelvű szépirodalom felnőttek számára, együtt 152 oldalon 3566 címmel, 4000—10.000 példányban. Ezenkívül felhasználták a lipcsei Városi Könyvtárral való összeköttetésüket arra, hogy egyik szépirodalmi jegyzékének álló szedését magyar címlappal és előszóval kiegészítve kiadják. Ebből lett az 1. számú fiók könyvjegyzékének V. füzete: Német szépirodalom. A. Regények, elbeszélések. 42 oldalon 960 címet tartalmaz és 500 példányban készült. E katalógusok szerkesztésének érdemében dr. DIENES László könyvtáros és VÁRADI Irma könyvtártszt osztoznak.

A forgalom a háború harmadik évében is emelkedett. 1914-ben 189.850

kötetet adtak ki, 1915-ben 286.009-et, 1916-ban pedig 327.378-at. Ez 14,4%-nyi emelkedést jelent. Ebből 1914-ben 140.093 kötetet olvastak helyben és 49.757-et adtak kölcsön; 1916-ban a helyben olvasott kötetek száma leszállott 68.172-re; a kölcsönadottaké ellenben 259.206-ra emelkedett. 1914-ben a központi könyvtárra esett az összforgalom 10,9%-a, 1916-ban 15,8%-a. 1915-ben a központi könyvtár 42.734 kötetet forgatott meg, 1916-ban 51.802-t, ami 21,2%-nyi emelkedésnek felel meg. És a központban is a helybenolvasás csökkent, még pedig nem kevesebb mint 10,5%-kal, ellenben a kölcsönzés 55%-kal emelkedett. A fiókkönyvtárak összforgalma 243.275 kötetről 275.576-ra emelkedett, ami 13,3%-nak felel meg; itten a helybenhasználat 54,2%-kal csökkent, a kölcsönzés 65,3%-kal emelkedett. A központi könyvtár használatában a társadalomtudomány vezet közel 58, követi a történelem 12, majd a bölcsélet közel 6 és az alkalmazott tudományok, valamint a bibliográfia és az irodalom 5%-kal. Ha azonban a társadalomtudományi anyagot egyes ágaira bontjuk és a részdiszciplínákat egy sorba állítjuk a többi tudománnyal, akkor nemcsak az egyes társadalomtudományi diszciplínák forgalma tüntet fel igen különböző érdeklődést, hanem akárhány nem szoros értelemben vett vagy egyáltalán nem társadalomtudományi diszciplína a rangsorban elébük kerül. Azt látjuk, hogy a sor élén a közgazdaságtan áll közel 160%-kal, követi a történelem 12-vel; ez után következnek a jogtudomány és a szociológia közel 9—9, a politika közel 7, a közigazgatás, a szociálpolitika és a bölcsélet közel 6—6%-kal; viszont egyes, a könyvtárban igen gazdagon képviselt társadalomtudományi szakok egészen a sor végére kerülnek: így a néprajz 1½, a játékonyság és a statisztika kb. 1—10%-kal az utolsóelöltti helyre. Ez az igazgatóság szerint azt mutatja, hogy budapesti tudományos könyvtárak még mindig nem képesek teljesen kielégíteni a nem társadalomtudományi érdeklődésű kutatókat és olvasókat, mert hiszen különben aligha vennék ily mértékben igénybe a Városi Könyvtárnak a társadalomtudományok körén kívül eső, tehát távolról sem teljes és kielégítő anyagát. Ha a fiókok fejlődési irányát nézzük, két feltűnő jelenségen akadunk fenn. Az egyik a 2. és 3. számú fiók forgalmának ha nem is nagy, de mégis latba eső abszolút csökkenése. Ennek okai nem kereshetők tisztán a háborúban vagy helyiségeiknek kétségen kívüli elégtelenségében és hiányosságaiiban, sokkal inkább abban, hogy az illető fiókok körzetének lakossága telítve van, hogy kisugárzásuk körének határát elérték. Amiből azt az elutasíthatlan következtetést kell levonni, hogy a forgalom növelése csakis új könyvtári gócpontok létesítésével érhető el. A másik feltűnő jelenség a felnőtt olvasók térfoglalása a gyermekek rovására. 1914-ben az összforgalom 43,9%-a esett a felnőttekre, 1915-ben 49, 1916-ban pedig már 59,8%-a. Minthogy új kölcsönzők főlvétele mindig korlátozva volt, bizonyos, hogy a korosztályok ez eltolódásában nem kis része van annak, hogy a régi ifjúsági olvasók felnőtt sorba léptek. Ugyancsak bizonyossággal állapítható meg, főként a 3. számú fiókban, hogy igen sok gyermek a háború alatt kereső munkára volt szorítva; s nem hagyható figyelmen kívül, hogy a magyar ifjúsági irodalom oly szegény, hogy sok gyermek két-három év alatt végigolvassa magát az egészen, ami belőle érdeklis azután kimarad. Mindez azonban még mindig nem magyarázza meg teljesen

ezt a feltűnő eltolódást; ennek legfőbb okát a könyvtár igazgatósága abban keresi, hogy az iskolák egy része a könyvtárral szemben tartózkodóan viselkedik, sőt ellenszenvét sem leplezi.

Válasz. E folyóirat mult számában (1917: 266. l.) MELICH Jánosnak *Hazai szlovén irodalom* c. közleményére a következőket jegyzem meg:

1. MELICH Jánosnak 1902-ben és 1908-ban e folyóiratban megjelent két bibliográfiájáról azért nem vehettem tudomást, mert BONKÁLÓ könyvét illető kritikámat a harctéren írtam, ahol egyetlen irodalmi forrásom egy mögöttünk levő falu szlovén papjának könyvei voltak.

2. Egyáltalában nem róttam meg BONKÁLÓT azért, hogy a hazai szlovén irodalomról nem volt tudósa, csupán pótoltam e jelentéktelen mulasztását. Ujból kiemelem, hogy e mulasztás mit sem von le egyébként jó könyve érdeméből.

BRAUN RÓBERT.

Helyreigazítás. Isoz Kálmán: Berlioz «Rakóczy»-jának eredeti kézirata c. dolgozatában a 2. és 3. számú hasonmás fölcserélendő.

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1917. május 1-től 1918. március 15-ig.¹

Budapesten.

***A Nap* ny. rt. VIII., Röck Szilárd-u. 9.

***Bárd Mór*. VII., Almássy-tér 8.

Bethania-Egylet ny. (Üzv. Sámuel Vilmos.) VIII., Gyulai Pál-u. 9.

Hamburger és Birkholz papír- és nyomdaipar rt. V., Csáky-u. 13.

Heimler Sándor. VII., Dob-u. 53.

***Hentschel Henrik és Krammer Lipót*. V., Váczi-u. 14.

Hentschel Henrik. V., Váczi-u. 14.

Nagy Salamon. V., Arany János-u. 18.

Rubicsky József. VIII., Német-u. 45.

***Rubicsky József*. VIII., Német-u. 45.

Ujságüzem könyvkiadó és nyomda rt. (Üzv. Grün Ignác.) VIII., Röck Szilárd-u. 9.

Vidéki Bódog (Selig). VII., Dohány-u. 1/b.

***Özv. Vitéz Istvánné*. IX., Lónyay-u. 64.

***Weiszlauf Mór*. VII., Garay-u. 15/b.

Vidéken.

Arad. Aradi Hírlapkiadó és Nyomda rt. (Üzv. Endre Géza.)

Dicsőszentmárton. **«Körjegyzői»-nyomda.

Lugos. «Gutenberg»-nyomda. **Tul. Anwender Antal.

Nagyvárad. **Béres és Held.

« Béres Károly.

« «Bihar»-nyomda rt.

« «Globus»-nyomda.

« **Rigler József Ede rt.

« Papírkereskedelmi rt.

Nyitra. **«Kive.» (Tul. Filkorn Jenő.)

« «Korvin»-nyomda, (Tul. Dr. Franciscy Lajos.)

Oraviczabánya. Weisz Félix (ideigl. szünetel).

« Weisz Félix (hadbavonulás miatt szünetelt nyomda működését újból megkezdte).

Ökörmező. **Weisz Izidor.

Pozsony. **Mandl Győzőné.

« Mandl Győző.

Temesvár. **«Unio»-nyomda.

¹ A két **-gal jelölt nyomdák megszűntek.

A MAGYAR KÖNYVSZEMLE ÚJ FOLYAMA.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1893-ban a Magyar Könyvszemle új folyamát indította meg.

A folyóirat, mint a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtáranak hivatalos kiadványa s a magyar bibliográfia egyedüli szakközlönye, 1876 óta áll a hazai tudomány érdekeinek szolgálatában. Első sorban a múzeumi könyvtár érdekeinek előmozdítására lévén hivatva, ismerteti annak egyes csoportjait, beszámol az évi gyarapodásról, a végzett munkáról és teljes megbízható képet ad a könyvtár belső életéről. Ismerteti a hazai és külföldi könyv- és levéltárakat, kiváló figyelmet fordítva ezek magyar és különleges bibliografiai vonatkozású anyagának felkutatására és közzétételére. Számot ad a hazai és külföldi könyvészeti irodalom termékeiről s figyelemmel kíséri a külföldi irodalom hazánkra vonatkozó kiadványait.

A Magyar Könyvszemle évnegyedes füzetekben, évenként március, június, szeptember és december hónapokban jelenik meg 24—26 ívnyi terjedelemben, több műmelléklettel. Előfizetési ára egész évre 6 korona, a könyvtárusi forgalomban 8 korona; egy-egy füzet ára 2 kor.

Az előfizetési pénzeket a Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatala fogadja el; a folyóirat szellemi részét érdeklő közlemények a szerkesztő címére a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába küldendők.

A Magyar Könyvszemle régi és új folyamainak kötetei kaphatók *Ranschburg Gusztáv* könyvkereskedésében, Budapest, *IV. Ferenciek-tere* 2. A régi folyam 2—16. kötetének ára kötetenkint 4 korona, az új folyam 1—25. kötetének ára kötetenkint 8 korona. Az előfizetések ezentúl is a *Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatalához* küldendők.

Megjelent és a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában kapható: *A hazai időszaki sajtó 1910-ben.* I. *A magyar hírlapirodalom, Kereszty Istvántól.* II. *A nem magyar nyelvű hírlapirodalom, Kereszty Istvántól.* III. *Folyóiratok, Dr. Fitos Vilmostól.* Függelék: *A magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok statisztikája.* Ára 1 kor. 50 fillér. Ezt évről-évre kiegészíti: *A hazai időszaki sajtó változásai c. füzet.* Ára 50 fillér.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTER MEGBIZÁSÁBÓL

Dr. MELICH JÁNOS

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

DR. GULYÁS PÁL

*1918. évi folyam * III—IV. füzet.*

BUDAPEST

KIADJA A M. N. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA.

1918.

TARTALOM.

	Lap
A Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi-Könyvtára az 1917. évben ...	129
Dr. Gulyás Pál. Schneller István könyvtári szakrendszere ...	145
Dr. Baros Gyula. Arany, Petőfi és a ponyvairodalom ...	154
Vidéki könyvtáraink 1916-ban ...	182
Tárca. A M. N. Múzeum Orsz. Széchényi-Könyvtára az 1917. év IV. negyedében	200
A M. N. Múzeum Orsz. Széchényi-Könyvtára az 1918. év I. negyedében...	204
Szakirodalom. ECKHARDT SÁNDOR: Az aradi közművelődési palota francia könyvei. <i>Ism.</i> Σ. — KŐHALMI BÉLA: Könyvek könyve. <i>Ism.</i> <i>Bibliofil.</i> —	
BARCZA IMRE: A középeurópai vámunió kérdésének irodalma. <i>Ism.</i> —sp—	
MIKLÓS E.: De Hongaarsche bijbeln in Nederland. <i>Ism.</i> G—1....	208
Külföldi folyóiratok szemléje. Zeitschrift für Bücherfreunde. Uj folyam.	
VII. évf. 1—6. — Zentralblatt für Bibliothekswesen. XXXIV. évf. 1—2. sz.	211
Vegyes közlemények. Kitüntetések. — Kinevezések. — Halálozások. —	
Helyreigazítás a Régi Magyar Könyvtárhoz. (K. Gy.) — Még egy szó a magyar közművelődési könyvtárakról. (Dr. GULYÁS PÁL) ...	216
Név- és tárgymutató ...	223
Tartalom ...	255

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI- KÖNYVTÁRA AZ 1917. ÉVBEN.

Az 1917-ik évben az Orsz. SZÉCHÉNYI-Könyvtár a fennálló rendkívül nehéz körülmények között, melyek az alkalmazottak munkaképességének fokozására előnyösen nem hatottak, igyekezett a színvonalat megtartani, a gyakori megbetegedések ellenére a használati időt változatlanul fentartani, ami a munkaképességet a legmagasabb mértékben igénybe vette. A könyvtár használata nem maradt a tavalyi mögött, sőt egyik-másik osztályát illetőleg nagyban fokozódott.

A gyarapodás tervszerű kiegészítésekkel nagymérvű volt. Különös figyelmet fordított a könyvtár kivált a háborús gyűjtemény gazdagítására, melynek darabszáma az év végén a 125.000-et meghaladta. Megkezdődött a minket közvetlenül érdeklő ausztriai, horvátországi és szomszédos országbeli hirlapok és folyóiratok rendszeres gyűjtése.

A nagymérvű gyarapodás az évek hosszú sora óta fenyegető mértékben mutatkozó helyhiányt a legnagyobbra fokozta, úgy, hogy ha rövid idő alatt e bajon alapos segítség be nem következik, a könyvtár kezelhetetlen túltömöttsége miatt csőd előtt áll; részben könyvtáron kívüli, részben a szomszéd utcákban bérelt helyiségekbe jut. Az egyes könyvtári szakok, polcok hiányában szétdarabolva, pótállványokra, szekrények tetejére, padlóra és a galériák járdáira helyeztetnek el. E példátlanul álló zsufolás következtében a kiszolgálást csak egy-két tájékozott szolga teljesítheti. Ez az állapot tehát eljutott azon lehetőség határáig, hogy az ország első közkönyvtárát — az olvasók és kutatók kizárásával ideiglenesen meg kell fosztani nyilvános jellegétől.

Mélyen gyászolja a könyvtár br. SZALAY Imrét, a Magyar Nemzeti Múzeum nyugalmazott igazgatóját, ki az intézet vezető-

sében a könyvtár érdekeire mindig különös figyelmet fordított és kinek igazgatása alatt a könyvtár hihetetlen mértékben gazdagodott.

Utóda dr. FEJÉRPATAKY László udv. tan., aki a SZÉCHÉNYI-Könyvtár éléről került b. SZALAY öfökébe, ez év derekán érte meg születésének hatvanadik és történetírói működésének negyvenedik fordulóját. A Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselői karának meleg és valóban szívből fakadó üdvözlésében — melyen dr. HORVÁTH Géza udv. tan., múzeumi osztályigazgató volt az őszinte jókívánságok tolmácsa — a könyvtár tisztviselői szeretett vezetőjüket is ünnepelték. Volt egyetemi tanítványainak nagyszámú és érdemes gyülekezetében is — mely ugyancsak a múzeum igazgatói tanácstermében sereglett a jó és bölcs mester köré — számosan voltak a könyvtár egykori és mai munkaerői közül, akik az ünnepeltnek ez alkalommal átnyújtott szép és gazdag tartalmú emlékkönyv szellemi érdekeinek öregbítésében szintén megfelelő részt kértek, hogy ily módon is tanúságot tegyenek a kiváló oktatótól nyert útmutatások tudományos eredményeiről. Intézetünk nagyérdemű vezetője bizonyára jóleső emlékei közé fogja sorolni munkatársai szeretetének és ragaszkodásának ez ünnepi alkalommal kifejezésre jutott igaz megnyilatkozását.

A személyi változások során felemlítendő, hogy dr. HARASZTI Emil egyetemi magántanár, községi főreáliskolai rendes tanár a Magyar Nemzeti Múzeum megkeresésére a székesfővárostól az 1917/18. tanév tartamára szabadságot nyert, hogy a könyvtárban egy a Magyar Nemzeti Múzeumban létesítendő zenei gyűjtemény szervezésének előmunkálataival foglalkozzék.

Dr. ZSINKA Ferenc fizetéstelen segédőr a Vallás- és közoktatásügyi Miniszter úr engedélyével és támogatásával török történelmi tanulmányai folytatására szeptember havában egy évi tartamra a konstantinápolyi magyar Történeti Intézetbe távozott.

A könyvtár folyóirata, a *Magyar Könyvszemle* korlátolt ivszámában, kettős füzetekben pontosan megjelent. Napvilágot látott a könyvtár leíró katalogusaiból a IV. kötet, mely dr. GULYÁS Pál feldolgozásában a magyar szépirodalomnak idegen nyelvekre lefordított termékeiről számol be.

Az elintézett hivatalos ügyek száma 500 volt (1916-ban 432, 1915-ben 392), a nyilvános olvasóterem látogatására jogosító jegy kiadatott 1600 db (1916-ban 1920, 1915-ben 2221).

A könyvtár osztályainak évi gyarapodása — beleértve a háborús gyűjtemény aprónyomtatványait és a hírlapszámokat, továbbá a Folklore-gyűjtés adalékait 186.423 db, (1916-ban 181.763 db, 1915-ben 205.256 db).

Vásárlási célokra 33.082.60 koronát, 15.884.41 német márkát, 5148.10 frankot, 178.15 hollandi forintot, 21 svéd koronát és 20 shillinget fordítottunk (és a Folklore Fellows 24.000 koronát).

Ez év folyamán a könyvtár helyiségeiben 15.127 látogató fordult meg (1916-ban 18.944) s 102.409 darabot (1916-ban 73.494) használt.

A látogatók közt 2836 (1916-ban 1814) kölcsönző 9820 (1916-ban 4206) darabot vett kölcsön.

I. *Nyomtatványi osztály.* A nyomtatványi osztály anyaga az elmúlt évben kötelespéldányokban 6834 db nyomtatvánnyal, ajándék útján 1056 db, vétel útján 2317 db, áttétel útján 41 db, hivatalos kiadvány 1 db, összesen 10.249 db, (1916-ban 8626 db, 1915-ben 12.656 db) nyomtatvánnyal gyarapodott. Ehhez a könyvtárilag már nagyrészt feldolgozott gyarapodáshoz járul még 19.332 (1916-ban 20.429) db nyomdai kötelespéldányként beküldött aprónyomtatvány, mely anyag természete szerint csoportosítva és évnegyedes csomagokban elrakva a következő módon oszlik meg:

1. Alapszabály	---	---	---	---	---	428 db
2. Falragasz	---	---	---	---	---	4954 "
3. Gyászjelentés	---	---	---	---	---	4110 "
4. Hivatalos irat	---	---	---	---	---	479 "
5. Műsor	---	---	---	---	---	810 "
6. Perirat	---	---	---	---	---	19 "
7. Szinlap	---	---	---	---	---	5360 "
8. Zárszámadás	---	---	---	---	---	2209 "
9. Különféle	---	---	---	---	---	963 "

A nyomtatványi osztály évi gyarapodása ezekkel együtt 29.581 (1916-ban 29.055) db. Megjegyzendő, hogy az apróbb-

nyomatványokból mindazok, melyek a háborús állapottal s az azzal kapcsolatos jótékonyági, gazdasági s közéleti viszonyokkal bármi tekintetben is összefüggnek, a könyvtárnak 1914-ben létesített háborús gyűjteményébe osztattak be, amiről alább történeti megemlékezés.

Vásárlási összeg volt 13.106'13 korona, 1798'65 márka, 21 svéd korona, 20 shilling.

Ajándékaikkal a következők gyarapították a nyomtatványi osztály anyagát:

M. T. Akadémia; Kais. Akademie der Wissenschaften, Bécs; Államrend-
 őrség; Államvasutak igazgatósága; Állatorvosi főiskola; Állattár; Arad sz. kir.
 város közművelődési intézete; Aradvármegyei gazdasági egyesület; dr. BAJZA
 József; dr. BÁTKY Zsigmond; BAUMGARTEN Ferencz; Belügyminisztérium; Berg-u.
 Hüttenverwaltung, St. Joachimstal; Bibliotheka Dzier Wyborowych, Varsó;
 BORBÉLY Sándor, Vác; Budapest székesfőváros statisztikai hivatala; Budapesti
 ker. munkásbiztosító pénztár; Budapesti növendék-papság egyházirodalmi isko-
 lája; CSIKI Ernő; CSOFJÁK Attila; dr. CZOBOR Alfréd, Kassa; DACHLER Anton,
 Bécs; DABROWSKI J., Krakó; Délmagyarországi természettudományi társulat,
 Temesvár; Délmagyarországi történelmi és régészeti múzeumtársulat, Temes-
 vár; «Der Freimütige» szerkesztősége, Temesvár; dr. DIVÉKY Adorján; Duna-
 melléki ref. egyházkerület főjegyzői hivatala; dr. ECKHARDT Sándor; «Egyen-
 lőség» könyvkiadóhivatala; Egyetemi rektori hivatal, Budapest; Egyetemi
 könyvtár, Kolozsvár; Egyetemi könyvtár, Uppsala; Egyetemi rektori hivatal,
 Debreczen; Egyházmegyei hatóság, Veszprém; Egyházmegyei könyvtár, Vesz-
 prém; Ekmans Universitetsfond, Uppsala; Eperjesi ág. hitv. evang. I. anya-
 egyház; Érem és régiség-tár; ERNYEY József; dr. ERŐDI-HARRACH Béla; Érseki
 iroda, Eger; Evangelikus elemi- és polgári leányiskola; dr. FABÓ Bertalan;
 dr. FEJÉRPATAKY László; FELLNER Friedrich, Mainz; Ferencz-József orsz. rabbi-
 képző intézet igazgatósága; gr. FESTETICH Pálné; FIRTOŠ Ferenc, Szászváros;
 Főegyházmegyei hatóság, Esztergom; Földművelésügyi minisztérium; Földtani
 intézet; dr. FRAKNÓI Vilmos; FREUND Luise, Charlottenburg; dr. GÁBOR Gyula;
 GAGYI Jenő, Bukarest; GALANTAI Gyula; Germ. National-Museum, Nürnberg;
 dr. GOHL Ödön; GOLL J., Prága; GÖNCZY Béla; GÖRGEY Albert; GRILL K.;
 dr. GROSSMANN Zsigmond; dr. GULYÁS Pál; Gyakorló gyorsírók társasága; dr.
 GYÖRFFY István; dr. GYULAI Ágost; Haléltani és szennyvíztisztító kísérleti
 állomás; HALIS István, Nagykanizsa; Handelsministerium, Bécs; dr. HEINRICH
 Gusztáv; dr. HÉNAP Tamás; HIERSEMANN C. W., Lipcse; Historisches Museum,
 Bern; Hist. Verein für Steiermark, Grác; dr. HOFFMANN Edit; HOFFMANN
 G. V. Berlin; dr. HOLUB József; dr. HORVÁTH Géza; Homoródszentpáli unitá-
 rius lelkészi hivatal; Iglói ág. hitv. evang. főgimnázium igazgatósága; Irgal-
 mas nővérek, Besztercebánya; Izraelita magyar irodalmi társaság; Jogakadémia,
 Eger; Jogakadémia, Kecskemét; dr. JOÓB Lajos; József műegyetem; KADLEC

Károly, Prága; KÁLNICZKY Géza, Kassa; Cs. kir. katonai földrajzi intézet, Bécs; KELEMEN Béla, Székesfehérvár; Képviselőházi iroda; Kereskedelmi és iparkamara, Miskolcz; Kereskedelmi múzeum; KERESZTY István; KERTÉSZ Árpád; KETSKÉS Győző, Szekszárd; gr. KHEVENHÜLLER-Metsch és H. SCHLITZER, Bécs; M. KISS Lajos, Abrudbánya; KORÁNYI Antal, Kispest; gr. KORNIS Károly; Kungl. Humanistiska Vetenskap Samfundet, Uppsala; Kunstgewerb. Museum, Prága; Legfőbb állami számvevőszék; Légrády testvérek; dr. LENDL Adolf; LENDVAY Miklós; LOÓSZ István, Szabadka; Löw Immanuel, Szeged; LÖWINGER Adolf, Szeged; LUKÁCSY Imre, Dunavecse; Magyar heraldikai és genealogiai társaság; «Magyar Iparművészet» szerkesztősége; «Magyar Jogélet» kiadóhivatala, Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztálya; Magyarországi Kárpát Egyesület, Igló; dr. MÁRKI Sándor, Kolozsvár; dr. MELICH János; Meteorológiai és földmágnességi intézet; Ministerie van binnenlandschezaken Hága; Minerva bizt. r. t.; MOLNÁR Dezső; Áll. munkásbiztosítási hivatal; Museum Carolino-Augusteam, Salzburg; Museum Francisco-Carolinum, Linz; NAGY Gyula; NAGY Sándor; Nagyszebeni m. kir. áll. elmeorvógyintézet; Nagyvárad város tanácsa; Nagyvárad áll. főreáliskola igazgatósága; Oeffentliche Kunstsammlung, Bazel; Ógyallai astrophysikai obszervatorium; Országos munkás betegsegélyző és balesetbiztosító pénztár Országos statisztikai hivatal; Paedagogiai könyvtár és tansermúzeum; Pécssegyházmegyei hatóság; Petőfi-társaság; PETRIK Géza; Pesti izr. hitközség; Pesti magyar kereskedelmi bank; PFELFER féle könyvkereskedés; Physikalisch-Medizinische Gesellschaft, Würzburg; POÓR Jakab; dr. PÖZEL István; Poseni tudományos társaság; Redakcia «Straze na Sione»; Redaktion der Neuen Heidelberger Jahrbücher; dr. RICHTER Aladár, Pozsony; dr. SCHAFARZIK Ferenc; SCHNEIDER Róbert; Schriftleitung des Zentralblatt der Bauverwaltung; Segesvári Teutsch-gimnázium; Siegenfeld Anton v., Bécs; «Siketmémák Közlönye» szerkesztősége, Vác; SIRLOSSY László; Statistische Zentralkommission, Bécs; Stefánia szegény gyermekkórház egyesület titkári hivatala; Szabadkai polgármesteri hivatal; dr. SZÁSZY István, Óbecse; Szepesi egyesület Budapesten; dr. SZINNYEI József; Szombati SZABÓ István; Temesvár sz. kir. város tanácsa; Thannhäuser Moderne Galerie, München; THOMSEN V. Fredensborg; Ujvidéki kir. ügyészség; Váci püspöki hivatal; VADÁSZY Ede, Czegléd; ifj. VAGNER Antal, Baja; VAJTCZKY E., Czegléd; Vallás- és közoktatásügyi minisztérium; dr. VANGEL Jenő; dr. br. WLASSICS Gyula; dr. br. WLASSICS Tibor; M. kir. Zálogházak igazgatósága; Zentralstelle für soziale Literatur der Schweiz, Zürich; dr. ZOLTVÁNY Irén, Pannonhalma.

II. *Hírlaptár.* Gyarapódása kötelesepéldányokban 818 évfolyamnak 80.266 száma (ebből számonként küldetett be 14.280 szám), ajándék útján 9 évf. 2358 száma, vétel útján 2 évf. 96 száma, a könyvtárnak más osztályaiból való áttétel útján 10 évf. 461 száma. Az összes gyarapodás tehát 839 évf. 83.181 számmal (1916-ban 1326 évf. 97.316 számmal). A vásárlás összege 32 korona volt. Az ajándékozók névsora a következő:

Dr. DABROWSKY János, Krakó; Kis-Küküllő vármegye alispáni hivatala; a Nemzeti Casino; dr. PÖZEL István; dr. SZILÁGYI Lajos.

Az osztály olvasótermében az év folyamán 1724 olvasó 5308 kötet hirlapot használt (1916-ban 1457 olvasó 3514 kötetet), kölcsönzés útján 176 egyén 1081 kötetet (1916-ban 168 egyén 688 kötetet). A használatot megnehezítette az, hogy a hirlapoknak egy nagyobb részét 457 kötetet (1916-ban 373-at) a Múzeum épületén kívül levő bérhelyiségből kellett áthozni esetről-esetre.

Átnéztük az év folyamán 827 évf. 61.917 számát (1916-ban 1326 évf. 97.316 számát), céduláztunk 292 évf.-ot, köztük 16 új lapot, (1916-ban 448 évf. 37 új lapot), beköttettünk 310 hirlapot (1916-ban 622 kötetet).

III. *Kézirattár.* Gyarapodás ajándék útján: 7 újkori kézirat, 5 irodalmi levél, 2 film, 1 fényképmásolat és 1 vízfestmény. Összes gyarapodás 24 (1916-ban 1104) db. Vételre fordítottunk 748.50 koronát és 20.30 márkát. Ajándékaikkal a következők gazdagították a kézirattárat:

Dr. BETEGH István; a budapesti kir. törvényszék elnöksége; a budapesti kir. m. tudományegyetem könyvtára; GALGÓCZY János; a koronázási ünnepélyt rendező bizottság útján a m. kir. kormány; a Magyar Nyelv szerkesztősége; dr. PEREGRINY János; dr. TAKÁTS Sándor.

A kézirattárban ez évben egyedül dr. HOLUB József segédőr teljesített szolgálatot, s minthogy ő intézte a háborús gyűjtemény ügyeit is, csak a legszükségesebb folyómunkákat, a gyarapodások bevezetését és a közönség kiszolgálását végezhetette el. Az év nagy részében a kézirattárban dolgozott a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr engedélye folytán a Nemzeti Múzeumban szolgálatot teljesítő dr. VÁCZY János főgimnáziumi tanár, aki folytatta az irodalmi levelestár anyagának a múlt évben megkezdett regesztázását.

A kézirattári használat statisztikáját a következő adatok mutatják: 135 kutató használt 297 kéziratot, 1157 irodalmi levelet, 17 irodalmi analektát és 3 zenei levelet; 23 térítvényre kölcsönadtunk 36 kéziratot, 1 irodalmi analektát és 31 rajzot, vagyis összesen 158 kutató használt 1532 darabot (1916-ban 226 kutató 2269 darabot).

IV. *Levéltár.* Gyarapodás vétel útján 740 db, ajándék útján 907 db, hagyaték útján 109 db és 99 csomag, más osztályból való áttétel útján 10 db, hivatalos másolás útján 1 db, örökletét útján 2266 db irat és nyomtatvány. Összes gyarapodás tehát 4033 db és 99 csomag (1916-ban 4245 db, 1 láda és 2 csomag). Vételre 2428 koronát fordítottunk (1916-ban 1076 koronát). Ajándékaikkal a következők gazdagították a levéltár anyagát:

Dr. ÁLDÁSY Antal, K. EÖRSSY Károly, FRAKNÓI Vilmos, GRIMM János, BÁRÓ HATVANY Lajos, JEDLICSKA Pál (hagyaték), KLEMENS József, Aulendorfi gróf KÖNIGSEGG Ferenc, MADZSAR Imre, MOLNÁR Dezső, tasnádi NAGY Gyula, budahegyi PAUER János, POLLÁK Á. Hermann, SÁGI János, báró SZALAY Imre, SZENTIVÁNYI József, dr. SZIVÁK Imre (hagyaték); örökletéjikkel pedig: BIRÓ Pál, Géza és Antal, GÖRGEY Albert, HORVÁTH Géza és PIVÁNY Jenő.

A gyarapodás a levéltári törzsgyűjtemény csoportjai között így oszlik meg: 174 eredeti középkori oklevél, 2 középkori oklevél másolata, 1 külföldi középkori oklevél, 1075 db és 99 csomag újkori irat és nyomtatvány, 3 külföldi újkori irat, 42 db címereslevél és nemesi irat, 2 db kisebb céhirat, 32 db 1848/49-es irat és nyomtatvány, 538 gyászjelentés.

A címereslevelek és nemesi iratok csoportja a következő darabokkal gyarapodott: 1) 1431. júl. 16. Nürnberg. ZSIGMOND király címereslevele SZARVASDY Lőrinc részére (egyszerű másolat és festett címerkép, 2 db). 2) 1509. jan. 25. Nagyszombat. II. ULÁSZLÓ király címereslevele BENKNER János részére (egyszerű másolat). 3) 1511. jún. 24. Buda. II. ULÁSZLÓ király bárói diplomája ákosházi SÁRKÁNY Ambrus részére (egyszerű másolat). 4) 1517. nov. 1. Buda. II. LAJOS király címereslevele BENKNER János részére (egyszerű másolat). 5) 1519. nov. 30. Buda. II. LAJOS király címereslevele Marthonosi BARÁTH Márton részére (egyszerű másolat). 6) 1540. jan. 18. Várad. I. JÁNOS király címereslevele Nagythuri SZABÓ Benedek részére (egysz. más.). 7) 1543. aug. 8. Prága. I. FERDINÁND király címereslevele SZIGETHY Gergely részére (egysz. más.). 8) 1548. május 8. Augsburg. I. FERDINÁND címereslevele Eperjes város részére (egysz. más.). 9) 1555. febr. 25. Augsburg. I. FERDINÁND címereslevele Báltaszéki BORNEMISSZA János és SZÉKY Máté részére (egysz. másolat és címerrajz 2 db). 10) 1558. aug.

17. Bécs. I. FERDINÁND címereslevele Eperjes város részére (egysz. más.). 11) 1569. máj. 14. Bécs. MIKSA király címereslevele MOES Zsigmond részére (egysz. más.). 12) 1579. ápril 4. RUDOLF király Hahódi RÉTAY János részére kiadott címeres levelének kivonatos másolata. 13) 1588. dec. 3. Gyulafehérvár. BÁTHORY Zsigmond címereslevele GRAISINC Cyrill részére (egysz. más.). 14) 1589. márc. 21. Prága. RUDOLF király címereslevele Megyesi WEISS más-kép FEHÉR Mihály részére (egysz. más.). 15) 1591. nov. 4. Prága. RUDOLF király címereslevele Késmárki MOES Zsigmond részére (egysz. más.). 16) 1605—1609. BOCSKAY István címereslevele SZABÓ György részére (egysz. más.). 17) 1606. július 20. Kassa. BOCSKAY István címereslevele HARANGHY Ferenc, János és György számára (Eredeti). 18) 1609. márc. 29. Bécs. II. MÁTYÁS címereslevele VÉGH Gergely részére (egysz. más.). 19) 1609. nov. 23. Pozsony. II. MÁTYÁS címereslevele TARJÁNY Demeter részére (egysz. más.). 20) 1619. febr. 9. Bécs. II. MÁTYÁS király címereslevele GYŐRI Mátyás deák számára (Eredeti). 21) 1621. nov. 2. Morva-Bród. BETHLEN Gábor címereslevele TEMESVÁRY János részére (egysz. más.). 22) 1622. jún. 15. Sopron. II. FERDINÁND címereslevele VIRÁGH György részére (egysz. más.). 23) 1629. dec. 16. Gyulafehérvár. BRANDENBURGI Katalin címereslevele Reczei KALMÁR Mihály részére (egysz. más.). 24) 1649. okt. 12. Bécs. III. FERDINÁND címereslevele BÁNOVICH Ferenc részére (egysz. más.). 25) 1651. márc. 14. Bécs. III. FERDINÁND címereslevele LISZKA János részére (egysz. más. és címerrajz, 2 db). 26) 1654. szept. 6. Gyulafehérvár. RÁKÓCZI György címereslevele BARÓNYAI Péter részére (egysz. más 2 példány). 27) 1663. jan. 23. Bécs. I. LIPÓT címereslevele BIRÓ Gergely és fiai Márton és István és Márton felesége TÜSÉR Dorottya részére (eredeti). 28) 1669. márc. 27. Bécs. I. LIPÓT címereslevele HORVÁTH Péter részére (egysz. más.). 29) 1671. márc. 6. Fogaras. APAFFY Mihály címereslevele Brassói GREISSINGH István részére (egysz. más.). 30) 1676. szept. 25. Gyulafehérvár. APAFFY Mihály címereslevele Régeni KOVÁCS János részére (egysz. más.). 31) 1678. febr. 8. Fogaras. APAFFY Mihály címereslevele SOBEL Simon részére (egysz. más.). 32) 1679. febr.

24. Fogaras. APAFFY Mihály címereslevele Lensényi STURZA Illés részére (egysz. más.). 33) 1697. nov. 16. Viski TÖRÖS Imre címerkérő folyamodványa (egysz. más.). 34) 1697. nov. 16. Bécs. I. LIPÓT címereslevele Viski TÖRÖS Imre részére (egysz. más.). 35) 1717. júl. 15. Bécs. III. KÁROLY címereslevele SÁNDOR János, fia János és felesége BERKI Erzsébet részére (eredeti). 36) 1770. okt. 10. Bécs. MÁRIA TERÉZIA címereslevele SCHOBEL József Traugott részére (egysz. más.). 37) 1800. jún. 20. Kassa. Abaujvármegye nemesi bizonyítványa BIRÓ István és János, úgyszintén másik János és Péter részére (eredeti). 38) 1826. jún. 5. Szegvár. Csongrád vm. nemesi bizonyítványa özv. BIRÓ Jánosné CSUTS Ilona és gyermekei részére (eredeti).

A szerzemények közül kiemelendők a közetkezők: 1) STAHEL (SZÁMWALD) Gyula altábornagynak PIVÁNY Jenő által örökletébe helyezett iratai. STAHEL Gyula, aki az 1848/49-es szabadságharcban a honvédseregben főhadnaggyá lett s Világos után külföldre bujdosott, a külföldön maradt magyar emigránsok közül a közpályán a legtöbbre vitte azáltal, hogy 1861-ben kitört amerikai polgárháborúban kiváló képességei folytán altábornagy és hadtestparancsnok lett, a háború után pedig az Egyesült Államok diplomáciai szolgálatában töltött be magas és felelősségteljes állásokat. 2) ISTVÁN főherceg nádor levelei OSITZKY Rosinához, HERMINA főhercegnő komornájához. 3) NATÁLIA szerb királyné és környezetének levelezése. 4) JEDLICSKA Pál hagyatékából származó saját gyűjtésű és a JEZERNICZKY családra vonatkozó iratok. 5) FRAKNÓI Vilmos által ajándékozott iratok középkori és XVI. sz.-beli köztörténeti fontosságú darabok. 6) I. FERDINÁND-nak 1528-ban kelt az alsó-ausztriai reformációs mozgalmak ellen kiadott nyomtatott pátense. 7) MADARÁSZ József hagyatékából származott és vétel útján szerzett emigrációs és legújabbkori iratok, különösen pedig MADARÁSZ László, volt 1848/49-iki rendőrminiszternek Amerikából öccséhez MADARÁSZ Józsefhez és hozzátartozóihoz intézett számos levele.

A már régebben letéteményezett családi levéltárak közül kiegészítést nyert: a BUGARIN-HORVÁTH-levéltár 1485 darabbal és görgői és toporczy GÖRGEY család levéltára 679 darabbal, melyek

közül kiemelendők GÖRGEY Arthurnak klagenfurti feljegyzései (1849—1867), valamint az 1848/49-iki szabadságharcra vonatkozó jegyzetei.

A rendkívüli háborús körülmények folytán a levéltári teendők is módfelett megszorodtak. Különösen a levéltári kutatók száma, valamint a levéltári kérdések, nemességi ügyek stb. iránt személyesen vagy levél útján érdeklődők száma növekedett meg feltűnően, viszont a levéltári személyzet békeidőbeli létszáma teljesen lepadt: összesen két levéltári tisztviselő — szolga nélkül — végzi a levéltár összes, úgy szellemi, mint tudományos adminisztratív feladatait, valamint fizikai teendőit is. Természetes, hogy ilyen körülmények között a M. N. Múzeum levéltára egyéb céljaitól és feladataitól eltekintve kénytelen volt megelégedni azzal, hogy megfeszített munkával és energiával elvégezhesse a folyómunkákat, adminisztratív teendőket, kisebb szerzemények feldolgozását és a nagyközönség hiánytalan és pontos kiszolgálását.

A levéltári használat statisztikáját a következő adatok mutatják: 296 kutató használt 71.288 db iratot, nyomtatványt és fényképet, (1916-ban 238 kutató használt 34.442 darabot). 20 térítvényen kikölcsönöztünk 1820 db iratot, nyomtatványt és fényképet (1916-ban 18 térítvényen 371 darabot).

V. *Háborús gyűjtemény.* A Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi-Könyvtárának háborús gyűjteménye az 1917. év folyamán vétel útján 25.137, ajándék útján 7657, hivatalos küldemények útján pedig 5683, összesen 38.477 darabbal gyarapodott. A vásárlásra fordított összeg 16.767'97. korona, 14. 065'46 márka, 5148'10 frank és 178'15 hollandi forint. (Az év végén a gyűjtemény 125.123 darabra rugott.) A háborús gyűjteményt ajándékaikkal a következők gyarapították:

Albániai osztrák magyar főparancsnokság, ALFÖLDI András, ANGYAL Dávid, BAJNOK Jusztinián, BAKA János, BALOGH Rudolf, BÁTKY Zsigmond, BARABÁS Samu, belgrádi cs. és kir. kat. főkormányzóság, berlini cs. és kir. főkonzulátus, BOZGA Miklós, cs. és kir. VII. hadtestparancsnokság, cs. és kir. 85. gy. e. parancsnoksága, CSIKI E., DAUBNER József, Debreceni polg. fiúiskola igazgatósága, ELEK Arthur, Erdélyi hadikiállítás, ERNVEY József, FEJÉRPATAKY Ászló, FISCHER Ödön, FREYER Ferenc, Front szerkesztősége, GAGYI Jenő

Gálfalvi RÉTHY Gyuláné, GELLÉRT Pál, GÓHL Ödön, GESZTI János, GOLDSCHMIDT Max, GOMBOCZ Endre, GYŐRY Tibor, GREXA Gyula, Gyulai cs. és kir. állomásparancsnokság, Hadsegélyző hivatal, HALAVÁTS Gyula, HÁMOS Pál, HANDEL Győző, HÁZI Jenő, 66. tábori újság szerkesztősége, HOFFMANN Mária, HERMANN Győző, HORVÁTH Ödön, HOFFMANN Géza, HADZSITS Emil, HORVÁTH Géza, ILOSVAY L., Isonzamenti tárogató szerkesztősége, ISOZ Kálmán, IVÁNYI Béla, JOHN dr., KARDOS Elemér, K. u. k. Kriegsarchiv, K. u. k. Militärgouvernement in Serbien, gróf KÁROLYI Lászlóné, KIRÁLY Emma, KONTSÉK Géza, KOPPÁNY Alfréd, Külügyminisztérium, Berlini konzulátus, KUMLIK Emil, LAURINGER Ernő, LEFFLER Béla, Leibitz város polgármestere, KEHR János és fia, Lembergi városi levéltár, Lengyel nemzeti bizottság, LESSIG Andor, LÉVAY Mihály, dr. LOEHR Ágoston, LUKINICH Imre, Magyar földrajzi intézet rt., Magy. kir. belügyminisztérium, M. heraldikai és genealogiai társ., M. kir. VI. h. gy. e. parancsnoksága, MAJOVSZKY Pál, MELICH János, MIKLÓS Gyula, MOESZ Gusztáv, Montenegrói cs. és kir. katonai parancsnokság, Német konzulátus, OSVÁTH L., Pancsovai ügyészség, PATEK Ferenc, Pécsi kir. ügyészség, PONGRÁCZ Károly, Pozsonyi kir. ügyészség, RICKL Antal, RÓNAY Jenő, RÖMER Gyula, ROTKAY István, Sala et Co. cég, SÁNDOR Imre, SCHMIDT Tibold, SHWARZ Ignác, SEMAYER Vilibáld, SIKLÓSSY László, SZABÓ Dezső, SZABÓ Ervin, SZABÓ László, SZÁDECZKY K. Lajos, SZALAY József, SZALAY László, SZÁSZ Jenő, SZMRECSÁNYI Miklós, Székelyudvarhelyi ügyészség, SUPKA Géza, SULICA Szilárd, 16-os honv. szerkesztősége, TOLNAI Hugó, TORNALJAI Zoltán, Trapezunti főkonzulátus, Trencséni áll. felsőleányisk., Ungvári polg. leányiskola igazgatósága, VADÁSZ Ede, VÁRADI Ödön, WEISZ Géza, ZSINKA Ferenc.

VI. *Folklore-gyűjtemény.* A Folklore Fellows néphagyományt kutató nemzetközi tudományos szövetség magyar osztálya 1912—1915. évi országos gyűjtéseinek eredményeiből ezen új osztály számára minden ellenszolgáltatás nélkül átszolgáltattott 309 népmesét, 54 miszteriumot és alakoskodó játékot, 336 balladát, 28 betyárhistoriát és rabéneket, 215 mondát, 56 legendát, 2 regőseneket, 60 adomát, 18.901 népdalt, 322 verseslevelet, 1403 lakodalmi verset és kurjongató rigmust, 352 verses köszöntőt és mondókát, 155 verses imádságot, 342 halotti éneket, 67 vallásos verset, 9 hintadalt, 302 verses sírfeliratot, 16 emlékverset, 35 husvétii öntöző verset, 330 gyermekdalt, 602 találós kérdést és találós mesét, 136 közmondást és szólásmódot, 37 állathivogató mondókát, 73 szójátékot, 100 népdallamot, továbbá 470 babonás szokást, 4039 babonás hiedelmet, 8 mithoszi emléket, 126 jóslást, 16 ráolvasást, 302 vegyes népszokást, 331 gyermekjátékot és kiolvasót, 114 vegyes adalékot: összesen 31.127 adalékot és 15 menyegzői

szokásgyűjteményt és 18 tájnyelvi tanulmányt. E gyűjtéseket a következő vidéki gyűjtőszövetségek végezték: a sárospataki 59, az egri 28, a győri 11, a pápai 20, a nagyszalontai 11, a csurgói 7, a csáktornyai 5, a kassai 2, a kisujszállási 3, a kaposvári és komáromi 1—1 gyűjtővel.

Megszerveztetett továbbá a szegedi, kecskeméti és pécsi szövetség is, melyeknek közadakozásból kitűzött pályadíjaira a kitört háború miatt már nem érkeztek be gyűjtemények. A régebbi szövetségek közül is csak a nagyszalontai működött és beküldött 6 népmesét, 33 mondát, 20 balladát, 71 betyárhistóriát, 880 népdalt, 2 siratót, 31 verses sírfeliratot, 606 babonát és 9 külön gyűjteményt.

A lipcsei G. Fock könyvkereskedő cég 457. sz. Folklore c. katalógusából az összehasonlító tudományos műveletekre utalt új osztály nélkülözhetetlen szakkönyvtárának megalapozása céljából kiválogattott 24.000 korona értékű egyetemes irodalmi termék, amelynek megvételére a magas minisztérium megadta a vásárlási engedélyt.

Megkezdett a folklore-irodalom kis kartonlapokra írott egyetemes katalógusának olyképen való elkészítése, hogy ez a folklore-osztályban lévő szakkönyvtár anyagának az Orsz. Széchényi-Könyvtár különböző szakaiban s a székesfőváros nagyobb nyilvános könyvtáraiban található műveknek is tudományos csoportok szerint rendezett központi katalógusa legyen. Kicéduláztatott eddig 22 szak s megkezdett a Néprajzi Osztály szakkönyvtárának nyomtatott katalógusai alapján történő cédulázása is. Elkészült eddig 4353 cédula.

Az Orsz. Széchényi-Könyvtár tisztviselőikara az 1917. év folyamán a következő munkásságot fejtette ki:

DR. SEBESTYÉN GYULA

osztályigazgató, a M. Tud. Akadémia levelező tagja, a Kisfaludy-Társaság r. tagja, a helsingforsi Finnugor-társaság I. tagja, a M. Néprajzi Társaság elnöke és a Folklore-Fellows magyarországi elnöke.

1. Arany János és a hagyomány. Elnöki megnyitó beszéd a M. Néprajzi Társaság 1917. évi XXIX. rendes közgyűlésén. Ethnographia 1917. évi foly. I—VI. füzet.

2. Gyászbeszéd báró Szalay Imre ravatalánál. U. o. 313. l.
3. Gailél Vitos a székely rovásírásról. U. o. 141. l.
4. Tylor Magyarországon. U. o. 143. l.
5. Báró Szalay Imre (Nekrológ) Budapesti Szemle 1917. szept. füz. 464. l.
6. Jelentés a népköltési gyűjtés országos szervezéséről. A Kisfaludy-Társaság évlapjai. Új foly. L. köt. 1916—1917. 173. l.
7. Kritikai tévedések a rovásírás körében. Századok, 1917. évi foly. 318. l.
8. Szerkesztette a Magyar Néprajzi Társaság értesítőjét, az *Ethnographiát*.
9. Szerkesztette a Kisfaludy-Társaság *Magyar Népköltési Gyűjtemények* új folyamát.

DR. MELICH JÁNOS

c. és j. osztályigazgató, c. ny. rk. egyetemi tanár, ak. l. tag, a Magyar Nyelvtudományi Társaság titkára, a helsingforszi Finn-ugor t. tagja.

1. Egy fejezet a történeti magyar hangtanból. (Nyelvtud. Közlemények 44. köt. 333—373. l.)
2. A régi magyar ch, h hangról. (Nyelvtud. Közlemények 44. k. 44. l.)
3. a Magyar Nyelv c. folyóiratban megjelent értekezések és cikkek, szövegtételek saját, valamint K. P., Kemenes Pál, L. J., Melegdi János. P. R., R. T. nevek alatt. A középfok *jabb-jebb* képzőjéről; A *ö, ő* hang; Szöghajú; Muszáj mult ideje; Szakvélni; Balog; Csempe; Pópa; Inylődik; Kegyelmeztessen; Tesziveszi; Lanczkenet; A kófic szóhoz; Orosz-ruszk; Cserecsény; A Hon; Az Est; Cserebi; Susárló; Hadács; Szu-por; Nyugszó; Kálmánkörte; A moldvai csángók; Cseperkő; Adalék a kicsinyítő képzés történetéhez; Gerdsa; Nemvalód; Zita királyasszony neve; Emberöl. *ö*; Pópa; Kinga; Régi nyelvemlékeink; Csepke; Lovag; Pápai Páriz székely szavairól; A nott-, nul-, ni ragokról; A Birck kód.; Hernád; Holland; Csaláncsuc; Majos; Mi ez?, Magyartalan többes; Zri; Hungaria Domina gentium; Nikib. kiadás; Azonfelül több névtelen szerkesztői üzenet.
4. SZILY Kálmánnal szerkesztette a Magyar Nyelv 1917. évi folyamát.
5. Magyar Etymologiai Szótár. GOMBOCZ Zoltánnal együtt. (A VII. füzet kéziratát 1917. októberben adták be, a nyomdai viszonyok miatt csak 1918-ban fog megjelenni.)

KERESZTY ISTVÁN

igazgató ör.

1. Csiky János halála. («Ethnographia» 4. sz.)
2. Tudományos Akadémiánk Wagner-könyve. («Magyar Kultúra» 12. sz.)
3. «Don Quijote» Ábrányi E. operája. (U. o. 24. sz.)
4. Lichtenberg H. «Wagner R.» és Haraszti E. «Wagner Magyarországon» «Századok» 4. és 7. sz.
5. Forrásművek kellene! Több apró cikk; ezenkívül francia és német értekező cikkek fordítása. («Szinfonia.»)
6. «Don Quijote» id. és ifj. Ábrányi Emil operája. («Vasárnapi Ujság» 49. sz.)
7. Zenei politika. («Zenei Szemle» 2. sz.)

8. A magyarság a Riemann-lexikonban. (U. o. 7. sz.)
9. Dr. HARASZTI Emil könyve: *Wagner Richárd és Magyarország*. (U. o. 10. sz.)
10. Önnállóan jelent meg: «Háborús nótás könyv» (dr. Kiss Menyhérttel szerk.) Kiadta a M. kir. Honv. Min. Hadsegélyző hivatala. (Kézirat 1915-ből.)
11. Kéziratban: Dalszöveg fordítások (részben sajtó alatt.)

DR. BÁTKY ZSIGMOND

igazgató ör.

1. Magyarország néprajza. (A magyar szent korona országainak leírása. Kiadja a Magyar Földrajzi Társaság.)
2. Szerkesztette (dr. LITCKE Auréllal) a *Földrajzi Közleményeket*.
3. Kisebb cikkek és könyvismertetések. Ugyanebben.
4. Szerkesztette a *Zsebatlaszt* 1918-ra a M. Földrajzi Intézet megbízásából.
5. Kisebb cikkek. Ugyanebben.
6. Többféle térkép szerkesztése a M. Földrajzi Intézet megbízásából.
7. Tankönyvbírálatok a vall. és közokt. miniszter megbízásából.

DR. FITOS VILMOS

ör.

1. Milyen tudomány a geográfia? (Földrajzi Közlemények XLV. köt. VII—VIII. füzet és különlenyomat.)
2. A földrajzi gondolat. Könyvbírálat ugyanott és viszonyválasz. (IX—X. füzet.)

DR. BAJZA JÓZSEF

ör.

1. Könyvtárunk balkáni feladatai. (Magyar Könyvszemle 1—2 f.)
2. Bírálatok: *a*) GULYÁS Pál: Mátyás király könyvtára. (Phil. Közl. 4. f.) *b*) THALLÓCZY-SUFFLAY: Povijest Jajca (Századok 7—8. sz.) *c*) SENOA Milán: Geografska bibliografija és *d*) Statisticki Atlas Hrvatske. (Földr. Közl. 9—10. sz.)
3. 20 politikai cikk a horvát és bosnyák állapotokról. (Új Nemzedék 18—50. sz.)

DR. SULICA SZILÁRD

segédör.

1. Szerkesztette a Budapesten megjelent *Desteptarea* c. lapot.
2. Állandó munkatársa a Brassóban megjelenő *Gazeta Transilvaniei* c. lapnak.
3. Cikkek a Nagyszebenben megjelenő *Telegraful Roman* c. lapban.

DR. HOLUB JÓZSEF

segédör, a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság jegyzője.

1. A főispán és alispán viszonyának jogi természete. (Fejérpataky-Emlék-könyv. Bővített különlenyomatban is.)

2. Zala vármegye vámhelyei és úthálózata a középkorban. Századok, 1. sz.
3. A nádor szerepe a koronázáson. U. o.
4. Fiume címere. Turul 1—4. f.
5. Bosznia címere. U. o.
6. Szolgabíró. Magyar Nyelv 7—8. f.
7. Könyvismertetések a Turulban és a Századokban.
8. Szerkesztette a *Turul*, a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság közlönyét ÁLDÁSY Antallal.

DR. MADARASSY LÁSZLÓ

segédőr, a Magyar Néprajzi Társaság titkára.

Kisebb közlemények az Ethnographiában és a Földrajzi Közleményekben.

DR. JAKUBOVICH EMIL

segédőr.

1. A Nagyszombati Codex írója. (Magyar Nyelv. 1917. évf. 12. l.)
2. Egy régi magyar szótár téves nyoma. (U. o. 49. l.)
3. Kisebb cikkek: Kinga, Csantavér, Ohudalov, Lassú. (U. o. 300. l.)
4. Budapest székesfőváros oklevéltára számára gyűjtötte az adatokat a magyar nemzeti múzeumi levéltár családi letéteiből.
5. A Magyar Nyelvtudományi Társaság megbízásából gyűjtötte a középkori oklevélbeli magyar szavakat és személyneveket.
6. A magyar nemzeti múzeumi levéltár középkori kir. adományleveleiből gyűjtötte az adatokat a «Magyar Hősök Emlék-könyve» c. műhöz.

DR. RÉDEY TIVADAR

segédőr.

Eredeti költemények, műfordítások és könyvismertetések *Nyugat, A Hét, Vasárnapi Ujság, Élet, A Társaság és Ébresztő* c. folyóiratokban.

DR. SIKABONYI ANTAL

segédőr.

1. A háborús népköltészet. (Pesti Napló 1917. aug. 30.)
2. Az alkotó lélek és a háború; Budapest. Pallas irodalmi és nyomdai részvénytársaság kiadása 1918. 8-r. 160 l.
3. A sárospataki Rákóczi-könyvtár: HARSÁNYI István könyvéről. (Könyvtári Szemle 1917. 2. füzet.)
4. Irodalomtörténeti vonatkozású és hirlapokkal, könyvtárakkal s múzeumokkal foglalkozó cikkek a Tolnai Világlexikonban.

DR. TÓTH ZOLTÁN

segédőr.

1. Az államterület biztonsága. Földrajzi közlemények 311—361 lap.
2. Könyvismertetések: a) Hadtörténelmi közlemények 359—361 lap.

(SZABÓ Dezső, küzdelmeink a nemzeti királyságért.) *b)* Századok 626—629.
(GULYÁS Pál, Könyvtári problémák.)

3. Középkori királyi adománylevelekből gyűjtötte az adatokat a «Magyar Hősök Emlék könyve» című műhöz.

DR. ZSINKA FERENC

segédőr.

GERGELY Sámuel: Teleki Mihály levelezése. VII. köt. Könyvismertetés.
Századok 1917. évf.

TÓTH JÓZSEF

Csanád vármegye nyugalmazott főjegyzője, szakdíjnok.

Magyar miniszterek és közös miniszterek 1867—1916. (I. Ferencz József megkoronázatásától haláláig.) Szinkronisztikus grafikum, közöltetett a Budapesti Közlöny hivatalos lap 1917. június 7. napján 129. sz. a. megjelent számában.

DR. NÉMETH GYULÁNÉ SZ. DR. SEBESTYÉN IRÉN

gyakornok.

1. Finnország. (Zsebatlasz 1918.)
- 2 GULYÁS Pál «Könyvtári Problémák» c. könyvének ismertetése. (Magyar Könyvszemle XXVI. évf. 1—2. f.)

DR. BARTONIEK EMMA

gyakornok.

A koronázási eskü fejlődése 1526-ig. Századok 1917. évf. 1. sz.

DR. RÓHEIM GÉZA

gyakornok.

1. A kazár nagyfejedelem és a turul monda. (Ethnografia 1917. és Különnyomat Hornyánszky.)
2. Spiegelzauber Inago 1917. Különnyomat Heller (Wien.)

SCHNELLER ISTVÁN KÖNYVTÁRI SZAKRENDSZERE.

Épen egy negyedszázad mult el azóta, hogy dr. SCHNELLER István, a kolozsvári tudományegyetemen a pedagogia tanára, még mint a pozsonyi ág. h. ev. theologiai akadémia igazgató-tanára és könyvtárosa, az akadémia fennállásának tizedik évfordulója alkalmából közrebocsátotta az intézet könyvtárának katalogusát s bevezetésében érdekes filozofiai fejtegetésekkel indokolta azt a szakrendszert, melyet a könyvtárra nézve kidolgozott. A nem nagy igényű könyvtár, mely össze nem tévesztendő a pozsonyi ág. h. ev. lyceum értékes könyvgyűjteményével, s mely a *Magyar Minerva*-ban nem is szerepel, 1882-ben létesült dezséri BOLEMÁN István 555 műből álló könyvadományából és tíz év alatt 1113 műre 1707 kötetben és 126 füzetben növekedett. A könyvtár katalogusa és SCHLEIERMACHER Frigyes tudomány-osztályozásának hatása alatt készült szakrendszerének filozofiai indokolása a *Magyarhoni ág. hitv. ev. egyetemes egyház theologiai akadémiájának tíz éves fennállását ünneplő beszéd, mellyel az 1892/3. tanévet megnyitotta Schneller István theol. akad. igazgató* (Pozsony 1892.) c. füzet 39—121. lapján látott napvilágot és közös borítékba fűzve jelent meg a theologiai akadémia 1892/3. évi értesítőjével. Nem csoda, hogy megjelenése alkalmából elkerülte a könyvtári szakkörök figyelmét s folyóiratunk részéről, mely akkoriban egymagában képviselte a könyvtári tudományt, megfelelő tárgyalásban nem részesült. Most, hogy a *Magyar Írók* pótsorozatának előkészítése közben, az adatgyűjtés munkája folyamán kezembe került ez az érdekes kísérlet, sietek helyrehozni ezt az önkéntelen mulasztást s az alábbi rövid ismertetés kapcsán megkísérlem ráterelni SCHNELLER érdemes s amennyiben a magyar könyvtártörténet fel-

kutatlan állapotában ily véleményt megkockáztathatni lehet, mind-
 eddig egymagában álló törekvésére szaktársaim figyelmét.

SCHNELLER szakrendszerében két főcsoportot különböztet meg,
 ú. m. a lényegileg leíró, vagyis alapvető tudományok és a rend-
 szeresítő vagyis kifejtő tudományok csoportját.

Az alapvető tudományok főcsoportja a természet és az emberi
 szellem tényeit irván le, két alcsoportra szakad, melyek elsejének
 a természet, másodikának pedig az ember (humanum) a tárgya.

A természettudományok alcsoportja két főosztályra különül,
 ú. m. **A.** az alaki és **B.** a tartalmi természettudományok osztá-
 lyára. Az alaki természettudományok főosztálya két osztályt foglal
 magában, ezek: I. Számтан és II. Mértan. A tartalmi természet-
 tudományok, vagyis a «természetisme» főosztálya viszont hat
 osztályból áll, ezek: I. Asztronómia, II. Geológia, III. Mineralógia,
 IV. Botanika, V. Zoológia, VI. Fizika és Kémia.

A humanum alcsoportja, mely minden további tudományos
 ismeret anyagát foglalja magában, 8 főosztályra bomlik, melyek
 különböző filozófiai szempontokból adódnak.

Az első főosztály: **C.** az Etnográfia, melynek tárgya az ember
 természeti feltételezettségében úgy alaki (statisztika), mint tartalmi
 (földrajz) szempontból. SCHNELLER tehát az Etnográfia szakba a
 földrajzi és statisztikai műveket is beosztotta s három osztályt
 különböztetett meg, a szerint, amint e művek I. egyetemesek,
 II. Ausztria és Magyarországra vonatkoznak és III. Egyes külföldi
 népeket és országokat tárgyalnak.

A következő két főosztályt az «ember lényegének fokozatos
 önérvényesítése általában» adja s ezek: **D.** a Történet és **E.** a
 Művelődéstörténet, mely főosztályok mindegyike az Etnográfiához
 hasonlóan 3 osztályra szakad.

Az ember fokozatos önérvényesülését különböző szempon-
 tokból is tekinthetjük s e szerint különböző is lehet. Tekinthe-
 tük a tárgyakat, melyekkel szemben az önérvényesülés megnyilat-
 kozik, ez alapon azonban tudományos felosztásra nem juthatunk
 s tekinthetjük az alanyt, vagyis az ember pszichológiai lényegét.
 Az ember önérvényesülését pszichológiai lényege szerint *közvetlen*

egységében, avagy pszichológiai irányai alapján *osztottságában* írhatjuk le. A lélek közvetlen egységének megnyilvánulásai a vallás és a nyelv, épen ezért a következő főcsoportokat a vallástörténet és a nyelvtörténet adná. Minthogy azonban SCHNELLER szerint a nyelvtörténeti kérdések, ú. m. a nyelvek eredete, osztályozása és története a nyelvtudományban «inkább mellékesen, a nyelv elmélettel kapcsolatosan tárgyaltnak», a nyelvtörténetet az «alapvető tudományok főcsoportjából» egészen kihagyta s csakis egy új főosztályt állított fel: **F.** a Vallástörténet osztályát. Ezt a főosztályt a theologiai akadémia könyvtárának jellegéből kifolyóan sokkal gazdagabban tagolta, mint a többi főosztályokat. Négy osztályát különbözteti meg, ú. m. I. Az általános vallástörténetet, II. A héber vallás, III. A keresztény vallás és IV. Egyéb vallások történetét. Ez osztályok közül a III. ismét négy alosztályra szakad, melyek a következők: *a)* Öskereszténység, ide sorolva az exegetikát is, *b)* Egyháztörténet, *c)* Magyar-osztrák egyháztörténet, *d)* Egyéb keresztény népek egyháztörténete.

Az ember lényegének önérvényesülése a lélektani irányok alapján nem csupán egységben, hanem az irányok osztottságában is tekinthető. Ezek az irányok az akarás, az érzelem és az értelem. Az akarás maga három főindító okra vezethető vissza, ezek a jó, a jog és a hasznos. A jó és jog indokát egy kalap alá fogva megalkotja SCHNELLER az 5. főosztályt: **G.** A jó és jog történetét, mely az ethika és politika történetét tárgyaló műveket tartalmazza. Azt várnók, hogy a 6. főosztály az akarat harmadik indító okának lesz szentelve, azonban SCHNELLER a Hasznos (értsd ipar, kereskedelem, földművelés stb.) történetét csupán a másik két pszichológiai irányból kifolyó főosztály utánra helyezi s **J.** betűvel jelöli. A 6. főosztályt ily módon az érzelmi értékesítő irányból kifolyó szak: **H.** A szépnek története foglalja el, mely a szépnek a különböző anyagokban való megnyilvánulásai szerint hat osztályra bomlik. Ezek: I. Általános művek, II. Építészet története, III. Szobrászat története, IV. Festészet története, V. Zene története, VI. Szépirodalom története. Ez utóbbinak ismét hat alosztálya van, még pedig: *a)* Magyar, *b)* Német, *c)* Szláv,

d) Görög, e) Latin, f) Francia, g) Angol, h) Olasz. Végül az értelmi megismerés az igazra irányul, miért is a 7. főosztályt: **I.** Az igaz, v. i. a filozófia története teszi.

Az alapvető tudományok főcsoportja tehát ily módon két alcsoporton belül 10 főosztályból áll s ezen épül fel a rendszerezítő vagyis elméleti tudományok főcsoportja.

E főcsoportot a tudományos kutatás helyes eszközeit, módszerét és körét megállapító **O.** Ismeretelmélet (logika) főosztálya vezeti be.

Ezt követné a természet tényeit rendszerezítő tudományok főosztálya, de ezt SCHNELLER tekintve a szóbanforgó könyvtár jellegét, elmellőzte, illetve a rendszeres filozófiával egy kalap alá vonta a II. főcsoport 3. főosztályában.

A második főosztályt ily módon az etnográfia tényeit rendszerező **M.** Antropologia teszi, melyet a szerint, amint az emberi szervezet testi vagy lelki oldaláról van szó, 6 osztályra taglal. Ezek: I. Általános antropologia, II. Sztomatologia, III. Anatomia, IV. Fiziológia, V. Gyógyászat, VI. Pszichologia.

A harmadik főosztály: **P.**, mint már említettük, a Rendszeres Filozófia, mely azonban sorrend dolgában SCHNELLER felfogása szerint, mint az elméleti tudományok betetőzése és összefoglalása e főcsoport zárókövét teszi.

A negyedik főosztály: **K.** az alapvető tudományoknál elmellőzött nyelvtörténetnek megfelelő rendszerezítő szaknak, a Nyelvtudománynak van fenntartva. Összesen tizenegy osztálya van, nevezetesen: I. Általános nyelvtudomány, II. Finn-ugor (magyar), III. Német, IV. Szláv, V. Görög, VI. Latin, VII. Francia, VIII. Angol, IX. Olasz, X. Spanyol, XI. Héber stb. Az ezen osztályt jelölő betű arra vall, hogy SCHNELLER e főosztályt sorrendben az Ismeretelmélet elé helyezi, valószínűleg azért, mivel a nyelv az eszköz, mely az ismeretek közlésére az embernek rendelkezésére áll.

A vallástörténetnek megfelelő elméleti főosztály **Q.** a Vallásbölcsészet, mely az **F.** főosztályhoz hasonlóan négy osztályra oszlik s az egyes vallások dogmatikáját tartalmazza.

A **G.** főosztálynak megfelelő elméleti tudományok osztályozásánál bifurkáció áll be, amennyiben a jó történetének megfelelően külön főosztályba jut **R.** A jónak bölcselete v. i. az Etika, még pedig túlnyomóan vallási szempontból megejtett következő osztályozással: I. Általános etika (filozófiai etika), II. Héber etika, III. Keresztény etika, IV. Egyéb vallások etikája.

A jog történetének megfelelő elméleti tudományok, a hasznos történetének megfelelő elméletiekkel együttesen adják a rendszeresítő főcsoport 7. főosztályát: **T.** A társadalmi tudományokat (szociológiát.) Ennek osztályai: I. Általános művek, II. Államtudomány, III. Jogtudomány, IV. Nemzetgazdaság.

A szép jelenségeit rendszeresítő tudományok két főosztályát különbözteti meg SCHNELLER, a szerint, amint a szépet vallási vonatkozásaiban, illetve önmagában tekintjük. E két főosztály: **S.** Kultusztan, hét osztállyal, ú. m.: I. Általános kultuszelmélet, II. Liturgika, III. Himnologia és aszkétika, IV. Misszió elmélete, V. Katechetika, VI. Homiletika, VII. Lelkipásztorkodás és **Sz.** Esztétika, ugyancsak hét osztállyal, ú. m.: I. Általános esztétika, II. Építészet, III. Szobrászat, IV. Festészet, V. Zene, VI. Poetika és VII. Retorika.

A tudományok e két főcsoportja ez osztályokkal tulajdonképpen ki merítve, «minthogy azonban az egyes ember az ismeret anyagát, valamint annak formáit nevelés és oktatás útján örökli s e nevelés- és oktatásban céltudatosan, az eszközöket e cél felé egységesen irányítva járunk el: épen azért a tények és ezek feldolgozásának egy új sora nyílik meg a tudomány számára» s ez **U.** a Nevelés főosztályában nyilvánul meg, mely a következő öt osztályra tagolódik: I. Általános nevelés (elmélet és történet), II. Elemi nevelés (házi nevelés, gyermekkert, népiskola, polgári iskola), III. Középszintű nevelés, IV. Főiskolai nevelés, V. Ifjúsági és népies iratok.

Végül két főosztály a filozófiai megokolt kereten kívül az összefoglaló munkák befogadására szolgál, még pedig **Y.** Katalógusok és bibliográfiai munkák és **Z.** Enciklopédiák befogadására.

E filozófiai osztályozáson belül SCHNELLER az egyes tudomány-

szakok módszeres csoportosítását is keresztülvitte, még pedig az egyes főosztályokat, osztályokat és alosztályokat jelölő jegyek mellé helyezett, állandó értékű «módszeri jegyek» segítségével. E módszeri jegyek a következők: *A.* forrásművek és azok magyarázata, *B.* az illető szak irodalmával foglalkozó művek, *C.* a szakok egészét feldolgozó művek, *D.* részlettanulmányok, biografiák, monografiák, *E.* tankönyvek, *F.* népszerűsítő művek és *G.* szaklapok.

SCHNELLER szakrendszerének áttekintését a következő táblázat adja:

<i>I. Alapvető tudományok.</i> A. Alaki természettudományok. I. Számтан. II. Mértan. B. Természetiseme. I. Csillagászat. II. Geologia. III. Botanika. IV. Zoologia. V. Fizika és kémia. C. Etnográfia (statisztika és földrajz). I. Általános. II. Magyar, osztrák. III. Egyéb népek. D. Történet. I. Általános. II. Magyar, osztrák. III. Egyéb népek. E. Művelődéstörténet. I. Általános. II. Magyar, osztrák. III. Egyéb népek. F. Vallástörténet. I. Általános.	II. Héber vallás. III. Keresztény vallás. a) Öskereszténység. b) Egyháztörténet. c) Magyar, osztrák. d) Egyéb ker. népek. e) Kül- és belmisszió terjedése. IV. Egyéb vallások. G. Etika és politika története. H. A szépneg története. I. Általában. II. Építészet. III. Szobrászat. IV. Festészet. V. Zene. VI. Szépirodalom. a) Magyar. b) Német. c) Szláv. d) Görög. e) Latin. f) Francia. g) Angol. h) Olasz. I. Filozófia története.

- J.** Ipar, Kereskedelem, Földművelés stb. története.
- II. Elméleti tudományok.*
- K.** Nyelvtudomány.
- I. Általános.
- II. Finn-ugor (magyar).
- III. Német.
- IV. Szláv.
- V. Görög.
- VI. Latin.
- VII. Francia.
- VIII. Angol.
- IX. Olasz.
- X. Spanyol.
- XI. Sémi nyelv.
- O.** Ismeretelmélet (logika).
- M.** Antropológia.
- I. Általános.
- II. Sztomatológia.
- III. Anatómia.
- IV. Fiziológia.
- V. Gyógyászat.
- VI. Lélektan.
- P.** Rendszeres filozófia.
- Q.** Vallásbölcsezet.
- I. Általános.
- II. Héber.
- III. Ker. vallás bölcselete (dogmatika).
- IV. Egyéb vallások.
- R.** Etika.
- I. Általános.
- II. Héber.
- III. Keresztény.
- IV. Egyéb vallások.
- S.** Kultusztan.
- I. Általában.
- II. Liturgika.
- III. Himnológia és aszketika.
- IV. Misszió elmélet.
- V. Katechetika.
- VI. Homiletika.
- VII. Lelkipásztorkodás.
- Sz.** Esztétika.
- I. Általában.
- II. Építészet.
- III. Szobrászat.
- IV. Festészet.
- V. Zene.
- VI. Poétika.
- VII. Retorika.
- T.** Társadalomtudomány.
- I. Általános.
- II. Államtudomány.
- III. Jogtudomány.
- IV. Nemzetgazdaságtan.
- U.** Nevelés.
- I. Általában.
- II. Elemi.
- III. Középiskolai.
- IV. Főiskolai.
- V. Ifjúsági és népies iratok.
- Y.** Katalogusok és bibliográfiai
- Z.** Enciklopédiák. [munkák.]
- I. Általános.
- II. Alaki tudományok enciklopédiája.
- III. Természetismereti enciklopédia.

IV. Földrajzi, néprajzi, statisztikai enciklopédia.	VIII. Etikai tört. és tud. enciklopédia.
V. Történeti enciklopédia.	IX. Jogtörténeti és tud. enciklopédia.
VI. Művelődéstörténeti és tudományi enciklopédia.	X. Művészettörténeti és tudományi enciklopédia.
VII. Vallástörténeti és tudományi enciklopédia.	XI. Filozófiai tört. és tud. enciklopédia.

SCHNELLER könyvtári szakrendszerében, mint látjuk, az ABC egyes betűit kihagyta, még pedig oly célból, hogy ezzel a tudományok fejlődésével előálló új főosztályok beiktatását tegye lehetővé. Rendszerének egyik fogyatkozása, hogy a filozófiai alapon megalkotott osztályozás egyúttal egy meglehetősen egyoldalú fejlesztésre ítelt s a rendszer felállításakor csak kevés könyvkészlettel rendelkező könyvtár gyakorlati igényeire volt figyelemmel s a két szempont ellentétessége a főosztályok részletesebb kidolgozását károsan befolyásolta. Legyen elég pl. a *Nyelvtudomány* főosztályára rámutatnunk, melyben az egyes osztályok tudományos szempontból távolról sem egyenértékűek. A «finn-ugor nyelvek» osztályának a III—X. osztályba sorozott nyelvek egy közös osztálya, az «indo-germán nyelvek» osztálya felelne meg. A «szláv nyelvek» osztályával «germán nyelvek» és «román nyelvek» osztálya volna egyenértékű, úgy hogy az osztályozás jelenlegi állapota tulajdonképpen három különböző fokozatot koordinál. Ez a kifogás más szakokkal szemben is fennáll. Így az antropologia szak az embert mint testet és lelket különválasztva veszi figyelembe s e szerint a II—V. osztályok tulajdonképpen a testiségre vonatkozó ismeretek alosztályai, melyeknek összesége volna egyenrangú a «lélektan» osztályával. Az Esztétika szakban a mai osztályozás mellett a két utolsó osztály tulajdonképpen a nyelv- és művészetre vonatkozó elmélet két ágát részletezi s ily módon nem egyenrangú az előző osztályokkal és így tovább.

Gyakorlati szempontból számos osztály igen ingatag alapot nyújt a szakbeosztásra. Erre nézve igen tanulságos példákkal szolgál a szakrendszert fejtegető bevezető könyvtárkatalogus,

melynek különös jelentőséget kölcsönöz, hogy magától a rendszer megalkotójától származik s így a beosztások nem a rendszer át nem értéséről, hanem ingatag voltáról tanuskodnak. ARISTOTELES összes műveit pl. az **I.** szakba látjuk beosztva (89. l.). SPINOZA hátrahagyott műveit pedig a **P.** szakba (97. l.). THEWREWK József *Magyar anthológiá*-ja a **H.** szakba került, TOLDY Ferenc *Magyar chrestomathia*-ja viszont a **K.** szakba. Hogy PHAEDRUS meséi magyar fordításban a magyar szépirodalom (83. l.), TERENTIUS vígjátékainak francia átdolgozása pedig a francia szépirodalom (88. l.) csoportjába került, már nem a rendszer hibája.

SCHNELLER filozófiai alapokra helyezett könyvtári rendszere fogatkozásai ellenére is értékes s újabb könyvtártani törekvéseinkben elszigetelten álló jelenség. Tudtunkkal az egyetlen kísérlet hazánkban, mely nem valamely külföldi kész szakrendszer toldozgatásával vagy pusztán empirikus schema felállításával, hanem egységes filozófiai világszemlélet alapján osztályozza a könyveket. Mint ilyen teljes figyelmünkre méltó és a hazai könyvtári törekvések történetében megkülönböztetett helyet érdemel.

GULYÁS PÁL.

ARANY, PETŐFI ÉS A PONYVAIRODALOM.

I

A néplelket alakító tényezők között igen jelentős helyet foglalnak el a képzeletre hatók. A biblián s az élőszó-közvetítette izgalmon kívül fontos szerep jutott e tekintetben már a multban is azoknak a többnyire kezdetleges alkotásoknak, melyeket bizonyos külső körülmények alapján összefoglaló elnevezéssel ponyvairodalmi műveknek szokás nevezni. Újabban a könyvkereskedelem és a hírlapírás eleveensége folytán, mióta a nép látóhatára is tágult, az efajta munkák tán kevésbé kelendők, de azért még mindig nagy mennyiségben készülnek és fognak s így befolyásuk is kétségkívül számottevő. Ez a körülmény teszi indokolttá az érdeklődést abban az irányban, hogy mi közük van ezeknek az «igaz» és «tündéries» történeteknek, históriáknak, verseknek, mulattató elbeszéléseknek stb. a magasabb értelemben vett irodalomhoz.

Köztudomású, hogy régebben, értve a XVI—XVII. századot, a különbség a kettő között nem olyan nagy; a szépirodalom java része egybeesik a vásári ponyván árultakkal. Később megváltozik a helyzet s a XVIII. század második felétől kezdve tárgy, hang, felfogás, nyelv és forma tekintetében külön úton halad a műveltebb olvasókra számító irodalom attól, amely a szorosabb értelemben vett nép legegyszerűbb fiait veszi figyelembe.

A XIX. század közepének költő lángelméi a nemzet nagy összességétől is hozzáférhető művészettel tudták magukat kifejezni s hogy műveik mégsem, vagy csak elvétve jutnak a nép közé, annak egyik főoka a kiadók rövidlátása és akadékoskodása, minek következtében aránylag drágán kerültek forgalomba a szóbajhető munkák. E miatt az újkori ponyvairodalmat szinte

napjainkig, főképp a hagyományos anyag, a széphistoriák stb. új kiadásai, vagy tehetségtelen versfaragók meg szegényes készségű írómesteremberek alkalmi tákolmányai gyarapították. (Kivétel a Jó Könyvek és Legjobb Olvasmányok című sorozatok, továbbá a Szent István-Társulat Népiratkái és a M. Prot. Irod. Társaság Koszorú c. vállalata. E négy kiadványsor tartalmi és formai tekintetben fölötte áll a többieknek). Az említett körülményből magyarázható e könyvecskék izlésbeli fogyatékosága és alkotó fantázia híján gyakran a napilapok aktuális szenzációihoz való kapcsolódása. Mindössze az utóbbi évtizedekben akadunk olyan füzetekre, melyek — a szerzői jog immár nem gátolván — végre jeleseink egyik-másik, a néptől is élvezhető alkotását nyújtják.

A Nemzeti Múzeum néhány száz darabra tehető gyűjteménye s a kiadóknál megszerezhető anyag alapján ilyenekül említhetők: gróf GVADÁNYI Józseftől *A peleskei nótárius*,¹ meg a Rontó Pál, továbbá KISFALUDY Sándortól *Dobozy Mihály és hűvese*, CZUCZOR Gergelytől a *Paprikás versek*, PETŐFITől *János vitéz*, *A helység kalapácsa*, *Szilaj Pista* és a kisebb költemények közül egy pár füzetre való, végül TÓTH Kálmántól *Kinixsi*.² Ide sorozható még a *Jó Könyvek* közül VÖRÖSMARTY Mihály (*A kecskebőr*), JÓKAI Mór (*Mátyás diák és Benke úr*, *Puskás Kalári* stb.), MIKSZÁTH Kálmán (*Herczeg Eszterházy Miklós kalandjai szárazon és vizen*, *Az ördög orsója* stb.), VAJDA János (*Törzsök Jankó*) és GYULAI Pál (*Szilágyi és Hajmási*) egy pár kisebb jelentőségű műve. ARANY Jánostól az ő neve alatt a szorosabb értelemben vett ponyvairodalmi termékek között alig akad valami. A különböző biblio-

¹ Különböző feldolgozásainak ismertetését l. GRAGGER Róbert: *Irodalomtörténeti forrástanulmányok* című dolgozatában. *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1916. 23—38. l. Nyilván e tárgykörrel függ össze: *Egy palócz bíró budapesti utazása*, melyet összes kalandjaival együtt tizenkét fejezetben foglalt ékes versekben ő maga elbeszél, hogy a mostani szomorú időben a magyar nemzetet jóízű nevetésre ingerelje. Irta ALMAGYARI (valódi nevén SIVAMPEL József) 11 képpel. Budapest. 1895. 52 l. Rózsa K. kiadása.

² TÓTH K. elbeszélő költeménye nyomán készült RUDNYÁNSZKY Gyula prózai műve: *Kinixsi Pál élete és hőstettei*. Nyolc képpel. Budapest. é. n. 63 l. Méhner-kiadás.

grafiákból (L. elsősorban SZINNYEI J. Magyar Írók-ját és GULYÁS Páltól az Egy negyedszázad Arany János-irodalma c. könyvészeti egybeállítást. Irodalomtörténet: 1917. 138—142. l.) ismeretes ugyan, hogy egy időben készültek az ő műveiből is úgynevezett népies, olcsó kiadások (pl. a RÁTH-féle Toldi stb.), de a mai könyvpiacon az ő neve alatt ily fajta füzet nincs forgalomban. Hangsúlyoznunk kell, hogy az ő *neve alatt*, mert mint látni fogjuk, nem az ő nevében ugyan, ám az ő szava — kissé furfangos közvetítéssel — de mégis utat talált a vásári ponyva olvasóközönségéhez

Ha végiglapozzuk az idetartozó gyűjtemény füzeit s látjuk a meddő képzeletű szerzők állandó tojástáncát a nagyok feldolgozásában népszerűvé lett tárgyak körül, könnyen megértjük, hogy eleinte érdekes mesékért, később egyes szebb részletek kisajátításáért is be-betévedtek a tilosba. Címbeli hasonlóságon, minő pl. a *Cipruslombok* az emlékezet kertjéből az aradi tizenhárom sirjára (Irta TATÁR Péter. Méhner-kiadás), *Pató Pál* (Népies elbeszélés. Tíz énekben. Irta BÁLINTFFY Bálint. Budapest. é. n. 64 l. Méhner-kiadás.) stb. nem akadunk fenn. Inkább az lephet meg, hogy olyan újszerűnek látszó könyvcímmel is találkozunk, mint BABITS Mihály regényeé *A gólyakalifa*,¹ vagy HERCZEG Ferencé *A hét sváb*.² A magyar vonatkozásúak között nem ritkák az ismert népmesék feldolgozásai.³ Gyakoribb azonban az olyan közkeletű tárgyak alakítása, amilyen például *Dobó és az egri nők* (Bp. 1885. 32. l. Rózsa K. kiadása. Vers.), *Murányvár ostroma* vagy: *Szécsy Mária és Wesselényi Ferenc* (TATÁR Péter regekunyhója. 10. sz. Pest. 1857. 62—71. l. Bucsánszky A. kiadása. Vers.⁴), *Beczko vára*

¹ vagy: Az indiai király elvarázsolt leánya. Felette érdekes és mulattató tündéres történet az őskorból 5 képpel. Budapest. 1885. 16 l. Rózsa K. kiadása. (Prózai mű.)

² A hét sváb története. Igen mulatságosan előadja TATÁR Péter. Pest. 1871. 46 l. Bucsánszky A. kiadása. (Próza.)

³ Pl. *A legkisebbik királyleány* vagy A szőlő szőlő, a csengő barack és a mosolygó alma. Igen szép tündéres történet. Négy szép képpel. Budapest. 1882. 14. l. Rózsa K. kiadása. (Vers.) Hasonló tárgyak: Hófehérke története; A világszép többsincs stb.

⁴ Van egy 1884-ből való kiadás is. *Murányvár* címen prózai feldolgozás is jelent meg.

vagy *Stibor vajda története* (Tatár P. regekunyhója 1. sz. Pest. 1863. 1—14. l. Bucsánszky A. kiadása.), *Szondy György* vagy *A hősi érdemet az ellen is elismeri* (Tatár P. regekunyh. 30. sz. Pest. 1870. 60—68. l. Bucsánszky A. kiadása. Vers.) stb. Ezek mellett természetesen még kevésbé tűnnek fel a régebről ismert témák, mint: *A hét bölcs mester*, a *Szép Maggellona*, *Griseld és Valter*, *Igaz barátság és szíves szerelem* s a hozzájuk hasonlók. Érdekes, hogy olykor még a SHAKESPEARE-meséket — például Hamlet, Romeo és Julia történetét is — népszerűsítik.

A feldolgozások forrását illetőleg a címbeli, sőt a tárgybeli egyezések keltette gyanút a közelebbi vizsgálat nem mindig igazolja¹ vagy legalább nem mindig a sejtett irányban. Így az egyik ponyvaterméknél — *Csatár* magyar vitéznek, a tündérkirály kedvencének élete, kalandjai, viszontagságai és hőstettei. Igen szép, érdekes és mulattató elbeszélés a régi magyar világból 8 képpel (Bp. 1887. 76. l. Rózsa K. kiadása. Prózai mű.) — a cím rokonsága alapján GARAY János költeménye jut eszünkbe, pedig a két munkának semmi köze sincs egymáshoz. De hogy a ponyvaíró is gondolt GARAYra, azt látni abból, hogy az elbeszélés hőse egy kritikus pillanatban az *Obsitos*-ból vett idézettel ilyenformán dorgálja fegyverhordozóját: «Ej, ej öreg, hát nem tudod, hogy a magyar vitéz soha sem retirál, aztán a nóta is azt mondja:

«Szép asszonyért, szép lányért
Igaz magyar vitéz
Tüzet, vizet kiállni
Pokolba menni kész».

A mese hasonlósága sem okvetlenül jelenti, hogy a ponyvatermék írója valamelyik költőnktől vette. *A boldog ember inge*

¹ Példa rá KÁRPÁTHY Gyula *Tetemre Hivás* c. prózai elbeszélése (Ifjúsági Tárogató 12. sz. Bp. 1910. 16 l. Rózsa K. kiadása), melynek egyáltalában semmi köze sincsen ARANY János balladájához. A címbe említett szó is csak az utolsó előtti sorban kerül újból elő. — KADA Elek is inkább csak a címet kölcsönözte VÖRÖSMARTYIÓL *A nagyvezér Pörbök bácsi* vagy *A legelső magyar prokátor fursangja* és *Zalán futása* c. verséhez. (Furcsa vitézi költemény a honfoglalás korából, 5 énekben. Tizenkét képpel. Budapest. 1887. 39 l. Rózsa K. kiadása.)

vagy *A beteg király* (Tatár P. regekunyhó. 5. sz. Pest. 1857. 47—55. l.) például semmiesetre sem készülhetett GREGUSS Ágost hasonló tárgyú meséje nyomán, mely 1878-ban jelent meg, míg az előbbi huszonegy évvel előbb. Ezt tudva talán nem is kell GREGUSS kis műve forrását az 1799—1873-ig élt holland szerző P. T. HELVETIUS van den Berg «*A boldog*» című költeményében keresni, ahogy ezt annak idején még SZALAY Károly vélte.¹

Kétségtelen azonban már KISFALUDY Károly *Mit csinál a gólya?* című víg elbeszélésének elsőbbsége *A gólya a kereszten* vagy *A falu bölcsei* (Tatár P. regekuny. 10. sz. Pest. 1857. 37—45. l.) felírású ponyvaverssel szemben, melynek menete ép oly világosan utal forrására, mint a hogy *A két szomszédvár borzasztó története*² vagy *A bosszúállás gyászos következményei* (Igaz történet az ősmagyar időkből. Hét szép képpel. Pest. 1874. 46. l. Bucsánszky A. kiadása.) felírású, prózában írt ponyvatermék még személyei azonos elnevezésével is elárulja, bár nem mondja ki, hogy némi alakítással ugyan, de VÖRÖSMARTY halhatatlan eposza után készült.³

Az azonban bizonyára igen messze vezetne, ha a ponyvairodalom sokágú szálaít mind nyomon akarnók követni. Tanulságosabb lesz, ha e helyett a kitűzött célhoz hiven csupán azokat a mozzanatokat figyeljük meg, amelyek több-kevesebb bizonyossággal legnagyobb költőinkkel, Aranyval és Petőfivel vannak összefüggésben. Megjegyzendő azonban, hogy ARANY, PETŐFI és a ponyvairodalom viszonyát tárgyalva, nem a nevezett nagy költőkről vagy a nevük alatt megjelent népies nyomtatványokról lesz szó, mint

¹ L. Irod. tört. közl. 1891. 109 l.

² Hasonló című: *A két szomszédvár vagy A szerelem mint orvos* (Tatár Péter regekunyh. 30. sz. Pest. 1870. 24—32. l.) c. vers, de ennek semmi köze VÖRÖSMARTY eposzához.

³ KISFALUDY Károly híres drámájára emlékeztet: a *Mohamet szultán* vagy *Konstantinápoly bevétele* című verses «néprege». (Tatár P. regekunyh. 30. sz. Pest. 1870. 68—76. l.) A leányt itt is Irénének hívják és sorsa is ugyanaz, mint a tragédiában. Az Iréne-tárgy feldolgozására nézve l. KIRÁLY Gy. dolgozatát: Mikes törökorsz. leveleinek forrásai. Egy. Phil. Közl. 1909. 269—277. és KLIMKÓ K.-ét: Az Iréne-mondáéhoz. Egy. Phil. Közl. 1910. 152. l.

ahogy ez BARÓTI Lajos: *Petőfi a ponyván és a szépirodalomban* (Bp. 1910. 1—78. l. Kunossy kiadása. Petőfi-ktr. XXII. sz.), meg TIMÁR Szaniszló: *Arany János a ponyván* (Fővárosi Lapok 1890. 90. sz.) című dolgozatában látható, hanem egyfelől azokról a tárgyokról, melyeknek alakításában említett jeleseink egyik-másik munkája lebeghetett a többnyire álnévű vagy névtelen szerzők előtt, másfelől pedig arról a sajtóságos, szinte irodalmi szabad vadászatnak nevezhető eljárásról, melyet a ponyva lantosai időnként az irodalom berkeivel szemben tanúsítottak.

II.

Az ARANYTÓL is feldolgozott tárgyakhoz hasonló meséjű ponyvatermékek aránylag elég önállóságot mutatnak. Így mindjárt a *Lublóvár* vagy *A befalazott menyasszony*¹ című vers a téma rokonságán kívül egyebekben nem egyezik ARANYNAK 1850-ben, tehát előbb készült s megjelent² *Katalin-jával*.³ A színhely és a szereplők is mások. A ponyvaműben a kegyetlen apát Zádornak, leányát Melindának, ennek öreg kérőjét, ki — tudtán kívüli vetélytársának — fiának, Kevének gyilkosa lesz, Emődnek hívják. A leány apjának vára Lubló; a meghalt boldogtalan szerelmeseket Emőd Nagy-Sáros várában temeti el. A tárgy kedvelt voltának jele, hogy e történetnek jókimenetelű párja is megjelent a ponyván ily címen: *Regina* vagy *A sziklasírból kiszabadult jegyes* (Tatár P. regekunyh. 27. sz. 1867. Pest, 1867. 51—79. l. Bucsánszky A. kiadása.)

ARANYNAK 1851-ből való *Jóka ördögé*-re emlékeztet *Az elcsapott ördög* vagy *A vén asszony az ördögöt is megijeszti* (Tatár P. regekunyh. 5. sz. Pest, 1857. 54—62. l. Bucsánszky A. kiadása) c. verses ponyvatermék. Arról van benne szó, hogy egy, a pokolból

¹ Tatár P. regekunyh. 3. sz. Pest. 1863. 57—65. l. Bucsánszky A. kiadása. Későbbi kiadása u. a. címmel, de a Tatár P. stb. felírás elhagyásával. Bp. 1890. 8 l. Rózsa kiadása.

² Először a Magyar Írók Füzeteiben. SZILÁGYI S. Szerk. 1850. I. 81. l.

³ A tárgy feldolgozásaira nézve l. GRIESBACH Ágost: A budetini monda (Bp. 1891. 67 l. Légrády testvérek) c. értekezését.

száműzött, Csap nevű ördögnek az a büntetése, hogy tíz évig a földön kell élnie. Megnősül; de minthogy igen csúnya, csupán egy Sári nevű rút, veszekedő, vén asszonyt kap feleségül. Ennek zsörtölődései elől világgá bujdosik. Érvági nevű orvos szolgálatába áll, kinek titkos jeladásaira a betegekől távozik. Mikor a doktor huzódozik az előzetesen kialkudott fizetéstől, az ördög megtagadja az engedelmességet. Érvági tudománya kezd veszélyben forogni; de ekkor az ötletes orvos vénasszony képében azzal ijeszt rá fekete szövetségesére, hogy jön a felesége. Csap erre rémülten menekül.

Mint e rövid vázlatból látni, a vers ahhoz az ősi mese-tipushoz tartozik, melynek legrégebb nyomait és változatait *A gonosz asszony meséje és Arany Jóka ördöge* c. tanulmányában (Irod. tört. közl. 1899. 15—40 l.) nálunk ZLINSZKY Aladár ismertette.¹ Eszerint ARANY költeményének tárgyát az 1844. évi győri kalendáriumból merítette, amely viszont szerb forrásra vihető vissza. ARANY műve és a TATÁR Péter-féle feldolgozás között a téma rokonságán kívül szorosabb összefüggés nem állapítható meg.

Tárgytörténeti kapcsolat alapján érdemel figyelmet TATÁR Péternek az a verses munkája is, mely *A bőkezű király* vagy *Három falu három fogért* címen jelent meg Pesten 1857-ben.² Eszerint Mátyás király a tornajátékon — hogy a költői foglalkozás megbecsülésére példát mutasson — egy nem nemes származású lantossal is megví. Viadal közben kiüti a dálnoknak három fogát, amiért aztán három faluval kárpótolja.

 És a három fogért, mely ma itt kihullott,
 Neki három falut is ajándékozott
 Fogtút, Foghegyet és Fogarast Biharban
 És három fogat a cimeres paizsban.

És azóta minden költő s művész nemes
 Ki erre igazán és méltán érdemes.

¹ V. ö. még: WEINER Imre: Adalék «Jóka ördögé»-nek forrásaihoz. Egy. Phil. Köz. 1910. 381. l. és CZÓBEL Ernő u. ily c. kis cikkét. Egy. Phil. Közl. 1912. 830. l.

² T. P. regekunyhója. 5. sz. 64—72. l. Bucsánszky A. Újabb kiadása TATÁR Péter nevének említése nélkül. Bp. 1885. 8. l. Rózsa K.

Ez a kis történet a *Pázmány lovag* esetének egyik változata. ARANY balladája 1856-ból való ugyan, de csak 1857-ben jelent meg először;¹ TATÁR Péter feldolgozása szintén ez évből való. Hogy amaz szolgáltatta-e az indítékot, vagy BUDAI Ferenc *Polgári Lexicon*a volt-e ennek is forrása, mint TOLNAI Vilmos sejtí ARANYra nézve,² az most adatok hiányában nem dönthető el. Biztosabban megállapítható már az ARANY-hatás a következő kis műben, melynek címe: *A nagyidai veszedelem* vagy *A cigány nemzet elpusztulása*.³ (1857.) Arról szól, hogy János a nagyidai vajda házasodik, Dinorát, az erdélyi vajdának, Mihálynak leányát veszi feleségül. «Bezzeg volt most — olvassuk tovább — sürgésforgás készüllet javában

Minden izgett-mozgott Nagy-Ida várában.
Készültek lagzira, füstölt minden kémény
Nagy kolonc köszöngtet a kút méla gémén
A sok malac sir-rí, borjú, bárány béget
Apró marha nyáj közt van szörnyű ítélet...

és így tovább, ahogy Arany is írja a Toldiban.

Kissé lejjebb pedig megtudjuk, hogy

János vajda úr volt, sok becses marhája
Kincse volt tömérdek s arra büszke mája;
Sok derék vitéze, fegyveres szolgálja
Sok nyerítő méne, nagy sereg kutyája.

A szerző tehát a *Toldi* I. éneke első és második versszakát egészen, a negyedik versszaknak pedig négy sorát egyszerűen beleiktatta a maga munkájába. A nagyidai cigányok esetének ponyva-változata aztán úgy folytatódik, hogy mikor a multság javában foly, hírül hozzák a török betörést. A cigányok egy ideig vitézül védekeznek; már fut az ellenség, mikor elfogy a megtámadottak puskapora. A vajda ezt elég botorul utána kiáltja a

¹ SÁROSI Gyula antológiájában: Az én albumom. Pest. 1857.

² V. ö. Egy. Phil. Közl. 1903. 473 l. — ARANY *Pázmány lovagját* illetőleg l. még HORVÁTH János cikkét. Budapesti Szemle. 1909.

³ TATÁR P. regekunyhója. 26. sz. Pest. 1867. 21—28. l. Bucsánszky A. kiadása.

szaladóknak. Erre a törökök visszafordulnak s beveszik a várat. A vajda Dinórával együtt hősi halált hal. A vers sokkal rövidebb mint ARANYÉ s bár más a befejezése, helyenként az idézettekén kívül is felismerszik rajta az utánzásra törekvés.¹ Tekintve a jelzett átvételt, a végső csattanó egyformaságát és hogy ARANY műve már 1852-ben megjelent, nem valószínű, hogy az indíték a nagy epikustól való.²

Mielőtt az ARANY-hatás mélyebb nyomainak vizsgálatára térnénk, megemlíthető, hogy kevésbbé jelentős vonatkozásokkal (nevekkel stb.) a látottakon kívül egyébűtt is találkozunk. Így Toldi Miklós eszményképe nevével a *Cserép vára*³ című verses ponyva műben, mely *Rozgonyi Piroška* és egy Perényi nevű szegény nemes ifjú történetét foglalja magában; vagy *A jó úr és szolgája*⁴ címűben, hol a vén Bebek szolgáját Jóká-nak (v. ö. ARANYTÓL JÓKA ÖRDÖGE), továbbá *Az ikrek*-ben,⁵ ahol meg egy erdélyi várúr, az állítólag 1190-ben élt Kapornaky nejét Rozgonyi Ceciliá-nak hívják.

¹ Aranyra emlékeztetnek pl. az efféle sorok:

Ez az élet úgy szép, ha öröm a társa
 Nosza barna bajszát kiki borba mártsa...
 S lakoma a várban nagy örömet áraszt;
 Tánc, zene, zaj, dal hőst és hajadont fásaszt.
 Ha ragyog a csillag, ha kigyul a hajnal
 Új örömlángban él új zene, tánc és dal
 — — — — —
 Láng-bibor az égen nem örömjelenség
 Közéleg-közéleg a szilaj ellenség...

² ARANY művének s a vele egybefüggő adomának tüzetes tárgyalását l. DITTRICH Vilmos tanulmányában: *A nagyidai cigányok*. Bp. 1898. 102. l. V. ö. még FLEISCHMANN Gyula: *A cigány a magyar irodalomban*. Bp. 1912. 54. l.

³ vagy: *Fő úr és szegény legény*. Tatár Péter regekunyhója. 2. sz. Pest. 1857. 63—71. l. Bucsánszky A. kiadása. Ebben: Piroskát apja a gazdag, de rút Kendefyhez akarja erőltetni, Mátyás királv segítségével azonban a szeretők egymáséi lesznek.

⁴ vagy *A nyughatatlan hálótárs*. Tatár Péter regekunyhója. 6. sz. Pest. é. n. (valószínűleg 1857) 72—80. l.

⁵ vagy *Csodálatosak a végzet utai*. Tatár Péter regekunyhója. 8. sz. Pest. é. n. 55—63. l.

III.

Az eddigieknél erősebb és többgú hatása látszik már ARANY főművének, a *Toldinak*. A maga erejéből fölvergődött vitéz regényes alakja magában véve is alkalmas volt arra, hogy a nép fiai elé követendő példának állítsák s képzeletét vele jólesően foglalkoztassák. Viszont történetének az a változatokban sem szűkülő mesteri rajza pedig, amint a nagy költő megörökítette, elősegítette, hogy egyes mozzanatait, sőt akár részleteit is alkalmi utalásokra vagy szükség esetén hasonló helyzetek színezésére használják fel.

Ilyen utalás található például a *Vitézvári Simonyi József öbester-generális élete* vagy *A legvitézebb huszár*¹ című ponyva-

¹ 13 képpel. Bp. 1899. 78 l. Rózsa K. — Régebbi kiadásai is vannak. Régebbi kiadása mint TATÁR Péter műve van hirdetve a Tatár Péter regényhője 28 számának 1870-től való kiadása borítékán.

E tárgy első feldolgozása Szőkefalvi NAGY Páltól (1788—1859) való: *Vitézvári báró Simonyi József, herceg Hessen-Homburg magyar lovas regiment híres eredei kapitányának példás élete leírása*. Pest. 1819. — V. ö. SZINNYEI Magyar Irók IX. 735 l. — Igen népszerű volt annak idején JÓKAI Mór műve: *A legvitézebb huszár*. Történeti rajz tizenöt képpel Pest. Heckenast G. 1856. (JÓKAI e munkájából — melyet itt-ott TATÁR Péter is felhasználott — azóta már a hetedik kiadás is megjelent. L. Vasárnapi Könyvtár 9. sz. Bp. Franklin-kiadás.) E kettőn alapul a legújabb verses feldolgozás: *Simonyi József a híres öbester*. Népi elbeszélés 12 énekben NAGY Pál s JÓKAI Mór műve után írta GAJDÁCS Pál. Gyoma. 1909. 144 l. Kner Izidor kiadása A *Toldi* hatására valló művet: «A magyar költők királya: ARANY János szellemének hódolata jeléül ajánlja a szerző.» — E tárgykörbe tartozik MARTOS Ferencnek a Nemzeti Színházban előadott *Simonyi öbester* c. 3 felvonásos történeti vígjátéka is. (Budapest. 1902. 94 l. Lampel kiadás. Fővárosi Színházak műsora 140—141. sz.) — L. még VAS Gereben: Régi jó idők. — GAJDÁCS P. verses művének több ARANY-reminiscenciái és utalásai *Toldira*: I. é. 2. vsz. 7—8 s. «De Kinizsi s Toldi büszkeséggel néznek Hósi tetteire a legszebb vitéznek.» I. é. 3. vsz. 4. s.: «És egyik szavamat a másikba ne öltsem.» V. ö. *Toldi* VIII é. 1. vsz. 2. s. — I. é. 7. vsz. 6 s. ... «Értt az istenadta», v. ö. *Toldi* V. é. 3. vsz. 4. s. — IV. é. 2. vsz. 8. s.: «Ézt egy régi könyvben mind írva találom». V. ö. ARANY J. *Buda halála* I. é. 1. vsz. 4. s. — XII. é. 14. vsz. 3—6. s.:

versben. E tizenkét részre oszló krónikás elbeszélés tizenegyedik énekéből többek között megtudjuk: «A párbaj által hogy lett Toldy utódja» Simonyi. A dolog úgy történt, hogy mikor a napoleoni háborúk idején a híres magyar katona Párisban állomásozik, egy a kardforgatáshoz kitűnően értő francia tiszt «Kisebíté a vett diadalmat, Melyet az egyesült seregek nyertek vala, Sőt a mi nemzetünk is gyalázta vala.» Simonyi erre párbajra hívta ki a kérkedő franciát, aki aztán álláig kettéhasított fejfel maradt a küzdőtéren. «Ez mestervágás volt — írja a ponyvaköltő — méltó Simonyihoz, Kit hasonlít hatunk bátran vén *Toldy*-hoz».

Sorsuk is egyforma, amint majd megtudjuk,
Ha e történetnek végét érni fogjuk.¹

A tizenkettedik ének, miután a hős ezredesnek és vitéz huszárainak egy — naivságával megkapó — bécsi színházlátogatásáról is beszámol, így folytatódik:

Eddig van a napfény, ezután éjszaka!
Letűnt Simonyinak is fényes csillaga.
Drága dolog a jó éles kard csatában,
Veszély után biz az elvész a rozsdában.
Igy volt a vén *Toldi*, mikor országczímet (sic!)
Elrabló viadort hős kardjával levért
Mente újjával, melyben vala buzogánya,
Valami rossz hölgyet,² ki rá élcet hánya
A királyi udvarban leütött, börtönre
Vettetett, hol a bú és a szégyen megölte.³
Igy járt Simonyi is, csaták oroszlána
A huszároknak és vitézség példánya.

«Ez mestervágás volt s igen olyan forma,
Mintha csak az ember Toldit látta volna,
Mikor a nagy csehet két darabba szabja,
S mintha Toldi lett voln' a Simonyi apja...»

Stb. l. még u. i. a 35. és 36. vszakok.

¹ JÓKAI művében a megfelelő fejezet címe: «Toldi utóda».

² Igy!

³ JÓKAINÁL Az utolsó láncszem c. fejezetben az itt idézett sorok majdnem szóról-szóra megvannak: «Eddig tartott a napfény, már most következék az éjszaka. Hajh drága dolog a jó éles kard a csatában... Mi volt a hős

Megtudjuk aztán, hogy a «legvitézebb huszár»-t a bécsi intrikák miatt Nagyváradra helyezték át, ahol egy hadapródot, mivel parancsa ellenére elkésve tért vissza állomáshelyére, föbbe lövetett. Ezért a szigorú fellebbvalót az aradi várba zárták, hol a szégyen megölte. A vers e sóhajjal végződik:

Úgy halt meg mint *Toldi*, emléke is úgy él,
Míg e haza földjén egy magyar ember él!

Míg a «legvitézebb huszár»-ról szóló versben inkább csak Toldi mondai alakjára találtunk — kissé félszegen fogalmazott — utalást, egy másik, de már prózában írt ponyvatermék egyenesen az ARANYTÓL eszményített hős küzdelmeit népszerűsíti, címével is jelezve az erkölcsi célzatot. E kis füzet címe: *Az áldott jó fiú vagy Az erős és vitész Toldi Miklós gyönyörű historiája*. Szerzője BÖNGÉRFI János (Budapest, 1894. 29 l. Hét képpel. Rózsa K. kiadása). A hét fejezetre oszló elbeszélés egészen ARANY *Toldija* alapján készült. Hogy mennyire ragaszkodik az eredeti költemény menetéhez, mutatják a fejezetcimek: 1. Toldi Miklós otthona. — 2. A testvérbátya látogatóba jön. — 3. A nádasban. — 4. Éji látogatás. — 5. Toldi ereje. — 6. Hogyan mulat Toldi? — 7. Toldi nagy úr lesz.

A következő ponyvafüzet alig számbavehető áthidalásokkal és betoldásokkal, meg valami csekély kihagyással az egész *Toldit* és *Toldi Estéjét* magában foglalja anélkül, hogy a költő nevét a címlapon emlitené. A mű címe: *Toldy Miklós vitézi élete és szomorú halála*. 12 énekben. 12 képpel. (Budapest, 1907. 72 l. Rózsa K. kiadása.¹) E verses munka a nyolcadik és kilencedik

Toldi vége? Mikor legyőzte az országczimert elrabló viadort, mentéje újjával, melyben vala buzogánya, agyonütött valami rossz kölyket (ebből látni, hogy fentebb a «hölgyet» = sajtóhiba!), aki vele kötekedett a királyi udvarban. Ezért börtönre keresték: csak a szégyen, ami megölte, mentheté meg attól... Mi lett a hős Simonyi vége?... Úgy halt meg mint Toldi...»

¹ Régibb kiadása: u. o. 1885. 74 l. — Tatár Péter regekunyhója 28. száma 1870-ből való kiadásának borítékán a hirdetett művek között szintén előfordul. Címe után oda van nyomtatva, hogy «*Irtá Tatár Péter*». Ez a kiadás eddig

ének, meg egynehány áthidaló sor kivételével ARANY János műve. A hét első ének — kevés kihagyással — a *Toldi* tizenkét énekéből van összesűrítve, a kilencedik ének utolsó huszonnyolc sorától a tizenkettedik ének végéig pedig a *Toldi Estéjét* kapjuk az említett módszer szerint.

A nyolcadik «önálló» leleményszerű énekből megtudjuk, hogy a cseh vitéz legyőzésének öröme nagy lakoma van a budai várban. A mulatságot másnap harcjáték követi, melyen a király tréfából megkérdi Tolditól, hogy keresztül tudná-e dobni a Dunát? Toldi előbb egy jókora követ hajít át, majd minthogy ezt nem mindenki vette észre, buzogánya átdobásával bizonyítja be ügyességét. E vidám időtöltést követek zavarják meg, akik hírül hozzák Endre herceg feleségének, Johannának gaztettét. A király sereget gyűjt, hadra kelnek s miután győznek, a bűnrészes Durazzói Károly és négy társa halállal lakol. Lajos Nápoly királyává lesz. Ennek öröme ünnepélyt rendeznek; közben mint érdekes látványosságot a Vezuvot is megtekintik. A kráterben Toldi egy húsz mázsás leomló kő feltartóztatásával megmenti a király és a kíséret életét. Nápolyba menet pedig hatalmas malomkövek emelgetésével szerez bámulókat nagy erejének. Megérkezve folytatják a mulatságot s a következő napi harcjátékon Toldi egy olasz bajvívó legyőzésével öregbíti vitézi hírét. A *Keistut* név említésével (s egyéb kisebb jelentőségű vonatkozásával) a *Daliás Idők* első kidolgozásának hatására utaló kilencedik ének szerint míg Lajos Olaszországban járt, a litvánok betörték Lengyelországba, Gácsországot meg elfoglalták. A királynak tehát megint dolga akadt. Toldi is elkísérte az új hadba. Keistutot, a litván fejedelmet, Lajos vágta le párbajban. Keistut özvegye, a szép Melinda, beleszeret Toldiba. Ez hajlandó volna őt feleségül venni, de a nő bátyja, Kázmér, ezt azzal akadályozza meg, hogy megöli testvérét, ki az ellenséget szereti. Toldi erre párviadalban végez Káz-

nem volt hozzáférhető. Előkerülése bizonyossá tenné azt a föltevést, hogy a munka a *Toldi szerelme* megjelenése előtt készült, ami különben abból is gyanítható, hogy a hős férfikorának elbeszélése csak a *Daliás Idők* első dolgozatával mutat némi egyezést.

mérral s eltemeti első és utolsó szerelmét. Lajos a háborút győztesen befejezvé, vele Toldi is Budára tér vissza, hol időközben az erkölcsök igen megváltoztak. Külföldi szokások kapnak lábra, melyek miatt az öregedő vitéz otthagyja az udvart s hazamegy Nagyfaluba:

Megavult az ő s ház, a zápor lemosta
Az idő e vén sas, szörnyen megrugdosta...

stb. következik a Toldi Estéje ARANY szövegével.

Az átvétel mértékéről s az átalakítás módjáról tájékozást nyújthat az alábbi egybeállítás, melyből kitűnik, hogy az ismeretlen kompilátor ugyancsak kevés kivetnivalót talált ARANY két művében.

A vers kezdete:

Fényes szentegyház a mi őstörténetünk,
Abba mi csupán csak imára mehetünk stb.

I. ének: 20 sor eredeti; aztán következik *Toldi Előhangjának* második versszaka. Újabb 14 sor eredeti után jön *Toldi* első énekének harmadik strófája. Majd 16 eredeti sor s aztán megint a *Toldi* első énekéből az ötödik versszak két sora és a 6—7 strófa. Újabb nyolc sor eredeti után ismét ARANY művének 9—14 versszaka. Ezután az ismeretlen szerző folytatja az elbeszélést 54 soron keresztül. — *A II. ének* a *Toldi* meg nem felelő részei kihagyásával így van összeillesztve: *Toldi* második é.: 1—14 vsz.; *Toldi* harmadik é.: 1—5, 7—9 vsz., majd 12 sor eredeti. — *III. ének:* négy sor eredeti; aztán áthidalások és kihagyások közbevetésével: *Toldi* negyedik é.: 1—3, 5, 6—23 vsz. — *IV. ének:* *Toldi* ötödik é.: 2—5, 11, 14, 16 vsz.; *Toldi* hatodik é.: 1—3, 5, 7, 9, 13, 15, 17—19, 21 vsz. — *V. ének:* *Toldi* hetedik é.: 1—11. vsz.; *Toldi* nyolcadik é.: 3—4, 11, 13 vsz.; *Toldi* kilencedik é.: 2—4, 6—7, 9—12, 14, 16, 18—19 vsz. — *VI. ének:* *Toldi* tizedik é.: 2, 5, 6, 8—11, 13—23 vsz. — *VII. ének:* *Toldi* tizenegyedik é.: 3—9, 11—20; *Toldi* tizenkettedik é.: 5, 10, 13, 16—18 vsz. — *VIII. ének:* eredeti. — *IX. ének:* *Toldi Estéje* első énekéből: 7—9 vsz. *X. ének:* *Toldi Estéje* első é.: 6, 4, 5, 10 (ily sorrendben!), 11—12, 14—18, 28, 32, 35—41 vsz.; *Toldi Estéje* második é.:

5, 6, 8, 10, 17, 23, 29—31, 35 vsz. — *XI. ének: Toldi Estéje* harmadik é.: 1—8, 10, 21, 24, 28—34, 37—38, 40—46 vsz.; *Toldi Estéje* negyedik é.: 1—2, 11, 12, 14—16, 23, 26—28 vsz. — *XII. ének: Toldi Estéje* ötödik é.: 3—11, 40—45 vsz.; *Toldi Estéje* hatodik é.: 10—13, 16—21, 24—25, 29, 34—38 vsz.

Érdekes, hogy a kompiláció prózai párja is megvan a ponyván. A MÉHNER-féle «Mulattató és hasznos olvasmányok a magyar nép számára» című sorozat 63. számaként jelent meg ilyen felírással: *Toldi Miklós a nagyerejű hős élete és halála*. Irta RUDNYÁNSZKY Gyula (nyolc képpel). Ebben is le van írva a nápolyi kaland s a lengyelországi vitézkedés, de Toldi szerelmének a tárgya itt már nem a Keistut özvegye, hanem a trilógia középső része végső kidolgozásának megfelelően Rozgonyi Piroska. Egyébként azonban a férfikor történetének elbeszélése arra enged következtetni, hogy a szerző az említett eltéréssel a főntebb ismertettet ponyvaszerkezetet tartotta szem előtt.

IV.

A ponyva írói azonban nemcsak a Toldi-trilógia szövegével bántak el oly különösen, mint ahogy láttuk, hanem a *Buda Halálát* sem kimélték. Mutatja ezt az a kis füzet, mely e címen jelent meg: *Buda, Bendeguz fiának élete és halála*. Igen szép történet a magyar őskorból. Hét képpel. Pest. 1873. 44. l. Bucsánszky A. kiadása.¹

A hat énekre terjedő verses elbeszélés bevezetése így hangzik:

Két fényes jel tűnt fel akkoron az égen,
Midőn Bendeguz ült fejedelmi széken.
Egyik volt tüzes kard, mely állt nyugat felől,
A másik üstökös, mely jöve keletről.
Bendeguz fejdelem neje két fiat szült
Midőn ezen két jel az égre felderült.

— — — — —
... ezen két fiú vala a
Híres Buda s ennek öcsce hős Attila.

¹ Ujabb kiadása u. a. címen: Budapest. 1895. 46 l. Rózsa K. és neje.

Mily nevelést kaptak atyjuk udvarában,
 Fel van jegyezve a régi krónikákban.
 Mert a földön akkor a *magyarok* népe
 Volt minden erényben a világnak éke.

— — — — —
 Aetius római is itt tartózkodott (Igy!)
 S Bendeguz fejedelem udvarában lakott.
 Tanulta *magyarok* hadakozás módját.

Kissé lejjebb a szerző elfelejti, hogy szerinte Bendeguz a magyarok fejedelme volt s mikor ARANY nyomán a trónosztásról beszél, már azt olvassuk, hogy Buda...

Egy nap udvarához rendelte a főket
 Áldozni tanácsba összehívá őket.

— — — — —
 Ott vala im öcsöcse Attila királyfi,
 Bendeguz atyjoknak éltés daliái, ...

— — — — —
 Hogy mind begyülének, ezek és a többi
 Hun ágak apái, hun seregek főbbi ...

és így tovább. A magyarok ezután már nem is kerülnek szóba. A harminckét sornyi eredetinek látszó bekezdés után a továbbiakban rövidítve és jelentéktelen átalakítással (például hogy a szerző Etele helyett Attilát ír s Aladár anyját Rékának nevezi) — ARANY *Buda Halálát* kapjuk. A ponyvaköltő eljárás módjáról és az átvétel mértékéről az itt következő tájékoztató szolgál felvilágosítással:

I. ének: Harminckét sornyi eredeti után jön: ARANY *Buda Halála* első ének: 3, 7—13, 15, 19, 21 (ebből a két első sor), 22 (a két első sor), 24—29, 30 (az első és negyedik sor átalakítva), 31—38 versszak. — *B. H.* második ének egy sor átmenettel: 5—7, 9—11, 15—18, 20, 32—34, 41, 42 vsz. — *II. ének:* négy sornyi átmenet, aztán a *B. H.* harmadik é.: 1—10, 13—15, 18—24, 27, 29—38, 40—44 vsz. — *B. H.* negyedik é.: 1, 4—5, 11—13, 17, 19—23, 31—32 vsz. (Közben csak egy-két sornyi átmenet). — *III. ének:* két sor átmenet után a *B. H.* negyedik é.: 34—48 vsz. (az utolsó sor átalakítva). — *B. H.* ötödik é.: 1

(első és második sora), 7, 10 (első két sor), 21—33, 37—40 (majd egy pár szónyi átmenet után) a 43—49, 50 (egy sor), 51—53 vsz.; majd a *B. H.* hetedik é.:¹ 1—4 vsz. — *IV. ének*: *B. H.* hetedik é.: 5—8, 9 (az első és negyedik sor átalakítva), 10—11, 12 (a két első sor), 13—15, 16 (a két első sor), 17—34, 39, 42, 59 vsz. — *B. H.* nyolcadik é.: 1—2, két sor átmenet után: 74 (harmadik és negyedik sora), 75—76, 77 (első két sor), 80 (első két sor), 81—89. Itt különös módon előbbről vett részlettel fejezi be a szerző Hadúr leírását a *B. H.* 77 (harmadik és negyedik sora), meg a 78—79 vsz. felhasználásával. — *V. ének*: *B. H.* kilencedik é.: 5 (kis átalakítással), 6 (végén átalakítva), 7—15, 16 (harmadik és negyedik sor), 17—26, 27 (utolsó két sorában némi módosítással), 29 (átalakítva), 30—38, 55—62, 63 (harmadik-negyedik sor), 64—65, 66 (harmadik és negyedik sor), 68 (ugyanígy), 69—73 vsz. — *VI. ének*: *B. H.* tizedik é.: 1, 2 (első két sor átalakítva), 3, 5 (első két sor), 6, 7 (harmadik-negyedik sor átalakítva), 9—11, 12 (első két sor) 13 (egy sor), 22—23, 24 (első és negyedik sor módosítva) 28, 29, 31 (első két sor), 33, 38 (két első sor), 47; következik két sor átmenet, majd a 111 vsz. (harmadik-negyedik sora). — *B. H.* tizennegyedik é.: 1—2, 32 (az első sor kissé átalakítva), 76—77, 80, 99—100, 101 (első-második sor módosítással), 103, 108, 112 vsz. — *B. H.* tizenkettedik é.: 3 (első sora átalakítva), 12, 16 vsz. (első két sor). Nyolc sor átmenet után 45, egy sor áthidalás, 48—51, 53, 58 (első sor átalakítva), két sor átmenet, 69 (első sora átalakítva), 70, 72, 73, 74 (első két sor), 76, 81—84 vsz. (egy szóval végig).

V.

A mondottakból kitünhetett, hogy a ponyvaírók egyike-másika mily kevésbé képes eredetiségre nemcsak a meseszövében, de a kidolgozásban is. Mindezekben azonban a szerzők — amennyire megállapítható — megelégedtek ARANY egy-egy művének

¹ A *Buda Halála* hatodik énekét (Rege a csodaszarvasról) a szerző egészen mellőzi.

kiaknázásával. Ezek az esetek az írói tulajdonjog kevésbevévésének valóságos gyermekjátékai ahhoz képest, amit a következő ponyvaterméknél tapasztalunk. És jellemző, hogy ez is ARANY kincseskamrájából veszi a nemes ércet gyöngé tákolmánya ékesítésére. El kell azonban ismerni, hogy párját ritkító vakmerőség jeleit adja, mert a nagy költőnek nem kevesebb, mint *ő* jeles alkotását használta fel, míg a maga kis fércelményét kiizzadta.

A szóban forgó ponyvavers címe: *Gróf Tökölyi Imre, Rákóczi Ferenc mostohaatyjának, a magyar szabadságért harcoló elismert világhírű hősnek élete és halála.* 13 szakaszban. 15 szép képpel. Budapest. 1874. 39 l. Bucsánszky Alajos kiadása.

A hosszúra nyúló vers elején a Thököly-féle fölkelés előmenyeinek és első sikereinek ismertetése után megtudjuk, hogy a kuruc-király egyebeken kívül azért is, mert már belefáradt a küzdelembe, hajlandónak mutatkozott a megegyezésre. Az elbeszélés aztán így folytatódik:

Nagyszombatba tehát maga is elméne
Az állandó béke megteremtésére.
Ott ez ünnepélyre készültek sebtében,
Miként? *hallgassátok, azt is elbeszélem.*
A király sátora vala ott felvonva,
Tiszta kék selvemből volt a sátorponyva;
Róla mint az öklöm — ha kicsit nem mondok —
Lógtak köröskörül oly nagy aranybojtok . . . stb. (3. l.)

A szerzőtől félbehagyott rész után következik, amint látható, ARANY János Toldijának tizenegyedik énekéből a 7, 8, 9 versszak. Különbség csak annyi, hogy a kilencedik szak ötödik sora, mely ARANYNÁL így van: «Duna partjáig nyúlt a korlát kétfelül», a ponyvaköltő művében ilyenformán alakul: «A palotáig nyúlt a korlát kétfelül». A ponyvaversben négy sorral odébb megint Aranyból veszi át a szerző ezt a két sort:

Ezalatt a várba gyors hiradók mentek,
A király lejött és sok nagy úri rendek.[†]

A második rész Thököly Imre szerelmét mondja el Zrínyi Ilona iránt. A kuruc vezér elküldi emberét, Illyést Munkácsra

[†] L. id. mű 3. l. — V. ö. Toldi XI. é. 13. vsz.

egy levéllel Rákóczi özvegyéhez; a megbizott aztán ARANY *Murány ostromá*-ból vett harminckét sorban számol be urának a vár úrnőjével való találkozásáról. Ilyenformán:

Magas Munkácsvárba amint feljutottam,
Annak parancsnokát kérdeztem legottan;
Mosolygott a várnagy s ismeretes helyre
A külső bástyára vezetett egyszerre ... stb.¹

Itt az eltérés annyi, hogy ARANYnál «Munkács» helyett Murány van, «külső bástya» helyett pedig: *hóhérbástya*.

A ponyvatermék *harmadik részében* le van írva, hogyan foglalja vissza Thököly egyik vezére, Benkő Pál az osztrákoktól védett Fülel várát. Itt a szerző ARANY *Nagyidai Cigányok*-jából veszi át az ostrom rajzát:

Legottan vitézlő férfiak menének,
Hogy kihoznák a port, ágyút töltenének.²

Kissé odább hosszabb átvétel következik:

Benkő Pál azonban, székelyek vezére
Nem feküdt sem a jobb, sem a bal fülére.
Osztrákok zajától nem tudott aludni,
Dehogy merte volna a szemét behunyni ... stb.³

Látnivaló, hogy itt csupán a helyzethez illő nevek vannak kicserélve; *Puk Mihály* helyett «Benkő Pál», *cigányok* helyett «osztrákok» olvasható. A *Nagyidai Cigányok*ból összesen huszonöt sort vesz át a szerző; még pedig a második énekből az első négy szakot egészen, az ötödik strófát két sorba összevonva, a hetedik és nyolcadik versszakok ismét egész terjedelmükben, majd a negyedik ének ötvenkettedik strófájának negyedik sorát egy szónyi átalakítással (*ellenség* helyett «székelység»-et ír), ugyanott az ötvennegyedik szak két első sorát, továbbá a hatvanegyedik strófát (első sorának átalakításával) és a hatvankettedik versszak utolsó két sorát (némi módosítással).

¹ L. id. mű 5. l. — V. ö. ARANY *Murány ostroma*: I. é. 48—55. vsz.).

² L. id. mű: 9. l. — V. ö. ARANY *Nagyidai Cigányok*: I. é. 82. vsz.).

³ L. id. mű 9. l. — V. ö. ARANY *Nagyidai Cigányok*: I. é. 1. vsz.).

A hatodik rész befejezése arról szól, hogy Thököly az elfogott Heister és Doria nevű császári vezérekkert cserébe visszakapja Bécsbe hurcolt feleségét. Az ismeretlen szerző ezt így adja tudtunkra:

De hogy egyik szavunk másikba ne öltük,¹
 S az időt szóbeszéd közt itten ne töltsük,
 Röviden mondjuk, hogy megtörtént a csere,
 Fejdelem Tökölyi roppant örömére.
 Mert nem adhat jobbat az egek királya
 Ami Tökölyinek örömet csinálna.
 Pénzért, gazdagságért, hej dehogya cserélne,
 Dárius kincsének még oda se nézne.²
 Elfelejte mindent és futott elébe,
 Kimélve szorítá pánczélos ölébe.
 Nem szólott egyik sem, nem sírt, nem nevetett,
 Csak az egész tábor ritt a hátok megett ... stb.³

Így folytatódik a viszontlátás örömeinek leírása az idézett részen kívül a Toldi tizenkettedik éneke tizenhetedik strófájának és tizennyolcadik versszaka első négy sorának, tehát összesen húsz sornak szó szerinti átvételével. A szükségesnek látszó esetben természetesen a Toldi-beli nevek helyébe a megfelelők kerülnek; például «Akkor könnyült szívvel Toldiné így szólott» helyett lesz: *Ilona így szólott*; vagy «Miklós pedig mondá» helyett: *Tökölyi meg mondá*.

A ponyvaköltő kisded játéka azonban ezzel még nem érnek véget. A *hetedik részben* a főhelyet a székely hadak újjászervezésének leírása foglalja el. Itt is folyton ismerős hangok csendülnek fülünkbe. Ime egy kis párhuzam:

Parancsol Tökölyi a vezéreinek	<i>Parancsol a hunok ifjabb királya,</i>
Vele maradott kipróbált hiveinek:	<i>Kard az egész földet véresen bejárja</i>
Fegyverviselő nép mindenki felüljön	<i>Fegyverviselő nép mindenki felüljön,</i>
És Kolozsvár előtt hadi szerbe gyűljön. ⁴	<i>Buda szállására, hadi szerbe gyűljön.⁵</i>

¹ Ez is ARANY-reminiscencia. (V. ö. Toldi. VIII. é. I. vsz. 2 s. «Hogy egyik szavamat másikba ne öltsem».)

² L. id. mű 18. l. — (V. ö. Arany, Toldija XII. é. 15. vsz.).

³ L. id. mű 18. l. — (V. ö. Toldi XII. é. 16. vsz., ahol az «egész tábor» h. az *öreg Bencze* sír).

⁴ L. id. mű 20. l. ⁵ ARANY, *Buda Haldia* IV. é. I. vsz.

Látnivaló, hogy az anonim versszerző e helyütt már nem a *Toldiból*, nem is a *Nagyidai Cigányokból* vagy a *Murány Ostromából*, hanem céljának megfelelően egy más elbeszélő költeményből, a *Buda Halálából* (a vadászat leírása) veszi át a felhasználható részeket. Az átvétel összesen nyolcvanöt sorra terjed; valamennyi a negyedik énekből való. De a szerző nem egyfolytában sajátítja ki, hanem előbb az első tizenegy szakot, majd a mi folytatólag az ő leírásának jobban megfelelt: a tizenkilencedik strófa második sorától a huszonhatodik szak végeig, aztán a 31, 32, 33 versszakot, végül a harmincötödiktől a három első sort (L. id. mű: 20—21. l.) Változtatásai itt a következők:

Arany, <i>Buda Halála</i> IV. é. 3. vsz. 3. s.:	«Tökölyi» vers:
Adj a tovább a jelt, ki belátja távol...	Adj a tovább a <i>hírt</i> , ki tudja mástól...
<i>B. H.</i> IV. é. 4. vsz. 2—4. s.:	<i>T.-vers</i> (20. l.):
Hogy kint legyen a kard a messze határon;	Hogy kint legyen a <i>hír</i> a messze határon;
Körül a szomszédság valamennyi reszket;	Körül <i>Oláh. Bolgár</i> valamennyi reszket,
Vajh, kire a szörnyűk mostan fegyverkeztek!	<i>A székeleyek valjon</i> kire fegyverkeztek?
<i>B. H.</i> IV. é. 5. vsz. 1. s.:	<i>T.-vers</i> (20. l.):
Ámde húnok földjén meleg öröm pezsdül,...	<i>De székeleyek</i> földjén meleg öröm pezsdül,...
<i>B. H.</i> IV. é. 10. vsz. 4. s.:	<i>T.-vers</i> (21. l.):
Igy felabajgatta Etele a népet.	Igy felabajgatta <i>Tökölyi</i> a népet.
<i>B. H.</i> IV. é. 11. vsz. 1—2. s.:	<i>T.-vers</i> (21. l.):
S már Budaszállásán gyűl a sereg össze,	S már <i>Kolozsvár körül</i> gyűl a sereg össze
Körül a sík pusztát lepi sűrűn, messze;	Körül <i>a vidéket</i> lepi sűrűn messze;
<i>B. H.</i> IV. é. 19. vsz. 3. s.:	<i>T.-vers</i> (21. l.):
Ő kora hajnaltól paripán ül estig,	<i>Tökölyi</i> hajnaltól paripán ül estig.
<i>B. H.</i> IV. é. 22. vsz. 2—4. s.:	<i>T.-vers</i> (21. l.):
Dárdavetőt, ijaszt külön egybeállít,	<i>Nehéz s könnyű puskást</i> külön egybeállít,
Lovagot külön csap kaszás szekerektől,	Lovagot külön csap <i>agyus</i> szekerektől,
Várakolól eszközt másféle szerektől.	<i>Vdrostromló</i> eszközt másféle szerektől.
<i>B. H.</i> IV. é. 25. vsz. 3. s.:	<i>T.-vers</i> (21. l.):
Úgy Etel is bármint seregét zavarja,	Úgy <i>Tökölyi seregét</i> bár miként zavarja,
<i>B. H.</i> IV. é. 26. vsz. 3. s.:	<i>T.-vers</i> (21. l.):
Etele azonkép hadai forgását,	<i>Tökölyi</i> azonkép hadai forgását.

B. H. IV. é. 35. vsz. 1. és 3. s.: T.-vers (21. l.):

Büszkén valamennyi érzi a hún ember: Büszkén valamennyi érzi *székely* ember

Igy Etelét, mondom, sokat emlegették; Igy *Tökölyit*, mondom, sokat emlegették.

A híres felkelő vezérről szóló verses krónika *nyolcadik részé-
nek* foglalata: «Leopold Ottingen gróf és Schlik tábornokokat
küldi Tökölyi ellen. Ezek berontanak Erdélybe, beveszik Déva
várát. Gábor János dévai kapitány hősi halála». E «rész», az ele-
jén levő huszonnégy sort és közbül két sornyi áthidalást le-
számítva, némi kihagyással ARANY *Losonczy István*-jának a szó-
szerinti kiírása (mindössze annyi változtatással, hogy ahol szük-
séges volt, a Tökölyi-versnek megfelelő nevek szerepelnek). Az
átalakítás szemléltetésére álljanak itt a következő sorok:

(Ponyva):

(ARANY):

Híres *Ottingen gróf* vitéz *német* ember,
Déva várnak indult *kétszer tízezerrel*.
Száz *taraszok*, tizenhat ágyú vala nála,
Közel Déva mellé seregével szálla, ...¹

Híres Amhát basa, vitéz török ember,
Tömösvárnak indult száz hatvan ezerrel
Száz taraszok, tizenhat ágyú vala nála; —
Pusztá Somlyó mellé seregével szálla.²

A továbbiak, minthogy kevesebb a név, még szorosabb egye-
zést mutatnak. A «Tökölyi»-vers huszonötödik sorától kezdve a
szöveg egybeesik ARANY *Losonczyja* 8—37, 45—49, 54—55, 58,
63 (harmadik-negyedik sor), 64, 74—79 strófájával. Megállapít-
ható ezek szerint, hogy a *Gróf Tökölyi Imre* című ponyvaverés
ARANY-nak *Toldi*, *Murány Ostroma*, *Nagyidai Cigányok*, *Buda
Halála* és *Losonczy István* című elbeszélő költeményei alapján
készült tákolmány.³

VI.

Mint ARANY szellemi világa, úgy a PETŐFIÉ is nagy hatással
volt a ponyvairodalomra. Hogy életének és halálának képzelet-
izgató részletei miféle — többé-kevésbé meseízű — feldolgozá-

¹ Id. mű 23. l.

² *Losonczy István* 8. vsz.

³ E mű prózai átdolgozásban németül is megjelent. Címe: *Drangsale
und Tod des weltberühmten ungarischen Grafen Emerich Tökölyi, Stiefvater des
Franz Rákóczy*. Budapest. 1874. 34 l. Bucsánszky A. kiadása.

sokban terjedtek el a nép körében, továbbá hogy művei közül melyek jelentek meg a szóban forgó kiadványok alakjában, arról részletesen beszámol BARÓTI Lajos főntebb említett dolgozata. Minthogy azonban ez még kiegészítésre szorul, — bár az alábbi sorok sem tartanak igényt a teljességre, — pótlásul megemlítünk néhányat az idetartozó népiratok közül.

Szembetünő, hogy PETŐFIRE vonatkozólag aránylag kevesebb nyoma van az olyanféle kapcsolatnak, aminőt ARANYRA nézve látunk. Ennek oka egyrészt az lehet, hogy a nagy lírikus műveiben természetszerűleg kevesebb a ponyva számára értékesíthető *elbeszélő* elem; másfelől meg ami van is, közismert voltánál fogva kevésbé alkalmas a feltűnés nélkül való eltulajdonításra. Látni fogjuk azonban, hogy az utóbbi körülmény nem mindig volt akadály a egyes részletek felhasználásának.

A BARÓTITÓL nem említett ponyvakiadások közé tartozik a *Szilaj Pista* (Tatár Péter regekunyhója 22. szám. Pest. 1865. 71—80 l. Egy képpel. Bucsánszky A.), melynek címe után zárójelben olvasható, hogy «PETŐFI után». A mű tulajdonképen nem egyéb, mint a nagy költő verses elbeszélésének a harmadik versszakkal kezdődő, rövidített lenyomata; olyanformán, hogy az eredeti kétszázkilencvenhat sort itt kétszáztizenhétre terjed. A rövidítés bizonyára az akkor még érvényben levő kiadó jogokra való tekintettel történt.

PETŐFI egy másik szép költeményét is átalakította TATÁR Péter, de ennél már nem tartotta szükségesnek, hogy jelezze a költő nevét. Talán úgy gondolta, hogy a csekély átalakítás folytán PETŐFI már elvesztette szerzői jogát a meséhez, meg az elbeszélés szólamkincséhez és egyéb művészi értékeleihez. E kis munka címe: *Salgó vára* vagy: *A véres tett véres bosszúja*. (Egy képpel. Tatár Péter regekunyhója.¹ 26. szám. Pest. 1867. 1—19 l. Bucsánszky A. kiadása.) PETŐFI költeménye és a belőle készült ponyvatermék közt voltaképen az a főkülönbség, hogy az eredetinek ötös és ötödfeles rímtelen jámbusait itt párosrímű alexandri-

¹ A «regekunyhó» jelzésű füzetekben rendszeren több darab van. Lehet, hogy erre vonatkozik a «kunyhó» elnevezés.

nok helyettesítik; s míg amaz ötszázharminchárom sorra terjed, TATÁR Péter verse csak háromszázkét sor. A nevek és az elbeszélés menete egyforma; a ponyvaversből hiányoznak PETŐFI hangulat-erősítő leiró sorai és szép lírikus reflexiói (például a szerelemről szóló gyönyörű tizenhét sor: «Örök rejtélyű érzés szerelem!» stb.). Egyébként a két mű közti viszonyt megvilágíthatja ez a párhuzamos idézet:

PETŐFI: *Salgó*.

Nógrád s Gömör közt hosszan nyúlik el
A Mátra egyik erdőséges ága
Miként sörényes, elfáradt oroszlán
Nézőn sötéten messze tájakig.
E hegytetői kősziklára ül
Borús napokban a pihenni vágyó
Terhes felhőknek vándor serege;
Ez a műhely, hol a komor kovács,
A dörgedelmes égi háború
Készíteni szokta a villámokat,
Haragvó isten égő nyilait.
Itt állt Salgóvár, mint egy óriás,
Ki az egekre nyújtja vakmerő
Kézét, hogy onnan csillagot raboljon;
Itt állt Salgó... az éghez oly közel,
És benne még is a pokol tanyázott.

TATÁR Péter: *Salgó vára*.

Nógrád s Gömör között a Mátra egy ága
Nyulik le, erdővel van borítva háta.
Itt-ott az egekbe nyuló szikla-orum
Emelkedik büszkén, fedezi most már rom.
Ide ül pihenni a kemény zivatar,
Ha haragjában ég s földet összekavar.
Itt kovácsolja ő gyújtó-villámait,
Szerte repítgetvén vészthozó nyilait
S dörögve hirdetve romboló haragját
Remegve hallgatják a völgyben szózatát.
Salgóvár is itt állt mint óriás, a ki
Az egekre nyújtja vakmerő kezét ki,
Hogy azt megrabolja, oly közel állt hozzá
S azt mégis bűn és fertelem lakozá.

Majdnem oly kedvvel, mint ARANY *Toldiját* keresik föl (és aknázzák ki) témáért és átvételre alkalmas részletért a PETŐFI János Vitéz-ét. A kiadói jogok elévülése óta e mű a maga egészében is, PETŐFI neve alatt is megjelent a tárgyalt kiadványok sorában, de egyes epizódjait már előzőleg felhasználták. Így készült: *A veszedelmes zsványtanya* vagy: *A szerencsés juhászbojtár*. (Néprege. Egy képpel. Tatár Péter regekunyhója. 30. sz. Pest. 1870. 40—46 l. Buczászky A. kiadása) című verses darab is, mely fölél nincs odaírva még az sem, hogy «PETŐFI után», pedig elég szorosán egyezik János Vitéz szövegével. Ime a kezdete:

Nagyon égető a nyári nap sugára
Jancsi komára, a szép juhászbojtárra,
Mért is kell a napnak sütni oly nagyon, (így!)
Attól a juhásznak nagy melege vagyom...

Az átvétel nem betűszerinti, de eredete azért kétségtelenül felismerhető. A vers elmondja, hogy Jancsi elaludt s nyája azalatt elszéledt. E miatt gazdája elkergeti a bojtárt. Innen kezdve a ponyvatermék kihagyásokkal addig követi PETŐFI elbeszélését, míg Jancsi a zsványokra rágyujtja a házat. A folytatás már eredeti és mondhatnók erős gyakorlati érzékre valló leleménye a szerzőnek. Jancsi ugyanis nem bujdosik tovább, hanem bejelenti a történeteket a hatóságnak, mire egy részt kap a rablók kincseiből, urrá lesz, megtéríti gazdája kárát, megnősül s

Még ma is él, hogyha nem halt meg azóta
Szerencse s boldogság őt folyvást karolta.

VII.

Egy további ponyvaversben, amelyre már TÓTH Rezső is felhívta a figyelmet,¹ a FAZEKAS Mihály *Ludas Matyi*-ből ismert mese feldolgozása kapcsán találkozunk olyanféle jelenséggel, mint előbb a Thököly Imréről szóló historiában; csak hogy itt PETŐFI *Szilaj Pistájából* és *János vitézéből* valók az eltulajdonított részletek. A viszonylag terjedelmes mű felírása: *Ludas Matyi élete és kalandjai*. Tündéries szép historia. 12 részben és 13 képpel. Budapest. 1883. 86 l. Rózsa Kálmán kiadása.² A BALOG István *Ludas Matyi* című, három felvonásos bohózata nyomán készült versben a Fazekas vig elbeszéléséből ismert hős története valójában csak a *második rész*-szel kezdődik. E szerint: «Ludas Matyi édesanyjától Sárától három pár libát veszen át, hogy azt a döbrögi vásáron

¹ L. TÓTH Rezső: *Fazekas Mihály*. Budapest. 1897-ből. (V. ö. Fazekas M. versei. Kiadta Tóth R. Régi Magyar Könyvtár. 17. sz. Budapest. 1900. 77. l.) TÓTH szerint: «a szerző talán változatosság okáért vagy helytelenül alkalmazott PETŐFI-tiszteletből Szilaj Pistából s János vitézből nagy lelki nyugalommal szóról-szóra átvett valami másfélszáz sort, mindössze annyit változtatva, hogy Jancsi vagy Pista helyett természetesen Matyi-t ír.» A változtatás — mint a jelen dolgozatból látható — valamivel több.

² TATÁR Péter regekunyhója 22. számának 1865-ből való kiadása borítékán e «szép história» TATÁR Péter műveként van hirdelve. Ennek szövegdíszeként csak 12 képről történik említés.

eladja, s a vásárra kedvesével, Iluskával és hat libával el is indul». Az ének vége egy kis szerelmi kettős Matyi és Ilus között. Az ifjú itt vállára veszi a kendercsomót, melyet eddig a leány cipelt s megvallja, hogy Iluska nélkül nem élhet.

Erre csókot kapott... *de nem mondom el,*
Mert tele van ezen világ irigyekkel

folytatja a költő szabadon PETŐFI után.

Hej *legtüzesebb bor a szép leány csóhja,*
Pedig a csók könnyen az ész zavarója ;
Matyinak is *mostan megzavarta eszét,*
Származott is tőle tarka-barka beszéd.
Iluskám, Iluskám! *lelkem, galumbocskám,*
Gyöngyvirágom, rózsám, aranyos halacskám,
Gyémánt-gyűrűm, fényes csillagom sugára,
Csókolj agyon engem hajnal hasadtára.

És így megy ez tovább a 15—16 lapon vagy harminc soron keresztül. Az átvett sorok PETŐFI *Szilaj Pista* című elbeszélő költeménye első részének 7—13 versszakát nyújtják azzal az eltéréssel, hogy *Szilaj Pista* Lidije helyett TATÁR Péternél Iluska a «kedves» neve s az eredeti vers három ütemű sorai egy-egy szó betoldásával négy ütemre nyúlnak.

Mivel Matyinak jól ismert története s a mese naiv továbbfejlesztésének részletezése ránk nézve most kevésbé fontos, a munka többi részére nézve elég lesz csupán annak kiemelése, ami a vizsgálódásunk körébe tartozó szempontból figyelemreméltó. Ilyet a *ötödik rész* ben találunk, ahol megtudjuk, hogy Matyi a megveretés után világgá megy. Közben megpihen egy csárdában, aztán folytatja útját.

A csárda messzire volt már háta megett,
Nem látta lobogni a pásztortüzeket,
Mikor utoljára megállt s visszanezett,
Szívében iszonyú kint s fájdalmat érzett.¹

Ez utóbbi sor kivételével az idézett résztől kezdve hetvennégy sor (30—34 l.) PETŐFI *János Vitézéből* való (a IV. é. utolsó

¹ Id. mű 31—32 l. — V. ö. PETŐFI: *János Vitéz-e.*

három strófája és az V. é. egészen); még pedig változtatás nélküli átvétel, mert itt a ponyvaköltőnek már a versforma átalakításával sem kellett bajlódnia. Innen számítva hat sor megint a *Szilaj Pistából* van véve (IV. rész: 3—4 szak.); hat sor átmenet után pedig a *Szilaj Pistában* folytatódó huszonhárom sor van beiktatva.¹

Végül ugyanilyen toldott-foldott, de már ismét két költő művéből összetakolt ponyvavers: *Az óriások és boszorkányok országa* vagy: *A huszár még a pokolból is kivágja magát* (2 képpel. Tatár Péter regekunyhója. 30. szám. Pest. 1870. 46—60. l. Bucsánszky A. kiadása.) Tárnya az, hogy a napoleoni-háborúk idején Franciaországban elfogtak egy magyar huszárt, János vitézt. Ez megunja a fogságot s megszökik. Találkozik egy német szerkeressel, akit megsegít. Ettől megtudja, hogy az óriások országa közelében jár. Bemegy s a PETŐFI művéből ismert módon király lesz. (Mindezt kissé rövidebben adja elő a ponyva, mint a János vitézről szóló eredeti költemény). Majd tovább vándorol s eljut a sötétség országába, hol a boszorkányok tanyáznak. Itt az óriások segítségével legyőzi őket, s csak szerelmese, Örzi anyjának kegyelmez meg, aki ennek fejében megígéri, hogy seprő-paripáján elviszi kedveséhez. Ez megtörténik, mire:

Hét mulva azt mondták az egész faluban,
 Furcsa dolog vagyon Örziék házában;
 Tán kígyult a ház is, úgy füstöl a kémény,
 Nagy kolonc köszönget a kút méla gémén, stb.²

A szerző — amint látni — a lakodalmi sürgés-forgást ARANY szavaival írja le. E célból a bemutatott idézetten kívül felhasználja még a *Toldi* második éneke első versszakának 4—8 és második strófája 1—4 sorait. A boldog huszár végül emberfeletti

¹ Mellesleg megjegyezve — mint címe után is sejtethető — hasonló tárgyat dolgozott fel prózában TATÁR Péter e munkájában: «Markos Petyi csikósbojtár a 25 botot miként fizeti hétszeresen vissza Zsugori úrnak. 7 szakaszban. 8 képpel.» Hirdetve: Tatár Péter regekunyhója. 22 száma 1865-ből való kiadása borítékán. Ujabb kiadása 1899. 28. l. Rózsa K. 9 képpel. (Ebben — megveretésén kívül — négy csikó jogtalan elvételeét boszulja meg a bojtár.)

² L. id. mű: 59 l. — V. ö. ARANY *Toldija* II. é. I vsz. 2—4 s.

jobbágyai révén kincshez jutván fölmenti az óriásokat hűségesküjük alól s visszaadva a bűvös sipot nekik, kegyelemben elbocsátja őket. A költőnek pedig erre újból eszébe jutnak ARANY versei s a Toldi György gazdagságát jellemző leírás átvételével fog hozzá meséje befejezéséhez:

János vitéz úr lett. *Sok becses marhája,*
Kincse volt temérdek s arra büszke mája.
Sok nemes juhnyája és béres szolgája,
Sok nyerítő méné, nagy sereg kutyája, stb.¹

Megállapítható tehát, hogy ez a mű — csekély kihagyással — a *János Vitéz* XIX., XX., XXI. részének kiegészítése a *Toldi*ből vett alkalmas részletekkel.

* * *

Ime így fest a ponyvairodalom eredetisége. Hogy kit terhel a felelősség a versgyártás e sajátságos módjáért, az ma már minden egyes esetre nézve nehezen volna megállapítható. Mint látható volt, a tárgyalt művek legtöbbször TATÁR Péter szerzőségéhez fűződtek, akinek igazi neve MEDVE Imre s 1818—1878-ig élt. Ha a SZINNYEI Magyar Írók-jában felsorolt, több mint kilencven munkája is hasonló módszerrel készült, akkor nagy termékenysége könnyen érthető. Eljárásának mindenesetre megvolt az a haszna, hogy hamis címkével bár és egy kissé vegyítve, de az igazi költészet nemes italából is juttatott olvasóközönségének; kívánatosabb lett volna azonban s a célhoz is méltóbb, ha az eredeti töltést a maga tisztaságában nyújtja a népnek.

BAROS GYULA.

¹ Id. műből. — V. ö. Toldi II. é. 6 vsz. 1—4 s.

VIDÉKI KÖNYVTÁRAINK 1916-BAN.

A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége az 1916. évben fönállásának 19. évét töltötte be. A törvényhozás által a Főfelügyelőségnek az 1915/16. költségvetési évre megszavazott javadalomból a Főfelügyelőség rendes és rendkívüli államsegély címén 265.000 K-t fordított a hatáskörébe tartozó intézetek istápolására. Hogy ez összegből könyvtárakra mennyi jut, azt a publikált adatokból megállapítani nem lehetséges, mivel oly intézetknél, melyek több gyűjtemény-osztállyal rendelkeznek, a Főfelügyelőség szakított a régi szokásával, hogy a segélyből az egyes gyűjtemény-osztályokra eső hányadot maga szabja meg, hanem az intézetek saját belátására bízta, mint kívánják egyes osztályaikat a rendelkezésükre bocsátott összegből részeltetni.

* * *

Az állami felügyelet alatt álló intézetek könyvtári működésének eredményeit a Főfelügyelőséghez beérkezett s a *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* 1917. évfolyamában közölt jelentések alapján a következőkben ismertetjük:

Alsókubinban az Árva megyei Csaplovits-Könyvtár 1916. év folyamán 416 esetben 795 kötetet kölcsönzött ki, a gyarapodás pedig jórészt ajándékból 102 kötet. A Csaplovits-Könyvtár anyagának a pozsonyi tudományegyetem könyvtárához letétként való átcsatolása érdekében a Főfelügyelőség 1916. okt. 16-án Árva megye alispánját, majd nov. 23-án a vármegye főispánját kereste meg a szükséges tárgyalások felvétele végett, de megkeresése az év lezártáig eredményre nem vezetett.

Aradon a városi Köz művelődési Intézet igazgatását VARJASSY Árpád 1915. végén történt halála után ideiglenesen KOVÁCS Vince

városi tanácsnok intézte, mígnem 1916. márc. 15-én FÉNYES Dezső új igazgató átvette hivatalát. Az intézet könyvtára, mely a 4000 K államsegély egy részlete mellett a Kölcsey-egyesület évi 2000 K segélyével is rendelkezik, vétel útján 410 mű 497 kötetével, ajándék és áll. letét útján pedig 1069 mű 3275 kötetével gyarapodott. A könyvtár rendezése, mely Dr. FARKAS József könyvtáros hadbavonulása következtében megakadt, a könyvtáros fölmentése után újból megindult. Ugyancsak 1916-ban fogtak hozzá külön segéderő beállításával a kéziratos anyag rendezéséhez. A könyvtárban őrzött művek száma 42.081 kötet és 538 drb aprónyomtatvány. A könyvtárat az 1916. évben 261 nyitási napon 19.497 egyén használta; a kölcsönzések száma 26.156 volt.

Békéscsabán a Közművelődési Ház az 1915/16. évben 800 K államsegélyben részesült, melynek terhére több közérdekű művet, valamint HAAN Lajos kéziratait, levelezését és néhány Békéscsabát és Békésmegyét érdeklő könyvét szereztek meg.

A Budapesti Könyvtáregyesület Budai Könyvtára 1916. évi működéséről és állapotáról jelentést nem küldött.

A Budapesti ref. theol. akadémia Ráday-Könyvtára HAMAR István vezetése alatt vétel útján 8 mű 8 kötetével, ajándék útján 377 mű 183 kötetével, áttétel útján 23 mű 44 kötetével s a feldolgozatlan anyagból történt besorozás útján 61 mű 142 kötetével, összesen tehát 469 mű 377 kötetével gyarapodott. A könyvtár állománya 1916. dec. 31-én 23.575 mű, 36.494 kötetben, 35.384 darabban. A levéltári anyagból 1908 darabot dolgoztak fel. Az eddig földolgozott levéltári darabok száma 3261. A könyvtár hetenként kedden és csütörtökön délután volt nyitva a nagyközönség részére; a buvárkodókat azonban ezenkívül kedden, csütörtökön és szombaton délelőtt is kiszolgálták. A látogatók száma 532 volt, akik 532 művet használtak, 613 kötetben, 586 darabban. Használatba került a már földolgozott levéltári anyagból is 237 darab. Államsegélyben a könyvtár 1916-ban nem részesült. A főnntartó hatóság a 2240 K személyi kiadáson kívül ellátta a könyvtárt fűtéssel és világítással, a dologi kiadásokra pedig külön 300 K-t utalványozott.

Debrecenben a ref. főiskola nagykönyvtára az 1916-ik évben elég jelentékenyen gyarapodott, ami főképp néhai dr. FIÓK Károly ny. akadémiai tanár könyvtárának megvételében, részben pedig néhai BALOGH Ferenc volt debreceni ref. theol. tanár könyvhagyománya földolgozásában leli magyarázatát. A 400 koronán megvásárolt FIÓK-könyvtár 567 mű 651 drbjával gyarapította a könyvállományt, míg mintegy 500 kötet a másodpéldányok közé került. BALOGH Ferenc hagyatékából 300 mű 458 darabját iktatták a könyvtár állományába. Vétel útján a könyvtár egyébként csak a legminimálisabb gyarapodást mutatja, mivel a könyvvásárlásra szánt 4000 K javarészt a folyóiratok és folytatásos művek emésztették fel. Ezenkívül vétel útján hozzájutottak Martonfalvi TÓTH György néhai debreceni főisk. tanár két értékes diplomájához: ú. m. nemesi leveléhez és Utrechtben szerzett eredeti doktori diplomájához. A könyvtár egész évi gyarapodása 1301 darab s így az állomány 1916. végén 168.462 darabra emelkedett az 1915. évi 167.161 darabbal szemben. Az olvasóterem az 1916. évben 184 napon át állott nyitva az érdeklődő közönség előtt. Az Orsz. Főfelügyelőség 1916-ban utalványoztatta a könyvtári katalógizálási célokra engedélyezett 3000 K utolsó 1000 K-s részletét is s a könyvtár ez összeget rendeltetésének megfelelő tényleges fölhasználása idejéig gyümölcsözőleg kezelte. A 2-ik könyvtartisztai állás betöltetlen maradt, a 2-ik szolgai állás anyagi okokból rendszeresíthető nem volt s a theológus diákok, az ú. n. scribák is kimaradtak a kollégiumi jótétemények elesése folytán. Így tehát a könyvtári adminisztrációt redukált munkaerővel végezheték csak s a különben is megnehezült viszonyok nyomása alatt is semmi nagyobb átalakító munkálatba nem kezdhettek.

A *Városi Múzeum* könyvtára áll. letét útján 6 mű 6 kötetével, az államsegély terhére vétel útján két folyóirat évfolyammal gyarapodott. Ugyancsak vétel útján szerezték meg a debreceni mézeskalácsos céh III. KÁROLY által privilegiális alakban megerősített artikulusait; két díszesen festett fölszabadító levelet (1738. 1758.) és jegyzőkönyvének töredékét a XVIII. sz. máso-

dik feléről. Vételre ez osztálynál az államsegélyből 100,50 K-t fordítottak.

Désen a Szolnok-Dobokamegyei Történelmi és Ethnographiai Társulat Könyvtára állapotában az 1916. év folyamán semmi változás sem történt s iránta az a csekély érdeklődés is megszűnt, amellyel azelőtt legalább egy pár ember felkereste.

Eperjesen a tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület kollégiuma nagykönyvtára az 1916. évben alig változott. Vétel útján 261, ajándék útján 31 drbbal gyarapodott. A könyvtárból 311 egyén 836 drbot kölcsönzött ki, az olvasóteremben pedig, mely december folyamán újra megnyitott, 504 egyén 602 drbot használt.

Felkán a Tatra-Múzeum könyvtára az 1916-ik évben a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa útján 300 K állami segélyben részesült. E segélyből 109 kötetet és 6 füzetet vásároltak. Azonkívül ajándékba kaptak még 17 kötetet és 5 füzetet, úgy hogy a könyvtár összes gyarapodása 120 kötet és 11 füzet. A könyvtár nemcsak szépirodalmi művekben bővelkedik, hanem igen sok újabb tudományos mű is van benne, úgy hogy most már a fokozottabb igényeket is képes kielégíteni.

Győrött a Városi Közkönyvtár működéséről és állapotáról 1914 óta jelentést nem küldött. A könyvtárt 1916. jún. hó 10-én MIHALIK József orsz. felügyelő meglátogatta s meggyőződött, hogy a közkönyvtár működése a háború kitörése óta szünetel. Olvasótermét a városi tanács használja üléstermül s a hadiállapotból kifolyólag hivatalos teendőkkal agyonterhelt könyvtáros legfeljebb kikölcsönzés útján tart fenn némi forgalmat.

Gyulafehérvárt az Alsófehérmegyei Történelmi, Régészeti és Természettudományi Egyesület múzeumi könyvtára az 1916. év folyamán az államsegélyből történt vásárlás útján 7 drbbal, áll. letétből 6 drbbal s ajándékból 437 drbbal, összesen 447 drbbal szaporodott s néhai dr. CSERNI Béla magánlakásáról átszállított a múzeumépület egyik szobáskájába.

A Batthyány-Intézet könyvtári anyagának feldolgozása munkakerők hiányában megakadt. A levéltár rendezése és a nagy kolligátumok szorgosabb vizsgálata közben ez az esztendő se maradt

azonban meddő. Napvilágra került RÁKÓCZI híres manifesztumának, a «*Recrudescunt*»-nak egy ismeretlen variánsa, M. Kis Miklósnak egy 1700-ból való ismeretlen nyomtatványa s VAY: *Animadversiones*-ének egy hosszabb kiadása. Az Erdélyre nehezedett háborús veszedelem az intézetre is rótt áldozatokat. Több kikölcsönzött könyv odaveszett az ellenségdúlta székely megyékben s az intézet legnagyobb becsü ingóságainak a Dunántúlra szállítása is jelentős, nem várt kiadást okozott.

Hódmezővásárhelyt a református főgimnázium nyilvános tanári könyvtárát, bár hetenkint 4 órán át (!) a közönség rendelkezésére állott, kevesen látogatták. Mindössze 431 egyén olvasott 723 művet 803 kötetben. A két éven át nélkülözött állami segílyt, bár felére szállítva, az év folyamán megkapták s az évi egyházi segílyvel együtt könyvek beszerzésére fordították.

Kassán a Felsőmagyarországi Rákóczi-Múzeum könyvtárának használata 1916-ban már túllépte azt a fokot, amely az intézet személyzetének csekély létszáma és a jelenlegi szűk elhelyezési viszonyok mellett lehetőnek, sőt kívánatosnak mondható. Az 1915. évi nagy forgalomból levont tanulságok alapján életbeléptetett újítás, t. i. a szépirodalmi művek kölcsönzésének a hét két napjára való korlátozása ugyan lehetővé tette, hogy az olvasóterem a hét többi napján eredeti rendeltetése céljára legyen használható s hogy a tisztviselők e napokon a tudományos művek használóinak csekély száma mellett a reájuk váró többi fontos feladatnak, elsősorban a betűrendes címtár folytatásának s a szakcímtár megkezdésének szentelhessék munkásságukat. Azt a célt azonban, hogy az olvasók figyelme a tisztán szórakoztató olvasmányokról a komolyabb olvasmányokra tereltesse, a szépirodalmi kölcsönzésnek két napra való korlátozása nem tudta elérni. A használat továbbra is az eddigi mértékben emelkedett s a használt szórakoztató és ismeretterjesztő művek közötti arány csak nem változott meg az ismeretterjesztés javára. Az olvasóteremben 991 olvasó 1135 művet 1420 kötetben használt az 1916. évben. Külső használatra 16.204 kölcsönző 16.204 művet 17.855 kötetben vett ki. Összesen tehát 17.195 személy 17.339

művet 19.275 kötetben használt. A könyvtár állománya 1916-ban 956 művel 1350 kötetben és 1057 aprónyomtatvánnyal és egyéb könyvtári anyaggal gyarapodott.

Kecskeméten a Városi Könyvtár az 1916. évben 556 kötetből álló 424 munkával gyarapodott. Ebből 60 munkát ajándékba és alapítvány fejében, 9 munkát állami letétként kapott; 284 munkát 1199'80 K-ért városi költségen vett; 103 kötetből álló 71 munkát pedig az 1916. évre nyert 600 K államsegélyből. Elkészítették 272'32 K-ért a könyvtárnak rovatos ívekre írott elhelyezési leltárát. Ezt a munkát az egész könyvanyag átvizsgálása előzte meg. A főként régebbi ajándékozásokból került hiányos, csonka, a könyvtár céljának legtágabb körébe sem vágó műveket kiselezte, a könyvtár az 1916. év végén 7207 művet tartalmazott. 1167'82 K-ért egy karthotéka-berendezést szereztek s kötetésre 85'60 K-t fordítottak. Ekkép a könyvtárra az 1916. év folyamán összesen 3365'14 K-t költöttek; 2765'50 K-t a város pénzéből, 600 K-t államsegélyből.

Keszthelyen a Balatoni Múzeum könyvtára 133 könyvvel s 32 darab egyéb nyomtatvánnyal gyarapodott. Könyvbeszerzésre 900 K-t fordítottak.

Késmárkon az ág. h. ev. ker. liceum nagykönyvtárának 1916. évi forgalma ezúttal is emelkedett. Az olvasók száma 1901 volt az 1915. évi 1601-gyel szemben. A kivett művek száma pedig 5131 drbról 6798 drbra szökött fel.

Kiskunfélegyházán a Városi Múzeum könyvtári anyagának rendezése folyton halad előre. A cédula- és szakkatalógus készül s nemsokára a könyvtár egész állaga rendezve lesz. E rendezés mellett a múzeum öre nem feledkezett meg arról, hogy a világháborúra vonatkozó anyagot, amennyire csak lehetséges, gyűjtse a jövő számára. A könyvtárt azonban a nyilvános használatra átadni még mindig nem lehet a rendezés után sem, mivel sok a kötetlen könyv.

Kiskunhalason a ref. főgimnáziumi könyvtár az 1916. esztendőben is teljesen a háború hatása alatt állott. A főgimnáziumi tanári kar megfogyatkozása miatt a könyvtáros is kénytelen volt

ideje legnagyobb részét a tanítás teendőinek szentelni s ezért a könyvtári ügyek végzésében csak a napiteendőkre szorítkozhatott. Mégis tovább folyt Kovács Lajos értékes hagyatékának feldolgozása. Az államsegélyből a régi tartozásokat törlesztették, könyveket köttettek és új könyveket vásároltak. A könyvtár törzsállománya az 1916. év végén 39.379 db. Ebből az évi gyarapodás 420 kötet könyv, 1 térkép, 3 kézirat és 3 fényképalbum. Vétel útján 103 kötetet szereztek, állami letét gyanánt pedig 7 kötetet kaptak, a többi pedig ajándék vagy hagyomány. A költségek fedezésére 600 K államsegély és 652 K fenntartói javadalom szolgált. Ebből 400 K volt a személyi kiadás, 852 K pedig a gyarapításra jutott. A könyvtárból 104 nyitási napon 592 látogató 1224 kötetet kölcsönzött.

A Komáromi Közkönyvtár állapotáról 1916. aug. 12-én személyesen győződtek meg FEJÉRPATAKY László és MIHALIK József orsz. felügyelők. A mostani anyag a földszintet és az emeletnek igen kis részét tölti meg, úgy, hogy még legalább 30.000 kötet elhelyezésére van mód, minélfogva a Főfelügyelőség által megvásárolt s ide szánt SZINNYEI-féle könyvanyag, valamint egy másik mintegy 5000 kötetnyi könyvtár könnyen elhelyezhető benne. A könyvtári földolgozás is szépen haladt, úgy, hogy annak használhatóságát a mostani állapotok elmúltával semmi sem akadályozhatja.

Losoncon a Városi Közkönyvtár 1916. évi szaporodása szakok szerint: szépirodalom 272, természettudomány 3, történelem 3, folyóirat 30, vegyes 14, vagyis összesen 322 kötet. Ennélfogva az egész állomány az 1916. év végén 25.918 kötet volt. Régi használhatatlan könyvek közül újakkal pótolatott 34 mű 92 kötetben. Beköttetett 328 kötet. A 154 olvasó által használt könyvek száma 5131 mű 11.744 kötetben. Az 1915. évi 537 K olvasási díjat az 1916. évi 868 K 82 f. 331'82 K-val haladja meg, ami igen szép eredmény.

Lőcsén az ág. h. ev. egyház könyvtárában 1916-ban, a tavaszi és nyári hónapok folyamán a könyvtáros a cédulázás munkáját tovább folytatta. Ez évben a Theologia szakra kerülván a sor,

ezt a nyár folyamán teljesen földolgozta s így a cédulák összege immár meghaladja a 3000-et. A könyvtár látogatottsága nem emelkedett ugyan, de azért 1916-ban az ottani két középiskola és az állami felsőleányiskola tanuló ifjúságának érdeklődését fölkellették, illetőleg folytatólag ébren tartották azáltal, hogy a könyvtáros a hungarikákat s művelődéstörténeti s irodalmi szempontból ritkább és becsesebb műveket magyarázó előadás kíséretében személyesen mutatta be több felsőbb osztályú középiskolai tanulóknak. Gyarapodása 12 kötet és egy csomag háborús nyomtatvány volt, mind ajándék útján.

Marosvásárhelyt a ref. kollégium könyvtára 1916. évi működéséről és állapotáról jelentést nem küldhettek, mert a könyvtárnak az oláh betörés alkalmával biztonságba helyezett értékei, köztük a katalógusok, gyarapodási lajstromok és ügyviteli könyvek még most is Budapesten, a M. N. Múzeumban vannak.

A marosvásárhelyi *Ferenc József Közművelődési Ház* könyvtára még hátralevő törzsanyagának, továbbá az év folyamán vétel útján szerzett és ajándékozás folytán érkezett újabb szerzemények földolgozása — jóllehet a mindennapi könyvkölcsönzés lebonyolítása úgy az igazgató, mint a könyvtárista és a két gépírónőből álló személyzet munkaidejének javarészét igénybe vette — 1916-ban is eredményesen haladt előre. A munkálatot zavarólag befolyásolta, sőt egy időre meg is szüntette az augusztus 27-én kezdődött oláh betörés, mely az erdélyi részek lakosságát a lehető gyors menekülésre készítette. Ebből a székely főváros lakossága is nagymérvben kivette részét; miatta a könyvtár augusztus 28-án működését beszüntette és csak két hónap múlva, november első napján nyitotta meg újra termeit az időközben részben visszatérő, de leolvadt számú közönség számára. A törzskönyv 1915 végével 11.234 folyószám alatt 15.217 kötetel zárult, 1916-ban a törzskönyvi bejegyzés 1696 mű 2101 kötetben volt s így az év végén az addig földolgozott összes anyag 12.930 folyó szám alatt ugyanannyi művet tesz ki, melynek kötetszáma 17.318 drbra megy. Az 1916. év folyamán 29.022 esetben 61.705 kötet könyvet kölcsönöztek ki, ezenkívül az olvasóteremben 1975 művet

kértek ki helybeli használatra. Vétel útján a gyarapodás 349 mű 430 kötetben, amelyek 2525 K 10 fillér értéket képviselnek, ajánlékozás útján pedig a könyvtár 978 mű 1205 kötetének jutott birtokába, melyeknek pénzürtéke 2415 K 90 fill. A vásárlás útján beszerzett könyvanyagot az Athenaeum irodalmi és nyomdai részvénytársaság szállította, a könyvek bolti árából 100% engedménnyel. E tartozás abból a 25.000 K összegből fog megtérítettetni, melyet a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr az 1916. évre a Közművelődési Ház könyvtára részére kilátásba helyezett. A könyvtári helyiségek nagyobb része 1916-ban szintén iskolai célokra volt lefoglalva, mivel az iskolai épületekben hadikórházak nyertek elszállásolást. A Közművelődési Ház könyvtárát Marosvásárhely sz. kir. város törvényhatósága tartja fenn s e célra az 1916. év folyamán 10.769 K 64 f. összeget fordított. Ebből személyi kiadásokra 9000 K, hírlapokra és folyóiratokra 607 K 22 f., könyvbekötésre 1026 K 20 f. és irodai költségekre 136 K 34 f. esett. A könyvtár 4000 K rendes évi államsegélyben részesült.

Máramarosszigeten a ref. főgimnázium főkönyvtára, miután a ref. főgimnázium majdnem teljesen katonai kórház, nem volt hozzáférhető.

Miskolcon a Borsod-Miskolci Múzeum könyvtárának, melyet ideiglenes raktárhelyiségéből a háború elején ki kellett költöztetniök és visszahozniok a múzeumba, nem tudtak más helyet adni, mint a természetrajzi terem még üresen volt és járható részét. A földre lerakott könyvhalmazok miatt természetesen nem lehetett sem a múzeumot, sem a könyvtárt megnyitni. Gyarapodás 107 darab volt. Állománya 4868 db.

Az ág. hitv. evang. egyház nyilvános könyvtárának működésére is befolyással volt a háború. Csók György tart. tábori lelkes, könyvtáros, szolgálata közben szerzett betegsége miatt meghalt. Állása már be van töltve, de a megválasztott lelkes még nem foglalta el hivatalát. Ez okok miatt a könyvtárról pontos adatokat nem tudtak beküldeni.

Nagyenyeden a Bethlen-kollégium könyvtára az 1915—16. évre egyszerre kiutalt 1600 K könyvtári államsegélyt teljesen félhasz-

nálni nem tudta, mert a szállítási nehézségek az egyre súlyosbodó háborús viszonyok miatt a megrendelések lebonyolítását részben késleltették, részben egészen megakadályozták. Közbejött az oláh betörés is, amely miatt a könyvtár két hónapon át zárva maradt. Az Országos Főfelügyelőség fölhívására már szeptember első napjaiban hét ládába csomagolták a könyvtári anyag értékeesebb részét: 19 ösnyomtatványt, 110 hungarikumot, 382 kéziratot és még egyebet összesen 764 darabban. A ládákat a kísérőjegyzékkel szept. 11-én zárták le és óráról-órára, napról-napra várták az elszállításra szóló jeladást, de szerencsére a helyzet lassanként javult s menekülésre és mentésre nem került a sor. A könyvtár forgalma erősen csökkent: az 1915. évi 5409 darabnál 2520-al kölcsönöztek ki kevesebbet, vagyis már csak 2889 darabot.

Nagyszombatban a Városi Közkönyvtár és Történeti Emléktár rendszer olvasóinak a száma csak növekedett; érdeklődésük olyan állandó és erős, hogy az intézet vezetősége programmba veszi hogy a könyvtár használatát a háború után megkönnyíti: a mostani egyetlen könyvkölcsönzési délelőttöt megtoldja egy vagy két hétköznapi délutánjával. Az olvasók gyarapodása túlnyomóan a város leányközönségéből telik. A könyvtár forgalmának számszerű adatai a jelentésből sajnos kimaradtak. 12.000 kötetet meghaladó állományának 1916. évi gyarapodása 61 kötet volt. Az intézetet augusztus 18-án látogatták meg FEJÉRPATAKY László és MIHALIK József orsz. felügyelők.

Nagyváradon a Városi Nyilvános Közkönyvtár állománya az 1916. év végén 9040 mű volt 15.831 kötetben és 89.739'42 K leltári értékben. Az évi gyarapodás 1392 mű volt 2088 kötetben és 12.751'36 K leltári értékben. Ebből 1197 mű 1659 kötetben vétel. Vásárlásra 6560'10 K-t fordítottak. A könyvtár 241 egész és 5 fél napon át volt nyitva. A Főfelügyelőség jelentése, mely még a könyvtárba járó folyóiratok és lapok címszerű felsorolására is kiterjed,¹ a forgalomra vonatkozó közelebbi adatokkal

¹ Ebből sajnálatos egyoldalúságot árul el az a körülmény, hogy a budapesti politikai lapok sorából csupán a *Világ* jár a könyvtárba.

nem szolgál. A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsához beküldött jelentés szerint a helyszínen olvasók száma 11.676 volt, a kikölcsönzőké pedig 9069 s ez utóbbiak 21.885 kötetet olvastak. A könyvtár bevételei voltak 2000 K rendes és 3000 K rendkívüli államsegély, 552.87 K a beiratási díjakból való részesedés, 1081.10 K olvasói illeték és intési díj, 310 K adomány és 10.654.79 K városi hozzájárulás, összesen tehát 17.598.76 K. Ez összegből személyi járandóságokra 7749 K-t, dologiakra pedig 9849.76 K-t fordítottak. A dologi kiadások között nem látjuk a Schlick-féle vasállványok vételárának törlesztését, holott a 3000 K rendkívüli államsegélyt ezt a célt szolgálná.

Nyiregyházában a Szabolcsvármegyei Múzeum könyvtára 8 kötet ajándékkal s 2 kötet áll. letéttel gyarapodott.

Pápán a Ref. Főiskolai Könyvtár anyagát 1916-ban is nagy mértékben használta a helybeli katonaság, főleg a sebesültek s innen magyarázható, hogy a könyvtár látogatóinak száma 3661-re szökkent fel, akik a 301 nyitási napon 8012 kötet könyvet és kéziratot vettek igénybe. A főiskola a rendes személyi és dologi kiadásokon kívül 1916-ban is 2400 K-t adott a könyvtárnak könyvbeszerzésekre és köttetésekre. Az államsegély 1000 K volt. A könyvtár szaporulata 1469 drb volt. Ebből állami letét 17, vétel és csere 499, ajándék és hagyomány 953 drb. Az 1469 darabnyi szaporulatból könyv volt 1038 drb, hírlap 23 kötet, aprónyomtatvány 139 drb, térkép 1 kötet, kézirat 8 kötet, oklevél 23 drb, harctérről küldött fényképek és levelek 192 drb. Ezzel a szaporulattal a könyvtár törzsállománya az 1916. év végén 43.698 darabra emelkedett, amihez még több mint 2000 kötetnyi másodpéldány járul.

Pécsett a Városi Múzeum könyvtára, mely helyiség hiánya miatt még mindig raktározva van, 1916. évi gyarapodása államsegélyből való vétel 2 drb, állami letétként 13 drb, egyéb vétel és csere útján 2 kötet, ajándék 20 kötet, 15 aprónyomtatvány, 1 térkép, 5 kézirat, 12 oklevél, egyéb letét 2 aprónyomtatvány. Egész évi gyarapodás 72 drb. Évvégi állapot 7776 kötet könyv, 72 hírlap, 147 aprónyomtatvány, 17 térkép, 93 kézirat,

20 oklevél és egyéb irat, 2321 egyéb könyvtári anyag. Összesen: 10.446 tárgy.

Poprádon a Magyarországi Kárpát-Egyesület könyvtára 1209 drbbal gyarapodott.

Pozsonyban a Városi közkönyvtár fenntartására a város 1916-ban 2516'11 K-t fordított. Ebből a könyvtári szolga fizetésére 2000 K, új könyvek vételére, illetve folytatólagos munkák beszerzésére, folyóiratok előfizetésére és egyéb dologi kiadásra 456 K 11 f. esett. A városi könyvtár 1916-ban 531 könyvvel, folyóirattal és füzetel és 5 hírlapévfollyammal, összesen 536 drbban gyarapodott. Ehhez járulnak a pozsonyi kir. ügyészségtől átszarmaztatott, még rendezetlen kötelempéldányok: könyvek, füzetek s több csomag folyóirat és vegyes nyomdatermék. A rendezett növedékből 444 drb ajándék, 8 drb állami letét, 26 drb vétel (előfizetés) és 58 drb Pozsony sz. kir. város tanácsának, illetve a polgármesteri hivatalnak küldeménye. A könyvtárt 1916 novemberében költöztették át a volt primási palotában részére kijelölt helyiségbe.

A *Városi Múzeum szakkönyvtára* az államsegélyből 8 művel, állami letétként 8 művel, a városi tanács adományából 9 művel, továbbá több aprónyomatvánnyal, néhány újkori irattal és térképpel gyarapodott.

Rimaszombaton a Gömörmegyei Múzeum könyvtára gyarapítására saját jövedelméből 135 K-t fordított.

Sárospatakon a Ref. Főiskolai Könyvtár részére 1916-ban 1500 K rendes évi segély engedélyeztetvén, ez összegből és a 21'15 K időközi kamatokból 251 kötetet vásároltak, míg a főiskola saját javadalma terhére 145 kötetet szereztek be. Ajándékkép 460 kötet, áll. letétként 28 kötet került a könyvtárba, melynek évvégi állománya 58.357 kötet volt. A kéziratár állománya az 1916. évi 37 drb gyarapodással 1898 kötet, illetőleg darab. Ez osztály gyarapodásából kiemelendő SZINYEI Gerzson adomány, aki 33 drb TERHES Sámuel egyházi íróra és dalköltőre († 1863.) vonatkozó kéziratot (eredeti levelek kortársaitól, barátaitól stb.), egy XVII. sz.-beli versgyűjtemény töredéket és SZEMERE Bertalanak egy kéziratós füzetét ajándékozott a könyvtárnak. 253 nyi-

tási napon 1659 esetben helyben és vidékre 2641 kötetet kölcsönöztek ki. A könyvtár javadalma: a) Pénztári maradvány 1915-ről: 229 K. b) Állami segély 1916-ban 1500 K. c) Időközi kamatok 2115 K. d) A főiskolától 2000 K. Összesen 352344 K; ez összegből a könyvtár gyarapítására fordítottak 352224 K-t, pénztári maradvány 120 K.

Selmecbányán a Városi Könyvtár katalogizálása megkezdődött. A könyvtár anyaga a városi hivataloknak átutalt anyag kivonása folytán csökkent ugyan, azonban az állományapadást bőven ellensúlyozta az Óvárból lehozott könyvanyag, amellyel a könyvtár állománya mintegy 6000 kötetet tesz ki, melyben mintegy 700 duplum van. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa megengedte, hogy az általa adományozott selmecbányai 1. sz. népkönyvtár a városi könyvtárba beolvasszassék. A város vezetőjének régi törekvése, hogy a városi közkönyvtárat az ú. n. magas házból kitelepítse s egy külön épületben helyezze el, mely az Óvár tövében, a város szívében könnyen hozzáférhető helyen van és a város tulajdonát képezi. Ez az épület jelenleg évi 1000 K-t jövedelmez. A város ez épületet átengedné a közkönyvtár céljaira és ezzel lemondana évi 1000 K bevételről, vagyis a városi póttadó 10/0-áról, ha az állam a 30.000 K-val előírányozott átalakítási és kibővítési költségeket fedezné. A polgármester a Selmecbányán megjelent dr. FEJÉRPATAKY László és MIHALIK József orsz. felügyelők előtt kötelező ígéretet tett, hogy a 30.000 K építkezési államsegély elnyerése esetén egy múzeumi és könyvtári szolgai állást fog a város költségvetésében a törvényhatóság által rendszeresíttetni.

Szépsiszentgyörgyről a Székely Nemzeti Múzeum 1916-ról szóló jelentését és elszámolását be nem küldhette, mert a jelentés és számadások alapját képező leltárak és pénztári naplók egyéb múzeumi értékekkel együtt részben Budapesten, a M. N. Múzeumban, részben Kolozsvárt, az erdélyi ref. egyházkerület igazgatótanácsánál vannak biztonságba helyezve.

Sümegeen az állami Darnay-Múzeum KISFALUDY-terme nagyobb szaporulathoz jutott. A szerzemények között vannak

KISFALUDY Sándor, DEÁK Ferenc, KOSSUTH Lajos levelei, CSÁNYI László és KISFALUDY Sándor német dedikációs arcképe, Sümeg-vár és város történetének kéziratos füzet, SENNYEI István püspök, Sümeg-vár egyik építőjének kéziratos okiratai. A magyar írók kéziratyűjteményét több magyar jeles író levelével és kéziratos fogalmazványaival gyarapította az igazgató.

Szabadkáról a Városi Közkönyvtár 1916. évi állapotáról és működéséről jelentést nem küldött.

A *Szatmári Kölcsey-Kör* könyvtára vétel útján 3, adományozás útján 63 drbbal szaporodott. Állománya az év végén 5354 drb. A könyvtárt 30-an látogatták, akik használatra 200 drb könyvet vettek ki.

Szászvároson a ref. Kún-Kollégium könyvtáránál a könyvtárosi teendőket ideiglenes minőségben 1916. jún. 30-ig dr. KRISTÓF György koll. tanár végezte, júl. 1-től kezdődőleg pedig dr. NAGY Sándort választották könyvtárossá. Szept. 1-től dec. 31-ig a könyvtár forgalma teljesen szünetelt. Szept. 1-én, midőn Szászváros lakosságát hivatalosan elmenetelre szólították fel, a könyvtáros a könyvtár értékesebb régi könyveit és folyóiratait ládába csomagolta, melyet a város hivatalos csomagjaival kellett volna elszállítani, de erre nem került a sor. A kollégiumnak a könyvtárt magába foglaló új épületét nov. 1-jével német katonai kórháznak foglalták le s az is maradt dec. 31-ig. A könyvtári forgalom 1916-ban mérsékelt volt, a gyarapodás pedig gyöngye, mert államsegélyt a könyvtár 1916-ban nem kapott.

Szegeden a Somogyi-Könyvtár beosztott törzsanyag-állománya az 1916. év végén 85.842 kötet volt. Az évi szaporodás 1067 kötet, amiből 273 kötet adomány és tagilletmény, a többi vétel és letét. Köttettek 236 kötetet 615 K költségen. A törzsanyag-állománya főszakok szerint: ösnyomtatvány 206, hittudomány 13.350, jogtudomány 5719, államtudomány 3541, orvostudomány és gyógyszerészet 3190, matematika, fizika és természetrész 9770, filozófia, művészetek, nevelés 7454, történelem, földrajz, néprajz, genealógia, irodalomtörténet, régészet 15.849, nyelvtudomány, irodalom 12.669, vegyes 8800, ujság 5114 kötet. A szolgálati

idő a tavalyihoz képest nem változott. Az olvasók összes száma 6697, 1915-ben 7654. Könyvtárnyitási nap volt 253, 1915-ben 250. Indokolt esetekben házi használatra kiadott 179 elismervényre 534 kötet. A könyvtárban olvasott művek száma 7965, 1915-ben 8704.

A székelyudvarhelyi ref. kollégium (főgimnázium) tanári könyvtárát az oláh betöréskor szintén menteni kellett s ekkor a könyvtár összes helyrajzi katalógusai eltűntek. Meneküléskor a kiválogatott könyveket vasuti kocsik hiján nem tudták elszállítani. A hungarikumok csoportjának átvizsgálása arra az eredményre vezetett, hogy 906 szám közül 13 hiányzik. Hogy minő művek ezek, az katalógus hiányában nem volt eddig megállapítható. A gyarapodás kötetszáma 693. 57 kötetet az intézet ifjúsági könyvtára helyezett el a tanári könyvtárban, tulajdonjogának fenntartásával. A könyvtárnyitás a növendékek részére minden pénteken d. u. 2—3-ig volt, a tanárok részére bármikor. Kivettek összesen 453 művet 627 kötetben.

Székesfehérvárt a Fejérvármegyei és Székesfehérvári Múzeum vezetősége a könyvtárra 65 K államsegélyt és 4850 K egyesületi javadalmat fordított. A gyarapodás jelentékeny része a ciszt. r. főgimn. ifjúsági könyvtárának adományából, az akadémiai kiadványokból és szakfolyóiratokból került ki. A nyomtatványok közül egy székesfehérvári színlap 1842-ből, az okiratok közül a székesfehérvári puskaműves, órás és aranyműves céh könyvei, továbbá számos Székesfehérvárra és Fejérvármegyére vonatkozó régi fénykép az említésre méltók.

Szombathelyt a Vasvármegyei Kultúregyesület gyűjteményeit 1916. aug. 14-én dr. FEJÉRPATAKY László és MIHALIK József orsz. felügyelők hivatalosan meglátogatták. Jelentésükben, mely az alig egy évtizedes épület ijesztő romlásáról számol be, teljes elismeréssel emlékeznek meg a könyvtárról, mely a háborús viszonyok dacára is fennakadás nélkül folytatja kulturális tevékenységét. A törzskönyv csaknem kurrensben van, a használat is kielégítő és erős bizalom lehet aziránt, hogy az új könyvtárőr, BAKOS István főreálisk. tanár, a könyvtár ügyét nagyobb virágzásra fogja jut-

tatni. Amíg a háború le nem zajlik, addig a könyvtári olvasóterem igénybe nem vehető, mivel iskolai célokra engedték át. Legújabbán örvendetes gyarapodása is van a könyvtárnak a BERTALANFFY-féle, igaz, nagyrészt német szépirodalmi termékekből álló könyvanyaggal, melynek feldolgozása később fog megtörténni.

Temesvárt a Városi Nyilvános Könyvtár a lefolyt 1916. évvel immár 13-ik évi működését fejezte be és pedig az eddigiek-nél fokozottabb forgalommal. Sajnos, a könyvgyűjtemény korlátozottabb gyarapítása mellett is a rendelkezésre álló helyiségek szűkek, az olvasóhelyiség sem elégíti ki a jogos igényeket, a könyvtárosnak nincs irodai helyisége stb. Ennek folytán félő, hogy a szükségesegek hijján az eddig örvendetesen fejlődött tudományos gyűjtemény iránt való érdeklődés is csökkenni talál. A könyvtár 1916. évi gyarapodása 1076 kötetet tesz. A vétel útján megszerzett művekre 2496 K 45 fillér, az ajándék útján befolyt művekre 882 K 04 fillér és a letétként elhelyezett művekre 558 K 30 fillér érték esik. A könyvtár 1916-ban államsegélyt nem kapott. Az egész gyűjtemény ma 50.192 kötetet tartalmaz és 159.057 K és 42 fillérnyi leltári értéket képvisel. Az 1916. év folyamán 246 nyitási napon 10.674 művet kölcsönöztek ki és 8081 művet olvastak helyszínén. A használt művek szakszerinti megoszlásánál a lefolyt évben is a szépirodalmi művek vezettek. Ezek száma: 9499. Ezek után következik a nyelvtudomány: 1850, a földrajz és útleírás 1211 számmal, majd a történelem 1076-al. A többi szak, kevés kivétellel, megmaradt az 1915. év arányaiban. A könyvtár házikönyvkötésében 1162 kötet könyvet és hírlapot kötöttek be. A könyvtár 1916. évi összkiadása 9465'94 K-t tett, míg az 1917. évre a város közgyűlése által elfogadott költségvetését 14.685'68 K-ban állapították meg.

Szakkönyvtárakkal rendelkezik még a *Délmagyarországi Természettudományi Társulat*, mely a Városi Közkönyvtárban letéteményezett 4225 kötetes könyvtárát 18 önálló művel és 39 folyóirattal gyarapította és a *Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Társulat*, melynek könyvgyűjteménye 46 könyvvel és 865 aprónyomatvánnyal gyarapodott.

A *Tiszafüredi Múzeum és Könyvtár-Egylet* könyvtára 1916-ban ajándékozás útján 18, állami letét címén 6 darabbal gyarapodott. Tekintettel azonban a könyvtár gazdag tartalmára, az olvasóközönség igényét ki lehetett elégíteni. Állománya 1916. év végén 6508 drb. Ebben könyv 6310 drb, térkép, okmány, metszet stb. 198 drb.

A *Trencsénvármegyei Múzeum-Egyesület* könyvtárának rendezését abba kellett hagyniok, mert a szükséges könyvpolcokat asztalosok hiányában nem tudták beszerezni. Az 1916-ban nyert 500 K államsegélyt még nem használta fel az egyesület. Az államsegélyen részben könyvtári segédkönyveket szándékoznak beszerezni. A múzeumot 1916. ápr. 14-én HORVÁTH Géza orsz. felügyelő hivatalosan meglátogatta s meglelégedéssel tapasztalta, hogy a múzeum jelenlegi tisztviselői, másnemű elfoglaltságuk dacára a múzeum érdekében dicséretes buzgalommal munkálkodnak s a gyűjteményeket kellő gondozásban részesítik. A múzeum jövője tehát ez idő szerint biztosítottnak látszik.

A *Váci Múzeumegyesület* könyvtára, mely adományból s vételből több kötettel gyarapodott, rendezés alatt áll.

Verecen a Városi Könyvtár segéd-örének 480 K tiszteletdíját a vár. múzeum és könyvtárbizottság 120 K remunerációval felemelte. A szolgának pedig 360 K-nyi béréhez 20% háborús segélyt adott. A könyvtár gyarapodása összesen 2036 drb, minek folytán a könyvtár állaga most már a 40.000-et megközelíti. A könyvtár forgalma 1916-ban is emelkedett. 298 napon 14.135 olvasó 30.331 könyvet vett ki, ebből az olvasóhelyiségben 6507 olvasó 18.540 drb-ot használt.

A *Veszprémmegyei Múzeum és Múzeumi Könyvtár* 1915. évi államsegély-maradványból előfizettek 13 tudományos folyóíratra. Ezenkívül lapilletmény címén érkezett még a könyvtár részére 8 kötet kiadvány a m. kir. Földtani Intézettől, 12 állami könyvletét és 3 drb régi metszet.

Zomborban a Városi Könyvtáregyesület Közkönyvtára 1916. évi működése, úgy a könyvanyag gyarapodása s a kivevők száma tekintetében, valamint a használt könyvek számát illetőleg is lenye-

ges emelkedést mutat az előző évhez képest. Míg 1914—15-ben 184 kötettel, addig 1916-ban 230 kötettel gyarapodott a könyvtár. Ezekhez járul a Főfelügyelőségtől 10 kötet és egyesek 49 kötet ajándéka. Sebesült katonák, önkéntesek és tisztek 1916-ban is többen használták a könyvtárt kedvezményes évi 3 K díjért. A tagok száma 1916-ban 272 volt, vagyis 52-vel volt több mint 1915-ben. Az olvasók számának szaporodásával fokozatosan szaporodott a használt könyvek köteteinek száma is: 1915-ben 21.290, 1916-ban pedig 25.005 kötet. Az egyeslet kiadványa az 1916. évben beszerzett könyveket tartalmazó XXXI. Függelék. Az 1916. év második felében az Orsz. Tanács részéről 500 K segélyben részesült.

T Á R C A.

J E L E N T É S

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA
ÁLLAPOTÁRÓL AZ 1917. ÉV NEGYEDIK NEGYEDÉBEN.

I.

A *nyomtatványi osztály* anyaga az elmúlt negyedévben köteles példányokban 1662 drb nyomtatvánnyal, ajándék útján 296 drb, vétel útján 461 drb, összesen 2419 drb nyomtatvánnyal gyarapodott. Ezenfelül kötelesspéldány címén beérkezett: 89 drb alapszabály, 2789 drb falragasz, 1734 drb gyászjelentés, 198 drb hivatalos irat, 175 drb műsor, 3 drb perirat, 3062 drb szinlap, 232 drb zárszámadás, 320 drb különféle, összesen 8602 drb apró nyomtatvány.

Ajándékaikkal a nyomtatványi osztály anyagát a következők gyarapították: M. Tud. Akadémia (2 drb), Kais. Akademie der Wissenschaften Bécs (16 drb), M. kir. államvasutak igazgatósága (46 drb), dr. BAJZA József, BAUMGARTEN Ferenc (12 drb), M. kir. Belügyminisztérium (4 drb), Biblioteka Dziet Wyborowych Varsó, Budapesti ker. munkásbiztosító pénztár (5 drb), Budapesti növendékpapság egyház-irodalmi iskolája, Budapesti kir. m. tudományegyetem bölcsészeti karának dékáni hivatala (4 drb), Debreczeni m. kir. tudományegyetem, Délmagyarországi Természettudományi Társulat Temesvár (8 drb), Délmagyarországi történelmi és régészeti múzeumtársulat Temesvár, DIVÉKY Adorján, Egyházmegyei hatóság Veszprém (5 drb), M. kir. Földmivelésügyi minisztérium (4 drb), GAGYI Jenő Bukarest, GALANTAI Gyula, dr. GÁBOR Gyula, GÖNCZY Béla (2 drb), GÖRGEY Albert, dr. GROSZMANN Zsigmond, Halélettani és szennyvíztisztító kísérleti állomás, dr. HEINRICH Gusztáv, dr. HÉNAP Tamás (14 drb), Historisches Museum Bern, Homoródszentpáli unitárius lelkészi hivatal (2 drb), Izraelita magyar irodalmi társaság (2 drb), Cs. kir. katonai földrajzi intézet Bécs (22 drb), Képviselőház (4 drb), M. kir. Kereskedelmi Múzeum (32 drb), KERESZTY István, gr. KORNIS Károly, Kungl. Humanistiska Vetenskap

Samfundet Uppsala (5 drb), dr. LENDL Adolf (2 drb), LUKÁCSY Imre Dunavecse (5 drb), Magyar N. Múzeum néprajzi osztálya, Ministerie van binnenlandsche zaken, Hága, Miskolczi kereskedelmi- és iparkamara, M. kir. áll. munkásbiztosítási hivatal (2 drb), Nagyszebeni m. kir. áll. elmeorvosintézet, Nagyváradi áll. főreáliskola igazgatósága, Nagyváradi városi tanács, Oeffentliche Kunstsammlung Bazel, Ógyallai astrophysikai observatorium, Paedagogiai Könyvtár és Tanszermúzeum, Pécssegyházmegyei hatóság, Physikalisch-Medizinische Gesellschaft Würzburg (5 drb), Poseni tudományos társaság (2 drb), Redakcia «Straže na Sione» (2 drb), Redaktion der Neuen Heidelberger Jahrbücher, dr. SCHAFARZIK Ferenc (5 drb), Schriftleitung der Zentralblatt der Bauverwaltung (3 drb), M. kir. legfőbb áll. számvevőszék (9 drb), Szepesi Egyesület (2 drb), SZOMBATI-SZABÓ István, Váci püspöki hivatal, VADÁSZY Ede, ifj. VAGNER Antal Baja (2 drb), Vallás- és közoktatásügyi minisztérium (36 drb).

A vásárolt könyvek közt könyvészeti szempontból említésre méltóbb szerzemény e negyedévben nem volt.

Vásárlásra 350877 koronát, 18380 márkát fordítottunk.

A könyvtár helyiségében az elmúlt negyedévben 2813 egyén 7800 drb nyomtatványt használt, kölcsön útján pedig 659 egyén 1556 drb nyomtatványt vitt ki házi használatra.

A lefolyt negyedévben 890 művet osztályoztunk s ezekről 1117 cédulát készítettünk. Kötésre 402 művet 504 kötetben küldtünk.

A köteles példányok átvételére berendezett helyiségbe 647 drb csomag érkezett; ugyaninnen 381 reklamálást és 647 levelet expedáltunk.

Az 1897. XLI. t.-c. intézkedései ellen vétő nyomdatulajdonosokkal szemben peres eljárást egy esetben sem indítottunk.

II.

A *hirlaptár* köteles példányok útján 45 évfolyam 17.842 számmal gyarapodott, (ebből 4.416 szám a törvényszabta nyomdai kimutatás nélkül, számonként érkezett), ajándék útján mintegy 1500 számmal, a könyvtár más osztályaiból áttétel útján 35 számmal, vásárlás útján pedig 2 évf. 72 számával; mindössze tehát 47 évf. 19.459 számával.

Ebből ajándék a Nemzeti Casino néhány külföldi napilapja; vásárlás pedig (16 koronán WACHTEL Gyula antikváriustól) a bécsi «Muszestunden» 1861. és 1862. évi folyama.

Az évnegyed folyamán 452 olvasó 603 hirlapnak 1008 évfolyamát

1412 kötetben használta; ebből házon kívül 45 olvasó 81 hirlap 237 évfolyamát 375 kötetben. Ehhez a Szentkirályi-utcai raktárból és oda vissza 159 kötetet kellett szállítani.

Átnéztük 47 évf. 13.498 számát; céduláztunk 175 évfolyamot (köztük 7 új lapot); beköttettünk 310 kötetet. Ezenfelül a rendes folyómunkát végeztük.

III.

A *kézirattár* vétel útján 2 újkori kézirattal, 4 irodalmi levéllel, ajándék útján pedig egy újkori kézirattal, összesen 7 darabbal gyarapodott. Vételre 185 koronát fordítottunk.

Ajándékozó volt: PEREGRIN Y János.

Az évnegyed folyamán 54 kutató 104 kéziratot, 209 irodalmi levelet használt és 11 térítvényre kikölcsönöztünk 17 kéziratot.

IV.

A *folklore-osztály* cédulakatalogusának összeállítása, csoportosítása és a duplumcédulák kiküszöbölése folyik. Megkezdtük a Néprajzi Osztály szakkönyvtárának a folklóre szempontjából való kicédulázását. Eddig kb. 4100 cédula készült. Az újonnan beérkezett szalontai gyűjtések statisztikája: 20 ballada, 225 szerelmi dal, 523 katona dal, (két külön füzet), 132 vegyes dal, 2 sirató, 31 verses sírfelirat, 6 mese, 33 monda, 71 betyár-história, 606 babona. Azonkívül összefüggő dolgozatok: Hatvani-mondák; Szólásmódok és közmondások; Szalontai babonák; Betegségre vonatkozó babonák; Élelmzésre vonatkozó babonák. Továbbá még házassági és halotti szokások és a Tájékoztató B. 2. c. alá tartozók.

V.

A *levéltár* törzsanyaga vétel útján 600 drb, ajándék útján 380 drb, más osztályból való áttétel útján pedig 6 drb, összesen tehát 986 drb irattal és nyomtatvánnyal szaporodott. A levéltárunkban letéteményezett családi levéltárak anyaga egy láda irattal gyarapodott, melyet Bugarin HORVÁTH Géza múzeumi osztályigazgató családi levéltárának kiegészítéseképen juttatott hozzánk. Vételre 1415 K-t fordítottunk.

Ajándékaikkal dr. ÁLDÁSY Antal, báró HATVANY Lajos és budahegyi PAUER János gazdagították a levéltár anyagát.

A törzsanyag gyarapodásából 600 drb esik az újkori iratok, 35 drb a címeres levelek és nemesi iratok, 4 drb az 1848/49-es gyűjtemény, 3 drb a külföldi iratok és nyomtatványok és 344 drb a gyászjelenté-

sek csoportjára. A címeres levelek és nemesi iratok gyűjteménye a következő darabokkal gyarapodott: 1) 1431. júl. 16. Nürnberg. ZSIGMOND király címereslevele SZARVASYD Lőrinc részére (egyszerű másolat és festett címerkép, 2 drb.) — 2) 1509. jan. 25. Nagyszombat. II. ULÁSZLÓ király címereslevele BENKNER János részére (egyszerű másolat). — 3) 1517. nov. 1. Buda. II. LAJOS király címereslevele BENKNER János részére (egyszerű másolat). — 4) 1519. nov. 30. Buda. II. LAJOS király címereslevele Marthonosi BARÁTH Márton részére (egyszerű másolat). — 5) 1540. jan. 18. Várad. I. JÁNOS király címereslevele Nagythuri SZABÓ Benedek részére (egyszerű másolat). — 6) 1543. aug. 8. Prága. I. FERDINÁND király címereslevele SZIGETHY Gergely részére (egyszerű másolat). — 7) 1548. máj. 8. Augsburg. I. FERDINÁND király címereslevele Eperjes város részére (egyszerű másolat). — 8) 1555. febr. 25. Augsburg. I. FERDINÁND király címereslevele Báttaszéki BORNEMISSZA János és SZÉKY Máté részére (egyszerű másolat és címerrajz, 2 drb.). — 9) 1558. aug. 17. Bécs. I. FERDINÁND király címereslevele Eperjes város részére (egyszerű másolat). — 10) 1569. máj. 14. Bécs. MIKSA király címereslevele MOES Zsigmond részére (egyszerű másolat). — 11) 1579. ápr. 4. RUDOLF király Hahódi RÉTAY János részére kiadott címereslevelének kivonatos másolata. — 12) 1588. dec. 3. Gyulafehérvár. BATHORY Zsigmond címereslevele GRAISINC Cyrill részére (egyszerű másolat). — 13) 1589. márc. 21. Prága. RUDOLF király címereslevele Megyesi WEISS másképp FEJÉR Mihály részére (egyszerű másolat). — 14) 1591. nov. 4. Prága. RUDOLF király címereslevele Késmárki MOES Zsigmond részére (egyszerű másolat). — 15) 1605—1606. BOCSKAY István címereslevele SZABÓ György részére (egyszerű másolat). — 16) 1609. márc. 29. Bécs. II. MÁTYÁS király címereslevele VÉGH Gergely részére (egyszerű másolat). — 17) 1609. nov. 23. Pozsony. II. MÁTYÁS címereslevele TARJÁNY Demeter részére (egyszerű másolat). — 18) 1621. nov. 2. Morva-Bród. BETHLEN Gábor címereslevele TEMESVÁRY János részére (egyszerű másolat). — 19) 1622. jún. 15. Sopron. II. FERDINÁND király címereslevele VIRÁGH György részére (egyszerű másolat). — 20) 1629. dec. 16. Gyulafehérvár. BRANDENBURGI KATALIN címereslevele Reczei KALMÁR Mihály részére (egyszerű másolat). — 21) 1649. okt. 12. Bécs. III. FERDINÁND király címereslevele BĀNOVICH Ferenc részére (egyszerű másolat). — 22) 1651. márc. 14. Bécs. III. FERDINÁND király címereslevele LISZKA János részére (egyszerű másolat és címerrajz, 2 drb.). — 23) 1654. szept. 6. Gyulafehérvár. RÁKÓCZI György címereslevele BARONYAI Péter

részére (egyszerű másolat, 2 példány). — 24) 1669. márc. 27. Bécs. I. LIPÓT király címereslevele HORVÁTH Péter részére (egyszerű másolat). — 25) 1681. márc. 6. Fogaras. APAFFY Mihály címereslevele Brassói GREISSINGH István részére (egyszerű másolat). — 26) 1676. szept. 25. Gyulafejejár. APAFFY Mihály címereslevele Régeni Kovács János részére (egyszerű másolat). — 27) 1678. febr. 8. Fogaras. APAFFY Mihály címereslevele SOBEL Simon részére (egyszerű másolat). — 28) 1679. febr. 24. Fogaras. APAFFY Mihály címereslevele Lensényi STURZA Illés részére (egyszerű másolat). — 29) 1697. nov. 16. Viski TÖRÖS Imre címerkérő folyamodványa (egyszerű másolat). — 30) 1697. nov. 18. Bécs. I. LIPÓT király címereslevele Viski TÖRÖS Imre részére (egyszerű másolat). — 31) 1770. okt. 10. Bécs. MÁRIA TERÉZIA királynő címereslevele SCHOBEL József Traugott részére (egyszerű másolat).

A gyarapodás anyagából kiemelendő a MADARÁSZ József hagyatékából származó és vétel útján szerzett emigrációs és legújabbkori iratcsomó, ebből pedig MADARÁSZ László, volt 1848/49-iki rendőrminiszternek Amerikából öccséhez, MADARÁSZ Józsefhez és hozzátartozóihoz intézett számos levele.

Az osztály anyagából a lefolyt negyedévben 69 kutató használt 30.314 drb iratot és 6 térítvényre kikölcsonőztünk 2 drb oklevelet, 12 drb fényképet és 9 drb címerrajzot.

VI.

A *háborús gyűjtemény* vétel útján 8092, ajándék útján 1527, hivatalos küldemények és köteles példányok révén pedig 1959, összesen tehát 11.578 darabbal gyarapodott. Az egész gyűjtemény anyaga jelen negyedév végén 125.123 darabra rugott. Vételre 9421.42 koronát, 3056.84 márkát és 942.80 frankot fordítottunk.

JELENTÉS

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA
ÁLLAPOTÁRÓL AZ 1918. ÉV ELSŐ NEGYEDÉBEN.

I.

A *nyomtatványi osztály* anyaga az elmúlt negyedévben köteles példányokban 1665 drb nyomtatvánnyal, ajándék útján 214 drb, vétel útján 717 drb, áttétel útján 24 drb, összesen 2620 drb nyomtatvánnyal

gyarapodott. Ezenfelül köteles példány címén beérkezett: 111 drb alapszabály, 1184 drb falragasz, 54 drb hivatalos irat, 156 drb műsor, 3 drb perirat, 1096 drb szinlap, 164 drb zárszámadás, 314 drb különféle, összesen 3082 drb apró nyomtatvány.

Ajándékaikkal a nyomtatványi osztály anyagát a következők gyarapították: M. Tud. Akadémia (6 drb), Kais. Akademie der Wissenschaften Bécs (2 drb), M. kir. Állatorvosi Főiskola, Artaria & Co. Bécs, M. kir. Belügyminisztérium (2 drb), Bergens Museum (4 drb), Bosnyák Orsz. Múzeum Sarajevo, Budapest székesfőváros polgármesteri hivatala (5 drb), Budapesti V. ker. áll. főreálisk. igazgatósága, Budapesti városi könyvtár (2 drb), dr. DIVÉKY Adorján (3 drb), DOBROWSKI János, Dunamelléki ref. egyházkerület, Egri érseki iroda, Egri érseki jogakadémia igazgatósága, Egyházmegyei hatóság Veszprém (5 drb), ERNYEY József (2 drb), Esztergomi érsekség, FABÓ Bertalan, Geologische Landesanstalt Darmstadt, GÖLLNER Oszkár (3 drb), GÖMÖRI Jenő Nagybecskerek (2 drb), HORVÁTH Géza, Kecskeméti ref. jogakadémia igazgatósága (2 drb), KERESZTY István (3 drb), KOSZILKOV János, KOVALÓCZY Rezső, dr. LULICH Iván Zágráb, Magyar Keleti Kulturközpont, dr. MÁRKI Sándor Kolozsvár, MIKLÓS E. Spoorlaan, Station de Bilt, Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége (2 drb), Nagyvárad kir. jogakadémia dékánja, NEMÁTI Kálmán, dr. PANITY Vukoszava (26 drb), PETROVICS Elek, PONGRÁCZ Elemér (21 drb), POÓR Jakab, Poseni Tudományos Társaság (4 drb), dr. SCHAFARZIK Ferenc, dr. SEBESTYÉN Gyula, Seminar für Orientalische Sprachen Berlin, Statist. Zentralkommission Bécs (2 drb), Stavanger Museum, dr. SZABÓ Ervin, Szent-István-Társulat, Szépművészeti Múzeum igazgatósága, Towarzystwo Przyjaciót Nauk Posen (3 drb), Kgl. Universitets Bibliotek Uppsala, VAJDÁFY Lehel (73 drb), Zemaljski ekonemal Sarajevo, ZOLTAI Lajos Debreczen.

A vásárolt könyvek közt könyvészeti szempontból említésre méltóbb szerzemény e negyedévben nem volt.

Vásárlásra 6650·62 koronát, 1048·45 márkát fordítottunk.

A könyvtár helyiségében az elmúlt negyedévben 2583 egyén 7354 drb nyomtatványt használt, kölcsön útján pedig 649 egyén 1484 drb nyomtatványt vitt ki házi használatra.

Az elmúlt negyedévben 1020 művet osztályoztunk s ezekről 1275 cédulát készítettünk. Kötésre 394 művet 469 kötetben küldtünk.

A köteles példányok átvételére berendezett helyiségbe 767 drb csomag érkezett; ugyaninnen 171 reklamációt és 584 levelet expedáltunk.

Az 1897. XLI. t.-c. intézkedései ellen vétő nyomdatulajdonosokkal szemben peres eljárást egy esetben sem indítottunk.

II.

A *hirlaptár* köteles példányok útján 205 évfolyam 18.569 számával gyarapodott (ebből 63 évfolyam 4.719 száma a törvényszabta nyomdai kimutatás nélkül, számonként érkezett); ajándék útján 21 számmal, mindössze tehát 205 évfolyam 18.590 számával. Ebből ajándék: dr. PÖZEL Istvántól a «Fővárosi Közlöny» 21 száma 1917-ből.

Az évnegyed folyamán 713 olvasó 1056 hirlapnak 1593 évfolyamát 2020 kötetben használta; ebből házon kívül 59 olvasó 74 hirlapnak 384 évfolyamát 457 kötetben. A Szentkirályi-utcai raktárból és oda vissza 105 kötetet kellett szállítani.

Átnéztük 142 évfolyam 10.871 számát. Céduláztunk 333 évfolyamot (köztük 26 új lapot). Beköttettünk 191 hirlapkötetet.

III.

A *kézirattár* ajándék után 1 újkori kézirattal és 1 zenei levéllel, vétel útján 3 újkori kézirattal és 3 zenei kézirattal, áttétel útján pedig 1 magyar nyelvemlékkel, 1 újkori kézirattal és zenei kéziratokkal, összesen tehát, a még nem rendezett KÉLER Béla-féle hagyaték zenei kézirateit nem számítva, 10 darabbal gyarapodott. Vételre 175 koronát fordítottunk.

Ajándékozók voltak: FRECSKAY János és ifj. SOMSSICH Andor.

A fentemlített nyelvemléket, mely nyelvemlékeink sorában a 20., a nyomtatványi osztály tette át a kézirattárba; az ú. n. *Szelestei ráolvasás* ez, mely az *Apuleius cum commento Beroaldi* c. Velencében 1510-ben nyomtatott mű táblájának belső oldalára van írva.

Az évnegyed folyamán 64 kutató használt 165 kéziratot, 153 irodalmi levelet, 23 zenei levelet és 5 PETŐFI-ereklyét és 16 téritvényre kölcsön adtunk 45 kéziratot és 2 fényképet.

IV.

A *folklore-osztály* folytatta a nyomtatványi osztály anyagának és a néprajzi osztály szakkönyvtárának folklore-szempontról való kicédulázását. Befejeztük az Anthr. Geo. It. Phys. H. E. E. Op. s. Phil., Ph. sp., H. eccl., H. lit., H. ant., L. hung., L. rel., L. ar., L. eleg. m., L. gen., P. o. hung. P. o. germ. P. o. rel., F. o. it., P. o. hisp., Path., szako-

kat és a néprajzi szakkönyvtárnak a nyomtatott katalogusban meglevő részét. Megkezdtük a Hung. h. szakot. Összesen 4353 cédula készült.

V.

A *levéltár* törzsanyaga vétel útján 106 drb, ajándék útján 119 drb, más osztályból való áttétel útján pedig 1 drb, összesen tehát 226 drb irattal és nyomtatvánnyal gyarapodott. Vételre 725 koronát fordítottunk.

Ajándékaikkal ERNYEY József, dr. JAKUBOVICH Emil, tasnádi NAGY Gyula, névtelen, dr. PERECZ Barna, báró SZALAY Gábor és VADÁSZ Ede gazdagították a levéltár anyagát.

A törzsanyag gyarapodásából 40 drb esik a külföldi középkori iratok, 43 drb az újkori iratok és nyomtatványok, 79 drb a külföldi újkori iratok, 2 drb a címereslevelek, 2 drb a céhiratok, 7 drb az 1848/49-es gyűjtemény és 53 drb a gyászjelentések csoportjába. A címereslevelek gyűjteménye a következő darabokkal gyarapodott: 1) 1570. szept. 7. Speyer. MIKSA császár bárói diplomája és címermege erősítése JUNCKHER Ferenc és Erhardt testvérek és utódaik részére (1777. június 21-én Münchenben kelt hiteles másolat címerképpel). — 2) 1770. júl. 19. Bécs. MÁRIA TERÉZIA lovagi diplomája GAIDLER József és utódaik részére, melyben címert és «Wolfsfeld»-i praedicatumot adományoz nekik.

A negyedévi gyarapodásból kiemelendő egykorú dús arabeszekkel aranyozott olasz bőrkötése miatt a páduai egyetemnek 1612. május 26-án kelt és Altanus PUTHEUS részére kiállított doktori diplomája.

A negyedév folyamán 114 kutató használt 45.094 drb iratot és 4 térítvényre kikölcsönöztünk 2698 drb iratot.

VI.

A *háborús gyűjtemény* vétel útján 6865, ajándék útján 1219, hivatalos küldemények és köteles példányok útján pedig 306, összesen tehát 8390 darabbal gyarapodott. Az egész gyűjtemény anyaga a negyedév végén, az ujságkivágatokat és a még jó részben fel nem dolgozott hivatalos küldeményeket nem számítva, 133.519 darabra rúgott. Vételre fordítottunk 911'66 koronát, 4035'46 márkát és 4079'15 frankot.

SZAKIRODALOM.

Eckhardt Sándor. *Az aradi közművelődési palota francia könyvei.* Arad, 1917. Réthy Lipót és Fia. 8-r. 25 l., 1 mell.

Az aradi Közművelődési Intézetben közel ötezer kötet francia könyv van, javarészt az ú. n. felvilágosodás korszakából. E könyvek nagy többsége az ATZÉL-könyvtárral került a kulturpalotába. ECKHARDT Sándor egy a könyvtárban levő kéziratok katalógus alapján kideríti, hogy e könyvtár francia részét nem ATZÉL Péter családja gyűjtögette — a család emelkedése különben ép oly időre esik, amikor a könyvtárban található francia könyvek évsora megszakad — hanem úgy vásárolta meg CSÁKY István gróftól s feleségétől szül. ERDŐDY Júlia grófnőtől, akit KAZINCZY is többször említ leveleiben, mint a francia «filozofusok» istentagadó tanítványát. A grófi pár Bécsben nevelkedett s bécsi közvetítéssel szívtá magába azt a francia műveltséget, melynek ma is beszédes emlékei ezek a csinosan bekötött, de különben erősen megrongálódott könyvek. ECKHARDT röviden ismerteti magukat a könyveket, részletesen rajzolja a grófi pár illyésfalvai angol-parkját, a SZTÁRAY Mihály gróf által francia prózában dicsőített «Uj Sans-soucité» s a CSÁKY-családnak a M. N. Múzeumban lévő levéltárának okmányai alapján sok érdekes adatot hoz felszínre a homonnai kastélyban volt könyvtár kialakulására is. Többek közt kiderítette, hogy a könyvek nagy részét Lőcsén köttették — a KOLLÁR Ferenc és HÖFER cég egyik számláját egész terjedelmében közli is — s hogy a könyvek főleg Bécsből jutottak Homonnára leginkább késmárki kereskedők közvetítésével. A gonddal írt tanulmányt az illyésfalvi angol-park helyszínrajza díszíti. Σ

Kóhalmi Béla. *Könyvek könyve.* 87 magyar író, tudós, művész, közéleti ember és kiadó vallomása kedves olvasmányairól. Budapest (1918). Lantos kiadása. 8-r. 248 l. Ára 12 K.

Nyolcvanhét, helyesebben csupán nyolcvannégy nyilatkozatot tartalmaz ez a csinos kiállítású kötet — mert hárman: KERESZTY István, LÉVAY József és RIEDL Frigyes tulajdonképpen nem felelnek a föltett kérdésekre — arról, hogy melyek azok a könyvek, amelyek állandó,

vagy újra meg újra visszatérő olvasmányai és hogy átmenetileg mely könyvek gyakoroltak a nyilatkozóra mély hatást. Eredetileg kétszáz egyént szólított fel nyilatkozattételre a mű szerkesztője, de miként a nyilatkozók névsora mutatja — közlését a mai papirosinség, sajnos, nem engedi meg nekünk — oly szélesre fogta a felhívottak körét, hogy ezzel a mértékkel nem kétszáz, hanem akár kétezret is felhívhatott volna. A nyilatkozatokat szerkesztő meglehetősen önkényesen megállapított rubrikákon belül (Tudósok, egyetemi tanárok. — Főpapok. — Közéleti emberek. — Költők, regényírók, színműírók. — Kritikusok, publicisták, szerkesztők. — Művészek. — Könyvtárosok. — Kiadók) betűrendben vonultatja föl, minden nevet bekonferálva a vásári képmutogató hangjára emlékeztető dicséretekkel, melyekben bőven hull az akadémiai tagság, vagy az egyetemi tanárság olyanoknak is, akik még egyelőre nem tartoznak ezekbe az illusztris testületekbe. Az elskatulyázásnak ez a módja már azért sem szerencsés, mert az elfogulatlan szemlélő előtt könnyen értékelés erejével hathat. Önkénytelenül is az az impressziója támad az embernek, hogy pl. DIENES Pál különb tudós, mint FERENCZI Zoltán, BALÁZS Béla különb drámaíró, mint HATVANY Lajos, SCHWIMMER Róza különb közéleti ember, mint VARGHA Gyula, vagy SIKABONYI Antal különb publicista mint SZABÓ Ervin stb.

Az ilyen körkérdéseken fölépülő anthológiák épen nem újak, a Képes Családi Lapok s más hasonló nivójú hetilapok kedves szokása volt, hogy egy és más kérdésben nyilatkozattételre hívjanak föl boldog boldogtalant s épen az olvasmányokra nézve könyvalakban is volt elődje nálunk a KÖRHALMI vállalkozásának: GYALUI Farkas: *Legkedvesebb könyveim* c. kötete. Valami sok haszon nem származik belőlük s különösen nem az, mintha az ilyen feleletek alapján lehetne egybeállítani az olvasásra érdemes műveket. E sorok írója pl. hálásan venné, ha CHOLNOKY Jenő egybeállítaná az olvasásra érdemes utazási műveket, vagy VÁMBÉRY Ruzstem a büntetőjog klasszikusait, de már az ellen tiltakoznia kell, hogy az ő nyilatkozatuk alapján kapjon «rangsort» ZOLA vagy IGNOTUS. Mint szubjektív nézetek az egyes nyilatkozatok egész érdekesekek s ha valóban őszinték,¹ úgy az illető nyilatkozattevők megítélésére fontosak is lehetnek, de hogy ki lehetne belőlük hozni az írók rangsorát, azt csak az hiheti, akinek az irodalmi érdemek mérlegelésénél egyetlen zsinór-mértékük a kelendőség. Az a «rangsor», melyet a szerkesztő fölállít,

¹ Ezt a jövő századvég forráskutató doktorandusai fogják majd kideríteni!

nem az írók, hanem az olvasók rangsorát adja s legfeljebb olyan könyvtári szakemberre hathat irányítólag, akinél nem az a fődolog, hogy mit, hanem hogy mennyit olvasnak könyvtárában.

Szerkesztő bevezetésében a könyvtári használatra szánt ú. n. minta-könyvjegyzékek történetét is vázolja s bibliografiai függelékében ezek épen nem teljes katalógusával is szolgál. Legfeltűnőbb hiányai, hogy az ACKER-féle *Wass soll ich lesen?* c. jegyzék 3. kiadásából csupán az 1918-ban megjelent 2. kötetet ismeri, az 1917-ben megjelent 1. kötetet azonban nem, s hogy a Magyar R. K. Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete által 1912-ben kiadott «Könyvek jegyzéke, azok rövid ismertetésével kath. ifjúsági, intézeti és családi könyvtárak összeállítói számára» c. műről egyáltalán nincsen tudomása. BIBLIOPIL.

Barcza Imre. *A középeurópai vámunió kérdésének irodalma.* (Bibliographie der mitteleuropäischen Zollunionsfrage.) Előszóval ellátta: dr. MATLEKOVITS Sándor. (A magyar vámpolitikai központ kiadványai. 27. szám.) Budapest, 1917. Pesti Lloyd nyomdája. 8-r. 71, 1 l.

BARCZA Imre derék bibliografusunk, akinek élénk érzeke van az aktualitások iránt, a nagy szorgalommal egybeállított füzetében mintegy 2000 önálló kiadvány, továbbá folyóiratbeli és hírlapi cikk címét sorolja föl s kétségkívül jó szolgálatot tesz mindazoknak, akik ezzel az érdeklődés homlokterében álló közgazdasági kérdéssel foglalkoznak. A munka teljességét nincs módunkban ellenőrizni, de azzal, hogy szerző a magyar, osztrák és német irodalmon kívül a francia, angol, svéd és lengyel irodalomra is kiterjeszkedik s például csupán 18 angol s egy-egy svéd meg lengyel címet volt képes felkutatni, előre is lemondott a teljesség amugy sem megvalósítható ábrándjáról. A címek közlése bibliografiaiilag kielégítő, tipográfiai elrendezésük áttekinthető, csupán azt nem értjük, miért kellett a cikkeket nyelvek szerint szétszakítva csoportosítani s ha már ezt a közlésmódot választotta szerző, miért tette a magyar irodalmat az utolsó helyre? —SP—.

Miklós E. *De Hongaarschen bijbeln in Nederland.* (Overdruk out «Het Boek» tweede reeks van het «Tijdschrift Voor Boek-en Bibliotheekwezen».) H. n. (1917) Ny. n. 8-r. 321—329 l.

Szerző e dolgozatában bevezetésül röviden vázolja az okokat, amiért Hollandiában 1620 óta oly sűrűen jelentek meg magyar nyelvű

kiadványok s azután részletesebben ismerteti a Németalföldön megjelent magyar nyelvű Szentírásokat, nevezetesen a JANSON János 1645., 1646. és 1650. évi, a Misztótfalusi Kis Miklós 1685. 1686 és 1687. évi, az amsterdami 1700 (?)-iki, LUCHTMANS János 1718. évi, MUNTENDAM Anselm 1730-iki, REERS W. János 1737., 1747. (?) és 1765. évi s végül ALTHEER János 1794. évi teljes vagy részletkiadásait. Az ügyes dolgozatot két sikerült hasonmás díszíti.

G—1.

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Zeitschrift für Bücherfreunde. Új folyam. VII. évf. 1. sz. (1915 április.)
 Emil WALDMANN: Fälschungen auf dem Gebiete der Graphik. (Számos érdekes esetet említ a grafika terén fennálló hamisítások köréből. A hamisítók tevékenységét szerfölött megkönnyítik a fényképészeti eljárások. Az ellenőrzés legfontosabb eszköze a fényképfelvételekkel szemben sokáig az volt, hogy a gép lencséje bizonyos fokig elrajzolta a kontúrokat, amit pontos mérésekkel ellenőrizni lehet, de amióta oly objektiveket sikerült szerkeszteni, amelyek ezeket az elrajzolásokat kiküszöbölik, az utánzatok felismerése ismét rendkívül nehéz.) — Carl WAGNER: Napoleon I. in der Lithographie. (CHARLET és RAFFET Napoleonra vonatkozó s az 1914. évi grafikai kiállításon szerepelt könyvomatának ismertetése.) — 2. szám (május): Ernst. SCHULZ-BESSER: Der Weltkrieg im Scherzbilde. (III. közlemény. Főleg a háború óta megjelenő *Le Rire rouge* c. francia és a háborúra uszítás céljából alapított *Il Numero* c. olasz élclap háborús karrikaturáit ismerteti.) — G. A. E. BOGENG: Deutsche Einbandkunst auf der Leipziger Buch-Weltausstellung 1914. (Az iparművészeti értékű könyvkötészet német képviselői majd mind összeálltak a Jakob-Krausse-Bundba, mely először a lipcsei könyvművészeti világkiállításon lépett fel testületileg. Tagjai jobbára iparművészeti iskolai tanárok, ami abban leli magyarázatát, hogy Németországban a bibliofília még mindig nem erősödött meg annyira, hogy a művészi könyvkötés művelői kizárólag mesterségük gyakorlásából megélhetnének. Ez az első közlemény 12 kötésreprodukciót közöl, melyek kevés eredeti invencióról s nem ritkán ormóttan nehézkességről tanuskodnak.) — 3. szám (június): Ernst SCHULTZE: Die Verdienste Irlands um Schrift- und Buchwesen. (Rövid fejtegetés az írek középkori írás- és könyvművészetéről, közismert adatok összefoglalása.) — 4. szám (július): Botho GRAEF: Deutsche Buchkunst der Gegenwart. (VII. Walter KLEMM osztrák grafikus művészetének jellemzése. KLEMM 1883-ban született Karlsbadban s Bécsben nyerte művészi és műtörténeti kiképezetetését. Legelőször a bécsi Szeccesszió 1904-iki kiállításán szerepelt fametszetekkel. Fametszeti és kőrajzai főleg a mozdulatok jellegzetességével válnak ki.) — 5—6. szám (augusztus-szeptember): K. von RÓZYCKI: Deutsche Privatbibliotheken. III. Die Freiherrlich v. Cramer-Klett'sche Schlos-

bibliothek in Hohenaschau. (Hohenaschau várának története a XI. századba nyúlik vissza, 1668—1718 közt átépítették s 1904—1907 közt újra helyreállították. Jelenlegi tulajdonosa Theodor von CRAMER-KLETT, a bajor nagyipar egyik legkiválóbb képviselője, nemcsak fényesen rekonstruáltatta az atyja által megszerzett kastélyt, hanem pompás könyvtárt is létesített két egymás fölé helyezett termében. A felső terem mennyezete a XVI. századból való, olasz rokokoszekrényeit templomi butorzatból alakították át, míg az alsóterem egészen modern és rendkívül barátságos. A könyvtár 6000 művet 18.000 kötetben tartalmaz, bele nem értve e számba az apró nyomtatványokat, röpiratokat és autogrammokot. A könyvtár főbűszkesége a kéziratgyűjtemény, melynek közel 100 darabján az írás művészetének VIII—XV. századi fejlődését végig kísérelhetjük. Legrégibb darabja e gyűjteménynek Szt. HESYCHIUS: *Leviticum commentaria libri VII.* c. műve a VIII. századból, mely egykor a beauvaisi székesegyház tulajdona volt. Történelmileg fontos darabja a IX. századi ú. n. Codex Goerresianus 16., melynek egy része a *Monumenta Germaniae*ben meg is jelent. A XV. századi darabok közül kiválnak egy Szt. ÁGOSTON: *De s. Trinitate et de doctrina christiana* a VISCONTI-ak cimérével s egy a melki kolostrom számára készült *Breviarium*, melyet 3 nagy miniatura, 29 kezdőbetű és keretléc díszít. A nyomtatványok közül különösen értékes a kolostori könyvsajtókból kikerült könyvek meglehetősen gazdag sorozata. A gyűjtemény rendszeresen gyűjti a bajor kolostorokra vonatkozó irodalmat, továbbá a történelmi és memoíreirodalmat s a Monacensiákat.) — Julius ZEITLER: Ein bibliophiles Kabinetstück. (Max SELIGERnek, a lipcei Akademie für graphische Künste und Kunstgewerbe vezetőjének 50. születésnapja alkalmából két művész: Adelheid SCHIMZ és Alice CLARUS kézzel festett litografiákkal kiadta E. T. A. HOFFMANN *Don Juan* c. novelláját, mely a német művészi könyvkiállítás egyik gyöngyszeme.) — Toni KELLEN: Aus der Geschichte des Zeitungswesens in Belgien. (Szerző a legrégebb belga újságlapokat városok szerint csoportosítva ismerteti. Sorukat az anversi *Nieuwe Tijdinghen* nyitja meg, mely úgylátszik 1606-ban jelent meg először. Összesen 9 városban jelentek meg a XVII—XVIII. század folyamán újságlapok. Szerző ezután a francia uralom [1794—1815], majd a németalföldi uralom [1815—1830] idejében fennálló hirlap-irodalmi viszonyokat vázolja. Az 1815-ben alapított *Journal d'Anvers* még ma is fennáll.)

Zentralblatt für Bibliothekswesen. XXXIV. évfolyam 1—2. szám. (1917 január—február): K. HAEBLER: Über Typen-Wandlungen in der Wiegendruckzeit. (Ujabban megállapították azt a tényt, hogy a két legrégebb Gutenbergbetűtípus, a 36 és a 42 soros biblia típusa egyre tökéletesbült, úgy hogy e betűk különböző állapotainak egész sorozata adódott, melyből igyekeztek a nyomtatványok keletkezési korára következtetni. Hasonló esetekkel más bölcsőkori könyvnyomatatók betűkészleteinél is találkozunk s ez az eljárás sem a legrégebb időre, nem pedig a nagy missale-típusokra nem szorítkozik. Így pl. a Delitzschből származó BRANDIS-család könyvnyomatatói tagjai többféle betűtípus különböző változatait, állapotait használták.) — Hans LOUBIER: Eine Ausstellung von Bucheinbänden in der königlichen Bibliothek in Berlin. (A berlini

Königliche Bibliothek a Jakob Krausze-Bund kérésére 1916 szeptemberében saját állományából sikerült könyvkötészeti kiállítást rendezett, mely az európai könyvkötészet történeti fejlődését a korai középkortól a XIX. század közepéig bemutatta. A kiállítás anyaga, beleértve a keletázsiai s egyéb keleti darabokat is, 170 kötetből állott. A kiállított darabokról külön cédulakatalogust készítettek. A legrégebb középkori darab egy fatábla capsza, melynek rézveretű tábláiba RUFUS PROBIANUS elefántcsont diptichonja van befoglalva a Kr. u. IV. vagy V. századból. A capsza szent LIUDGER életrajzának egy XI. századi másolatát őrzi piros bársonykötésben. Történeti szempontból értékes az az öt XV. századi metszett bőrkötés, mely minden valószínűség szerint az eichsfeldi kolostorban készült. A vaknyomású kései gót kötések csoportjában figyelemreméltó darab nem akadt. Néhány korai olasz reneszánsz-kötés, három GROLIER-kötés, két-két MAIOLI és II. HENRIK-féle kötés, továbbá I. FERENC és IV. HENRIK francia királyok egy-egy címeres kötése mellett, főleg a német reneszánsz volt gazdagabban képviselve. Jakob KRAUSZE műhelyéből hat darabbal rendelkezik a könyvtár. Az OTTENREICH rajnai pfalzgraf részére készült kötések közül is volt egy töredék a kiállításon. A XVII. és XVIII. század híres francia mesterei teljesen hiányoztak. E kor legkiválóbb képviselője a frankfurti 1668-iki biblia vörös bőrkötése, amely talán a heidelbergi udvari könyvkötőműhely terméke. Viszont igen gazdagon van képviselve a könyvtárban a francia empire és restauráció, hála a gróf MÉJAN István-féle Aldina-gyűjteménynek, melyet a mult század negyvenes éveiben vásárolt meg a könyvtár vezetősége. A BOZÉRIAN-testvérek, LEFEBVRE, SIMIER és a két THOUVENIN egyformán jól vannak képviselve ebben a gyűjteményben. A korabeli német mesterek közül Carl LEHMANN berlini kir. udvari könyvkötő válik ki. A keleti kötések sorából FIRDUZI *Sahnamej*ának aranyozott perzsa kötése, több indiai lakk-kötés, három vaknyomású, érdekesen fűzött ethiopiai kötés s több keletázsiai kötés emelhető ki.) — Karl PREISENDANZ: Zur Herkunft der Anthologia Palatina. (A heidelbergi egyetemi könyvtárban megvan az Aldus-féle 1521-iki görög anthologia: *Florilegium diversorum epigrammatum in septem libros* egy példánya, melynek első tulajdonosa Janus GRUTERUS, későbbi birtokosa pedig Fr. SYLBURG volt.) — Fritz BEHREND: Die literarische Form der Flugschriften. (A német röpiratok virágkora a XVI. és XVII. század. Egy részük teológiai formák után indult, így sok röpirat a kinszenvedés, a Miatyánk, vagy a katekizmus formáit öltötte magára. Más részük orvosi jelleget öltött, ismét mások a jogszolgáltatás formáit utánozták — ezek sorában főleg az ironikus végrendelet-forma volt közkedvelt — sőt még a matematikai bizonyító eljárás utánzására is akad példa. A XVII. században a szakács- és táncművészet motívumai váltak közkedveltekké.) — Karl GERSTER: Eine «Iatrohygienische» Bibliothek. (Szerző röviden ismerteti érdekes orvostörténeti könyvgyűjteményét, melyet a darmstadti Grossherzogliche Hofbibliotheknek ajándékozott.) — Paul LADEWIG: Zur Systematik des Bibliothekswesens. (A könyvtártan számára a következő szakrendszert állítja fel: A) Folyóiratok [országok szerint elrendezve]: 1. Általánosak. 2. Könyvtártudomány. 3. Bibliográfia. 4. Könyvkereskedelem és könyvnyomtatás. 5. Könyvtártechnika. 6. Szociálpolitika. 7. Népevelés. 8. Kritika.

9. Egyéb. — *B*) Jelentések és társulati kiadványok [országok szerint elrendezve]: 1. Akadémiaiak. 2. Egyéb tudományosak. 3. Könyvtárosiak. 4. Szociálpolitikaiak. 5. Népmvelésiek. 6. Társulatiak. 7. Kongresszusok és gyűlések. 8. Programmok. 9. Egyebek. — *C*) Bibliográfia: 1. Általános. 2. A német könyvtudomány [Buchwesen] bibliográfiája. 3. Más országok könyvtudományának bibliográfiája. 4. Egyes német tárgyi osztályok bibliográfiája. 5. Más országok egyes tárgyi osztályainak bibliográfiája. 6. Egyes német szerzők bibliográfiája. 7. Egyes külföldi szerzők bibliográfiája. 8. Névtelen és álneves irodalom bibliográfiája. 9. Egyéb. — *D*) Könyvtárjegyzékek [országok szerint elkülönítve]: 1. Általános katalógusok. 2. Általános tudományos könyvtárak jegyzékei. 3. Tudományos szakkönyvtárak jegyzékei. 4. Általános közkönyvtárak jegyzékei. 5. Népkönyvtárak jegyzékei. 6. Szakjellegű népkönyvtárak jegyzékei. 7. Magánkönyvtárak jegyzékei. 8. Bibliofil könyvtárak jegyzékei. 9. Egyebek. — *E*) Könyvkereskedők és kiadók jegyzékei [országok szerint elkülönítve]: 1. Általános kiadói jegyzékek. 2. A kiadók egyes szakok szerinti jegyzékei. 3. Könyvkereskedői jegyzékek. 4. Antikváriusi általános jegyzékek. 5. Antikváriusi szakjegyzékek. 6. Árverési jegyzékek. 7. Árverési jegyzékek szakok szerint. 8. Egyéb jegyzékek. 9. Könyvkereskedői hirdetések s egyebek. *F*) Gyűjtemények és kézikönyvek: 1. Általános gyűjtemények. Enciklopédiák. 2. Lexikonok. Kézikönyvek. 3. Könyvtártani kézikönyvek. 4. Könyvtártani segédtudományok. 5. Szociálpolitika. 6. Népmvelés. 7. Irodalmi. 8. Szakirodalmi. 9. Egyéb. — *G*) Könyvtártudomány [országok szerint elkülönítve]: 1. Általában. Tankönyvek. 2. Könyvtártörténet és könyvtörténet. [Ókor. Középkor. Újkor a gyorsasajtóig. A tömegtermelés korszaka]. 3. Könyvtárosok és tudósok története. 4. A könyvtárak feladata és funkciója. 5. Tudományos közkönyvtár. 6. Nyilvános népkönyvtár. 7. Kis könyvtárak. 8. Könyvtári eszközök. 9. Könyvtári politika és törvényhozás. — *H*) Társadalomtudomány [könyvtári célokra]: 1. Statisztika. 2. Politika. 3. Nevelés. 4. Nemzetgazdaság. 5. Jog. 6. Államtudomány. 7. Közélet. 8. Közlekedés. 9. Nép. — *I*) Tudománytörténet [könyvtári célokra]. Szellemi tudományok: 1. Bölcsészet és bevezetés a bölcsészetbe. 2. Hittudomány. 3. Nyelvtudomány. 4. Mennyiségtan. 5. Művészet. 6. Zene. 7. Irodalom. 8. Történet és segédtudományai. 9. Földrajz. — *K*) Tudománytörténet. Alkalmazott tudományok: 1. Természettudományok. Földtan és csillagászat. 2. Gyógyászat. 3. Építészet. 4. Mérnöki tudomány. 5. Földmivvelés. 6. Gyakorlati háztartástan. 7. Gyakorlati közlekedéstudomány. 8. Ipar. 9. Térképészet. — *L*) Irás: 1. Általában. 2. Az írás története [ókor, középkor, újkor]. 3. Írástechnika [betűk, írások, hangjegyek]. 4. Különleges írások [gyorsírás, rondírás, könyvtári írás]. 5. Írásanyagok [papiros, faháncs, hártya stb.]. 6. Íróeszközök [tinták, ceruzák, tollak]. 7. Írásművészet [kezdőbetűk, miniaturák, képek]. 8. Sokszorítás [írógépek, sokszorosítógépek]. 9. Egyebek. — *M*) Könyvnyomtatás: 1. Általában. 2. Egyes országok könyvnyomtatásának története. 3. Egyes könyvnyomtatók története. 4. XV. századi könyvnyomtatás [országok, városok szerint]. 5. XVI. századi könyvnyomtatás. 6. XVII—XVIII. századi könyvnyomtatás. 7. XIX. századi könyvnyomtatás [a gyorsasajtó kora országok szerint]. 8. XIX. századi könyvnyomtatás [a rotációs gép kora]. 9. XX. századi

könyvnyomtatás [a szedőgép kora]. — *N*) A könyvnyomtatás technikája
1. A típusok és lapok előállítása. 2. Típusformák. 3. Szedés- és nyomtatásformák. 4. Sajtók. 5. Nyomtatási eljárások. 6. Képnymás. 7. Vaknyomás. 8. Kisegítőgépek és technikák. 9. Egyebek. — *O*) Könyvkereskedés: 1. Általában. 2. Könyvkereskedés története. 3. Könyvkiadás. 4. Könyvkereskedés [sortiment]. 5. Antikváriatus. 6. Mű- és hangjegyekereskedés. 7. Kolportázs. 8. Kölcsönkönyvtár. 9. Kiadói és szerzői jog. — *P*) Könyvkezelés: 1. Általában. 2. Könyvkötés [a XV. századig, a XVI—XVIII. század, a XIX—XX. század]. 3. A könyvkötés technikája. 4. A könyvkötés részei. 5. Bibliofil kötés. 6. Könyvkötőszerszámok. 7. Könyvkötőgépek. 8. Könyvkötőtarifák. 9. Egyebek. — *R*) Könyvtárigazgatás: 1. Személyzet. 2. Belső üzem. 3. Külső üzem. 4. Könyvek konzerválása. 5. Könyvgyarapodás. 6. Munkafelosztás. 7. Háztartás. Kalkuláció. 8. Számvitel. Statisztika. 9. Egyéb. — *S*) Katalogizálás: 1. Általában. 2. Cédula- és kötetkatalogus. 3. Nyomtatott katalogus. 4. A közönség részére szánt katalogusok. 5. Növendéki lajstromok. 6. Szerzők szerinti katalogusok. 7. Tárgy- és rendszókkatalogusok. Mutatók. 8. Helyrajzi katalogusok. 9. Speciális katalogusok. — *T*) Osztályozás és felállítás: 1. Általában. 2. Elméleti tudományrendszerek. 3. Gyakorlati tudományrendszerek. 4. Tizedes osztályozás. 5. Egyes tudományszakok rendszerei. 6. Szakkönyvtárak rendszerei. 7. Népkönyvtárak rendszerei. 8. Raktárrendszerek. 9. Egyebek. — *U*) Könyvtáráépítés és berendezés: 1. Általában [hely, fekvés, alapelvek, tervek, kalkuláció]. 2. Nyilvános könyvtárak: *a*) Múzeális könyvtárak. *b*) Szaktanulmányi könyvtárak. *c*) Magánkönyvtárak. *d*) Népkönyvtárak. 3. Építési anyag és építkezés [ács, kőműves, festő, üveges, kárpitos, cserepes]. 4. Térbeosztás: *a*) Raktár. *b*) Olvasóterem. *c*) Igazgatás. *d*) Forgalmi helyiségek. *e*) Mellékhelyiségek. 5. Technikai berendezések: *a*) Világítás és installáció. *b*) Fűtés. *c*) Szellőztetés és porszívó. *d*) Könyvszállító berendezések. 6. Könyvvállványok. 7. Butorzat. 8. Könyvtári szükséglet. 9. Könyvkötési szükséglet.)

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Kitüntetések. Ő cs. és apostoli kir. Felsége dr. SEBESTYÉN Gyula osztályigazgatónak a m. kir. udvari tanácsosi címet, dr. GULYÁS Pál egyetemi magántanárnak, folyóiratunk szerkesztőjének pedig a háború alatt szerzett érdemei elismeréséül a II. oszt. polgári hadi érdemkeresztet méltóztatott legkegyelmesebben adományozni.

Kinevezések. Ő cs. és kir. apostoli felsége dr. MELICH János osztályigazgatói címmel és jelleggel ellátott múzeumi igazgatóőrre osztályigazgatóvá méltóztatott legkegyelmesebben kinevezni. — A nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter úr dr. SULICA Szilárd és dr. HOLUB József őri címmel és jelleggel ellátott segédőröket múzeumi örökké, dr. SIKABONYI Antal fizetéstelen segédőrre pedig fizetéses múzeumi segédőrré méltóztatott kinevezni.

Halálozások. BORSOS István ref. főgimnáziumi tanár, a pápai ref. főiskola könyvtárosa 1918 április 12-én, tevékeny életének 55. évében Pápán jobblétre szenderült. BORSOS István a magyar könyvtári irodalom egyik derék művelője volt. Főmunkája e téren: *A pápai ev. ref. főiskola könyvtárának katalogusa és rövid története.* (Pápa, 1901. 8-r. 732. 2 l.) címen jelent meg s egyik legelső terméke annak a mozgalomnak, melyet a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége FRARNÓI Vilmos és FEJÉRPATAKY László égisze alatt vidéki könyvtáraink reorganizálása érdekében oly szép sikerrel megindított. Emlékét kegyelettel őrizzük. — Sokkal közelebből érinti könyvtárunkat az a veszteség, mely dr. VÁCZY Jánosnak, a m. n. múzeumba berendelt középiskolai tanárnak 1918 augusztus 1-én Kecskeméten történt elhunytával érte a hazai könyvtárügyet. VÁCZY közpályáját a M. N. Múzeum könyvtárában kezdette meg, melynek tisztviselői karából azonban néhány év múlva a kedvezőtlen előlépési viszonyok folytán kivált s a középiskolai tanár rögzös pályáján folytatta működését, mely a magyar irodalomtörténeti kutatás szempontjából egyike a figyelemre legméltóbbaknak. Életének utolsó éveiben, belefáradva a tanításba, ismét visszatért első szerelméhez, a M. N. Múzeum Orsz. SZÉCHÉNYI-könyvtárához s bár a súlyos kór, melynek végül is áldozatul esett, erősen aláásta szervezetét, törhetetlen munkakedvvel fogott egy újabb nagyszabású irodalmi vállalkozás, a múzeum irodalmi levelestárának regesztaszzerű feldolgozásához. Sajnos, ez érdemes dolgozat, melyből mult füzetünkben közöltünk hosszabb mutatványt, töredékben maradt, pedig ha elkészül, méltó párja lesz vala annak a kimeríthetetlen irodalomtörténeti adattárnak, mellyel *Kazinczy Ferenc levelezése* címén ajándékozta meg a magyar tudományosságot. Sírjára dr. SEBESTYÉN Gyula múzeumi osztályigazgató tette le a M. N. Múzeum kegyeletének koszorúját. Áldott emlékét örökre hirdetni fogják művei. —

Szeptember utolsó napján dőlt ki az élők sorából a budapesti Városi Könyvtár igazgatója, dr. SZABÓ Ervin, akinek a főváros e legújabb intézménye megteremtésében kiváló része volt. SZABÓ Ervin Szlaniczán (Árva vm.) született 1877 augusztus 22-én. A gimnáziumot Ungvárt végezte, még pedig a VII. osztályig SCHLESINGER Ármin néven. Jogi tanulmányait Bécsben és Budapesten végezte s utóbbi helyen államtudományi doktorátust is szerzett. Könyvtári szolgálatát a képviselőházi könyvtárnál kezdte, ezután a budapesti kereskedelmi és iparkamara könyvtárosa lett s mint ilyen a DEWEY-féle tizedes szakkönyvtár szerint állította fel e szakkönyvtár anyagát, melyről fényes kiállítású jegyzéket is kiadott. 1904-ben lépett a főváros szolgálatába, mint a statisztikai hivattal közös igazgatás alatt álló városi könyvtár tiszviselője, 1909-ben főkönyvtárossá lépett elő, 1911-ben pedig megválasztották az akkoriban önállósult Városi Könyvtár igazgatójává, melyet teljesen az amerikai Public Library-k típusa szerint formált át, már amennyire ezt a mi pénzügyi viszonyaink megengedték. A könyvtárt eredetileg pusztán közművelődési célok szolgálatába kívánták állítani, de SZABÓ, mint vérbeli szociologus és szélsőséges szocialista, legott kibővítette a programot és különös súllyal fejlesztette a könyvvállomány szociológiai részét. Bár igyekezett a beszerzéseknél minden irányt szóhoz juttatni, exponált egyénisége akaratlanul is abba a hirbe hozta a vezetése alatt álló intézetet, mintha pártpolitikai célokat szolgált volna. Mint a halála alkalmából egyik legmeghittebb barátja tollából megjelent nekrológban olvaszuk (Világ 1918. okt. 1.) tényleg teljesen szakítani akart a könyvtár enciklopedikus rendeltetésével s terve szerint «egy nagyszabású Institut Solvay alakult volna ki belőle a hazai szociológiai kutatás számára». — Könyvtárosi pályája előtt belső dolgozótársa volt a *Népszavának* s több éven át szerkesztette a *Népszava*-naplót. Tudományos dolgozatainak nagy része is a szocialista eszmék szolgálatában állott s különös kedvvel művelte a röpirat-irodalmat, még pedig részben álnév alatt. Könyvtártani dolgozatai a Magyar Könyvszemlében, a Városi Szemlében, a Népművelésben, a Huszadik Században, a Könyvtári Szemlében s a Városi Könyvtár Értesítőjében láttak napvilágot s részben polemikus, részben propagatív jellegűek. Fő művei az iparkamarai könyvtár már említett jegyzéke s a Dewey-rendszer átdolgozása. G. P.

Helyreigazítás a Régi Magyar Könyvtárhoz. SZABÓ Károly a HUNYADI Ferenc szerette Trója-história első ismert kiadásának (Kolozsvár, 1577) két ép példányát említi (R. M. K. 130.) Az egyik a Nemzeti Múzeumé (HORVÁT Istvántól), a másik a FÁY-könyvtaré. (Tibolddáróc.) Ezek közül az utóbbi a tulajdonos halálával ismeretlen helyre került, az első pedig nem bizonyult épnek, mert az utolsó levele elé kötött három levél egy másik nyomtatványból, a hasonló tárgyú és hasonló nyomású Lévai Névtelen széphistóriájától (R. M. K. 120.) került. Kár, hogy a hiányt annak idején ki nem egészítették a Nemzeti Múzeum duplumpéldányából, mely azóta RÁTH György tulajdonába s innen a M. Tud. Akadémia könyvtárába került, mert ez viszont az elején hiányos ugyan, de a végén teljes. Így tehát e kolozsvári editio princepsből ezidőszentig egyetlen ép példányt sem ismerünk.

Viszont azonban az előbb említett három betoldott levéllel részben

kiegészül egy másik editio princepsünk, a Lévai Névtelen *Páris és Görög Iloná*-ról szóló széphistóriája, melynek első ismert kiadásából (Kolozsvár, 1576.) szintén csak FÁY Alajos könyvtárában volt egyetlen ép példány s ez eltűnt, míg a Nemzeti Múzeum példánya (JANKOVICStól), melyből eddig csak tíz levél volt meg, kiegészül tizenháromra. (Az egész eredetileg 24 levélből állott.) K. Gy.

Még egy szó a magyar közművelődési könyvtárakról címen MIHALIK József hosszú tanulmányt közöl a *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* f. évi 94—112. lapján, melyet legnagyobb sajnálatomra nem hagyhatok megjegyzés nélkül. MIHALIK azzal vezeti be értekezését, miszerint a «Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsát senki sem illetheti azzal a szemrehányással, hogy a magyar könyvtárak ügyét s vele kapcsolatban a nemzeti művelődés nagy kérdéseit állandóan kellő figyelemmel nem (*sic*) kísérte volna». Ezt a vádat ugyan senki sem hangoztatta s mint a valósággal homlokegyenest ellenkezőt nem is hangoztathatta volna, cáfolása tehát valóságos szélmalomharc, mely csak arra jó, hogy MIHALIK öt lapon át újra leközzölhesse mindazt, amit folyóiratában mások erre nézve már régebben közöltek s hogy annál élesebben kidomborodjék az a nagy érdeme, mely őt ebben a kérdésben megilleti. «Elméletileg — úgymond — elég sokat s igen jó tanításokat kaptunk, de sehonnán sem jött gyakorlati tanács, sőt ellenkezőleg, a súlyos pénzügyi helyzet s a társadalmi nehézségek miatt már le is mondtunk arról a reményről, hogy a közművelődési könyvtárakat egyhamar felállíthatjuk». Erről a lemondásról ugyan nincs tudomásom, de világért sem akarnám eloltani azt a szép görögützet, mely oly előnyös megvilágításba van hivatva helyezni MIHALIK József páratlan érdemeit. Mert valóban páratlan érdemnek kell minősítenünk azt, hogy egy kérdésben, melynek megoldásánál a hazai kulturpolitikai és gyakorlati könyvtárügy oly kiváló szakértőit, aminőket az Orsz. Tanács sorában tisztelhetünk, tanácstalanul állanak, ime jön egy providenciális férfiú, aki «spontán elhatározás»-ból «kimutatta», hogy «a közművelődési könyvtárakat az érdekelt közönség aránylag igen csekély megterhelésével nyomban meg lehetett teremteni anélkül, hogy az államtól újabb áldozatokat kértünk volna». Csakis MIHALIK közismert szerénységének kell betudnom, hogy amikor megállapítja, hogy «tervezete több helyről lelkes fogadtatásra talált», mindössze két tőle függő könyvtár vezetőségét s egy állami támogatást kérő város tanácsát említi meg. Említi továbbá «a könyvtári ügyek legelső hazai szakértőjét», akinek MIHALIK dolgozatáról az a véleménye, «hogy nagy hálára köteleztem (t. i. MIHALIK) magam iránt a könyvtárügyek minden igaz barátját, mert olyan programot adtam, melynek megvalósításával méltó feladat betöltéséhez juthat bármely kulturális intézmény». Nem tudom, ki ez a «legelső hazai szakértő» s nem is kutatom, mert ilyen kizárólagos értékeléseknek, melyek mindig egyéniek s csak arra jók, hogy egy csomó embert ok nélkül megsértsenek, elvi ellensége vagyok. Csak utalok arra, hogy közel jár hozzá, bár távolról sem éri el azt az entuziazmust, melyet FERENCZI Zoltán, szintén kiváló könyvtári szakember tanusított MIHALIK József tervezete iránt s melyet MIHALIK 1917 november 26-án hozzám intézett leveléből sietek hozzáférhetővé tenni a szakköröknek. FERENCZI — írja MIHALIK — «1914. évi munkám megjelenése és annak alapos

átolvasása, mondhatnám: *megtanulása* után nyíltan kijelentette, hogy eszmémért «kezet csókolhat» nekem a Tanács, mert örök időkre *hozzá méltó programot* adtam neki eszmémmel és annak gyakorlati kivitelével». ¹

Én a magam részéről FERENCZI e véleményét, legnagyobb sajnálatomra nem oszthatom, még pedig nemcsak azért nem, mivel férfiaknak még képlegesen sem szoktam kezet csókolni, hanem azért sem, mivel MIHALIK «eszméjét» azon megoldási módok sorába kell soroznom, amelyek közül a KOLUMBUS tojásáé közmondásossá vált.

MIHALIK «eszméje» ugyanis abban áll, hogy a falusi népkönyvtárak létesítésére és fejlesztésére szánt összeg nagy része, évenként 85.264 K, eredeti rendeltetésétől elvonatva, fordíttassék a közművelődési könyvtárak céljaira. Aki ismeri, hogy az Orsz. Tanács javadalma mily nevelésesen csekély még a falusi népkönyvtárak létesítésére is s hogy e téren nálunk még milyen végtelenül sok a teendő, az ezt az «eszmét» lelkesedéssel aligha fogja üdvözölni, hanem — miként jómagam is tettem *Könyvtári problémák* c. tanulmány-sorozatomban — csakis jobb híjján, mint kényszermódozatot teheti magáévá.

MIHALIK ezután újból elmagyarázza, mint képzeli korszakos «eszméje» gyakorlati megvalósítását s úgy tesz, mintha csupán ismételné azt, amit régebben elmondott. Szerencsére nem ez a valóság. Eredetileg u. i. MIHALIK csupa egyforma típusú könyvtár létesítését hozta javaslatba egyenkint 21.316 K költséggel, melyek mindegyike évenként kapna 3000 K fejlesztési segílyt, továbbá a vándoroltatás költségeire 600 K egyszersmindenkori és 150 K évi segílyt. Itt pedig «különböző helyeken különböző fok szerint létesülő könyvtárak»-ról beszél, ami lényegesen más és úgylátszik *Könyvtári problémák* c. könyvem vonatkozó fejezetének az eredménye. Ugyanígy megváltoztatja tervezetének azt a lehetetlen pontját is, hogy minden könyvtár egyetlenegyszer kapna a vándoroltatáshoz szükséges ládákat, még pedig egyforma számban, tekintet nélkül a könyvtár részére beosztandó körzet nagyságára. Egyebekben azonban ragaszkodik régi tervéhez, különösen ami az egyes városoktól megkívánt anyagi áldozat nagyságát illeti. Vagyis a szerinte 6000 és 18.000 kötet közt váltakozó nagyságú könyvtárak berendezésére mindegyik város egyformán fizetne egyszersmindenkorra 2000 K-t, helyiségbérré 800 K-t, személyi kiadásokra 3200 K-t, fűtés és világításra pedig 600 K-t. Hogy ez a terv mily nevelésesen abszurd, ezt nemcsak minden könyvtári szakember, hanem minden józanul gondolkozó ember be kell hogy lássa. MIHALIK azonban mindezzel igen meg van elégedve.

Annál kevésbbé van megelégedve MIHALIK *Könyvtári problémák* c. igénytelen művem vonatkozó fejezetével, melyben roppant sok kifogásolni valót talál. Mielőtt kifogásait sorra venném, kénytelen vagyok kijelenteni, miszerint MIHALIK téved, amikor azt állítja, hogy dolgozatomat az ő «felkérésére és ösztönzésére» írtam. Amikor a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter úr az Orsz. Tanács elnökének és az orsz. főfelügyelőnek együttes feltérjesztésére, az eredetileg könyvtári felügyelői állásnak kontemplált másod-

¹ Az aláhúzások, idézőjelek nem tőlem valók.

előadói állásra, pályázat mellőzésével, e sorok íróját kinevezte, tette ezt annak a kérelemnek a méltánylásával, hogy oly könyvtári szakférfiú kerüljön a Főfelügyelőség státusába, aki «egész idejét, szakképzettségét és munkaerejét a vidéki könyvtárak fejlesztésére és azok személyzetének elméleti és gyakorlati kiképzésére» fordítja. Midőn kineveztetésem alkalmából br. WLASSICS Gyula tanácselnök, FRAKNÓI Vilmos orsz. főfelügyelő és dr. MAJOVSZKY Pál min. tanácsos előtt megjelentem s az urak jóindulatát megköszöntem, mindhárman érdeklődtek ama munkaprogramm iránt, melyet a hazai könyvtárügy fejlesztése érdekében megvalósítani szeretnék s az ő ösztönzésükre foglaltam írásba s tettem közzé a Tanács és Főfelügyelőség hivatalos közlönyében dolgozatomat. MIHALIK, sajnos, oly kevésbé ösztönzött, hogy többszöri előterjesztésem dacára sem tette részemre lehetővé főbb vidéki könyvtáraink helyszíni megvizsgálását s így kénytelen-kelletlen azokra az adatokra voltam utalva, melyek a *Magyar Minervában* olvashatók, még pedig jobbra ez évkönyv 1904. évfolyamára, mint a legutolsóira, melyet könyvtárilag képzett s a könyvtári kérdések iránt kellő érzékkel bíró szakemberek szerkesztettek.

MIHALIK ezután megállapítja, hogy művem «nem az első kísérlet az úgynevezett közművelődési könyvtárak felállítására vonatkozólag» s ezzel oly színben tüntet fel, mintha én azt valaha is állítottam volna. Aki ismeri *A népkönyvtárak szervezése, fentartása és kezelése* c. művemet, velem együtt napirendre térhet a neveltséges vád fölött, mert e mű beszédes tanubizonysága annak, hogy kellőképp ismerem e kérdés multját és történetét. Egy másik vádja, hogy az elnöki beszédekről, FERENCZI Zoltán értekezéseiről és MIHALIK munkálatáról nem emlékezem meg érdemleges módon. Erre csak az a feleletem, hogy br. WLASSICS Gyula e téren is szerzett hervadhatatlan érdemeire kellőképp rámutattam anélkül, hogy épen MIHALIK, mint szerkesztő szerint máris túlságosan hosszúra nyult dolgozatomban újra hasábokon keresztül kivonatoltam volna remek közgyűlési beszédeit, melyek a *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* olvasói előtt amúgy is ismeretesek voltak. MIHALIK dolgozatára is utaltam, de hogy bővebben nem foglalkoztam vele, annak egyik oka, hogy kerültem minden polémiát. Ami végül FERENCZI Zoltán dolgozatait illeti, ezek taglalásába a mondott okokon kívül már azért sem bocsátkoztam, mert nem az volt a célom, hogy a közművelődési könyvtárak ügyében elhangzott nézeteket és ismertetéseket pragmatice tárgyaljam, hiszen ez egymagában kitenne egy egész kötetet, mivel a közművelődési könyvtárak ügyében nemcsak a *Múzeumi és Könyvtári Értesítőben* megjelent dolgozatokat, hanem egy egész könyvtárra való ismerem, hanem csak az, hogy állásomból kifolyó munkaprogrammot adjak.

MIHALIK ezután azzal vádol, hogy munkaprogrammom «túlságosan sematikus», az övé ellenben, aki ABC... Z városokról beszél s valamennyit egy kaptafára húzza, nem az. Aki az igazságot ennyire kétféle mértékkel méri, azzal bajos vitatkozni. Legyen elég annyi, hogy a könyvtár élő szervezet, melynek individuális fejlődését előre kicirkalmazni még eddig semminemű kulturpolitikusnak és könyvtári szakembernek sem sikerült még akkor sem, ha oly sok elavult statisztikai adatot sorakoztat fel, mint ahogy most *utólag* MIHALIK teszi.

Ami a városok hozzájárulását illeti, MIHALIK azzal vádol, hogy «lényegileg» itt az ő «gondolatait» tulajdonítottam el. Ez határozott tévedés. E feltételek között egy sincs, amely ne volna meg az Orsz. Főfelügyelőség ama feltételei között, melyek e testület *keletkezése óta* a múzeumok és könyvtárak állami segélyezésének elvi alapjai, amikor MIHALIKnak még semmi része sem volt az ügyek intézésében, de bent foglaltatnak azokban a feltételekben is, melyek ugyancsak MIHALIKtól függetlenül az Orsz. Tanács népkönyvtárainak szétosztásánál is kezdettől fogva érvényben állanak. MIHALIK ezután kifogásolja, hogy míg pl. Hajdú vármegye területén őt közművelődési könyvtárt tervezek, addig pl. Abauj-Torna vármegyében beérem egygel. Ennek oka amellett, hogy Hajdúmegye legszínmagyarabb s kulturális szempontból leginkább felkarolandó megyéink egyike, főleg az, hogy a megye őt népes várost foglal magában, míg Abauj-Torna vármegye területén Kassán kívül egyetlen oly község sincs, melynek lakossága elérné az 5000 lelket. Népesebb városokban pedig könyvtárpolitikát vándorsorozatokkal még akkor sem lehet kivinni, ha a vándorolni szándékolt könyvsorozatok egy formán 100—100 kötetből állanak is.¹

MIHALIK szerint «nem vehetjük *kielégítő ténykedésnek* a könyvanyag olyatén vándoroltatását, hogy egy-egy 1000-nél kevesebb lakóval bíró helység 10 hónapra egyetlen 10 kötetből álló csomagot kapjon kölcsön», ezt azonban tudtommal egy szóval sem mondtam. Csak utaltam arra, hogy még ily minimális méretek mellett is pl. Baranya vármegye 292 községére 359 ötkilós könyvcsomagot kell számítanunk, vagyis az anyakönyvtár 3590 kötetét 15,360 K értékben. MIHALIK *ideális (!)* tervszövege szerint a könyvtár időtlen-ideig 20 sorozattal volna kénytelen dolgozni egyenkint 100 kötettel, vagyis jelen esetben minden község kapna minden *15-ik évben* 100 kötetet. Szerintem 15 év alatt pedig 150—750 kötetet. Hogy melyik a jobb a két terv közül, azt nyugodtan bizom bármely elfogulatlan illetékes szakember döntésére. Ideálisnak persze egyik sem ideális, amint nem ideálisok azok az eszközök sem, melyek rendelkezésünkre állnak. Őt árpakenyérből és két halból csak Krisztus urunk tudott ötezer embert jóllaktatni.

Teljesen tarthatatlan MIHALIK azon felfogása, hogy a vándorsorozatok az állandó könyvtárakat pótolhatnák; arra kell törekednünk, hogy minden községben létesüljön legalább egy, a község lakosságának arányához mért fix könyvtár, melynek állandó anyagát a vándorsorozatok csak kiegészítik. Szükség esetén beérhetjük az ifjúsági könyvtárakkal is, melyek a népoktatási törvény értelmében úgyis minden népiskola mellett kell, hogy létesüljenek s amelyeket más könyvtár hiányában ma is használnak a felnőttek.

MIHALIK nem tartja «szerencsésnek» azt a tervemet sem, hogy az egyes községek a kikölcsönzött könyvek után bizonyos — igen szerény — illetéket, tervezetem szerint évi 4—20 K-t tartoznának lefizetni. Ezt az összeget a köl-

¹ Tájékoztató megjegyzem, hogy az Orsz. Tanács népkönyvtári szakbizottsága által a Tanácsnak kivételre ajánlott tervezetem Gömörben is, Zalában is 2—2 közművelődési könyvtár létesítését vette tervbe, még pedig MIHALIK itt legújabb dolgozatától teljesen függetlenül.

csönvevő könyvtár, ha a saját fix jövedelméből lefizetni nem tudja, könnyen beszedheti olvasási díjakból. Tíz jól megválasztott, ujság ingerével ható könyvet 10 hónap alatt pesszimista számítással legalább 80-szor lehet megforgatni, egy-egy használat tehát 5 fillérbe kerül, vagyis oly kis összegbe, melyet még a MIHALIK által annyira lebecsült magyar áldozatkészség is megbír. Persze arra, hogy egy-egy község az anyakönyvtárból évenként 1000 kötetet vegyen kölcsön, mint könyvtári szakember soha sem gondoltam. Ahol akkora — vagy akár csak évi pár száz kötet is — az újdonságszükséglet, ott önálló, még pedig jól dotált önálló könyvtár van szükség. Vagyis ragaszkodni kell ahhoz, amit az Orsz. Tanács már több ízben hangoztatott, hogy legalább minden 5000 lakossal bíró községben legyen önálló, fejlődésképes könyvtár.

Ha azt akarjuk, hogy az egyes kölcsönvevő községek minden anyagi hozzájárulás nélkül használhassák az anyakönyvtárakat, akkor le kell tennünk arról a gondolatról, hogy városi könyvtárakra bizzuk a köröztetést, mivel a városi könyvtárakra a város saját jövedelméből szükségképpen sokkal többet kell, hogy áldozzon, mint amennyit az állam a mai budget alapján áldozhat s emellett igen ritka esetekben fog abba beletörődni, hogy az általa dotált személyzet a városi feladatoktól idegen célokra felhasználtassék. Losonc város pl. annyira megijedt MIHALIK «eszméjé»-től, hogy máris visszautasította az állami segélyezést s attól tartok, hogy ha kivitelre kerül az «eszme», ez az eset nem marad egyedül. Talán célszerűbb volna a köröztetés szerepével megbizandó közművelődési könyvtárakat vármegyei könyvtárakként létesíteni, melyek fentartásához a megyeszékhely külön is hozzájárulna, mivel egyúttal a székhely városi könyvtárának a szerepét is betöltené, vagy pedig ki kellene kötni, hogy a megye a körözésre vállalkozó városi könyvtárak részére megfelelő évi segélyt tartozik megszavazni. E két mód mindegyike célravezető s kétségkívül kevésbé komplikált, mint az általam elsősorban ajánlott mód, melynek egyetlen, de rendkívüli előnye az, hogy rászoktatja az egyes községeket a könyvekért hozandó közvetlen áldozatra.

GULYÁS PÁL.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

Rövidítések: aj. = ajándékozó; áll. = állami; cs. = család; cl. = cimereslevél; egy. = egyetemi; hg. = herceg; kir. = király, királyi; kny. = könyvnyomda; ktár. = könyvtár; l. = lásd; ltár = levéltár; m. = magyar; min. = minisztérium; ny. h. = nyomtatási hely; pk. = püspök; rt. = részvénytársaság; szerk. = szerkesztőség; vm. = vármegye.

- Abaffy Anna levele Szolarcsik Sándorhoz 14. — Vendel levele u. a.-hoz 14.
 Abafi Lajos l. Aigner Lajos.
 Abani Mich. 84.
 Abauj vm. nemesi bizonyítványa 99, 137. — -Torna vm. 221.
 Ábel Jenő levele Pesty Frigyeshez 25; Torma Károlyhoz 25.
 Abony 16, 17, 24.
 Abonyi Árpád levele E. Kovács Gyulához 16. — Gyula levele Márton Ferenchez 16. — Lajos l. Márton Ferenc.
 Ábrai Károly levele Márton Ferenchez 25.
 Ábrányi Emil levele a «Neues Pester Journal» szerkesztőjéhez 26; Prielle Kornéliához 26. — Kornél (id.) levelei az Akadémiában 28; «Liszt F. magyarországi működése» c. kézírata. 28. — Kornél (ifj.) levelei id. Á. Kornélhoz 26; Katona Klementinához 26; E. Kovács Gyulához 27; Márton Ferenchez 26; Nagy Ivánhoz 27. — Kornélné (id.) l. Katona Klementina.
 «Abrégé de l'histoire de ce siècle de fer» (Leyden 1695.) 68.
 Abrudbánya 94, 133.
 Achatz Anzelm levele Csontos Jánoshoz 28.
 Achleutner Leonard levele Csontos Jánoshoz 28.
 Acker 210.
 Acsády Ignác levelei Gyulai Pálhoz 29; M. T. Akadémia tört. bizottságához 28; Nagy Ivánhoz 29, 30; Pesty Frigyeshez 29.
 Ács Gedeon 31. — Sarolta levele Gyulai Pálhoz 30. — Zsigmond levelei Egressy Gáborhoz 30; Gyulai Pálhoz 31; Rómer Flóriszhoz 31.
 Adam Albert levele Friedl ezredeshez 31, 32. — F.-E. 75.
 Ádám Iván levelei Rómer Flóriszhoz 32—35.
 Adami Gedeon 79.
 Adamovics Matild levele Egressy Gáborhoz 32.
 Adattár 89—93.
 Adler Ignác levele Márton Ferenchez 32.
 Adorján Sándor 22.
 Aethicus: «Cosmographia» (Bécs, Hofbibl.) 50.
 Ágai Adolf levelei Márton Ferenchez 35—38; hozzá irt levelei Márton Ferencnek 16, 17.
 Ágoston (Szt.) «De consensu Evangelistarum» (Páris, Bibl. Nat.) 55. — «De Genesi» (u. o.) 57, 58; (Róma, Bibl. Vitt. Eman.) 50. — «De Psalmis» (Würzburg) 44, 52. — «De Trinitate et de doctrina christiana» (Kramer—Klett kt.) 212. — «Ennarationes in Psalmos» (Köln) 58. —

- «Epistolae» (Oxford) 58. — «Epitome operum» 90. — «Homiliae» (London, Brit. Mus.) 52; (Würzburg) 52. — «Homiliae et Epistolae» (Páris, Bibl. Nat.) 52. — Kéziratok (Cambrai) 59; (Lyon) 43, 51; (Wolfenbüttel) 43, 44. — «Opera» 89. — «Questiones in eptaticum» (Páris, Bibl. Nat.) 58. — «Sermoes» 90.
- Agricola: «De formando studio» 91.
 Aggházi Gyula levele ismeretlenhez 35.
 Agria l. Eger.
- Aigner Lajos 108. — levelei Márton Ferenchez 14, 15, Nagy Ivánhoz 14—16.
 «Aktuális kérdések irodalma» 126.
 Alacci 113.
- Albániai osztr.-magyar főparancsnokság aj. 138.
- Albatenius: «Indicia astrorum» 91.
 Albumasar: «Astronomia» 91.
 Áldásy Antal aj. 135, 202.
 Aldred pap 64.
 Aldus Manutius 213.
- Alfonz spanyol kir.: «Tabulae» 90.
 Alföldi András aj. 138.
- Aliaco Petrus (de): «In litteras sententiarum» 92.
- Almagyari l. Sivampel József.
- Almási cs. 14.
 «Álom második Józsefről» (1782) 102.
- Alsóausztriai ktak ősnymtatványai 118.
- Alsókubini Árvamegyei Csaplovits-kt. 1916-ban 182.
- Altheer János magyar bibliakiadása 211.
- Ambrosius: l. Ambrus (Szt.).
 Ambrózy Lajos (br.) emlékirataiból 109.
- Ambrus (Szt.) «Hexaameron» (Cambridge) 56; (Páris, Bibl. Nat.) 55. — «In Epistolas Pauli» 91. — «In Lucam» (Petrográd.) 56. — «Opera» 89.
- Amiel H.-Fréd: «Les étrangères» (Paris, 1876).
 «Amusements historiques» 1. köt. (Amsterdam, 1735) 69.
- Anastasius apát 51.
- And Johannes «De regulis juris» 92.
 Andrassy Manó gr. lta. 29.
 Angerer 35.
- Anglia paleografiai kutatásai 117.
 Angolszász miniatura 48—49, 63—67.
- Angyal Dávid aj. 138.
 «Annuaire de la Société Philotechnique» 42. köt. (Paris, 1883) 75.
- Antal Frigyesné l. Waldbauer Ilona.
 «Antiphonale» (Milano, Bibl. Ambrosiana) 45.
- Antoninus Florentinus: «Summa» (Nürnberg, 1486) 89, 90.
- Aquino, Tomas (de): «Compendium philosophiae» 90. — «Opuscula» 90. — «Quaestiones» 90.
- Apaffy Mihály 136, 137, 204.
 Apáti Nico. M. (Debreceinus) 85.
- Apollinaire (P.): «La vie de Ste Elizabeth.» (Páris, 1660) 68.
- Aradi Közművelődési Intézet aj. 94, 130; 1916-ban 182, 183; francia könyvei 208.
- Aradm. Gazdasági egyesület aj. 94, 130.
- Arany János és a ponyvairodalom 154—181; Thalès Bernard verse hozzá 73.
- Arbutus Agricola: «Transsubstantiatio exentizata». ([Sárospatlak] 1666) 82.
- Archimedes: «Opera geometrica» 90.
- Aristoteles 153. — «Ethica» 92. — «Rhetorica» 92. — «De republica» 92. — «De mundo» 92.
- Armaghi evangeliarium 63.
- Árpádkori oklevél. 34.
- Artaria & Co aj. 205.
- «Articuli» (Besztercebánya, 1620) 79.
- Árva vm. 217.
- Athanasius: «Contra idolatriam gentium» 91.

- Athenaeum könyvkiadó r. t. 16, 190.
 Atzél Péter kta 208.
 Augsburg 135, 203.
 «Augustana confessio cum apologia»
 91.
 Augustinus I. Ágoston (Szt.).
 «Auriche (de l') et de son avenir»
 (Paris, 1869) 74.
 Autuni Bibliothéque de la Ville Evan-
 geliariuma (Ms. 3.) 54, 55; (Ms. 4.)
 67.
 Azo: «Summa» 90.
- Babits Mihály** 156.
Badacsony 33.
Badacsonytomaj 33.
Bagosi Georg. P. 84.
Baja 133, 201.
Bajnok Jusztinián aj. 138.
Bajza József Zách Feliciánja 16. — József dr. aj. 132, 200; irodalmi mű-
 ködése 142.
Baka János aj. 138.
Balatonboglár 34.
Balázs Béla 209.
Bálintffy Bálint: «Pató Pál» 156.
Ballagi Géza 102.
Balogh Ferenc könyvei a debreceni ref.
 főisk. ktban 184. — Rudolf aj. 138.
Bambergi kgl. Bibliothek ősnymtat-
 ványai 116, 117.
Bánfi-Hunyadi Franciscus 84.
Bánovich Ferenc cle 136, 203.
Bányai Gregorius F. 84.
Barabás Samu aj. 138.
Baranya vm. 221.
Baranyai Zoltán: «Ujabb adalékok
Kont Ignác Bibliographie française
de la Hongrie-jához» 68—77.
Baráth Márton (martonosi) cle 135,
 203.
Barberini kt. a Vatikánban 115.
Barbul Jenő előlép 121.
Barcelonai székesegyház Gregorius:
 «Homilia» c. kézirata 42, 51.
- Barcza Imre «A közép európai vámunió**
kérdésének irodalma» (Budapest,
 1917) 210. — Sándor 33, 34.
Baranyai Péter cle 136, 203.
Baros Gyula: «Arany, Petőfi és a
ponyvairodalom» 154—181.
Baróti Lajos 159, 176. — «Ifjúkori
emlékezés Csiky Gergelyre» 169.
Bártfa ny. h. 79, 86.
Bartoniek Emma irod. működése 144.
Basilius 90. — «Homiliae» (Páris,
 Bibl. Nat.) 49. — «Regula» (Petro-
 grád) 44, 55.
Bathilda kir.-né 55.
Báthori Zsigmond 136, 203.
Bátky Zsigmond aj. 97, 132, 138;
 irodalmi működése 142.
Bátorkeszi Gregor. D. 84.
Batthyány Kázmér gr. megveszi Ber-
lioz Rákóczi indulójának partitúrá-
ját 6.
Baumgarten Ferenc aj. 132, 200.
Bázeli Öffentliche Kunstsammlung aj.
 133, 202.
Bécs 3, 94, 95, 98, 103, 125, 132,
 133, 136, 137, 203—205, 207, 208,
 217. —i cs. kir. Katonai Földrajzi
 Intézet aj. 133, 200. —i cs. és kir.
 külügyminisztérium aj. 139. —i Hof-
 bibliothek kéziratai: Aethicus: «Cos-
 mographia» (lat. 181) 50; Dios-
 kurides 46; «Excerpta e patribus»
 (lat. 563) 49, 50; «Evangeliarium»
 (lat. 1224) 66; Rufinus 40; Töredék
 (lat. 675) 52; könyvművészeti ki-
 állítása 115. —i K. Akademie der
 Wissenschaften aj. 132, 200, 205.
 —i K. k. Handelsministerium aj. 97,
 132. —i Kommission für den Ge-
 sammtkatalog der Wiegendrucke in
 Österreichischen Bibliotheken 118.
 —i K. u. k. Kriegsarchiv aj. 139.
 —i Statistische Zentralkommission
 aj. 97, 133, 205.
Beda 63, 64. — «Historia ecclesiastica»

- (London, Brit. Mus.) 66. — «Super Lucam» (Páris, Bibl. Nat.) 55. — kézirat (Petrográd) 67.
- Behrend Fritz: «Die literarische Form der Flugschriften» 213.
- Békéscsabai Közművelődési Ház kta 1916-ban 183.
- Békesi Joh. 84.
- Békésgyula 18.
- Bél Mátyás 69.
- Belga hírlapirodalom története 212.
- Belgrádi cs. és kir. katonai főkörmányzóság aj. 138, 139.
- Bellanger Stanislas: «Trois ans de promenades en Europe et en Asie» (Paris, 1842.) 72.
- Béllyei Sam. P. 84.
- Beloil ny. h. 70.
- Béltéki Johannes 84.
- Benczur Gyula 24.
- Beniczky Alajos visszaemlékezései 109.
- Benkert Károly Mária kéziratai 109.
- Benkner János cle 135, 203.
- Benoist 72.
- Benze Adolf halála 124.
- Beöthy Zsolt 30, 35.
- Bergens Museum aj. 205.
- Berki Erzsébet cle 137.
- Berlin 25, 132. —i cs. és kir. főkonzulátus aj. 138, 139. —i Deutscher Verein für Kunstwissenschaft 39. —i Jakob Krausse-Bund 211, 213. —i Königliche Bibliothek kéziratai: «Canones» (Philipp 1745) 51, (Hamilton 132) 56, Gregorius: «Moralia in Job» 57, «Psalterium» (Hamilton 553) 65; könyvkötészeti kiállítása 212, 213. —i Seminar für Orientalische Sprachen aj. 205.
- Berlioz Hector «Rakoczy»-jának eredeti kézirata 1—13; «Damnation de Faust» 4—6; «Marche au supplice» 3.
- Bernard Thalès: «Poésies nouvelles» (Paris, 1857) 73.
- Bernhardinus «Rosarium» 91.
- Bernhardus: «De festivitatibus Mariae» 90. — «Sermones» 90.
- Bernáth Gusztáv kirendelése 124.
- Berni Historisches Museum aj. 132, 200. — Stadtbibliothek Szt. Jeromos-kodexe 54.
- Bertalanffy-kt. Szombathelyen 197.
- Bertha Sándor visszaemlékezései Liszt Ferencre 109.
- Besztercebánya ny. h. 79. —i Irgalmas nővérek aj. 94, 132.
- Betegh István aj. 98, 134.
- Bethlen Gábor 136.
- Biblia graecolatina 91. — hebraica 90. —kiadások Hollandiában 210, 211. — latina 90.
- Bibliofil 208—210.
- Bibliografiai intézet a M. N. Múzeum kebelében 106.
- Bickling Hall 65.
- Biel Gabriel «In canones Missae» 90.
- Billfrith anachoréta 64.
- Biró Antal, Géza és Pál letéte 99, 135. — Gergely, István, János, Jánosné, Márton, Mártonné s Péter cle 99, 136, 137.
- Biscop Benedek 63.
- Bismarck Ottó hg. 26.
- Blaha Lujza 19, 22, 24.
- Bobbio 50.
- Bocskay István 96, 136, 203.
- Boetius: «Arithmetica» 91. — «De consolatione philosophica» 90, 91.
- Bogdányi Mich. 84.
- Bogeng G. A. E. «Deutsche Einbandkunst auf der Leipziger Buch-Weltausstellung» 211.
- Bogyay Gáspár katonai szolgálata 122.
- Bohusné I. Szögyény Antonia.
- Boiteau Paul: «Aventures du Baron de Trenck» (Paris, 1853) 73.
- Bolemán István (dezséri) kta a pozsonyi ág. h. ev. theologiai akadémiában 145.
- Bonifacius: «Liber 6 decretalium» 91.

- Bonkáló Sándor 128.
 Bonn 4.
 Book of Armagh 63. — of Durrow 60, 61. — of Kells 61, 62. — of Lindisfarne 64, 65. — of Mulling 62, 63. — of St. Chad 65.
 Borbély Sándor aj. 132.
 Borghese-gyűjtemény a Vatikánban 115.
 Bornemissza János (bátaszéki) cle 135, 203.
 Boroszló 5, 6—8; Königl. Bibliothek Evangeliariuma (Rehdig. 169) 50.
 Borsos István nekrológja 216.
 Borsvai Johannes T. 84.
 Boschot Adolphe 2—4.
 Boulogne-sur-Meri Bibliothèque Municipale Szt. Jeromos-kézirata 57.
 Bozérián-testvérek 213.
 Bozga Miklós aj. 138.
 Böngérfi János: «Az áldott jó fiú» (Budapest, 1894) 165.
 Brandenburgi Katalin 136, 203.
 Brandis-család könyvnyomtatói 212.
 Braun Róbert: «Válasz» 128.
 Breslau l. Boroszló.
 Brevarium (Cramer-Klett kt.) 212. — Strigoniense 90.
 «Brevis elucidatio historico-chronologica de Transylvania etc.» (Gyulafehérvár? 1697) 86.
 Brill Paul 114.
 Brunsvik J. gr. 14.
 Bruxellesi Bibliothéque Royale kéziratái: «Canones» 57; «Vitae Patrum» 57.
 Buda 135, 203.
 «Buda, Bendegúz fiának élete és halála» (Pest, 1873) 168—170.
 Budai István: «Responsio ad ea quae Andreas Horvát... in disputatione de omnipresentiâ carnis Christi contra Reformatos concinnatâ... edisserit» (Sárospatak, 1651) 79, 80.
 Budapest 2—6, 8, 18, 19. —i ág. h. ev. el. és polg. iskola aj. 94. —i dunamelléki ref. egyházkerület főjegyzői hivatala aj. 97, 132, 205. —i «Elefánt» vendégfogadó 103. —i Ferenc József orsz. rabbiképző-intézet aj. 94, 132. —i «Fővárosi Paedagogiai ktár könyvjegyzéke» 109—112. —i Gyakorló Gyorsírók Társasága aj. 94, 132. —i Irói Segélyegylet 28. —i Irodalmi Társaság aj. 132, 200. —i kereskedelmi és iparkamra kta 217. —i ker. munkásbiztosító pénztár aj. 132, 200. —i kir. József-műegyetem aj. 94, 132. —i kir. m. tudományegyetem bölcsészeti karának aj. 200; kny-ja 101; kta aj. 95, 134, 1915—16-ban 119—111, régi m. könyvei 79—82, 85—88; rektori hivatala aj. 94, 132. —i kir. törvényszék elnökségének aj. 134. —i könyvnyomdászat és könyvkereskedelem a XVIII. században 100—103. —i ktegyesület budai kta 1916-ban 183. —i M. Heraldikai és Genealogiai Társaság aj. 133, 139. —i M. Keleti Kulturközpont aj. 205. —i m. kir. áll. munkásbiztosítási hivatal aj. 133, 201. —i m. k. államrendőrség aj. 97, 132. —i m. k. államvasutak igazgatósága aj. 132, 200. —i m. k. állatorvosi főiskola aj. 94, 132, 205. —i m. k. belügyminisztérium aj. 97, 132, 139, 200, 205. —i m. k. földmívelésügyi minisztérium aj. 132, 200. —i m. k. földtani intézet aj. 94, 132, 198. —i m. k. haléletani és szennyvíztisztító kísérl. állomás aj. 132, 200; —i m. k. kereskedelmi múz. aj. 133, 200; duplumái az egyetemi ktban 120. —i m. k. kormány aj. 95, 134. —i m. k. közp. statisztikai hivatal aj. 97, 133. —i m. k. legfőbb áll. számvevőszék aj. 133, 201. —i m. k. meteorológiai és földmágnességi intézet aj. 94, 97,

133. —i m. k. vallás- és közoktatásügyi minisztérium aj. 97, 201. —i m. k. zálogházak aj. 94, 133. —i m. k. zeneakadémia 1. —i m. n. múzeum 104, 189, 194; állattára aj. 132; érem- és régiségtára aj. 132; néprajzi osztálya aj. 133, 201, kta 140; orsz. Széchényi kta 107, 216, Berlioz-kézirata 6—13, levele 5, évnegyedes jelentései 1917. ápr.—1918. márc. 94—99, 200—207, irodalmi levelestára 14—38, Kertbeny kéziratái 109, működése 1917-ben 129—144, ponyvagyűjteménye 155, régi m. kta 217, 218, személyi viszonyai 119, 216. —i M. Prot. Irodalmi Társaság «Koszorú» c. kiadványa 155. —i M. Tud. Akadémia aj. 94, 97, 132, 200, 205; dicsérettel tüntette ki ifj. Ábrányi Kornél «Rövidlátók» c. vígjátékát 27; kta 1, 68, régi m. könyvei 217, 218; történeti bizottságához Acsády Ignác levele 18. —i múzeumok és ktak orsz. főfelügyelősége 105, 182, 184, 188, 191, 199, 216, 220, 221, aj. 205. —i múzeumok és ktak orsz. tanácsa 105, 185, 192, 194, 199, 218—222. —i német konzulátus aj. 139. —i nemzeti casino aj. 134, 201. —i nemzeti színház 17, 18, 20, 27, 163. —i népszínház 22. —i növendékpapság egyházirodalmi iskolája aj. 132, 200. —i orsz. hadsegélyző hivatal aj. 139. —i orsz. képviselőház aj. 94, 133, 200; kta 217. —i orsz. munkás betegsegélyző és balesetbiztosító pénztár aj. 133. —i V. ker. áll. főreálisk. aj. 205. —i paedagogiai kt. és tanszermúzeum aj. 133, 201. —i pesti izr. hitközség aj. 94, 133. —i Petőfi-Társaság 15; aj. 133. —i polgármesteri hivatal aj. 205. —i ref. theol. akadémia Ráday-kta 1916-ban 183; régi m. könyvei 80, 83—85. —i Stefánia Szegény Gyermekekórház Egyesület aj. 95, 133. —i székesfőv. statisztikai hivatal aj. 97, 132. —i Szent-István-Társulat aj. 205; népiratkái 158. —i szépművészeti múzeum aj. 205. —i Szepesi Egyesület aj. 133, 201. —i városi nyilv. kt. 110; aj. 205; 1916-ban 123—138; igazgatójának halála 217. «Budapesti Napló» 26. «—Szemle» 161. Budai Ferenc 161. Bugarin-Horváth lt. a M. N. Múzeumban 137. Bukarest 132, 200. Buntschli 30. Burbachius Georgius: «Tabulae geographicae» 90. l. még Regiomontanus Johannés alatt. Burkard-Evangeliarum (Würzburg) 153. Bussy-Rabutin: «Mémoires» (Paris, 1771) 69, 70. Büttösi Daniel 85. Byzánci hatás a praekaroling miniatúrában 40—42, 44, 48.
- Cadmag 63. Calvin János: «Institutiones» 90. Cambrai-i Bibliothèque de la Ville kéziratái: Szt. Ágoston 59; Gregorius Turonensis: «Historia Francorum» 56; Isidorus 57; Jób-kommentár 67. Cambridgei Corpus Christi College Library kéziratái: Ambrus (Szt.) «Hexaemeron» 56; Iuvenus 52; Origenes 58; 197. sz. kolligátum 65. — St. John College Library «Psalterium»-a (C. 9.) 60, 63. — University Library Ettalwald-kézirata 66. «Canon Muratorianus» (Milano, Ambrosiana) 50, 51. «Canones»-kézirat (Berlin) 51, 56; (Bruxelles) 57.

- Canterbury-i miniatura 46, 66.
 Capecelatro bibornok kta 114.
 «Capitonis Institutiones hebraicae linguae» 91.
 Capponi kt. 113.
 Cassiodorus codex grandiorja 64. — durhami kézírata 65. — «Expositio super Psalmos» (Páris, Bibl. Nat.) 58.
 Catagh-Psalterium (Dublin) 45.
 «Catalogus Sanctorum» 90.
 Cédulakatalogus 110, 112.
 Cegléd 133.
 Cenzura Magyarországon a XVIII. sz.-ban 101, 102.
 Cervini Marcello 113.
 Ceolfried 63, 64.
 Chad (St.) evangeliariuma (Lichfield) 65.
 Charlet Napoleon-litográfiái 211.
 Charlottenburg 94, 132.
 Chartresi Bibliothèque Municipale kézírata: Gregorius: «Moralia in Iob» 56.
 Chernanski Joannes: «Conclusiones theologicae de peccatis et divina gratia» (Nagyszombat, 1666) 82.
 Chernel 33.
 Chrisostomus 90; «Homiliae in Genes.» 90.
 Cholnoky Jenő 209.
 Cicero: «Opera» 90, 91.
 Cicognare gr. kta 114.
 Ciglerus Jacobus: «In Plinium annotationes» 90.
 Cimeres levelek a M. N. Múzeumban 96, 135, 136, 203, 204.
 Cimtározás a könyvkereskedelmi katalógusokban 115, 116.
 Clarus Alice litográfiái 212.
 Clémence de Hongrie 70.
 Clericus Breviariuma (München) 51.
 Cocleus contra Lutherum 91.
 Codex aureus (Stockholmi) 66.
 «Collectio Canonum» (Köln) 51, 65; (Novara) 50; (Páris, Bibl. Nat.) 55.
 Columba (Szt.) 45, 52, 60, 61.
 Comarinus Georg. C. 85.
 Comaromi Petrus 84.
 «Compendium sphaerae mundi» 91.
 «Concilium Nicenum cum opusculis Thomae Aquinatis» 90.
 Copernicus Nicolaus: «De revolutione orbium coelestium» 90. — «Tabulae sphaerae» 91.
 Corbiei könyvmásoló-iskola 42—44, 51, 55—57.
 Cordier Balth. 87.
 Corneck 73.
 Cortesius Paulus és Savanarola: «De veritate fidei» 90.
 Corvinus Lamentius: «Expositio decalogi» 92.
 Cozza-Luzzi 113.
 Cramer-Klett Theodor (br.) kta 211, 212.
 Crouy-Chanel [Miklós, Henrik?] «Attila, fléau de dieu» (Vác, 1874) 74, 75.
 Csab 33.
 Csáky István gr. és felesége kta 208.
 Csánki Dezső: «A Hunyadiak kora» 24.
 Csányi László arképe Sümegen 195.
 Csapai Nicol. 84.
 Császárs Stephanus (Debrecinus) 84.
 «Csatár . . . élete, kalandjai stb.» 157.
 Csengeri Paulus P. 84.
 Cserni Béla 185.
 Csiki Ernő aj. 94, 132, 138.
 Csipkés György (Komáromi) 82, 83. — «Dissertatio theologica de morte» (Kolozsvár, 1674) 82, 83.
 Csongrád vm. nemesi bizonyítványa 99.
 Csók György ktos † 190.
 Csontos Georgius (Tokai) 84.
 Csontos Jánoshoz Achatz Anselm levele 28; Achleutner Leonard levele 28.
 Csoór Gáspár 109.
 Csopják Attila aj. 97, 132.
 Csuts Ilona (Bíró Jánosné) nemesi bizonyítványa 99, 137.

- Cuming 47.
 Cyrillus (Szt.): «Apologi morales» (Kassa 1749. és nem 1702.) 87.
 Czako Ervin katonai szolgálata 122; kineveztetése 121.
 Czeglédi Micha. 84.
 Czeke Marianne elkészíti a Shakespeare-kt. katalógusát 121; előlép 121.
 Czike Ferenc elhagyja a budapesti Városi Kt-t 124.
 Czóbel Ernő 160.
 Czobor Alfréd aj. 94, 132.
 Czuczor Gergely a ponyván 155.
- Dabrowski János aj. 132, 134, 205.
 Dachler Anton aj. 94, 132.
 Dalmáciai ktak ősnymtatványai 118.
 Danantria Johannes: «De articulis fidei» 92.
 Danzas Georges: «Rimes de Hongrie» (Rouen, 1888) 76.
 Darmstadti Geologische Landesanstalt aj. 502. — Grossherzogliche Bibliothek orvostörténeti könyvgyűjteménye 213.
 Daubner József aj. 136.
 Daudet Ernest 76.
 Deák Ferenc levelei Sümegen 195.
 Debrecen 18, 102, 205; ny. h. 78, 83. 84. —i m. k. tud. egyetem kta 121; rektori hivatala aj. 95, 132, 200. —i mézeskalácsos-ceh szabályai 184. —i polgári fiúiskola aj. 138. —i ref. főisk. kta 1916-ban 84; régi m. könyvei 79, 80, 82, 83. —i városi múzeum kta 1916-ban 184, 185.
 Debreceni And. O. 84. — Steph. V. 84.
 «Debreceni Lapok» 108.
 «Declarationes Nicolai III. et Clementis V... super regulam Fratrum minore...» ([Nagyszombat] 1657) 80, 81.
 «Decreta patrum» 90.
 Decsi Johannes 84.
- Dedek Crescens Lajos megválik a budapesti egyet. kt.-tól 119, 121.
 Degré Alajos hn. Márton Ferenc levele 17.
 Dekártzi Károly katonai szolgálata 122.
 Dél-Anglia miniaturái 46—48.
 Delaret M. 72.
 Délfranciaországi praekaroling kéziratok 51, 59.
 Delitzsch 212.
 Demonceaux Louis fordító 74.
 Dési Szolnok-Doboka vm. Tört. és Ethnogr. Társulat kta 1916-ban 185.
 Desiderius ivreai pk. 53.
 Dewey-féle tizedes kti szakrendszer 110; magyar átdolgozása 217.
 «Dictionarium trilinguae» 90.
 Dienes László 126. — Pál 209.
 Dimma könyvmásoló 63.
 Diomedes: «Grammatica» 92.
 Dionysius «In 4. Evangelistas» 90. — és Teophilactes: «In epistolas Pauli» 90.
 Dioskurides-kod. (Bécs) 46.
 Dittrich Vilmos 162.
 Divéky Adorján aj. 97, 132, 200, 205.
 Dobozy Stephanus 84.
 Dobrai Step. 85.
 Douchet: «Dictionnaire des mystères» (H. n. 1854) 73.
 Dörgicse 34.
 «Drangsale und Tod des... Grafen Emerich Tökölyi» (Budapest, 1874.) 175.
 Drescher Pál katonai szolgálata 124.
 Drevet Louise: «Nouvelles et légendes dauphinoises» (Grenoble, é. n.) 77.
 Dublini Royal Society of Irland Psalteriuma 45. — Trinity College Library Evangeliariumai (56—60. sz.) 59; (57. sz.) 45—49; (58. sz.) 45—49, Psalteriuma (50. sz.) 59.
 «Duna (A.)» 125.
 Dunavecse 133, 201.
 Durandus, M. «In 4. libros sententiarum» 89.

- Durhami Cathedral library Cassiodorus-kézirata (B. II. 30.) 65; Evangeliariuma (A. II. 16.) 67; (A. II. 17.) 65.
- Durrowi evangeliarium (Dublin) 45-49, 60, 61.
- Duval Émile: «Les gobelets du Baron de Trenck.» (Paris, 1885) 76.
- Eadfrith pk. 64.
- Eberus «Calendarium» 92.
- «Ébredés» 17.
- Echternach 65, 66.
- Eckhardt Sándor aj. 94, 132; «Az aradi közművelődési palota francia könyveit» (Arad, 1917) Ism. 208.
- Eger 70. —i érseki iroda aj. 132, 205. —i jogakadémia aj. 132, 205.
- Egressy Gáborhoz Ács Zsigmond levele 30; Adamovics Matild levele 32.
- «Egyenlőség» kiadóhivatalának aj. 97, 132.
- «Egyetemes Philologiai Közlöny» 71, 160, 161.
- Ehrle Franz: «Bibliothektechnisches an der Vaticana» 113-115.
- Eichler Ferdinand «Aus Anlass der Buchkunstausstellung der Wiener Hofbibliothek» 115.
- Eichsfeldi kolostor könyvkötései 213.
- Eitzenberger Ferenc Antal kny. 100.
- Elek Artur aj. 138.
- Elias Levita: «Grammatica hebraea» 91.
- Előléptetések a M. N. Múzeum ktáránál 119.
- Ember Pál (debreceni) 78, 84.
- Enyedi Joh. 84.
- Eobanus: «In libros Georgicorum» 92.
- Eöri Basilius 84.
- Eőrssy Károly (K) aj. 96, 135.
- Eperjes város cle 135, 136, 203. —i ág. h. ev. I. anyaegyház aj. 97, 132. —i ág. h. ev. kollégium kta 1916-ban 185. —i egyház kta 1606-ban 89-93. —i városi kt. 90. —i városi lt. 89, 92.
- Épinali Bibliothéque Municipale Szt. Jeromos: «Opuscula» 57.
- Erasmus Roterodamus: «Dialogus de prononciatione» 92. — «Diatribae de libero arbitrio» 91. — «In Novum Testamentum» 90. — «Stultitiae encomion» 91.
- Erdélyi hadikiállítás aj. 138.
- Erdődy Júlia grñö (gr. Csáky Istvánné) könyvei 208.
- Erkel Ferenc 5-7; «Rákóczy Indulója» 8, 9.
- Ernyey József aj. 94, 97, 132, 138, 205, 207.
- Erődi-Harrach Béla aj. 97, 132.
- Esterházy palota és kertek 71. — Antal gr. 77. — Móric gr. 76. — Valentin gr. «Aventures de jeunesse» 76; «Lettres à sa femme» (Paris, 1907) 76, 77; «Nouvelles lettres à sa femme» (u. o. 1909) 77.
- Észak-Franciaország 60, 66.
- Északkeleti frank miniaturák 42, 43, 57, 58.
- Esztergomi főegyházmegyei hatóság aj. 132, 205.
- Ethelwald pk. 64; kódexe (Cambridge) 66.
- Ethiopiai könyvkötések 213.
- Eucherius Lugdunenensis: «Formulae spirituales» (Páris, Bibl. Nat.) 49. — «Opera» (Róma, Bibl. Vitt. Em.) 50.
- Euclides 90.
- Eugippius: «Excerpta ex operibus Augustini» (Páris, Bibl. Nat.) 57, 58.
- Eulenburg 7.
- Eusebius krónikája (Valenciennes) 52.
- Evangeliarium-kéziratok (Autun) 67; (Bécs, lat. 1224) 66; (Boroszló) 50; (Dublin, Trinity Coll. 56-60. sz.) 45-49, 59-63; (Durham) 65, 67; (Fulda, Cod. Bonifat. 3.) 60, 63; (Gwynn-kt.) 60, 63; (Hereford)

- 67; (Lichfield) 65; (London, Brit. Mus. Cotton Nero D. IV.) 45—49, 64, 65; (u. o. Harley, 1023) 60; (u. o. Royal I. E. VI.) 66; (u. o. Royal I. D. VII.) 65; (London, Lambeth Palace) 60, 63; (Maeseyck) 66; (Mainingen) 66; (Montpellier) 58; (Morgan-kt.) 55; (München, lat. 6224) 49; (Oxford, Auct. D. 219) 60, 63; (Páris, Bibl. Nat. lat. 198) 66; (u. o. lat. 281) 66; (u. o. lat. 9389) 65; (u. o. Nouv. acq. lat. 1587) 60; (Petrograd, lat. F. r. I. N. 8.) 67; (St. Gallen 51. sz.) 59, 62; (Stockholm) 66; (Torino, O. IV. 20.) 60; (Trier) 66; (Würzburg, Theol. Fol. 68.) 52, 53.
- «Evangelistarium» (Oxford) 58.
- Ewa Lajos 22.
- «Excerpta e patribus» kézirat (Bécs, Hofbibl.) 49, 50.
- Ezredparancsnokság (cs. és kir. 85. gyalog.) aj. 138. — M. kir. 6. honv. gy. aj. 139.
- Fábó Bertalan I. Fränkel Bertalan.
- Fabricius: «Elegantiae» 92.
- Fagius Paulus: «In 4. cap. Gen. annot.» 91. — «In 5. libros Mosis» 90. — «Thesbites Eliae» 91.
- Fanghné I. Gyujtó Izabella.
- Farkas József hadbavonulása 183.
- Fáy Alajos kta 217, 218.
- Fehér (Weisz) Mihály (megyeri) cle 136, 203.
- Feicht Erzsébet alkalmaztatása 121. — Károly alkalmaztatása 121; katonai szolgálatá 122.
- Fejérpataky László 206; aj. 94, 97, 132, 138; jubileuma 130; Komáromban 188; Nagyszombatban 191; Selmeczbányán 194; Szombathelyt 196.
- Fekete János (gr.) «Ma solitude sans chagrin» (Lausanne, 1789) 71.
- Félegyházi Georg. 84.
- Feleki Miklóshoz Márton Ferenc levelei 17, 18.
- Felkai Táttra-Múzeum kta 185.
- Fellner Friedrich aj. 97, 132.
- Felső-Olaszország 41.
- «Felvidéki Közlöny» 108.
- Felvinci Alexander 84.
- «Femmes (les) comme il convient de les voir» (Páris, 1785) 70.
- Fényes Dezső az aradi közműv. intézet igazgatója lesz 183.
- Ferdinánd (I.) m. kir. 99, 135—137, 203. — II. m. kir. 136, 203. — III. m. kir. 136, 203.
- Ferdomnack könyvmásoló 63.
- Ferenc (I.) francia kir. kötése 213.
- Ferenczi Zoltán 209, 220; adalékai Szabó Károly Régi M. kthoz 79—82, 85—88; jelentése a budapesti egyetemi kt-ről 119—122; véleménye Mihalik kt. tervezetéről 218, 219.
- Ferrand Humbert 2.
- Festetich Pálné gr. aj. 132.
- Fiáth Károly István halála 121.
- «Figyelő» 14, 15.
- «Fille (la) du roi de Hongrie» kézirat (Páris, Bibl. Nat.) 73.
- Fiók Károly kta Debreczenben 184.
- Firduzi 213.
- Firenzei Biblioteca Laurenziana «Szentírás» (Amiatinus I.) 64.
- Firtos Ferenc aj. 94, 132.
- Fischer Ödön aj. 138.
- Fitos Vilmos irod. működése 142.
- Fitz József kineveztetése 121.
- Flaccius: «De vocabula fidei» 92.
- Flaun kir. 60.
- Fleuryi könyvmásoló iskola 42, 43, 54, 55.
- Fleischmann Gyula 162.
- «Florilegium diversorum epigrammatum» (Venezia, 1521.) 213.
- Fock G. 140.

- Fogaras 136, 137, 204.
 Folyóirat-repertorium 106.
 Fortunatus-kézirat (Petrográd.) 56.
 Fournier Édouard: «Variétés historiques/ et littéraires» I. köt. (Paris, 1855.) 73.
 Földvár 33.
 «Fővárosi Lapok» 25.
 Fraknói Vilmos 34, 216, 219, 220; aj. 99, 132, 135; és a Vatikáni kt. 114, 115.
 Fränkel Bertalan 5, 8; aj. 94, 97, 132, 205.
 Frecskay János aj. 206.
 Fredegarius Scholasticus: «Cronica» (Páris, Bibl. Nat.) 52.
 Fredensborg 95, 133.
 «Freimüthige (Der)» szerk. aj. 132.
 Frels Wilhelm: «Die Titelaufnahme der buchhändlerischen Bibliographie» 115, 116.
 Freund Louise aj. 94, 132.
 Freyler Ferenc aj. 138.
 Friedl ezredeshez Adam Albert levele 31, 32.
 Frigyes (II.) porosz kir. 70.
 «Front» szerk. aj. 138.
 Fuldai Landesbibliothek Evangeliariuma (Cod. Bonifat. 3.) 60, 63; «Varii Patres ecclesiae» 52, 54.
 Fülöpszállási Greg. 84.
- Gaal Miklós naplója 109.
 Gábor Gyula aj. 132, 200.
 Gagyi Jenő aj. 132, 138, 200.
 Gaidler József (wolfsfeldi) cle 207.
 Gajdács Pál 163.
 Galantai Gyula aj. 132.
 Galatinus Petrus: «De arcanis catholicae veritatis» 90.
 Galenus Claudius: «De tuenda sanitate» 91.
 Galgóczy János aj. 134.
 Gandonnière Almine 4.
 Garay János és a ponyvairódalom 157.
- Gárdonyi Albert: «Magyarországi könyvnyomdászat és könyvkereskedelem a XVIII. században» (Bpest, 1917.) 100—103.
 Gautier Théophile és Saint-Léon: «Paquerette» (Paris, 1851.) 72, 73.
 Gaza Theodorus: «Introductio graeca» 91.
 Gellone 59. — «sacramentarium» 43.
 Genf 52.
 «Gentis felicitas speculo exhibita iis qui num felices sint etc.» ([Nagy-Várad] 1660.) 81.
 Georgius Maior: «In 1. ad Corinthos» 91. — «Rhetorica» 92.
 Geraldinus Balthasar: «Conclusiones theologicae de peccatis et divina gratia» (Nagyszombat, 1666.) 82.
 Gergely Ferenc katonai szolgálata 122.
 Gerster Karl: «Eine Iatrohygienische Bibliothek» 213.
 Geszti János aj. 139.
 Gidofalvi Step. G. 85.
 Goerres-kéziratok Cramer-Klett br. gyűjteményében 212.
 Göhl Ödön aj. 94, 97, 132, 139.
 Goldschmidt Ernst Ph.: «Inkunabel-Reisen in Oesterreich» 118. — Max aj. 139.
 Goll J. aj. 132.
 «Gólyakalifa» (A) 156.
 Gombocz Endre aj. 139.
 Gothai Herzogliche Bibliothek Membr. I. 75. jelzetű kézirata 58.
 Gounod Charles 2.
 Göllner Oszkár aj. 205.
 Gömör vm. 221.
 Gömöri Jenő aj. 205.
 Gönczi Paulus 84.
 Gönczy Béla aj. 94, 97, 132, 200.
 Görgey (görgői és toporczy) cs. lta a M. N. Múzeumban 137, 138. — Albert aj. 132, 200; letéte 135. — Arthur följegyzései 138.

- Gráci Hist. Verein für Steiermark. aj. 132.
- Graef Botho: «Deutsche Buchkunst der Gegenwart» 211.
- Grafikai hamisítások 211.
- Gragger Róbert 155.
- Graissins Cyrill cle 136, 203.
- «Gratia et pax a Deo patre etc.» (Debreczen, 1571.) 78.
- Gregorius: «Dialogi» (St. Gallen) 56.
- «Homiliae» (Barcelona) 42, 51.
- «In Ezechiel» (Petrográd) 52—54.
- «In Jobum» 90. — «Moralia» (London) 52, 53, 57, 58; (Verona) 52. — «Moralia in Iob» (Berlin) 57; (Chartres) 56; (Milano, Ambrosiana) 50, 51; (Morgan-kt.) 55; (München) 57. — «Regula pastoralis» (Ivrea) 52, 53. — Turonensis: «Historia Francorum» (Cambrai) 56; (Páris, Bibl. Nat. lat. 17.654) 55—58.
- Greguss Ágost 158.
- Greissingh István (brassói) 136, 204.
- Grexa Gyula aj. 139.
- Griesbach Ágost l. Gyulai Ágost.
- Grill K. aj. 132.
- Grimm János aj. 99, 135.
- «Grizeld és Valter» 157.
- «Gróf Tökölyi Imre... élete és halála» (Budapest, 1874.) 171—173.
- Grolier-kötés 213.
- Grossmann Zsigmond aj. 132, 200.
- Grósz Géza katonai szolgálata 122; kineveztetése 121. — Magda kineveztetése 124.
- Gruterus Janus 213.
- Gugitz Gustav 71.
- Guilhelmus: «Super libros sententiarum» 91.
- Gulyás Pál 156; aj. 94, 132; «A Karoling-korszak előtti miniatura» 39—67; kitüntetése 216; «Kti problémák» (Budapest, 1917.) 103—107; «M. szépirodalom idegen nyelven» 130; «Még egy szó a m. közművelődési ktakról» 218—222; «Schneider István kti szakrendszere» 145—153; «Szakirodalom» 100—103, 108, 109.
- Gvadányi József gr. a ponyván 155.
- Gwynn dublini tanár «Evangeliaruma» 60, 63.
- Gyalui Farkas 209.
- Gyarmathi Sigismundus 84.
- Gyöngyösi Paul. 84. — Steph. A. 85.
- Györfly István aj. 97, 132.
- György János kineveztetése 124.
- Györi kny.-ás története 101. — városi kt. 185.
- Györi Mátyás cle 96, 136.
- Györy Tibor aj. 139.
- Gyujtó Izabella (Fanghné): «Emlékeim a szabadságharc idejéből» 109.
- Gyulafehérvár 136, 203, 204. —i Alsó-fehérmegyei Tört., Rég. és Természettud. Egyesület kta 1916-ban 185. —i Batthyány-intézet kta 1916-ban 185, 186.
- Gyulai cs. és kir. állomásparancsnokság aj. 139.
- Gyulai Ágost 159; aj. 94, 132. — Pál 35; a ponyván 155; levelek hozzá Ács Saroltától 30, Ács Zsigmondtól 31, Acsádi Ignáctól 29, Katona Klementinától 27, 28.
- Gyurits Antal, a «Menekvés Debreczenbe» (Pest, 1856.) c. mű szerzője 109.
- Haan Lajos kéziratai Békéscsabán 183.
- Hadrianus: «De modo latine loquendi» 92.
- Hadtestparancsnokság (cs. és kir. VII.) aj. 138.
- Hadzsits Emil aj. 139.
- Haebler Konrad: «Über Typen-Wandlungen in der Wiegendruckzeit» 212.
- Hágai Ministerie van binnenlandsche zaken aj. 133, 201.
- Hajdú vm. 221.

- Halálozások 216, 217.
Halaváts Gyula aj. 139.
Halis István aj. 97, 132.
Hamar István 183; adalékai Szabó
Károly Régi m. ktához 80, 83—85.
Hámos Pál aj. 139.
Handel Győző aj. 139.
Handwerker O. «Ein Feldbrief an den
Herausgeber» 117.
Haranghy Ferenc cle 96, 136. —
György cle 96, 136. — János cle
96, 136.
Haraszti Emil a M. N. Múzeum ktá-
ban 130.
«66. tábori ujság» szerk. aj. 139.
Hatvany Lajos br. 209; aj. 135, 202.
Hausleib 31.
Haymo «In epistolas Pauli» 62.
Haynau 31, 32.
«Hazánk» 15, 108.
Házi Jenő aj. 139.
Hazuha ügyvéd 14.
Heidelbergi kt. 213; a Vatikánban
114. — udvari könyvkötészet 215.
Heinrich Gusztáv aj. 132, 200.
Heinsius: «Allgemeiner Bücherlexi-
kon» cím felvétele 115, 116.
Helvetius P. T. (van den Berg) 158.
Hénap Tamás aj. 132, 200.
Henrik (II.) francia kir. kötése 213.
— (IV.) francia kir. kötése 213.
Herczeg Ferenc 156.
Hercfordi Cathedral library evange-
liariuma (P. I. 2.) 67.
Herendi Steph. 84.
Hermann Győző aj. 139.
Hermannus: «Elucidarius poeticus» 92.
Hermina fhgnő 137.
Hesychius (Szt) «Leviticum commen-
taria libri VII» (Cramer-Klett gyűj-
teményben) 212.
«Hét (A) bölcs mester» 157.
Hevenesi-gyűjtemény 121.
Hevesy Andor kta 68, 75.
Hérault 59.
Hiebl József 102.
Hieronymus I. Szt. Jeromos.
Hirseman W. Karl aj. 94, 97, 132.
Hilarius: «De trinitate» kézirat (Páris,
Bibl. Nat.) 49.
Hinrichs: «Halbjahrs katalog» címföl-
vételei 116.
Hirlapirodalom története Belgiumban
212.
Hispanus Petrus: «Logica» 91.
«Histoire de Jeanne première reine
de Naples» (Hága és Páris, 1764)
69. «— du temps» (Paris 1685) 69.
«Historiae ecclesiasticae centenaria
duodecim» 90.
Hódmező-Vásárhely 25. — i ref. főgimn.
kta 1916-ban 186.
Hoffmann E. T. A. «Don Juan» il-
lusztrálva 212. — Edith aj. 94, 132.
— G. V. aj. 132. — Géza aj. 139.
— Mária aj. 139.
Hohenaschau vára 212.
Holkot Robertus: «Super 4 libri sen-
tentiarum» 91.
Hollandia 210, 211.
Holste 113.
Holub József aj. 132; a m. n. mú-
zeum kéziratárában 134; előlép
119, 216; irod. működése 142, 143.
Hóman Bálint előlép 121.
Homonna 208.
Homoródszentpáli unitárius lelkési
hivatal aj. 132, 200.
«Honderű» 6.
«Hongrie (La) chevaline» (Budapest,
1878) 75.
«Honi Lant» 17.
Hornig báró bibornok adománya a
vatikáni ktnak 114, 115.
Horvát Boldizsár naplója 109. — Ist-
ván 217.
Horváth András 80. — Géza aj. 132,
139, 205; letéte 135; Trencsénben
198; üdvözli Fejérpataky Lászlót
130. — János 161. — Lázár (Petri-

- chevich) 6. — Péter cle 136, 204.
 Hosszúfalusi Martinus 84.
 Hosztád 32.
 Höfer I. Kollár Ferenc 208.
 Hruseczky Pál naplója 108.
 Huber Georgius: «Buss-Predigt etc.»
 (Nagyszombat, 1710) 88.
 Hulshof A.: «Das Studium der Palaeo-
 graphie in England seit 1873» 117.
 Hunyadi Ferenc Trója-históriája 217.
 Huss Johannes 90.
 «Huszadik Század» 217.
- I. N. 68.
 «Igaz barátság és szives szerelem»
 157.
 Iglói ág. h. ev. főgimn. aj. 94, 132. —
 Magyarország. Kárpát-Egyesület aj.
 97, 133.
 Ignotus 209.
 Illésy 92.
 Illyés András pk. 86.
 Ilyésfalva 208.
 Ilosvay Lajos aj. 139.
 Indiai könyvkötések 213.
 «Initium Vitae scti Lupi» (Petrográd)
 55, 56.
 «Institutiones imperiales» 91.
 «Instructio... de contractibus incun-
 dis» (Nagyszombat, 1693) 85.
 Ir miniatura 45—49, 59—63, 211.
 «Irodalomtörténeti közlemények» 155,
 158, 160.
 Irving Washington: «Vázlatkönyv»
 30, 31.
 Isáki Joh. G. 84. — Joh. L. 84. —
 Mich. V. 84.
 Isidorus: «De summo bono» 90. —
 «Etymologiae» (Páris, Bibl. Nat.)
 55. — «Liber rotarum» (Laon) 58.
 — «Questiones» (Köln) 56. — Kéz-
 iratok (Cambrai) 57; (Karlsruhe)
 50; (Verona, Bibl. Cap.) 50.
 «Isonzómenti Tárogató» szerk. aj. 139.
 Isoz Kálmán aj. 139; «Berlioz «Ra-
 koczy»-jának eredeti kézírata» 1—13,
 128.
 István fhg levelei Ositzky Rozínához
 a M. N. Múzeumban 137.
 Istvándi Fran. 84.
 Iványi Béla aj. 139; «Az eperjesi egy-
 ház kta 1606-ban» 89—93.
 Ivreai Biblioteca Capitolare Gregorius:
 «Regula pastoralis» 52, 53.
- Jakubovich Emil aj. 205; — irod. mű-
 ködése 143.
 Jankovics Miklós 218.
 János (I) m. kir. 135, 203. — ev. ábrá-
 zolása 55, 62; evangéliuma (St.
 Gallen 60. sz.) 59, 63; jelvénye 61.
 Janson János magyar biblia kiadásai
 211.
 Jarrow 64.
 Jean Marie (P.) 68.
 Jedlicska Pál aj. 96, 135, 137.
 Jenei Georg B. 84.
 Jeromos (Szt.) «Commentarius in epi-
 stolas S. Pauli . (Páris, Bibl. Nat.)
 66. — «Epistolae» (Petrográd) 55.
 — «Epistolae in Gai institutiones»
 (Verona, Bibl. Cap.) 50. — «In
 Esaiam» (Páris, Bibl. Nat.) 50. — krón-
 ikája (Valenciennes) 52. — «Opera»
 89. — «Opuscula» (Épinal) 57. —
 «Super Ezechiel» (Páris, Bibl. Nat.)
 55. — kézíratai (Boulogne-sur-Mer)
 57; (Verona) 50.
 Jezerniczky cs. iratai a M. N. Múzeum-
 ban 96, 137.
 Jézus Krisztus ábrázolása 54.
 «Jó könyvek» 155.
 Joanny-Bonnetain: «Le nouveau monde
 européen et la diplomatie» (Paris,
 1862) 74.
 Jób-kommentár (Cambrai) 67.
 John dr. aj. 139.
 Jókai Mór a ponyván 155, 163, 164.
 Joób Lajos aj. 97, 132.
 Josephus Flavius 90.

- «Journal d'Anvers» 212.
 Judi Abbas de: «Sermones in 4 vol.» 90.
 Juhos Elek katonai szolgálata 122.
 Julianus csász. 31.
 Tullien Adolphe 4.
 Junckher Erhart br. cle 207. — Ferenc br. cle 207.
 «Jus canonicum» 90.
 Juste Théodore: «Les Pays-Bas sous Charles-Quint» (Bruxelles, Lipcse, Paris, 1862) 74.
 Justh Lajos kineveztetése 124.
 Justus Urgellensis «In cantica cantiorum expositio» (Róma, Bibl. Valli-cellana) 44, 56, 57.
 Juvenus-kódex (Cambridge) 52.
- K**acziány Géza: «A magyar mémoiresirodalom 1848-tól 1914-ig» (Bpest, 1917.) 108, 109.
 Kada Elek: «A nagyszerű Pörbök bácsi...» (Budapest, 1887.) 157.
 Kadler Károly aj. 132, 133.
 Kállai Joh. 84. — Mihály 78. — Steph. 84.
 Kalmár Mihály (reczei) 136, 203.
 Kálniczky Géza aj. 133.
 Kamming 31.
 Kanyaró Ferenc 78.
 Kapp Julius 4, 8.
 Kaprinay-gyűjtemény 121.
 Karakó 32.
 Kardos Elemér aj. 139.
 Karlsruhei Hof- und Landesbibliothek Isidorus-kézirata (Aug. LVII.) 50.
 Károly (III.) m. kir. 137, 184.
 Károlyi Lászlóné (gr.) aj. 139. — Péter 78.
 Kárpáthy Gyula: «Tetemre hívás» (Budapest, 1910) 157.
 Karikaturák a világháborúról 211.
 Kassa 94, 96, 99, 132, 133, 136, 137, 221; ny. h. 87. —i felsőmagyarországi Rákóczi-múzeum kta 1916-ban 186, 187. —i könyvkötőcéh történetéhez 93. —i városi lt. 93.
 Kassovitz Tivadar Brunó kt. a budapesti egyetemi ktban 120.
 Katalogizálás (könyvkereskedelmi) 115, 116.
 Katanchich 31.
 Katona Klementina (id. Ábrányi Kornélné) levele Gyulai Pálhoz 27, 28; hozzá ifj. Ábrányi Kornél levele 26.
 Kayser könyvészeti lexikonának címfölvétele 115, 116.
 Kazinczy Ferenc 208.
 Kecskemét 216. —i jogakadémia aj. 132, 205. —i városi kt. 1916-ban 187.
 Kecskeméti Steph. 84.
 Kehr János és fia aj. 139.
 Keil Ambrus 103.
 Keletázsiai könyvkötések 213.
 Kellen Toni: «Aus der Geschichte des Zeitungswesens in Belgien» 212.
 Kells Evangeliarum (Dublin) 45—49.
 Kelemen Béla aj. 97, 133.
 Kemény Lajos: «A kassai könyvkötőcéh történetéhez 1760» 93; adaléka Szabó Károly régi m. ktához 79.
 Kémeri Mich.: 84.
 «Képes Családi Lapok» 209.
 Keresztúri József nem szerzője az «Álom II. Józsefről» c. röpiratnak 102.
 Kereszty István 208; aj. 94, 133, 200, 205; irod. működése 141, 142.
 Kertbeny I. Benkert Károly Mária.
 Kertész Árpád aj. 94, 133.
 Keserői Steph. P. 84.
 Késmárki Ev. Lyceum kta 1916-ban 187.
 Keszthelyi Balatoni Múzeum kta 1916-ban 187.
 «Két (A) szomszédvár borzasztó története» (Pest, 1874) 158.
 Ketskés Győző aj. 97, 133.
 Kéziratcatalogizálás 106.
 Kéziratcatalogusok a Vatikánban 113, 114.

- Kézirattulajdonosok : Anastasius apát 51 ; Desiderius pk. 53 ; Gwynn tanár 60, 63 ; Mac Durnam 63 ; Torbach pk. 63.
- Khevenhüller-Metsch gr. aj. 97, 133.
- Kilián Ádám 103.
- Kinevezések a M. N. Múzeum ktában 216.
- Király Emma aj. 139.
- Kirchhoff öt éves Bücherkatalogjának címőlvételei 116.
- Kis Miklós (Kistótfalusi) 186 ; magyar biblia kiadásai 211.
- Kisfaludy Károly a ponyván 188. — Sándor a ponyván 155 ; levelei Sümegen 195.
- Kiskeszi 33.
- Kiskúnfélegyházai városi múzeum kta 1916-ban 187.
- Kiskúnhalasi ref. főgimnázium kta 1916-ban 187, 188.
- Kisküküllő vm. alispáni hivatalának aj. 134.
- Kispest 133. —i Wekerle-Telep 105.
- Kiss Lajos (M.) aj. 94, 133.
- Kisztner F. 8.
- Kitüntetések 216.
- Klemens József aj. 135.
- Klemm Walter osztrák grafikus 211.
- Kogalnitchan Michel (de) : «Histoire de la Valachie etc.» (Berlin, 1837) 72.
- Kollár Ferenc és Höfer könyvkötőcég 208.
- Kolozsvár 21, 133, 205 ; ny. h. 82, 87. —i egyetemi kt. aj. 132 ; duplumai a budapesti egyetemi ktban 120. —i erdélyi ref. egyházkerület 194.
- Komárom 32. —i közkt. 1916-ban 188.
- Komáromi Joh. A. 84.
- Komlós András kny. 78.
- Kondorosi Nico. 84.
- Kont Ignác : Bibliographie française de la Hongrie-jához adalékok 68—77.
- Kontsek Géza aj. 139.
- Koppányi Alfréd aj. 139.
- Korányi Antal aj. 133.
- Korecz Sándor 36.
- Korompa 14.
- Kornis Károly gr. aj. 133, 200.
- Kósa 32.
- Kossuth Lajos levelei Sümegen 195.
- Koszilkov János aj. 205.
- «Koszorú» 155.
- Kovács Gyula (E) -hoz intézett levele Abonyi Árpádnak 16, ifj. Ábrányi Kornélnak, Márton Ferencnek 18—23. — János (régenti) cle. 136, 204. — Lajos hagyatéka Kiskúnhalason 188. — Vince 182.
- Kovacevich János 14.
- Kovalóczy Rezső aj. 205.
- Kozmata 35.
- Kőbányai Polg. Serfőző r. t. 123.
- Kőhalmi Béla «Könyvek könyve» (Budapest, 1918) 208—210.
- Kőkút 34.
- Köleseri Sámuel 84.
- Kölni Dombibliothek kéziratai : Szt. Ágoston : «Ennarationes in Psalmos» 58 ; «Collectio canonum» 51, 65 ; Isidorus : «Quaestiones» 56.
- Kömlei Nico. O. 84.
- Königsberg Ferenc (aulendorfi gr.) aj. 99, 135.
- Königswinter 4.
- Könyvanyag centralizálása 107.
- «Könyvek jegyzéke . . . kath. . . könyvtárak összeállítói számára» (Budapest, 1912) 210.
- Könyvgyűjtemények 116.
- Könyvgyűjtők : Atzél Péter 208 ; Balogh Ferenc 184 ; Bolemán István (Dezséri) 145 ; Cicognare gr. 114 ; Cramer-Klett Tivadar 211, 212 ; Csáky István gr. és neje 108 ; Fiók Károly 184 ; Gerstner Karl 213 ; Gruterus Janus 213 ; Hevesy Andor 68, 75 ; Kassovitz Tivadar Brunó 120 ; Krisztina svéd királynő 113 ;

- Liszt Ferenc 74; Lothian márkí 65; Lutter János (id.) 120; Mai bibornok 114; Petrik Ottó 120; Sylburg Fr. 213; Szinnyi József (id.) 188; Thallóczy Lajos 125.
- Könyvkereskedelem története 100—103.
- Könyvkötészet 211. —i kiállítás Berlinben 212, 213.
- Könyvkötőcéh Kassán 1760-ban 93.
- Könyvkötők: Bozerian testvérek 213; Ethelwald pk. 64; Kollár Ferenc és Höfer 208; Krausze Jakob 213; Lefebvre 213; Lehmann Carl 213; Nagy János 102; Simier 213; Thouvenin 213.
- Könyvmásolók: Cadmag 63; Dimma 63; Eadfrith pk. 64; Ferdornach 63; Mac Regol 63.
- Könyvnyomtatás története 100—103; a XV. sz.-ban 212.
- Könyvnyomtatók: Brandis-család 212.
- Könyvtárépítkezés Lipcsében 117, 118.
- Könyvtári anyagbeszerző központ 107. — berendezés 116. — szakrendszerek: Dewey 110; Ladewig 212—215; Schneller István 145—153.
- «Könyvtári Szemle» 108, 207.
- Könyvtárosképzés 104, 105.
- Könyvtárosok nekrológja: Borsos István 216; Szabó Ervin 217; Váczy János 216.
- Könyvtártechnikai berendezések a Vatikánban 113—115.
- Közmívelődési könyvtárak Magyarországon 218—222.
- Köpf János György 102. — János Györgyné 102.
- Kötelespéldányok 107; Bajorországban 118.
- «Közlöny» 125.
- Krajnai ktak ösnyomtatványai 118.
- Krakkó 132, 134.
- Krausze Jakob kötése 213.
- Kremmer Dezső 126.
- Kremsmünsteri gimnázium ktában és az alapítványi kt- és ltban hungaricák nincsenek 28.
- Kristóf György ideiglenes ktos 195.
- Krisztics Sándor 126.
- Krisztina svéd királynő kta 113.
- Kudora Károly 119; nyugdíjazása, kitüntetése és halála 121.
- Kumlitz Emil aj. 139.
- Kuncz Aladár 69.
- Kurböck János 103.
- «Kurzer Inhalt der Regulen und Satzungen der... Congregation... unter dem Titul Mariae» (Nagyszombat 1696) 85.
- «Külföldi folyóiratok szemléje 113—118; 211—215.
- L. Aline (de) ford. 71.
- Ladewig Paul: «Zur Systematik des Bibliothekswesens» 213—215.
- La Harpe: «Jeanne de Naples» (Páris, 1783) 70.
- Lajos (II.) m. kir. 135, 203.
- Lambertus Petrus: «In Osiam Joelem et Amos» 91. — «In 4 minores prophetas» 92.
- «Lamentum metricum... viri D. Georg. Martonfalvi» (Debreczen, 1681.) 84, 85.
- Landerer János Sebestyén kny. 100. — János Sebestyénné 101. — Lipót Ferencné 100, 101. — Mihály 102.
- Langres 64.
- Laoni Bibliothèque Municipale kéziratai Isidorus: «Liber rotarum» (Ms. 423) 58, Paulus Orosius: «Historiae» (Ms. 137) 58, 59.
- Larmandie Léonce: «Errant» (Paris, 1887) 76.
- Laskó 31.
- Laskoi Stephanus 84.
- Lauringer Jenő aj. 139.
- Laverdant G.-D.: «Le Christe devant Pilate par Michel Munkácsy» (Revue de l'art chrétien, 1881.) 75.

- Le Clerc Jean : «Bibliothèque ancienne et moderne» 2. és 28. köt. (Amsterdam, 1714 és 1724) 69.
- «Lectionarium» (luxeuili) 44. — Gallicanum (Páris, Bibl. Nat.) 52, 53.
- Lederer Richárd 24. — Rudolf 1.
- Lefebvre könyvkötő 213.
- Leffler Béla aj. 139.
- «Légion (la) Klapka» (Paris, 1901.) 76.
- «Legjobb olvasmányok» 155.
- Légrády testv. aj. 97, 133.
- Lehmann Karl könyvkötő 213.
- Leibitzi polgármester aj. 139.
- Lemberg városi lt. aj. 139.
- Lendl Adolf aj. 133, 201.
- Lévai névtelen széphistoriája 217, 218.
- Lendvai Mart. 84.
- Lendvay Miklós aj. 94, 133.
- Lengyel Nemzeti Bizottság aj. 139.
- Leo (XIII.) pápa 113—115.
- «Leopoldus... ita resolvisse» (Kolozsvár, 1702) 87, 88.
- Leprieur Paul 39, 59.
- Lessig Andor aj. 139.
- Le Tourneur 70, 71.
- «Lettre de Monsieur N. N... concernant... l'affaire du Comte Zobor...» (H. é. n.) 69.
- Lévai Joh. P. 84.
- Leval André 68.
- Lévay József 208. — Mihály aj. 139.
- «Lexicon Graecolatinum» 90.
- Leydeni Egyetemi kt. kézírata : Priscianus «Institutiones grammaticae» (lat. 67) 60.
- «Liber manualis in Biblia» 90.
- Lichfieldi Cathedral Library kézírata : Book of St. Chad 48, 65.
- Licostenus Conradus : «Elenchus scriptorum omnium» 91.
- Ligne Charles Joseph (prince de) 70.
- Lindauer János 103.
- Lindisfarnei Evangeliarium (London) 45, 46, 64, 65.
- Lindsay 57.
- Linzi Museum Francisco-Carolinum aj. 133.
- Lipcse 94, 140. —i Akademie für graphische Künste 212. —i Deutsche Bücherei építkezése 117, 118. —i könyvkiállításon szereplő német könyvkötészet 211. —i városi kt. szépirodalmi jegyzéke 126.
- Lipót (L.) m. kir. 99, 136, 137, 204.
- Lipp 34.
- Lippai Sámuel : «Brevis dissertatio de quaestione an prior elevatio panis et vini in sacra coena, in quibusdam ecclesiis usitata legitimè observatur?...» (Sárospatak [1654.]) 80.
- Liszka János cle 136, 203.
- Lisznyai Pál : «Catalogus monarcharum et dynastarum» (Debrecen, 1680) 83.
- Liszt Ferenc 4, 7, 8, 109; kta 74; «La Marche de Rákóczy» 8, 9.
- Liudger (Szt.) életrajza (Berlin, Kgl. Bibliothek) 213.
- Lobkowitz hg. lt. 28, 29.
- Loehr Ágoston aj. 139.
- Loew : «Paleographia sacra» 57.
- «Lombardica historia» 90.
- Lombardus Petrus : «Libri 4 sententiarum» 91.
- London 1. —i British Museum 42; kézíratai : Szt. Ágoston : «Homiliae» (Add. Ms. 29.972) 52, Beda : «Historia ecclesiastica» (Cotton Tiberius C. II.) 66, «Evangeliarium» (Cotton Nero D. IV.) 45, 46, 64, 65, (Royal I. E. VI.) 66, (Royal I. B. VII.) 65, (Harley 1023) 60, Gregorius : «Moralia» (Add. Mss. 2878.) 52, (Add. Mss. 24.143.) 57, (Add. Mss. 31.031.) 58, Origenes : «Homiliae» (Burney 340.) 56, «Psalterium» (Cotton Vespasian A. I.) 66, (Add. Mss. 36.929.) 60, Töredék (Cotton Otho C. V.) 65, 66.

- i Lambeth Palace Library evangeliariuma (IX. sz.) 60, 63. —i Palaeographical Society működése 117.
- Loósz István aj. 97, 133.
- Losonci Városi Közkt. 222; 1916-ban 188.
- Lothian márki 65.
- Loubier Hans: «Eine Ausstellung von Bucheinbänden in der kgl. Bibliothek in Berlin» 212, 213.
- Lovassy Andor 16, 17, 22.
- Lőcse 208; ny. h. 83. —i ág. h. ev. egyh. kta 1916-ban 188, 189.
- Lőrincz Endre katonai szolgálata 122.
- Lőw Imánuel aj. 133.
- Löwinger Adolf aj. 133.
- Lucanus 92.
- Luchtman János magyar bibliakiadása 211.
- Lukács ábrázolása 55. — jelvénye 61.
- Lukácsi Imre aj. 133, 201.
- Lulich Iván aj. 205.
- Lupulus András l. Komlós András.
- Luther Martinus 90. — «Auslegung der Episteln» 91. — «Biblia germanica» 91. — «De libero arbitrio» 91. — «In ecclesiastica» 91. — «In Jonam Habacuc et Oseam» 92. — «Propositiones Tezelio oppositae» 92. — «Supputatio annorum mundi» 91.
- Lutter János (id.) kta a budapesti egyetemi ktban 120.
- Luxeuli kolostor kéziratái 42—44, 50—54, 58.
- Lyoni Bibliothéque Municipale kéziratái: Szt. Ágoston (604. sz.) 43, 51; Origenes (443. sz.) 51. — prae-karoling miniatura 43, 51.
- Lyra Nicolaus (de): «In Psalterium» 91. — «In Vetus Testamentum» 90.
- Mac Durman 63. — Regol pk. 63.
- Madarassy László irod. működése 143.
- Madarász József iratai a M. N. Múzeumban 137, 204. — László levelei u. o. 137, 204.
- Madonna ábrázolása 61.
- Madzsar Imre aj. 135.
- Maeseycki templomi kincstár Evangeliariuma 66.
- «Magyar Család» 25. — Földrajzi Intézet aj. 139. «— Iparművészet» szerk. aj. 94, 133. «— Irók» pót-sorozata 145. «— Irók Füzetei» 159. «— Jogélet» kiadóhivatalának aj. 97, 133. — Könyvesház 78—85. «— Könyvszemle» 68, 73, 78, 92, 130, 217. — ktügy rendezése 203—207. «— Minerva» 145, 220. «— Nyelv» szerk. aj. 134. «— Világ» 35.
- «Magyarország» 36. «— és a nagyvilág» 35. —i nyomdaváltozások 128.
- Magyary László katonai szolgálata 122.
- Mai bibornok kta 114.
- Mainingeni Fürstl. Ötlingen-Wallersteinsche Bibliothek Evangeliariuma (I. 2. [lat.] 4° 2.) 66.
- Mainz 97, 132.
- Maioli-kötés 213.
- Majovszky Pál 220; aj. 139.
- Majthényi Flórához Thalès Bernard verse 73.
- Makódi Johannes (Debrencinus) 84.
- «Manuale Romanae Ecclesiae» 91.
- Máramarosszigeti ref. főgimnázium kta 1916-ban 190.
- Marchal: «Notice sur la Croatie militaire» ([Bruxelles], 1848.) 72.
- Margitai Tihámér 24.
- Mária Terézia 137, 204, 207.
- Márk ev. ábrázolása 55. — Evangélium-töredék (Petrográd) 56. — jelvénye 61, 62.
- Márki Sándor aj. 133.
- Marosvásárhelyi Ferenc József Közművelődési Ház kta 1916-ban 189,

190. — ref. kollégium kta 1916-ban. 189.
- Marquerie A. 72.
- Martin Nicolas: «Poésies» (Paris, 1867.) 74.
- Márton (V.) pápa megalapítja a Vatikáni ktt 113.
- Márton (Zsarolyányi és Mándi) cs. nemzedékrendje 23. — Ferenc: «A betyár kendője» 17, 18, 20, 36; «Ambrus bácsi» 21; «Jucika bácsikája» 19—23; «Magduska» 21—23; levelei anyjához 16, Ágai Adolffhoz 16, 17, Degré Alajoshoz 17, Feleki Miklóshoz 17, 18, E. Kovács Gyulához 18—23, Nagy Ivánhoz 23, Túry Gyulához 23, 24, Ismeretlenhez 24, 25; levelek hozzá Abonyi Gyulától 16, Adler Ignáctól 32, Aigner Lajostól 14, 15, Ábrai Károlytól 25, ifj. Ábrányi Kornéltól 26, Ágai Adolftól 35—38. — Ferencné 21.
- Mártontalvi György 84.
- Martos Ferenc 163.
- Máté ev. ábrázolása 55, 61, 62. — jelvénye 61, 62.
- Matlekovits Sándor 210.
- Matolcsi Nicolaus 84.
- Mátyás (II.) m. kir. 96, 136, 203.
- Maximus Taurensis: «Homiliae» (Milano, Ambrosiana) 50—52.
- Mediolano Michael de: «Quadragesimale» 91.
- Medve Imre: «A hét sváb» 156. — «Cipruslombok» 156. — Regekunyhója 156—163, 165, 176—181.
- Melanchton Philippus: «Dialectica» 92. — «Ética» 92. — «Examen» 92. — «In libros políticos Aristotelis» 92. — «In Matthaeum» 92. — «Opera» 90. — «Physica» 92.
- Melich János 128; aj. 97, 133, 139; előléptetése 211; irod. működése 141.
- Melki Péter 78.
- Melki klastrom Breviariuma 212.
- Mémoire-irodalom (magyar) 108, 109.
- «Mémoires de François, Baron de Trenck.» 70, 71. «— de la Société des Sciences Morales, des Lettres et des Arts de Seine-et-Oise» 6. köt. (Versailles, 1861.) 74.
- «Mémorial de l'Officier de Génie» (Paris, 1829.) 72.
- Meroving-miniatura 59.
- Metz Albert 4.
- Michel André 39, 59.
- Michel Francisque, l. Mormarqué L. J. N.
- Michiels Alfred: «Histoire secrète du gouvernement autrichien» (Paris, 1859.) 73.
- Mihalik József 185, 188, 191, 194, 196, 218—222.
- Miklós (V.) pápa 113.
- Miklós E. aj. 205; «De Hongaarschen bijbeln in Nederland» (H. n. 1917.) 210, 211. — Gyula 139.
- Mikolai Steph. G. 84.
- Miksa m. kir. 136, 203, 207.
- Mikszáth Kálmán a ponyván 155.
- Milanoi Biblioteca Ambrosiana kézirat: «Antiphonale» 45; «Canon Muratorianus» 50, 51; Gregorius: «Moralia in Job» 50, 51; Maximus Taurensis: «Homiliae» 50, 51; «Vitae patrum» 50, 51.
- «Minerva» bizt. r.-t. aj. 97, 133.
- Miniator: Mac Regol 63.
- Miniatura, Karoling-korszak előtti 39—67.
- «Miracle de Notre-Dame» kézirat (Paris, Bibl. Nat.) 72.
- Miskolci ág. h. ev. egyház kta 1916-ban 190. — Borsod-Miskolci Múzeum kta 1916-ban 190. — keresk. és iparkamara aj. 97, 201.
- Missale (Róma, Vaticana Reg. Cat. 317.) 44. — Francorum (u. o.) 56.

- Gallicanum Vetus (u. o.) 56.
 — Gothicum (u. o.) 52.
 Moes Zsigmond (készmárki) cle 136, 203.
 Moesz Gusztáv aj. 139.
 Molnár Dezső aj. 97, 133, 135.
 Monmerqué L. J. N. és Michel Francisque: «Théâtre français du moyen-âge» (Paris, 1839.) 72.
 Montenegrói cs. és kir. katonai parancsnokság aj. 139.
 Montpellieri Bibliothèque de la Ville Evangeliariuma (3. sz.) 58.
 «Monumenta Germaniae» 212.
 Moore Edward: «Les mystères de Hongrie» (Paris, 1817.) 71. — John: «Voyages» (u. p. 1806.) 71.
 Morgan-kt. kéziratai: Evangeliarium 55; Gregorius: «Moralia in Job» 55.
 Morvabród 136, 203.
 Mullingi evangeliarium 62.
 Munkácsy Mihály festő 24, 75, 109.
 Muntendam Anselm magyar biblia kiadása 211.
 «Múzeumi és Kti Értésítő» 182, 218, 220.
 München 207. —i Hof- und Staatsbibliothek kéziratai: «Breviarium» (lat. 21.501.) 51; «Evangeliarium» (lat. 6224.) 41, 49; Gregorius: «Moralia in Iob» (lat. 6278.) 57; Szt.-Pál-töredék (lat. 6430.) 51. —i Tannhäuser Moderne Galerie aj. 97, 133.
 Münsterus Sebastianus: «Dictionarium hebraicum» 91. — «Interpretatio in evangelium Matthaei» 90. — «Versio in Esaiam Hebraicam» 91.
 Nádor Kálmán 5.
 Nagy Géza 75. — Gyula (tasnádi) aj. 133, 135, 207. — Ivánhoz levelek Acsády Ignáctól 29, 30, Aigner Lajostól 14—16, Márton Ferenctől 23, 24. — János könyvkötő 102. — Pál (szőkefalvi) 163. — Sándor aj. 133; ktos lesz 195.
 Nagybecskerek 205.
 Nagynyedi Bethlen-kollégium kta 1916-ban 190, 191.
 «Nagyidai (A) veszedelem» 161.
 Nagykanizsa 97, 132.
 Nagykeszi 33.
 Nagyszebeni m. k. áll. elmegyógyító intézet aj. 133, 201.
 Nagyszombat 135, 203; ny. h. 80—82, 85, 88. —i városi közkt. 1916-ban 191.
 Nagyvárad 33, 135, 203; ny. h. 81. —i áll. főreálisk. aj. 133, 201. —i kir. jogakadémia aj. 205. —i városi nyilv. közkt. 1916-ban 191, 192. —i városi tanács aj. 97, 133, 201.
 Nánási Nicol. N. 84.
 Napoleon (I.) litográfiái 211.
 Natália szerb kir.-né levelezése a M. N. Múzeumban 137.
 Némäti Kálmán aj. 205.
 Német könyvkötészet a lipcsei kiállításon 211.
 Németh Gyuláné I. Sebestyén Irén — Margit kineveztetése 124.
 «Népiratkák» 155.
 Népkönyvtárak 107.
 «Népművelés» 217.
 «Népszava» 217.
 «Neue Heidelberger Jahrbücher» aj. 133, 201.
 «Neues Pester Journal» szerkesztőségéhez Ábrányi Emil levele 26.
 New-York 55.
 «Nieuwe Tijdinghen» (Anvers) 212.
 Nográdi Bened. 85. — Mathias 84. — Paul. 84.
 Northumberland 63.
 Nottenstein János György kny. 100, 102. — János Györgyné 101.
 Novákovics János 103.
 Novarai Biblioteca Capitolare «Collectio canonum» c. kézirata 50. — kéziratok 50.

- Nugent C. (de.) «Souvenir d'un voyageur» (Páris, 1857) 73.
 «Numero (II.)» karrikaturái 211.
 Nürnberg 135, 203. —i Germanisches Museum aj. 94, 132.
 Nyirbátori zsinat 78.
 Nyiregyházai Szabolcs vm. múzeum kta 1916-ban 192.
 Nyomdáváltozások Magyarországon 128.
- Óbecse 133.
 Oecolampadius: «Graeca grammatica» 92.
 Odry Lehel Munkácsy Mihályról 109.
 Ógyallai astrophysical observatorium aj. 133, 201.
 Olaszország 30. —i praekaroling miniatúrák 40, 42, 43, 49—51.
 Olsavszky George 87.
 Orbán (VIII.) pápa fegyvertára 114.
 Oribasius: «Synopsis» (Páris, Bibl. Nat.) 55.
 Origenes 91. — «Homiliae» (London) 56. — kézirat (Cambridge) 58; (Lyon) 51.
 «Ország-Világ» 26, 36.
 Orvostörténeti könyvtár Darmstadtban 213.
 Ositzky Herminához István fhg. levelei a M. N. Múzeumban 137.
 Osváth L. 139.
 Ó-szövetség-töredék (Páris, Bibl. Nat.) 55.
 Ottenreich rajnai pfalzgróf kötése 213.
 Ottoboni kt. 113.
 Oxfordi Bodleian Library kéziratai: Ágoston (Szt.) «Epistolae» (Land. Miscell. 126) 58; «Evangelistarium» (Douce Ms. 176) 58; (Auct. D. 219.) 60, 63.
 Ősnyomtatványok Alsóausztriában, Dalmáciában és Krajnában 118; a bambergi kgl. Bibliothekban 116, 117; egyetemes jegyzéke 106.
- Pádua 207.
 Pagninus (St.): «Thesaurus Hebraicus» 91.
 Pál (Szt.) «Epistolae» (Würzburg. Mp. Theol. Fol. 69.) 60.
 Palatina, Biblioteca 113.
 Paleográfiai kutatások Angliában 117.
 Pálffy Margit elhagyja a budapesti városi kt.-t. 124.
 Pancsovai kir. ügyészség aj. 139.
 Panity Vukoszava aj. 205.
 Pannonhalma 97, 133.
 «Pantheologia» 99.
 Pápai ref. főiskolai kt. 1916-ban 192.
 Pápai Mich. M. 84.
 Páris 1, 5, 68. —i Académie Nationale Agricole levele Torma Károlyhoz 28. —i Bibliothèque Nationale hungaricumai 68, 71, 72, 74; kéziratai: Szt. Ambrus: «Hexaameron» (lat. 12. 135) 155; Szt. Ágoston: «De consensu evangelistarum» (lat. 12. 190) 155, «De Genesi» (lat. 2706) 57, 58, «Homiliae et epistolae» (lat. 11.641) 52, 53, «Questiones» (lat. 12.168) 58; Basilius: «Homiliae» (lat. 10.593) 49; Beda: «Super Lucam» (lat. 11.681) 55; Cassiodorus: «Expositio super Psalmos» (lat. 12.241) 58; «Collectio canonum» (lat. 12.097) 55, (lat. 3836) 55; Eucterius: «Formulae spirituales» (lat. 2769) 49; Eugippius: «Excerpta ex operibus Augustini» (lat. 2110) 57, 58; «Evangeliarium» (lat. 198) 66, (lat 281) 66, (lat. 9389) 65, (nouv.acq. lat. 1587) 60; Fredegerius Scholasticus: «Cronica» (lat. 10.910) 52; Gregorius Turonensis: «Historia Francorum» (lat. 17.655) 55—58; Hilarius: «De trinitate» (n. a. lat. 1592) 49; «Homiliae» (n. a. lat.

- 1598–99) 54; Isidorus: «Ethymologiae» (lat. 13.028); Szt. Jeromos: «Commentarius in epistolas Pauli» (lat. 9525) 66, «In Esaiam» (lat. 11.627) 55, «In Ezechiel» (lat. 12.155) 55; «La fille du roi de Hongrie» (franc. 7208) 73; «Lectionarium Gallicanum» (lat. 9427) 42, 52–54; «Miracle de Notre-Dame» (franc. 7208. 4. B.) 72; Oribasius: «Synopsis» (n. a. lat. 1619) 55; Ószövettség-töredék (n. a. lat. 1740) 55; «Patres ecclesiae» (lat. 2824) 55; «Roman de la Manekine» (franc. 7609–2. fol. 2.) 72; «Sacramentarium» (lat. 12.048) 43, 59; «Variorum Patrum Miscellanea» (lat. 14.086) 52; technikai berendezései 114.
- Pasteiner Iván katonai szolgálata 122.
- Pataki László katonai szolgálata 122.
— Steph. C. 84.
- Patek Ferenc aj. 139.
- Pathaj S. 84. — Steph. C. 84.
- Patin, Charles: «Relations historiques et curieuses de voyage...» (Paris, 1674) 68.
- Pauer János (budahegyi) 135, 202.
- Paulay Ede 16.
- Pauler Gyula 34.
- Paulinus de Nola-kézirat (Petrograd.) 67.
- Paulus Orosius: «Historiae» (Laon) 58, 59.
- Paur Iván 34.
- «Patres ecclesiae» (Páris, Bibl. Nat.) 55; (Petrograd) 56.
- Pécsegyházmegyei hatóság aj. 133, 201.
- Pécsi kir. ügyészség aj. 139. — városi múzeum kta 1916-ban 192, 193.
- Pell. Stephanus (debreceni) 84.
- Perecz Barna aj. 207.
- Peregriny János aj. 134, 202.
- Perietziano-Buzeu: «La Transylvanie et son union forcée avec la Hongrie» (Paris, 1870) 74.
- Perionius: «Dialectica» 92.
- Perottus Nicolaus: «Cornucopiae» 90.
— «Grammatica» 91.
- Pertik Ottó kta 120.
- Perzsa könyvkötés 213.
- Pest, I. Budapest. —i m. keresk. bank aj. 97, 133, «—i Napló» 27.
- Pesty Frigyeshez levelek Ábel Jenőtől 25, Acsády Ignáctól 29.
- Petőfi Sándor 25; a ponyván 154—181; fordítások 74—76; Thalés Bernard verse hozzá 73.
- Petrik Géza 100; aj. 97, 133.
- Petrográdi csász. nyilv. kt. kéziratai: Szt. Ambrus: «In Lucam» 56; Basilus: «Regula» 44, 55; Beda 67; «Evangeliarium» 67; Fortunatus 56; Gregorius: «In Ezechiel» 52—54; «Initium vitae sti Lupi» 55, 56; Szt. Jeromos: «Epistolae» 55; Szt. Márk evangéliuma 56; «Patres ecclesiae» 56; Paulinus de Nola 67.
- Petrovics 15. — Elek aj. 205.
- Pfeffingerius: «Contra traditionem» 92.
- Pfeifer-féle könyvkereskedés aj. 133.
- Phaedrus 153.
- Philippus: «In epistolam ad Rom. Col.» 92.
«Philologische Wochenschrift» (Berlin) 25.
- Pichler János katonai szolgálata 122.
- Pintér József katonai szolgálata 122.
- Pitra bíbornok ktos 113, 114.
- Pius (IX.) pápa 113. — (X) pápa 115.
- Pivány Jenő letéte 135, 137.
- Planchinus Johannes: «Tabulae» 91.
- Plutarchos: «Epitome» 91.
- Pokorny Jenő 27.
- «Policey-Ordnung bey der Kgl. Freyen Stadt Leutschau» ([Lőcse] 1698) 86.
- Pollák A. Hermann aj. 99, 135.
- Pompéry Aurél kineveztetése a buda-pesti egyetemi kt.-hoz 121.

- Pongrácz Elemér aj. 205. — Károly aj. 139.
- Ponyvairódalom és Arany, Petőfi 154—181.
- Poór Jakab aj. 95, 97, 133, 205.
- Poprádi Magyarországi Kárpát-Egyesület kta 1916-ban 193.
- Porter Anna Mária: «Les frères hongrois» (Páris, 1818) 71.
- Portheim M. (v.) 71.
- «Portraits par un diplomate» (Paris, 1883) 76.
- Posalaki Johannes 84.
- Posení tudományos társaság aj. 133, 201, 205. — Towarzystwo Przyjaciół Nauk aj. 205.
- Potutori 122.
- Pozsony 71, 95, 133, 136, 203. — i ág. h. ev. lyceum kta 145; — i ág. h. ev. theologia kta. 145—153. — i kir. ügyészség aj. 139. — i könyvkereskedelem története 101. — i m. kir. tud. egyetemi kt. 121. — városi közkt. 1916-ban 193. — i városi múzeum kta 1916-ban 193.
- Pözel István aj. 95, 98, 133, 134, 206.
- Prága 132, 133, 135, 136. 203. — i Kunstgewerbe Museum aj. 94, 133.
- Pray-gyűjtemény 121.
- Predics csárdása 17.
- Preisendanz Karl: «Zur Herkunft der Anthologia Palatina» 213.
- Presbourg l. Pozsony.
- Prielle Kornéliához Ábrányi Emil levele 26.
- Priocianus: «Institutiones grammaticae» (Leyden, lat. 67.) 60. — kézirat (St. Gallen, 904. sz.) 59.
- Prod'homme I. 9. 1, 2, 4, 5.
- «Protestatio societatis Jesu ratione exilii ilius à Regno Hungariae etc.» ([Nagyszombat] 1707) 88.
- «Prutenicae tabulae» 91.
- Psalterium (Cambridge, C. 9.) 60, 63; (Dublin) 45, 59; (London, Brit. Mus. Add. Mss. 36.929) 60; (u. o., Cotton Vespasian A. I.) 66. — hebraeum in. 16° 92. — latinum in. 16° 92.
- Ptolemaios: «Geographia» 92.
- Pusch Oszkár tervei a lipcsei Deutsche Bücherei épületéhez 117, 118.
- Putheus Altanus dri diplomája 207.
- Quintilianus: «Institutiones oratorum» 91.
- Rabineau Victor: «La Croisade des Hongrois» (Paris, 1849.) 72.
- Radvánszky Béla br. 29, 30.
- Raffet Napoleon-litográfiái 211.
- Rainaldi-család 113.
- Rákóczi-induló Berlioz feldolgozásában 1—13. — Ferenc (II.) 77; «Re-crudescunt» 186. — György 136, 203.
- Rákosi Jenő 21, 35.
- Rampolla bibornok ktos 114.
- Ravennai S. Vitale templom mozaikjai 48.
- Ráth György 217. — Mór 156.
- Recski Bandi 36, 37.
- «Recueil de diverses relations remarquables des principales cours de l'Europe» (Köln, 1681.) 68, 69.
- Rédey Tivadar irod. működése 143.
- Reers W. János magyar biblia-kiadásai 211.
- Régi magyar könyvtárhoz adalékok 78—88; helyreigazítás 217.
- Regiomontanus Johannes: «Tabulae» 91. — és Burbachius «In Ptolomaeum» 90.
- Regius Urbanus: «In psalmum» 92.
- Renauer Fülöp János 101.
- Repertoriumok (egyetemesek) 105, 106.
- Rétay János (hahódi) cle 136, 203.
- Réthy Gyuláné (gálfalvi) aj. 139.
- «Retour de la Turquie de Charles XII.» (Bruxelles, 1874.) 75.

- Reuchlinus Johannes: «De arte callistica» 90.
- Révfülöp 34.
- «Revue de l'art chrétien» 65. «— de Paris» 76. «— d'Orient et de Hongrie» 76.
- Riccias Bartholomeus: «Apparatus latinae» 91.
- Richter Aladár aj. 95, 133.
- Rickl Antal aj. 139.
- Riedl Frigyes 208.
- Riegl 41.
- Rima-Szombati Johannes 84.
- Rimaszombati Gömörmegyei Múzeum kta 1916-ban 193.
- «Rive (Le) rouge» karrikatúrái 211.
- Róheim Géza irod. működése 144.
- Róma 63, 64. — i Biblioteca Vallicellana kézirat: Justus Urgellensis: «In cantica canticorum expositio» 44, 56, 57. — i Biblioteca Vaticana az Appartamento Borgiában 114; az Armeriában 114; kéziratai: «Evangeliarium» (Barb. lat. 570.) 66; «Homiliae» (Vat. lat. 3835—36) 50; «Missale» (Pal. lat. 493) 56, (Reg. lat. 257) 56, (Reg. lat. 317) 52; Szt. Pál levelei (Reg. lat. 9.) 50; «Sacramentarium» (Reg. lat. 316) 53, 58; Vergilius (Vat. lat. 3256) 40; technikai berendezései 113—115. — i Biblioteca Vittorio Emanuele kézirat: Augustinus: «De Genesi» 50; Eucherius Lugdunensis: «Opera» 50.
- «Roman de la Manekine»-kézirat (Páris, Bibl. Nat.) 72.
- Romer Flórishoz levelek Ács Zsigmondtól 31; Ádám Ivántól 32—35.
- Rónay Jenő aj. 139.
- Rossi (de) ktos 113.
- Rost 116.
- Rotharus: «Edictus» (St. Gallen) 50.
- Rotkay István aj. 139.
- «Roumains et Hongrois» (Budapest, 1891.) 76.
- Roxer Vilmos visszaemlékezései 108.
- Royer Ferenc kny. 100.
- Rózsaffy Dezső a budapesti városi ktban dolgozik 124. — Mátyás visszaemlékezései 108.
- Rózycki: K. «Deutsche Privatbibliotheken» 211, 212.
- Römer Gyula aj. 139.
- Röpiratok irodalmi formája 213.
- Rudolf m. kir. 136, 203.
- Rudnyánszky Gyula: «Kinizsi Pál élete és hőstettei» 155; «Toldi Miklós élete és halála» 168.
- Rufinus-kodex (Bécs, Hofbibliothek) 40.
- Rufus Probianus distichonja 213.
- Rupertus: «De victoria verbi» 91. — «Super sapientiae» 90.
- Sab Jean: «La reine Jeanne» (Paris, 1875.) 75.
- «Sacramentarium» (Paris, Bibl. Nat. lat. 12.048) 59; (Róma, Bibl. Vat. Reg. lat. 316) 53, 58.
- Sacro Busto Johannes (de): «Sphaera» 92.
- Sági János aj. 135.
- Saint-Léon, I. Gautier Théophile.
- Sala et Co. aj. 139.
- Salföld 32, 34.
- Sallai Paulus 84.
- Salzburgi Städtisches Museum Carolino-Augusteum aj. 97, 133.
- Sándor Imre aj. 139. — János cle 137. — Jánosné cle 137.
- Sántay Mária kineveztetése 121.
- Sarajevói Bosnyák Orsz. Múzeum aj. 205. — Zemaljski Ekonomal aj. 205.
- Sarkadi Klára a budapesti városi ktban 124.
- Sárkány Ambrus (árkosházi) cle 135.
- Sárosi Gyula 161.

- Sárospatak ny. h. 80, 82. —i ref. főiskola kta 1916-ban 193, 194.
- Sárváry Dezső katonai szolgálata 124.
- Savarus Pierre: «Dix années d'art» (Paris, 1879.) 75.
- Savanarola, I. Cortesius Paulus.
- Schafarzik Ferenc aj. 133, 201, 205.
- Schelstrate 113.
- Schiaffer bibornok ktos 114.
- Schimz Adelhaid litografái 212.
- Schleiermacher Frigyes 145.
- Schlesinger Ármán, I. Szabó Ervin.
- Schlitter H. aj. 97, 133.
- Schmidt Tibold aj. 139.
- Schneider József aj. 95, 133.
- Schneller István kti szakrendszere 145—153.
- Schobel József Traugott cle 137, 204.
- Scholtenlöher Karl: «Die kgl. Bibliothek zu Bamberg und ihre Wiegendrucke» 116, 117.
- Schrauf Károly 25.
- Schultz Gyuláné kineveztetése 124.
- Schultz O. A. címfölvételei 115, 116.
- Schultze Ernst: «Die Verdienste Irlands um Schrift- und Buchwesen» 211.
- Schulz-Besser Ernst: «Der Weltkrieg im Scherzbilde» 211.
- Schwartz János 103.
- Schwarz Ignác aj. 139.
- Schwimmer Róza 209.
- Sebestyén Gyula aj. 205; beszéde 216; irod. működése 140, 141; kitüntetése 216. — Irén (Németh Gyuláné) irod. működése 144; «szakirodalom» 103—107.
- Segesvári Teutsch-Gymn. aj. 97, 133.
- Selmecbányai városi kt. 1916-ban 194.
- Seliger Max 212.
- Selyebi Stephanus 84.
- Semayer Vilibáld aj. 139.
- Sennyei István pk. okiratai Sümegen 195.
- Sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum kta 1916-ban 194.
- Serly Lajos 32.
- «Sermones Pomerii fratris» 91. — «Thesauri novi» 91.
- Shakespeare William 157. «Hamlet» 30; «Sok zaj semmiért» 30.
- Siegenfeld Anton (v.) aj. 133.
- Sikabonyi Antal 209; irod. működése 143; kinevezése 216.
- «Siketnémák Közlönye» szerk. aj. 133.
- Siklóssy László aj. 133, 139.
- Simeonibus Franciscus Ant. 69.
- Simier könyvkötő 213.
- Simon H.: «Eine neue Bücherstütze» 116.
- Simonfi János katonai szolgálata 122; kineveztetése 121.
- Simonfy Kálmán 16, 17.
- Sirleti 113.
- Sivampel József: «Egy palóc bíró budapesti utazása» (Budapest, 1895.) 155.
- Sixtus (IV.) pápa 113. — (V.) pápa 134. — «Decretum» 90.
- Sobel Simon cle 136, 204.
- Solthi Andreas 84.
- Sommervogel 87, 88.
- Somogyi Steph. 84.
- Somssich Andor (ifj.) aj. 206.
- Sontag György: «Kaufny Tóbiás halálára írt költemény» (Bártfa, 1585.) 79.
- Sopron 102, 136, 203. —i könyvnyomtatás története 101.
- Spaiser Ferenc Domokos 101.
- Spanyolországi praekaroling miniatura 42, 51.
- «Speculum fatuorum» 91.
- Speyer 207.
- «Sphaera» 91.
- «Spiegel» (der) 3.
- Spinoza Baruch 153.
- Spira Ambrosius: «In sapientiae floribus» 91.

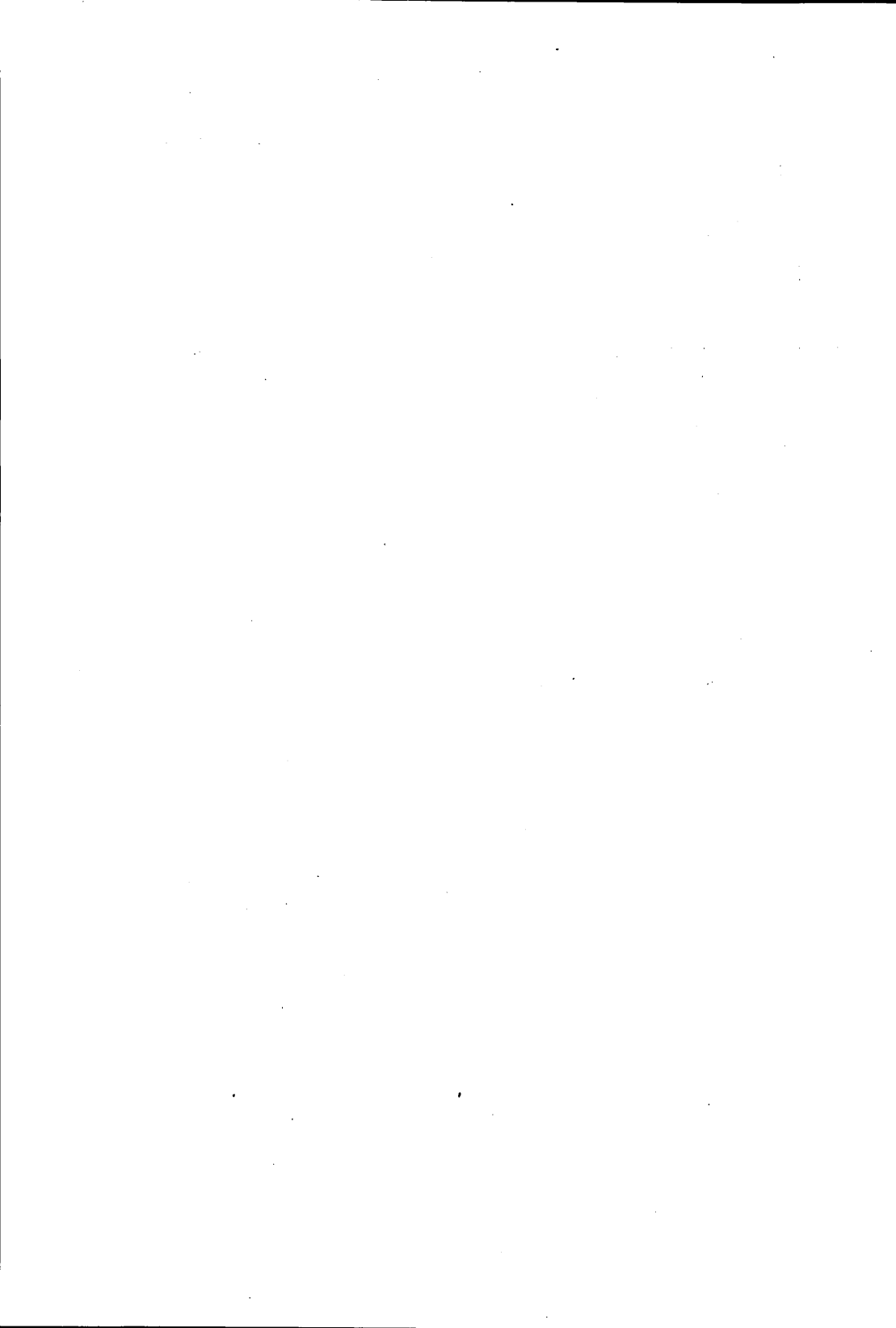
- Spoorlaan 203.
 Springer Anton 41.
 Stachel József 103.
 Stahel (Számwald) Gyula iratai a M. N. Múzeumban 157.
 Staindl Mátyás: «A fővárosi paedagogiai kt. könyvjegyzéke» I. rész. (Bpest, 1916.) 109—112.
 Stancarus Franciscus: «Hebrea grammatica» 92.
 «Statuta constitutiones et decreta provinciae sanctae Mariae Hungariae ordinis minorum strictioris observantiae» ([Nagyszombat] 1659.) 81.
 Stavanger Museum aj. 205.
 St. Chad evangeliuma (Lichtfield) 48.
 Sterne: «Yorick» 30.
 Stevenson (id.) 113. — (ifj.) 113.
 Stgalleni Stiftsbibliothek kéziratái: «Evangeliarium» (51. sz.) 59, 62; Gregorius: «Dialogi» 56; Szt. János evangeliuma (60. sz.) 59, 63; Maximus Taurinensis 52; Priscianus (904. sz.) 59; Rotherus: «Edictum» (730. sz.) 50; Vandulgarius 59.
 St. Joachimstali Berg- u. Hüttenverwaltung aj. 132.
 Stockholmi kungl. Bibliothec «codex aureus»-a 66.
 Stoefflerus Johannes: «Ephemerides» 91.
 Stois Max: «Pflichtexemplare von «literarischen Erzeugnissen» in Bayern» 118.
 «Straz na Sione» szerk. aj. 133, 201.
 Streibig János György 101.
 Strzygowski 41.
 Sturza Illés (lensényi) cle 136, 204.
 Sukri Ambro 84.
 Sulica Szilárd aj. 139; előlép 119, 216; irod. működése 142.
 Sulpicius Severus: De vita Martini veronai kézirata 49.
 «Summa Angelica» 90, 91.
 Supka Géza aj. 139.
 Sümeg 32—34. — i áll. Darnay-múzeum kta 1916-ban 134, 195.
 Sylburg Fr. 213.
 Szabadka 97, 133. — i polgármesteri hivatal aj. 95, 133. — i városi kt. 1916-ban 195.
 «Szabadság» (Nagyvárad) 22.
 Szabó András katonai szolgálata 122. — Benedek (nagytúri) cle 135, 203. — Dezső aj. 139. — Ervin 209; aj. 139, 205; halála 217; jelentése a budapesti városi nyilv. kt. 1916. működéséről 123—128. — György cle 136. — István (szombati) aj. 133, 201. — Károly 217; régi m. kt.-hoz adalékok 78—88. — László (Bártfai) aj. 139; előlép 119.
 Szacsvai Imre színész 16.
 Szádeczky-Kardoss Lajos aj. 139.
 Szalay Gábor br. aj. 207. — Imre br. aj. 96, 135; halála 129, 130. — József aj. 139. — Károly 158. — László aj. 139.
 Szakirodalom 100—112, 208—211.
 Szalontaj Step. O. 84. — Steph. V. 84.
 Szántai Paulus P. 84.
 Szarvasdy Lőrinc cle 135, 203.
 Szász Jenő aj. 139.
 Szászváros 94, 132. — i ref. Kún-kollégium kta 1916-ban 195.
 Szászy István aj. 133.
 Szathmári Fran. 84.
 Szatmári Kölcsey-Kör kta 1916-ban 195.
 «Századok» 29.
 Széchen Antal gr. 108.
 Szeged 133. — i Somogyi-kt. 1916-ban 195, 196.
 Székelyudvarhelyi kir. ügyészség aj. 139. — ref. kollégium kta 1916-ban 196.
 Székesfejérvár 97, 133. — i és fehérv. múzeum kt. 1916-ban 296.
 Szekszárd 97, 133.

- Széky Máté cle 135, 203.
Szemere Bertalan kézírata Sárospatakon 193.
Szemess Miklós katonai szolgálata 122.
Szenczy Paulus 84.
«Szentírás»-kézirat (Firenze, Bibl. Laur. Amiatinus I.) 64.
Szentiványi József aj. 96, 135.
«Szép Magyellona» 157.
Szerdahelyi 17, 18.
Széchényi Karolina gr. 76.
Széchy Mária 29.
Szerentsi Johan. (Debrecinus) 84.
Sz. Györgyi Michael. 84.
Szigethy Gergely cle 135, 203.
Szigligeti Ede 18. 20.
Szikszai Joh. P. 84.
Szilágyi Benjamin István 78. — Lajos aj. 134. — Martinus 84. — Sándor 159.
Szinyei József aj. 97, 133. — József (id.) 156, 163, 181; kta Komáromban 188.
Szinyei Gerzson aj. 193.
Szír hatás a praecharoling miniatúrában 59.
Szivák Imre aj. 96, 135.
Szkárosi Sámuel P. 84.
Szlánica 217.
Sz. Mártoni Steph. P. 84.
Szmezsányi Miklós aj. 139.
Szoboszlai Andreas P. 84. — Fran. 84. — Joh. B. 84.
Szolarcsik Sándorhoz írt levelek 14.
Szolimán (II.) 70.
Szombathelyi Vasmegyei Kultúregyesület kta 1916-ban 196, 197.
Szomódi Matthaes P. 84.
«Szondy György» 157.
Szontagh Boldizsár (iglói) 109.
Szogyény Antónia (Bohusné) naplója 108.
Szöllösi Joh. 84. — Paulus 84.
Szőnyi Steph. 84.
Szűts Imre katonai szolgálata 122.
Sz. Páli sz. Benedek-alapítványi ltban magyar vonatkozású művek nincsenek 28.
Sztáray Mihály gr. 208.
Szűts (tasnádi) cs. cimere 23.
Táborszky és Partsch 5.
Takáts Sándor aj. 134.
Tamásy színész 17.
Tárca 94—99, 200—207.
Tarjány Demeter cle 136, 203.
Tárkány 33.
Tatai Andreas 84. — Georgius 84.
Tatár István 78. — Péter. I. Medve Imre.
Tátra 26.
Temesvár 132; képe Adam Alberttől 31, 32. —i Délmagyarorsz. Természettud. Társulat aj. 132, 200; kta 1916-ban 197. —i Délmagyarorsz. Tört. és Rég. Múzeumtársulat aj. 132, 200; kta 1916-ban 197. —i városi kt. 1916-ban 197. —i városi tanács aj. 95, 133.
Temesváry János cle 136, 203.
Terentius 153.
Terhes Sámuelre vonatkozó kézirat Sárospatakon 193.
Tetzl Lőrinc előlép 121.
Thallóczy Lajos kta a budapesti Városi Ktban 125.
Theophilactus, I. Dionysius.
«Thesaurus de tempore» 10.
Thewrewk József 153.
Thomsen V. aj. 95, 133.
Thouvenin könyvkötők 213.
Thököli 69.
Tibolddaróc 217.
Timár Szaniszló 159.
Típus-fejlődés a könyvnyomtatás bölcsőkorában 212.
Tireme Marco (da) 114.
Tiszafüredi Múzeum- és Kt.-Egylet kta 1916-ban 198.
16-os honv. szerk. aj. 139.

- Többik 37.
 Toldy Ferenc 153.
 Tolnai Hugó aj. 139. — Vilmos 161.
 Torbach pk. 63.
 Torinói Biblioteca Nazionale Evangelium-töredéke (O. IV. 20) 60.
 Torma Károlyhoz levelek Ábel Jenő-től 25; párisi Académie Nationale Agricole-tól 28.
 Tornaljai Zoltán aj. 139.
 Tosti bibornok ktos 113.
 Tóth György (martonfalvi) cle 184. — József irod. működése 144. — Kálmán a ponyván 155. — Rezső 178. — Zoltán irod. működése 143, 144.
 Törös Imre (viski) cimerkérő folyamodása 137, 204; cle 204.
 Trapezunti főkonzulátus aj. 139.
 Trattner János Tamás kny. 100, 103.
 Trencsényi áll. felsőleányisk. aj. 139.
 Trencsénvármegyei Múzeum-Egyesület kta 1916-ban 198.
 Trenk Ferenc 70, 71. — Frigyes 70.
 Tribenzer Géza katonai szolgálata 124.
 Trieri Domschatz evangeliariuma (61. sz.) 66.
 «Triomphe (le) admirable observé en l'alliance de Bethleem Gabor... avec... Catherine de Brandebourg» (1626) 73.
 Trithemius Joannes: «De intelligentiis» 91. — «De scriptoribus ecclesiasticis» 91. — «Polygraphia» 91.
 Tsaholzi Nicolaus 84.
 «Turul» 75.
 Tury Gyulához Márton Ferenc levele 23, 24.
 Türr Étienne: «Mémoires et notes au sujet de l'utilisation des cours d'eau du royaume de Hongrie» (Paris, 1885) 76.
 Tüsér Dorotya cle 99, 136.
 Ujfalusi Francis. P. 84. — Paulus C. 84.
 Ujfalvi Johannes 84.
 Ujvidéki kir. ügyészség aj. 97, 133.
 Ulászló (II.) m. kir. 135, 203.
 Ulricus Johannes: «De rebus antiquis» 92.
 Ungvár 217. —i polg. leányisk. aj. 139.
 Ungvári Samu. P. 84.
 Uppsalai egyetemi kt aj. 94, 132, 205. — Ekmans Universitetsfond aj. 97, 132. — Kungl. Humanistika Vetenskap Sainfundet aj. 133, 200, 201.
 Urbinói kt. 113.
 Vác 132, 133. —i Múzeumegyesület kta 1916-ban 198. —i pki hivatal aj. 133, 201.
 Váczy János: «Mutatvány a m. n. múzeum orsz. Széchényi-ktban őrzött irodalmi levestár készülő katalógusából» 14—38; nekrológja 216; regesztázza a m. n. múzeum irodalmi levestárát 134.
 Vadász Ede aj. 99, 133, 139, 201, 206.
 Vagner Antal (ifj.) aj. 133, 201.
 Vajda János a ponyván 155.
 Vajdafy Lehel aj. 205.
 Vaji Mic. K. 84.
 Vajútzky E. aj. 133.
 Vakok központi kta 107.
 Valenciennesi Bibliothèque Municipale Eusebius és szt. Jeromos krónikái 52.
 Valerianus-evangeliarium (München) 41.
 Változások a magyarországi nyomdánál 128.
 Vámbéry Ármin «Küzdelmeim» 109. — Rusztem 209.
 Vámunió (középeurópai) irodalma 210.
 Vangel Jenő aj. 97, 133.
 Váradi Irma 126. — Ödön aj. 139. — Sámuel 84.
 Varga Antal (Cs.) a budapesti Városi Ktban dolgozik 124.
 Vargha Gyula 209.
 Vári Mic. 84.

- «Varii Patres ecclesiae» (Fulda) 52, 54.
 «Variorum Patrum Miscellanea» (Paris, Bibl. Nat.) 52.
 «Városi Szemle» 217.
 Varsói Bibliotheka Dzier Wyborowych aj. 132, 200.
 Vas Gereben 163.
 «Vasárnapi Ujság» 23, 109.
 Vay: «Animadversiones» 186.
 Végh Gergely cle 136, 203.
 Vegyes közlemények 119—128, 216—222.
 Vergilius. 90, 91. — kódex (Vaticana lat. 3256.) 40.
 Verhovay 17.
 Veronai Biblioteca Capitolare kéziratai: Gregorius: «Moralia» 52; Isidorus 50; Szt. Jeromos: «Epistolae in Gai Institutiones» 50; Sulpicius Severus: «De vita Martini» 49.
 Verseci Városi Kt 1916-ban 199.
 Veszprémi Joh. G. 84.
 Veszprémi egyházmegyei hatóság aj. 94, 97, 132, 200, 205. — egyhm. kt. aj. 94, 132. — vm. múzeum kta 1916-ban 198.
 Vetsei Stephanus M. 84. — Sam. 84.
 Vidéki könyvtáraink 1916-ban 182—199.
 «Vie (la) de Frédéric, Baron de Trenck» (Metz, Paris, Berlin. 1788). 70.
 «Világ» 217.
 Világháború karrikaturái 211. — újabb irodalma 126.
 Világos 137.
 Virágh György cle 136, 203.
 Visconti-cimer 212.
 «Vitae Patrum»-kézirat (Bruxelles) 57; (Milano, Ambrosiana) 50, 51.
 Vörösmarty Mihály a ponyván 155, 157, 158; — hoz Thales Bernard verse 73.
 Wachtel Gyula elad a M. N. Múzeumnak 201.
 Wagner Carl: «Napoleon I. in der Lithographie» 211.
 Wahl Gusztáv: «Der Bau der Deutschen Bücherei in Leipzig» 117, 118.
 Waldbauer Ilona előlép 121; a lipcsei kti kongresszuson 121, 122.
 Waldmann Emil: «Fälschungen auf dem Gebiete der Graphik» 211.
 Walesi miniatúrák 47.
 Weigand és Köpf könyvkereskedőcég 102, 103.
 Weiner Imre 160.
 Weinmann 17.
 Weisz Géza aj. 139. — (Fehér) Mihály (meggyesi) cle 136.
 Weltkirchius: «Physica» 92.
 Willibord 65.
 Wlassics Gyula br. 219, 220; aj. 133. — Tibor br. aj. 133.
 Wolfenbütteli Herzogliche Bibliothek. Szt. Ágoston kodexe (99. Weissenburg) 43, 44. 52.
 Würzburgi Physikalisch-Medicinische Gesellschaft aj. 133, 201. — Universitäts-Bibliothek kéziratai: Szt. Ágoston: «De Psalmis» (Mp. Theol. Fol. 64.) 44, 52; «Evangeliarium» (Mp. Theol. Fol. 68.) 49, 52, 53; Szt. Pál: «Epistolae» (Mp. Theol. Fol. 69.) 60.
 Zaborovszky Béla 89.
 Zágráb 205.
 Zala vm. 32, 34, 221.
 Zalaapáti 34.
 Zapf Antal: «Rákóczy-induló. Berlioz Hector után» 5.
 Zeitler Julius: «Ein bibliophiles Kabinetstück» 212.
 «Zeitschrift für Bücherfreunde». VII. 1—6. sz. 211.
 «Zentrablatt für Bauverwaltung» szerk. aj. 133, 201. «— für Bibliothekswesen» 113—118, 212—215.

- Zimmermann E. Heinrich: «Vorkarolingische Miniaturen» 39—67.
«Zipser Bote» 108.
Zittere J.-B.: «Une voix de Cantabrie» (Paris, 1868.) 74.
Zlinszky Aladár 160.
Zola Émile 209.
Zolnai Béla 68.
Zoltai Lajos aj. 205.
Zoltvány Irén aj. 97, 133.
Zombori Városi Ktegylet kta 1916-ban 198, 199.
- Zoványi Jenő adalékok Szabó Károly régi m. ktához 78—80, 82, 83.
Zsák Wilfried katonai szolgálata 128.
Zsigmond m. kir. 135, 203.
Zsilinszky Mihály 28.
Zsinka Ferenc aj. 139; irod. működése 144; Konstantinápolyba megy 130.
Zürichi Zentralstelle für soziale Literatur der Schweiz aj. 97, 133.

Coloman d'Isoz : Le manuscrit original de la « Marche Rakoczy » de Berlioz. (Pp. 1—13. Avec trois fac-similés dans le texte.)

D'après ses *Mémoires* souvent inexacts, BERLIOZ composa la Marche de Rákóczy dans une seule nuit sur les instances d'un ami viennois qui lui remit un cahier d'anciennes chansons hongroises. Dans le *Spiegel* de Pest du 11 février 1846 nous lisons au contraire, que BERLIOZ ne se mit à la composition de la pièce qu'après son arrivé à Pest. Toute fois cette notice du journal de Pest ne sera qu'une réclame destinée à exciter l'intérêt du public. Selon l'opinion très vraisemblable de M. BOSCHOT, BERLIOZ dut l'idée de sa pièce à François LISZT qu'il rencontra en août 1845 à Bonne ou à Königswinter. A cette entrevue LISZT, apprenant que son ami a l'intention de visiter la Hongrie pendant sa tournée, lui aura conseillé d'arranger quelque pièce hongroise. La *Marche hongroise* fut donc composée selon toute vraisemblance dans le dernier trimestre de l'année 1845. Primitivement elle fut entièrement indépendante de *La damnation de Faust*, où l'artiste ne l'a introduite, d'après une lettre adressée à ERKEL, que depuis son voyage en Hongrie. Le manuscrit original de la Marche passa jusqu'à présent pour perdu ; d'après les *Mémoires* de BERLIOZ il le laissa en partant «à la ville de Pesth». D'une notice du journal hongrois *Honderű* nous apprenons que ce fut le comte Casimir BATTHYÁNY qui acquit la partition de la Marche de Rákóczy moyennant une rétribution de 500 francs. Le précieux manuscrit est maintenant dans la possession du Musée National Hongrois et y porte la côte 29. *Mus. Ms.* C'est un cahier in 4° de 32 pages, dont les deux derniers sont demeurés en blanc. Les sources probables de la composition furent *La marche de Rakoczy* de François LISZT, composée d'après KAPP en 1840, et les deux remaniements de la même marche par François ERKEL. Ce premier jet diffère en plusieurs points de la forme définitive insérée dans *La damnation de Faust* ; les sept dernières mesures de la première rédaction furent remplacées dans *La damnation de Faust* de 19 mesures nouvelles et non pas d'«une trentaine» comme l'affirme BERLIOZ. Des changements d'instrumentation furent introduits dans 34 mesures.

JOHANN VÁCZY : Probestück aus dem in Arbeit befindlichen Katalog der in der Széchényischen Bibliothek des Ungarischen National-Museums befindlichen Literarischen Korrespondenz. (Ss. 14—38.)

Das hier mitgeteilte Probestück enthält Regesten aus 104 Briefen ungarischer Schriftsteller. Die Regesten sind unter den Namen der Absender alphabetisch geordnet und je nach dem Adressaten chronologisch gruppiert.

Paul GULYÁS: Vorkarolingische Miniaturen. (Ss. 39—67.)

Ausführliche Analyse des im Verlage des Deutschen Vereins für Kunstwissenschaft 1916 erschienenen Tafelwerkes: *Vorkarolingische Miniaturen*. Herausgegeben von S. Heinrich ZIMMERMANN.

Zoltán BARANYAI: Supplément nouveau à la Bibliographie Française de la Hongrie de Ignace Kont. (Pp. 68—77.)

Les notices bibliographiques de ce supplément furent tirées pour la plupart de la bibliothèque privée de M. André HEVESY à Paris; quelquesunes viennent de la Bibliothèque Nationale de Paris et une seule de la Bibliothèque de l'Académie Hongroise des Sciences. L'auteur a dressé son supplément à Paris en juillet 1914.

Bibliothèque hongroise. (Pp. 78—88.)

Contributions au II. volume de l'Ancienne Bibliothèque Hongroise de Charles SZABÓ, communiquées par MM. Zoltán FERENCZI, Etienne HAMAR, Louis KEMÉNY et Eugène ZOVÁNYI.

DOCUMENTS INÉDITS.

Béla IVÁNYI: Die Bibliothek der Eperjeser Kirche in 1606. (Ss. 89—93.)

Das im Archiv der kgl. Freistadt Eperjes befindliche Verzeichnis vom Jahre 1606 führt insgesamt 175 Büchertitel an. In der jetzigen Kirchenbibliothek ist aber von den in diesem Verzeichnis angeführten Büchern leider nur ein einziger Band, der III. Teil der *Summa ANTONINI FLORENTINI* (Nürnberg, 1486, A. Koberger) vorhanden.

Ludwig KEMÉNY: Zur Geschichte der Kassaer Buchbinderinnung, 1760. (S. 93.)

In lateinischer Sprache abgefasste Innungsvorschriften, aus dem Archiv der kgl. Freistadt Kassa mitgeteilt.

INDICATEUR OFFICIEL.

Bericht über die Széchényische Bibliothek des Ungarischen National-Museums im zweiten Quartal des Jahres 1917. (Ss. 94—96.)

Neuerwerbungen der Druckwerke-Abteilung: Pflichtexemplare 1743 St., Geschenke 313 St., Ankauf 1066 St., aus einer anderen Abteilung überwiesen 36 St., insgesamt 3158 St. Druckwerke. Dazu kommen noch 5468 St. kleinere

Druckwerke, ebenfalls als Pflichtexemplare zugekommen. Auf Ankauf wurden verausgabt 4477'62 K. und 476'15 Mark. Im Lesesaal benützten 2741 Personen 6934 Bde. Ausgeliehen wurden an 727 Personen 2084 Bde. Im verflossenen Quartal wurden 1381 Werke katalogisiert. An die Buchbinderei wurden 531 Werke in 783 Bden überwiesen. In das Bureau der Pflichtexemplare liefen während dieser Zeit 707 Sendungen ein, von denselbst wurden 661 Briefe abgesendet, darunter 205 Reklamationen. Wegen Übertretung des G.-A. XLI. 18-7 wurde keine Buchdruckerei gerichtlich verfolgt.

Neuerwerbungen der Zeitungsbibliothek: 555 Jahrgänge in 10.530 Nummern als Pflichtexemplare, 1 Jahrgang in 44 Nummern als Geschenk, 1 Jahrgang in 156 Nummern aus der Druckwerke-Abteilung überwiesen, 24 Nummern als Ankauf, insgesamt also 557 Jahrgänge in 11.054 Nummern. Im Lesesaal benützten 596 Personen 1845 Zeitungsbände; ausgeliehen wurden an 43 Personen 257 Bde. Revidiert wurden 558 Jahrgänge in 15.529 Nummern katalogisiert 117 Jahrgänge.

Neuerwerbungen der Handschriftenabteilung: Ankauf: 1 literarisches Analekt und 3 neuzeitige Handschriften; Geschenke: 1 Photographie und 2 Films, insgesamt 7 St. Im verflossenen Quartal benützten 36 Personen 26 Bde, 524 Briefe, 13 Codices, 3 Musikalien-Handschriften und 4 Analekta; verliehen wurden 12 Handschriften, 1 literarisches Analekt, 3 Codices und 21 Zeichnungen.

Die Folklore-Abteilung arbeitete an der Zusammenstellung der folkloristischen Bibliotheksbestände und verfertigte ca. 3200 Katalogzettel.

Neuerwerbungen des Archivs: im Schenkungswege 133 St. und als Vermächtnis 109 St. und 99 Faszikel; insgesamt 342 St. und 99 Faszikel. Von den Neuerwerbungen entfallen 104 St. auf das Mittelalter, 59 St. und 99 Faszikel auf die neuere Zeit, 1 St. auf die Sammlung der 1848-er Revolution, 2 St. auf die Sammlung der Adelsbriefe und 176 St. auf die Partezettel. Benutzt wurden von 91 Personen 15.243 St.; auswärts verliehen wurden 1414 St.

Die Kriegssammlung vermehrte sich in diesem Zeitraum um 9422 St., wovon 2459 St. als Pflichtexemplare oder amtliche Sendungen, 5001 St. durch Ankauf und 1962 St. im Schenkungswege zugeflossen sind. Auf Ankäufe wurden 1524'51 K, 2831'09 Mk., 1950'75 Francs und 118'35 holl. Gulden verwendet.

Bericht über die Széchényische Bibliothek des Ungarischen National-Museums im dritten Quartal des Jahres 1917. (Ss. 97—99.)

Neuerwerbungen der Druckwerke-Abteilung: Pflichtexemplare 1425 St., Geschenke 271 St., Ankauf 150 St., aus einer anderen Abteilung überwiesen 481 St., amtliche Ausgabe 1 St., insgesamt 1851 St. Druckwerke. Dazu kommen noch 869 St. kleinere Druckwerke, ebenfalls als Pflichtexemplare zugeflossen. Auf Ankauf wurden verausgabt 1186'64 K und 35'65 Mark. Im Lesesaal benützten 1434 Personen 2201 Bde. Ausgeliehen wurden an 538 Personen 1499 Bde. Im verflossenen Quartal wurden 720 Werke katalogisiert. An die

Buchbinderei wurden 273 Werke in 332 Bden überwiesen. In das Bureau der Pflichtexemplare liefen während dieser Zeit 554 Sendungen ein, von daselbst wurden 164 Briefe abgesendet, darunter 35 Reklamationen. Wegen Übertretung des G.-A. XVI: 1897 wurde keine einzige Buchdruckerei gerichtlich verfolgt.

Neuerwerbungen der Zeitungsbibliothek: 37 Jahrgänge in 15.957 Nummern als Pflichtexemplare, 25 Nummern als Geschenk, 9 Jahrgänge in 167 Nummern aus einer anderen Abteilung überwiesen; insgesamt also 46 Jahrgänge in 16.149 Nummern. Im Lesesaal benützten 426 Personen 1343 Zeitungsbände; ausgeliehen wurden an 50 Personen 247 Bde. Revidiert wurden 49 Jahrgänge in 14.247 Nummern.

Neuerwerbungen der Handschriftenabteilung: Ankauf: 1 Photographie; Geschenk: 1 Gemälde; insgesamt 2 St. Auf Ankäufe wurden 350 K. zugewendet. Im verflossenen Quartal benützten 29 Personen 67 Bde, 219 Briefe und 10 Analekta; verliehen wurden 2 Handschriften.

Die Folklore-Abteilung arbeitete an der Zusammenstellung der einschlägigen Bibliotheksbestände und verfertigte ca 4000 Katalogzettel.

Neuerwerbungen des Archivs: durch Ankauf 44 St., im Schenkungswege 270 St., als Deposita 3 St., insgesamt 317 St. Auf Ankäufe wurden 200 K verausgabt. Von den Neuerwerbungen entfallen 68 St. auf das Mittelalter, 221 St. auf die neuere Zeit, 4 St. auf die Sammlung der Adelsbriefe, 2 St. auf die Innungsschriften und 22 St. auf die Sammlung der 1848-er Revolution. Benützt wurden von 60 Personen 15.216 St.; auswärts verliehen wurden 279 St.

Die Kriegssammlung vermehrte sich in diesem Zeitraum um 8357 St., wovon 241 St. als amtliche Sendungen, 6009 St. durch Ankauf und 2107 St. im Schenkungswege zugeflossen sind. Auf Ankäufe wurden 207240 K, 295739 M und 53485 Frcs verwendet.

LITTÉRATURE.

(Pp. 100—112.)

1. Albert GÁRDONYI. (Ungarns Buchdruckerkunst und Buchhandel im 18. Jahrhundert, mit besonderer Rücksicht auf Buda und Pest.) Budapest, 1917. Der Verfasser, Oberarchivar der Haupt- und Residenzstadt Budapest, hatte nicht die Absicht, alle auf dieses Jahrhundert bezügliche veröffentlichte und unveröffentlichte Daten zu bearbeiten, sondern beschränkte sich auf das Zusammenstellen des im hauptstädtischen Archiv vorhandenen interessanteren Materials. Nach einer kurzen, die allgemeine Lage des ungarischen Buchdruckwesens und Buchhandels schildernden Einleitung, behandelt er die auf das Schicksal der LANDERER'schen Buchdruckerei bezüglichen Daten von ihrer Gründung in 1724 bis zum Jahre 1794. Neben dieser Offizin in Buda gedenkt er auch mehrerer Pester Duckereien, so der Unternehmungen Franz Anton EITZENBERGERS, Franz ROYERS und Johann Thomas TRATTNERS. Besonders wertvoll sind in diesem Teile zwei Bücherverzeichnisse, das eine ein

Verlagskatalog Johann Georg NOTTENSTEINS aus dem Jahre 1733, das andere ein Ausweis von 1784 über die zehnjährige Tätigkeit der Witwe Leopold Franz LANDERERS. Leider hat der Verfasser das Vergleichen dieser Verzeichnisse mit der Petrikschen Bibliographie und somit die bibliographische Ausbeutung derselben unterlassen. Viele interessante Angaben enthalten auch die auf die Kalender- und Lehrbücherprivilegien bezüglichen Akten, sowie die verschiedenen Verordnungen im Betreffe der Bücherzensur. Auch die Verhältnisse des Buchhandels werden in neues Licht gerückt. Aus Schriftstücken aus den dreissiger Jahren erhellt, dass die Abrechnung zwischen Verleger und Kommissionär schon damals nicht immer glatt zu verlaufen mochte. Im letzten Viertel des Jahrhunderts verursachte besonders die Zensur viele Störungen im ruhigen Geschäftsgange der Buchhändler. Ihre Existenz wurde ferner von den Wiener Buchhändlern oftmals gefährdet, die trotz der Einsprache des Magistrats Privilegien über Errichtung einer Pester Filiale durchzusetzen wussten. (Paul GULYÁS.) — 2. Paul GULYÁS: (Bibliotheksprobleme.) Budapest, 1917. Diese neue Veröffentlichung des Verfassers behandelt auf breiter wissenschaftlicher Grundlage fussend zehn verschiedene bibliothekspolitische Probleme, von denen uns besonders drei interessieren. 1. Die fachgemässe Ausbildung unserer Bibliothekare. Von den Kandidaten der staatlichen wissenschaftlichen Bibliotheken wäre das Bestehen einer Fachprüfung erforderlich. Ihre praktische Ausbildung könnte sich in einer beliebigen staatlichen Bibliothek, ihre theoretische Ausbildung aber an der Universität Budapest vollziehen, wo zu diesem Behufe eine Professur zu errichten wäre. Das Hören der Vorlesungen dieses Professors sollte auch für Oberlehrerkandidaten der philologischen und historischen Fächer obligatorisch sein, da sie jetzt ohne jede fachgemässe Ausbildung mit der Leitung der Mittelschulbibliotheken betraut werden. Für die Ausbildung des Personals der übrigen wissenschaftlichen Bibliotheken sollten die Ferienkurse des Oberinspektors der Museen und Bibliotheken auch weiter aufrecht erhalten und mit dem Einsetzen einer Prüfung ergänzt werden. Die Ausbildung des Personals der Lesehallen könnte im Anschluss an eine vom Landessenat der Museen und Bibliotheken in der Umgebung Budapests, bestens in der Kispester Arbeiterkolonie zu errichtenden Muster-Lesehalle besorgt werden. Endlich für die Verwalter der ländlichen Volksbibliotheken sollte der Landesstat Ferienkurse veranstalten. — 2. Gesamtverzeichnisse. Verfasser proponiert die Gesamtkataloge der in Ungarn vorhandenen Inkunabeln und Handschriften nach einheitlichen Grundsätzen zu bearbeiten und zu veröffentlichen. Diese Aufgabe sollte vom Oberinspektorat der Museen und Bibliotheken besorgt werden. Nur in Handschrift sollte dagegen hergestellt werden der Gesamtkatalog der ungarischen Hauptbibliotheken, der in einem dem Ungarischen National-Museum anzugliedernden Nationalen Bibliographischen Institute jedem Forscher zur Verfügung gestellt werden könnte. Dieses Institut könnte ferner auch die vollständige Jahresbibliographie der ungarischen Druckerzeugnisse, den Index der ungarischen Zeitschriftartikeln und andere bibliographische Arbeiten besorgen. — 3. Zentralisierung der musealen Bücherbestände. Ungarn ist im Vergleich zu anderen europäischen Kulturländern ziemlich arm an Hand-

schriften, Inkunabeln und alten ungarischen Drucken, und das wenige Vorhandene ist an viele schwer zugängliche Institute verteilt. Man sollte dieses Material in der Hauptstadt und in einigen grösseren Provinzstädten zentralisieren, wo es viel leichter zugänglich wäre. Sehr praktische Ratschläge enthält auch das Kapitel über die Begründung einer Zentralstelle für die Beschaffung der Bibliotheksmateriale. Auch über die Verwertung der Doubletten, das Sammeln der lokalen Literatur in den Provinzbibliotheken, die Organisation moderner Lesehallen und Volksbibliotheken, die Errichtung einer Zentralbibliothek für Blinde usw. enthält das Buch dieses tiefblickenden und äusserst praktisch veranlagten Fachmannes viele zu beherzigende Ratschläge. Auch darin pflichten wir ihm bei, dass unter den Nationalitäten die ungarische Gesinnung besonders durch das ungarische Land und Volk behandelnde populär verfasste Bücher und Übersetzungen der Hauptwerke der ungarischen Literatur gestärkt werden könnte. Das angenehm und klar abgefasste Werk GULYÁS' verdient nicht nur das Interesse der Fachleute, sondern auch der wissenschaftlichen Arbeiter, sowie aller derjenigen, denen die Sache der ungarischen Wissenschaft und Bildung angelegen ist. (Frau Irene NÉMETH-SEBESTYÉN.) — 3. Géza KACZIÁNY: (Die ungarische Memoiren-Literatur von 1848 bis 1914.) Budapest, 1917. Der gewandte Publizist führt in diesem Werke in einer etwas willkürlichen Gruppierung nicht weniger als 246 Memoiren-Schriftsteller an, darunter mehrere solche, deren Werk noch der Veröffentlichung harret. Die Zusammenstellung ist kein blosses Aufzählen der Titel, sondern der Verfasser gibt auch eine bündige, freilich nicht immer unparteiische Charakteristik der angeführten Memoiren. Leider wird bibliographische Genauigkeit bei den Titelangaben nicht angestrebt und es fehlt sogar recht oft die Jahres- und Nummerzahl der Zeitungen und Zeitschriften, wo die behandelten Aufzeichnungen erschienen sind. Referent führt auch einige Addenda an, die dem Verfasser entgangen sind. (Paul GULYÁS.) — 4. (*Verzeichnis* der Hauptstädtischen Pädagogischen Bücherei. I. Teil. Erziehungslehre.) Budapest, 1916. Der vornehm ausgestattete Band ist das Werk Mathias STEINDLS, des Oberbeamten der Hauptstädtischen Bibliothek. Bemerkenswert ist in der Vorrede der Passus, in welchem Verfasser die Unzulänglichkeit des Dewey'schen Dezimalsystems darlegt, das seitens der Hauptstädtischen Bibliothek mit besonderer Vorliebe propagiert wird. Jedoch konnte Verfasser sich von der Wirkung des Dezimalsystems nicht befreien, und begnügte sich damit, für die Pädagogische Bibliothek eine neue Variante desselben zu schaffen. Das Referat schliesst mit einer Polemik gegen jene Ausführungen des Vorwortes, welche beweisen sollten, dass der gedruckte Katalog in jeder Beziehung dem Zettelkataloge überlegen ist und letzteren überflüssig macht. (2.)

NOTICES.

(Pp. 119—128.)

Beförderungen im Beamtenkorps der Bibliothek des Ung. National-Museums. Seine kais. und apost. kön. Majestät geruhete Herrn Kustos Dr. Ladislaus BÁRTFAI-SZABÓ den Titel und Charakter eines Oberkustos, den

Herrn Hilfskustoden Dr. Konstantin SULICA und Dr. Josef HOLUB den Titel und Charakter eines Kustos allergnädigst zu verleihen.

L'état de la bibliothèque de l'université de Budapest en 1914, 1915 et 1916. L'augmentation des magasins signalée dans le rapport de 1913 ne remédia que pour quelques années à l'insuffisance des locaux. Vers la fin de 1916 l'encombrement des magasins se fit sentir de nouveau. La somme destinée aux acquisitions nouvelles limitée à 35.400 cour. fut portée dès le 1. janvier 1914 à 45.400 cour., ce qui permit à la direction de compléter le stock des livres. La guerre mondiale amena quelques altérations dans le fonctionnement de la bibliothèque. Plus que la moitié du personnel mâle de la bibliothèque: 18 personnes sur 31 font leur service militaire, de sorte qu'il fallut réduire les heures d'ouverture. Elles furent fixées pour les salles de travail de 9 à 2 heures du matin et pour la salle de lecture de 3 à 8 heures du soir. A côté des travaux courants, le personnel vient de terminer le catalogue des dissertations modernes des universités étrangères et a commencé celui des dissertations de jurisprudence des XVII. et XVIII. siècles. Ensuite on a renouvelé les reliures des collections manuscrites de HEVENESI, de PRAY et de KAPRINAY et terminé la revision de l'ancienne bibliothèque hongroise, dont le stock s'augmenta de 61 pièces jusqu'ici réparties dans les classes diverses du magasin des imprimés. — Dans le personnel nous remarquons les changements suivants: M. le conservateur Laurent TETZEL fut nommé premier conservateur, M. le conservateur Eugène BARBUL avança à la VII. classe d'appointements, M. Valentin HÓMAN et Mlle CZEKE, bibliothécaires avançaient à la VIII. classe d'appointements et M. HÓMAN reçut le titre et le caractère de conservateur, Mme Hélène ANTAL, née WALDBAUER, bibliothécaire surnuméraire et M. le dr. Aurelien POMPÉRY, ancien curé furent nommés bibliothécaires dans le IX. classe d'appointements. MM. Joseph FITZ, Ervin CZARÓ, Jean SIMONFI et Mlle Marie SÁNTAY surnuméraires furent nommés bibliothécaires surnuméraires. M. Géza GRÓSZ employé surnuméraire fut nommé dans la XI. classe d'appointements. Le nombre des dons et acquisitions s'élevait en 1914 à 7697 vols., en 1915 à 5781 vols. et en 1916 à 4376 vols. Nombre des volumes communiqués dans la salle de lecture: 76.453 vols. en 1914, 37.369 vols. en 1915 et 23.763 vols. en 1916; dans la salle de travail: 9631 vols. en 1914, 8014 vols. en 1915 et 9454 vols. en 1916; dans le département des manuscrits: 2033 pièces en 1914, 987 pièces en 1915 et 2832 pièces en 1916. Nombre des prêts à domicile: 14.319 vols. en 1914, 10.704 vols. en 1915 et 11.362 vols. en 1916.

L'activité de la bibliothèque municipale de Budapest en 1916. Selon le rapport du directeur trois membres du personnel furent appelés aux armes pendant l'exercice de 1916, M. Paul DRESCHER au contraire reçut le congé de réforme. Le secrétaire de la bibliothèque, M. Adolf BENZE périt dans le combat le 10 mai sur le champ de bataille russe. Dans le corps du personnel provisoire il y eut lieu de nombreux changements qui pesèrent gravement sur le service. Des employés provisoires 13 sont entrés dans le service de la bibliothèque et 9 l'ont quitté; des surnuméraires 27 sont entrés dans le service

et 22 l'ont quitté. Pendant l'été la direction arrangea pour les surnuméraires un cours de bibliothèque, terminé par un concours bibliographique, dont Mlle Marguerite NÉMETH a remporté le prix. Le nombre des nouvelles acquisitions s'éleva à 22.226 pièces, dont 10.574 pièces augmentèrent le stock de la bibliothèque centrale, tandis que 11.652 pièces furent réparties parmi les succursales. Dans la bibliothèque centrale on confectionna 58.499 fiches et dans le centre des succursales on en confectionna 24.836. La bibliothèque publia cinq livraisons de son Indicateur, deux listes des livres relatives à la guerre mondiale et trois catalogues des succursales. Le nombre total des volumes communiqués dans la bibliothèque centrale et dans les succursales a été 327.378, dont 68.172 volumes seulement furent communiqués sur place.

Entgegnung. Auf Johann MELICHS Artikel über die *vaterländische Literatur der Slovenen* bemerkt Robert BRAUN: 1. dass ihm MELICHS diesbezügliche, in dieser Zeitschrift erschienene Bibliographien deswegen entgangen sind, weil er seine Besprechung BONKÁLÓS auf dem Schlachtfelde schrieb, wo ihm bloss die Bibliothek eines slovenischen Priesters zur Verfügung stand und 2. dass er BONKÁLÓ überhaupt nicht rügte wegen seiner Unkenntnis der vaterländischen Literatur der Slovenen, sondern nur seine diesbezügliche Versäumnis nachholen wollte.

Réctification. Dans l'article de M. Coloman d'Isoz sur *Le manuscrit original de la « Marche Rakoczy » de Berlioz* les facsimilés 2. et 3. sont à transposer.

CHANGEMENTS DANS L'ÉTAT DES IMPRIMERIES HONGROISES DU 1. MAI 1917 AU 15. MARS 1918.

(P. 128.)

Les imprimeries marquées de ** sont dissoutes.

La bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois en 1917
(Pp. 129—144.).

Le rapport de la direction de la bibliothèque débute par des considérations sur l'insuffisance du personnel et des locaux. En 1917 le Musée National essuya une perte considérable par la mort de son ancien directeur, le baron Émeric de SZALAY. Son successeur M. Ladislav de FEJÉRPATAKY atteignit le soixantième anniversaire de sa naissance et le quarantième de son activité littéraire. A cette occasion il fut l'objet de chaleureuses manifestations de dévouement. Le corps des employés s'augmenta de M. le dr. Emil HARASZTI, professeur de lycé et agrégé d'université, qui fut attaché au Musée National pour y organiser la section de musique. M. le dr. François ZSINKA reçut une année de congé afin de continuer à Constantinople ses études historiques. — Parmi les publications de la bibliothèque parurent *La revue bibliographique hongroise* et le IV. volume du catalogue de la bibliothèque, redigés par M. le dr. Paul GULYÁS.

Nombre des affaires réglées: 500; celui des cartes d'admission: 1600.

Nombre total de l'accroissement dans les six départements de la bibliothèque: 186.423; lecteurs: 15.127; pièces communiquées: 102.409. Sommes dépensées pour les acquisitions: 33.082'60 couronnes, 15.884'41 marcs, 5148'10 francs, 178'15 florins hollandais, 1 livre sterl. et 21 couronnes suédoises (plus 24.000 cour pour la section de folklore).

Voici les données détaillées sur chaque département de la bibliothèque:

1. *Département des imprimés.* Accroissement: Dépôt légal 6834, dons 1056, acquisitions: 2317, transférés d'un autre département 41, édition officielle 1, en tout 10.249 articles. Il faut y ajouter 19.332 brochures et pièces volantes reçues en dépôt légal. Sommes allouées pour les acquisitions: 13.106'13 couronnes, 1798'65 marcs, 21 couronnes suédoises et 1 livre sterl.

Nombre des ouvrages catalogués: 4610; des fiches confectionnées: 6403 des volumes envoyés au relieur: 2112.

Le bureau de dépôt légal a reçu 3073 colis d'imprimés et expédié 2841 lettres ou réclamations. Le bureau n'intenta aucun procès contre les imprimeurs manquant à la loi du dépôt légal.

Nombre des visiteurs de la salle de lecture: 10.136; volumes communiqués 24.339; volumes prêtés à domicile: 6417.

2. *Département des journaux.* Accroissement: Dépôt légal: 80.266, dons 2355, acquisitions: 96, transférés d'un autre département: 461, en tout 83.181 articles. Somme allouée à l'acquisition: 32 couronnes.

Nombre des journaux catalogués : 292 ; numéros collationés : 61.917 ; volumes reliés : 310.

Nombre des visiteurs de la salle de lecture : 1724 ; volumes communiqués 4308 ; volumes prêtés à domicile : 1081.

3. *Département des manuscrits.* Acroissement : Dons et acquisitions : 24 articles. Sommes allouées pour les acquisitions : 748'50 couronnes et 20'30 marcs.

M. le professeur de lycée dr. Jean VÁCZY, provisoirement attaché à la Bibliothèque continua les registres des correspondances littéraires.

Nombre des lecteurs sur place : 135 ; pièces communiquées : 1464 ; manuscrits prêtés au dehors : 68.

4. *Département des chartes.* Acroissement : Dons : 907, legs : 109, acquisitions : 740, transférés d'un autre département : 10, dépôts perpétuels : 2266, en tout 4033 articles. Somme allouée pour les acquisitions : 2428 couronnes.

Répartition des documents classés dans le fonds du Musée : 177 pièces du moyen-âge ; 1078 pièces des temps modernes ; 32 pièces de l'époque de la révolution de 1848 : 42 lettres de noblesse ; 2 écrits de corporation ; 538 lettres de faire part. Parmi les nouvelles acquisitions nous devons mentionner les papiers du général Jules STAHEL, les lettres de l'Archiduc ETIENNE, les documents relatifs à la famille JEZERNICZKY, la lettre patente de FERDINAND I. contre la réforme de l'Autriche-Inférieure et les papiers du feu Joseph MADARÁSZ.

Des archives de famille déposées, celles des familles BUGARIN-HORVÁTH et GÖRGEY s'accrurent de plusieurs pièces nouvellement déposées.

Nombre des lecteurs sur place : 296 ; pièces communiquées : 71.288 ; documents prêtés au dehors : 1820.

5. *Collection de guerre.* Acroissement : Dons : 7657, acquisitions : 25.137, envois officiels : 5683, en tout 38.477 articles. Sommes allouées pour les acquisitions : 16.767'97 couronnes, 14.065'46 marcs, 5148'10 francs et 178'15 florins hollandais.

6. *Département de folklore.* Cette section se constitua par le don important de la section hongroise des *Folklore Fellows*, consistant de 31.127 pièces collectionnées par ses associations provinciales. De plus on acquit pour 24.000 couronnes une collection de livres de folklore et on confectionna 4353 fiches d'après le catalogue du département des imprimés.

Le rapport se termine par une bibliographie de l'activité littéraire du personnel.

Paul GULYÁS : Stefan Schnellers Bibliothekssystem. (Ss. 145—153.)

Dr. Stefan SCHNELLER, derzeit Professor der Pädagogik an der Universität Kolozsvár, hat als Rektor-Professor der Ev. Theologischen Akademie zu Pozsony im Jahre 1892 ein wissenschaftliches Bibliothekssystem ausgearbeitet, das als Einleitung zum Kataloge der Akademiebibliothek erschienen ist. Das auf Friedrich SCHLEIERMACHERS Einteilung der Wissenschaften fussende System

ist das einzige in Ungarn entstandene Bibliothekssystem, dessen Fächer philosophisch begründet wurden und kann deswegen auf historische Bedeutung Anspruch erheben. Leider war die Bibliothek, für deren Bestand es verfertigt wurde, viel zu gering und viel zu einseitig, um dass es alle Fächer in gleichem Masse befriedigen könnte. Die Übersicht des Schneller'schen Systems ist folgende: I. *Grundlegende Wissenschaften*. **A.** Formale Naturwissenschaften. I. Mathematik. II. Geometrie. — **B.** Naturkunde. I. Astronomie. II. Geologie. III. Botanik. IV. Zoologie. V. Physik und Chemie. — **C.** Ethnographie (nebst Statistik und Geographie). I. Im allgemeinen. II. Ungarn, Oesterreich. III. Andere Völker. — **D.** Geschichte. I. Im Allgemeinen. II. Ungarn, Oesterreich. III. Andere Völker. — **E.** Kulturgeschichte. I. Im Allgemeinen. II. Ungarn, Oesterreich. III. Andere Völker. — **F.** Glaubensgeschichte. I. Im Allgemeinen. II. Juden. III. Christen. *a)* Altchristliche Zeit. *b)* Kirchengeschichte. *c)* Ungarn, Oesterreich. *d)* Andere christl. Völker. *e)* Innen- und Aussenmission. IV. Andere Glaubensbekenntnisse. — **G.** Ethik und Politik. — **H.** Geschichte des Schönen. I. Im Allgemeinen. II. Architektur. III. Skulptur. IV. Malerei. V. Musik. VI. Schöne Literatur. *a)* Ungarisch. *b)* Deutsch. *c)* Slavisch. *d)* Griechisch. *e)* Lateinisch. *f)* Französisch. *g)* Englisch. *h)* Italienisch. — **I.** Geschichte der Philosophie. — **J.** Geschichte der Industrie, des Handels, der Oekonomie usw. — II. *Theoretische Wissenschaften*. **K.** Sprachwissenschaft. I. Im Allgemeinen. II. Finnisch-ugrisch (ungarisch). III. Deutsch. IV. Slavisch. V. Griechisch. VI. Lateinisch. VII. Französisch. VIII. Englisch. IX. Italienisch. X. Spanisch. XI. Semitisch. — **O.** Logik. — **M.** Anthropologie. I. Im Allgemeinen. II. Stomatologie. III. Anatomie. IV. Physiologie. V. Heilkunde. VI. Psychologie. — **P.** Systematische Philosophie. — **Q.** Religionsphilosophie. I. Im Allgemeinen. II. Hebräisch. III. Christlich (Dogmatik). IV. Andere Bekenntnisse. — **S.** Kulturkunde. I. Im Allgemeinen. II. Liturgik. III. Hymnologie und Asketik. IV. Missionskunde. V. Katechetik. VI. Homiletik. VII. Kirchenpolitik. — **Sz.** Aesthetik. I. Allgemeines. II. Architektur. III. Skulptur. IV. Malerei. V. Musik. VI. Poetik. VII. Rhetorik. — **T.** Soziologie. I. Allgemeines. II. Staatskunde. III. Rechtswissenschaft. — **W.** Nationalökonomie. — **U.** Pädagogik. I. Allgemeines. II. Elementarschulen. III. Mittelschulen. IV. Hochschulen. V. Populäre- und Jugendliteratur. — **Z.** Enzyklopädien. (Nach Wissensfächern eingeteilt.)

Julius BAROS: Arany, Petöfi und die Volksbücher. (Ss. 154—181.)

Nach einer allgemeinen Einleitung über die in den ungarischen Volksbüchern behandelten Stoffe wird nachgewiesen, dass die meist anonymen Verfasser mehrerer Volksbücher die grossen ungarischen Dichter auf das Schamloseste ausgebeutet hatten. So hat z. B. Peter TATÁR (= E. MEDVE) in einem epischen Werke: *Die Belagerung von Nagyida* mehrere Strophen aus dem *Toldi* des Johann ARANY wörtlich entlehnt, im übrigen aber den auch von ARANY behandelten Stoff ziemlich selbständig gestaltet. In einem anderen Werke desselben Verfassers, dessen spätere Auflagen anonym erschienen sind, *Leben des Oberstgenerals Josef Simonyi von Vitézvár* betitelt, begannen

wir wieder einer Entlehnung aus derselben Dichtung. Johann BÖNGÉRFS *Der gesegnete gute Sohn* ist eine servile Prosabearbeitung des Arany'schen *Toldi*. — *Das heldenmütige Leben und der traurige Tod des Nikolaus Toldi* ebenfalls aus der Feder des Peter TATÁR ist weiter nichts, als ein etwas gekürzter Abdruck zweier Arany'schen Dichtungen, des *Toldi* und des *Toldis Alter*. — In der anonym erschienenen «Volksdichtung» *Leben und Tod Budas, Bendeguz' Sohn*, werden zahlreiche Stellen aus ARANY'S Epos: *Budas Tod* verwendet. — Etwas selbständiger verfuhr der unbekannt «Verfasser» des Volksbuches: *Leben und Tod des Grafen Emerich Thökölyi, Stiefvater Franz Rákóczi's des II.* Das Werkchen ist weiter nichts, als ein Flickwerk aus fünf epischen Dichtungen Johann ARANY'S schlecht und recht zusammengefügt.

Auch der grosse Lyriker Alexander PETŐFI wurde nicht verschont. Peter TATÁR veröffentlichte z. B. eine *Burg Salgó*, das weiter nichts ist, als eine Bearbeitung in Alexandrinern der gleichbetitelten Petőfischen Dichtung. Besonders viel wurde ausgebeutet PETŐFIS volkstümliche epische Dichtung, der *Held János*. Peter TATÁR lieferte davon einen kaum umgestalteten Abdruck unter dem Titel *Die gefährliche Räuberhöhle*. Derselbe Verfasser veröffentlichte auch ein *Leben und Abenteuer des Mathias Ludas*, das neben dem gleichbetitelten humoristischen Epos des Michael FAZEKAS viele Stellen aus PETŐFIS *Wilder Pista* und *Held János* verwertet. Endlich ist Peter TATÁRS *Reich der Riesen und Hexen* aus *Held János* und *Toldi* zusammengeflickt.

Nos bibliothèques de province en 1916. (Pp. 182—199.)

Article fait d'après le rapport de l'Inspection supérieure des Musées et des Bibliothèques. — L'Inspection supérieure employa 265.000 couronnes à la subvention des bibliothèques et des musées lui soummis.

L'accroissement des bibliothèques fut très inégal. Nombre des acquisitions nouvelles (achats et dons): 102 vols. à Alsókubin, 3772 vols. à Arad, 377 vols. à Budapest (Bibliothèque RÁDAY), 1301 pièces à Debrecen (Académie Réformée), 8 vols. à Debrecen (Musée Municipal), 292 vols. à Eperjes, 131 vols. à Felka, 447 vols. à Gyulafejérvár (Bibl. du Musée), 1350 vols. et 1057 pièces à Kassa, 556 vols. à Kecskemét, 133 vols. à Keszthely, 427 vols. à Kiskunhalas, 322 vols. à Losoncz, 12 vols. à Lőcse, 2101 vols. à Marosvásárhely (Palais d'Éducation populaire), 61 vols. à Nagyszombat, 2088 vols. à Nagyvárad (Bibliothèque Municipale), 10 vols. à Nyiregyháza, 1469 pièces à Pápa, 72 pièces à Pécs, 536 vols. à Pozsony (Bibliothèque Municipale), 25 vols. à Pozsony (Musée municipal), 921 vols. à Sárospatak, 66 vols à Szatmár, 1607 vols. à Szeged, 693 vols. à Székelyudvarhely, 1076 vols. à Temesvár (Bibliothèque Municipale), 57 vols. à Temesvár (Musée d'histoire naturelle), 911 pièces à Temesvár (Musée historique), 24 vols. à Tiszafüred, 236 vols. à Versec, 33 vols. à Veszprém et 289 vols. à Zombor.

Nombre des volumes communiqués dans la salle de lecture: Budapest Bibliothèque RÁDAY 586 vols., Debrecen Académie Réformée ? vols., Eperjes 602 vols., Hódmezővásárhely 893 vols., Kassa 1420 vols., Marosvásárhely Palais d'Instruction populaire 1975 vols., Nagyvárad Bibliothèque Municipale

11.676 lecteurs, ? vols., Pápa 8012 vols., Szeged 7965 vols., Temesvár, Bibliothèque Municipale 8081 vols., Versec 18.540 vols. — Nombre des prêts à domicile: Alsókubin 795 vols., Arad 26.156 vols., Eperjes 836 vols., Kassa 17.855 vols., Késmárk 6798 vols., Kiskunhalas 1224 vols., Losonc 11.744 vols., Marosvásárhely: Palais d'Instruction populaire 61.705 vols., Nagyenyed 2809 vols., Nagyvárad 21.885 vols., Sárospatak 4300 vols., Szatmár 200 vols., Szeged 534 vols., Temesvár Bibliothèque Municipale 10.674 vols., Versec 11.791 vols. et Zombor 25.005 vols.

L'édifice ou les locaux de plusieurs bibliothèques furent occupés partiellement par le militaire ou bien par la Croix rouge. Ce fut le cas à Komárom, à Máramarosziget, à Pápa et à Szombathely.

INDICATEUR OFFICIEL.

Bericht über die Széchényische Bibliothek des Ungarischen National-Museums im vierten Quartal des Jahres 1917. (Ss. 200—204.)

Neuerwerbungen der Druckwerke-Abteilung: Pflichtexemplare 1662 St., Geschenke 296 St., Ankauf 461 St., insgesamt 2419 St. Druckwerke. Dazu kommen noch 8602 St. kleinere Druckwerke, ebenfalls als Pflichtexemplare zugekommen. Auf Ankauf wurden verausgabt 3508⁷⁷ K und 183⁸⁰ Mark. Im Lesesaal benützten 2813 Personen 7800 Bde. Ausgeliehen wurden an 659 Personen 1556 Bde. Im verflossenen Quartal wurden 890 Werke katalogisiert. An die Buchbinderei wurden 402 Werke in 504 Bden überwiesen. In das Bureau der Pflichtexemplare liefen während dieser Zeit 647 Sendungen ein, von daselbst wurden 1028 Briefe abgesendet, darunter 381 Reklamationen. Wegen Übertretung des G.-A. XLI. 1897 wurde keine Buchdruckerei gerichtlich verfolgt.

Neuerwerbungen der Zeitungsbibliothek: 45 Jahrgänge in 17.842 Nummern als Pflichtexemplare, 1500 Nummern als Geschenk, 35 Nummern aus der Druckwerke-Abteilung überwiesen, 2 Jahrgänge in 72 Nummern als Ankauf, insgesamt also 47 Jahrgänge in 19.459 Nummern. Im Lesesaal benützten 407 Personen 1035 Zeitungsbinden; ausgeliehen wurden an 45 Personen 375 Bde. Revidiert wurden 47 Jahrgänge in 13.498 Nummern, katalogisiert 175 Jahrgänge, gebunden wurden 310 Bde.

Neuerwerbungen der Handschriftenabteilung: Ankauf: 2 neuzeitige Handschriften und 4 Literaturbriefe; Geschenk: 1 neuzeitige Handschrift, insgesamt 7 St. Auf Ankauf wurden 185 K verausgabt. Im verflossenen Quartal benützten 54 Personen 104 Bde und 209 Briefe; verliehen wurden 17 Handschriften.

Die Folklore-Abteilung arbeitete an der Zusammenstellung der folkloristischen Bibliotheksbestände und verfertigte ca. 4100 Katalogzettel. Die Nagyszalontaer Sammlung besteht aus 20 Balladen, 225 Liebesliedern, 523 Soldatenliedern, 132 vermischten Liedern, 2 Trauerliedern, 31 Epitaphien, 6 Märchen, 33 Sagen, 71 Räubergeschichten und 606 Aberglauben.

Neuerwerbungen des Archivs: als Ankauf 600 St., im Schenkungswege 380 St. und aus einer anderen Abteilung überwiesen 6 St.; insgesamt 986 St.

Die als Deposita verwalteten Familien-Archive vermehrten sich mit einer Kiste Schriften der Familie BUGARIN-HORVÁTH. Auf Ankauf wurden 1415 K verausgabt. Von den Neuerwerbungen entfallen 600 St. auf die neuere Zeit, 4 St. auf die Sammlung der 1848-er Revolution, 35 St. auf die Sammlung der Adelsbriefe und 344 St. auf die Partezettel. Benützt wurden von 61 Personen 30.314 St.; auswärts verliehen wurden 23 St.

Die Kriegssammlung vermehrte sich in diesem Zeitraum um 11.578 St., wovon 1959 St. als Pflichtexemplare oder amtliche Sendungen, 8092 St. durch Ankauf und 1527 St. im Schenkungswege zugeflossen sind. Auf Ankäufe wurden 3421'42 K, 3056'84 Mk., 5942'80 Francs verwendet.

Bericht über die Széchényische Bibliothek des Ungarischen National-Museums im ersten Quartal des Jahres 1918. (Ss. 204—207.)

Neuerwerbungen der Druckwerke-Abteilung: Pflichtexemplare 1665 St., Geschenke 214 St., Ankauf 717 St., aus einer anderen Abteilung überwiesen 24 St., insgesamt 2620 St. Druckwerke. Dazu kommen noch 3082 St. kleinere Druckwerke, ebenfalls als Pflichtexemplare zugeflossen. Auf Ankauf wurden verausgabt 6650'62 K und 1048'45 Mark. Im Lesesaal benützten 2587 Personen 7354 Bde. Ausgeliehen wurden an 649 Personen 1484 Bde. Im verflossenen Quartal wurden 1020 Werke katalogisiert. An die Buchbinderei wurden 394 Werke in 469 Bden überwiesen. In das Bureau der Pflichtexemplare liefen während dieser Zeit 767 Sendungen ein, von daselbst wurden 755 Briefe abgesendet, darunter 171 Reklamationen. Wegen Übertretung des G.-A. XVII: 1897 wurde keine einzige Buchdruckerei gerichtlich verfolgt.

Neuerwerbungen der Zeitungsbibliothek: 205 Jahrgänge in 18.569 Nummern als Pflichtexemplare, 21 Nummern als Geschenk; insgesamt also 205 Jahrgänge in 18.590 Nummern. Im Lesesaal benützten 654 Personen 1563 Zeitungsbinden; ausgeliehen wurden an 59 Personen 457 Bde. Revidiert wurden 42 Jahrgänge in 10.871 Nummern, katalogisiert 333 Jahrgänge, neu gebunden 191 Bde.

Neuerwerbungen der Handschriftenabteilung: Ankäufe: 1 neuzeitige Handschrift und 1 Musiker-Brief; Geschenke: 3 neuzeitige Handschriften und 3 Musikalien; aus einer anderen Abteilung überwiesen: 1 ungarisches Sprachdenkmal, 1 neuzeitige Handschrift und mehrere Musikalien; insgesamt 10 St. Auf Ankäufe wurden 175 K zugewendet. Im verflossenen Quartal benützten 64 Personen 165 Bde, 176 Briefe und 5 PETŐFI-Reliquien; verliehen wurden 45 Handschriften und 2 Photographien.

Die Folklore-Abteilung arbeitete an der Zusammenstellung der einschlägigen Bibliotheksbestände und verfertigte ca 4353 Katalogzettel.

Neuerwerbungen des Archivs: durch Ankauf 106 St., im Schenkungswege 119 St., aus einer anderen Abteilung überwiesen 1 St., insgesamt 226 St. Auf Ankäufe wurden 725 K verausgabt. Von den Neuerwerbungen entfallen 40 St. auf das Mittelalter, 112 St. auf die neuere Zeit, 3 St. auf die Sammlung der Adelsbriefe, 2 St. auf die Innungsschriften, 7 St. auf die

Sammlung der 1848-er Revolution und 53 St. auf die Partezettel. Benützt wurden von 114 Personen 45.094 St.; auswärts verliehen wurden 2698 St.

Die Kriegssammlung vermehrte sich in diesem Zeitraum um 8390 St., wovon 306 St. als amtliche Sendungen, 6365 St. durch Ankauf und 1219 St. im Schenkungswege zugeflossen sind. Auf Ankäufe wurden 9116'66 K, 4035'46 M und 4079'15 Frcs verwendet.

LITTÉRATURE.

(Pp. 208—211.)

1. Alexandre ECKHARDT. (Les livres français du Palais d'instruction populaire à Arad.) Arad, 1917. Le Palais d'instruction populaire de Arad possède environ 5000 volumes français, pour la plupart du siècle dit philosophique. La majeure partie de ces volumes provient de la Bibliothèque ATZÉL. M. ECKHARDT vient de démontrer que ces livres français furent collectionnés par le comte Étienne CSÁKI et sa femme, née comtesse Juliette ERDÖDY, partisans décidés des philosophes français. La bibliothèque se trouvait à Homonna. La plupart des volumes achetés à Vienne furent reliés à Lőcse par la maison François KOLLÁR et HÖFFER. (Σ) — 2. Béla KŐHALMI: (Buch der Bücher. Bekenntnisse 87 ungarischer Dichter, Gelehrten, Künstler, Politiker und Verleger über ihre Lieblingslektüre), Budapest, 1918. Der hübsch ausgestattete Band enthält in Wahrheit nur 84 Bekenntnisse, da 3 Antworten ablehnend sind. Der Herausgeber hat 200 Zirkulare verschickt, aus der Liste der eingelaufenen Antworten ist jedoch zu ersehen, dass mit diesem Maszstabe bemessen, wenigstens 2000 Personen aufgefordert sein sollten. Jede Antwort wurde vom Herausgeber in ziemlich marktschreierischem Ton einkonferiert und recht willkürlich eingeschächtelt. In der Einleitung wird eine nicht ganz lückenlose Übersicht der Musterverzeichnisse gegeben, was darauf schliessen lässt, dass der Herausgeber diese ganz persönlichen Bekenntnisse als Vademecum bei der Bücherauswahl zu betrachten wünscht. Auf diesen Bekenntnissen fussend wird auch eine «Rangliste» der Schriftsteller gegeben, aus der sich aber nicht der Rang der Schriftsteller, sondern höchstens der Rang der Leser ergibt. (Bibliophil.) — 3. Emerich BARCZA: Bibliographie der mitteleuropäischen Zollunionsfrage. Budapest, 1917. Diese sorgfältige Zusammenstellung zählt fast 2000 Nummern nach Sprachen geordnet. Bei einer ungarischen Veröffentlichung wirkt es etwas sonderbar, dass die ungarische Literatur an letzte Stelle gesetzt wurde. (—sp—) 4. E. MIKLÓS: De Hongaarschen bijbelen in Nederland. S. l. 1917. Extrait de la revue bibliographique «Het Boek». L'auteur traite dans cette étude consciencieuse des éditions complètes ou parcelles des Bibles hongroises parues en Hollande de 1620 à 1794. (G—l.)

NOTICES.

(Pp. 216—222.)

Auszeichnungen. Seine kais. und apost. kön. Majestät geruhten Herrn Abteilungsdirektor Dr. Julius SEBESTYÉN den Titel eines kgl. ung. Hofrates

und Herrn Dr. Paul GULYÁS das bürgerliche Kriegsverdienstkreuz zweiter Klasse gnädigst zu verleihen.

Ernennungen. Seine kais. und apost. königl. Maiestät geruhen Herrn Dr. Johann MELICH zum wirklichen Abteilungsdirector zu ernennen. — Das löbliche Ministerium für Kultus und Unterricht hatte die Herren Dr. Konstantin SULICA und Dr. Josef HOLUB zu Kustoden, Herrn Dr. Anton SIKABONYI zum besoldeten Hilfskustos ernannt.

Todesfälle. Stefan BORSOS, Gymnasiallehrer und Bibliothekar der ref. Hochschule zu Pápa, starb daselbst am 12. April 1918, in seinem 55. Lebensjahre. Sein Hauptwerk war: Katalog und kurze Geschichte der Bibliothek der Pápaer Hochschule (Pápa, 1901.) in ungarischer Sprache. — Näher trifft uns der Verlust, den das ungarische Bibliothekswesen mit dem am 1. August 1918 eingetretenen Tode des Gymnasiallehrers Dr. Johann VÁCZY erlitt. VÁCZY begann seine Laufbahn an der Bibliothek des Ung. National-Museums, wurde später wegen ungünstiger Beförderungszustände Oberlehrer, kehrte jedoch in seinen letzten Lebensjahren wieder zum National-Museum zurück, wo er die Regestierung der Literaturbriefe in Arbeit nahm. Dieses sein letztes Werk blieb leider unbeendet. — Am letzten Septembertage verblich endlich Dr. Ervin SZABÓ, Direktor der Städtischen Bibliothek in Budapest, der sich in der modernen Umgestaltung dieser Bibliothek nach amerikanischem Muster besondere Verdienste erwarb. Seine bibliothekarische Laufbahn begann er im Abgeordnetenhaus, wurde später Leiter der Bibliothek der Industrie- und Handelskammer, wo er das Dezimal-System eingeführt hatte und trat im Jahre 1904 in die Dienste der Hauptstadt. Dr. SZABÓ, als Soziologe und Sozialist der extremsten Richtung legte in dem ihm anvertrauten Insitute besonderes Gewicht auf die Ergänzung der sozialwissenschaftlichen Bestände und obschon er in dieser Richtung Parteilosigkeit bestrebte, erlitt er mehrere Angriffe wegen angeblicher Parteilichkeit. Seine Hauptwerke bibliographischer Richtung sind der Katalog der Bibliothek der Industrie- und Handelskammer, sowie eine Bearbeitung des Dewey'schen Systems. (P. G.)

Berichtigung zur alten ungarischen Bibliothek. Karl SZABÓ verzeichnet in seiner Alten ungarischen Bibliothek zwei vollständige Exemplare der von Franz HUNYADI verfassten Geschichte Trojas (Kolozsvár, 1577). Das eine Exemplar ist seitdem verschollen, das andere aber, im Besitze des Ung. National-Museums, erwies sich als unvollständig, da seine letzten drei Blätter aus einer anderen historischen Dichtung, aus dem *Paris und die griechische Helene* des Lévaer Anonymus (Kolozsvár, 1576) herrühren. Von der letztgenannten Dichtung war bis jetzt nur ein zehnt Blatt zählendes Bruchstück vorhanden, ebenfalls in der Bibliothek des National-Museums, welches durch diesen Fund teilweise ergänzt wurde. (J. K.)

Noch ein Wort über die ungarischen Lesehallen. Polemik gegen mehrere Behauptungen eines so betitelten Aufsatzes von Josef MIHALIK in dem *Múzeumi és Könyvtári Értesítő*. (Paul GULYÁS.)

A MAGYAR KÖNYVSZEMLE ÚJ FOLYAMA.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1893-ban a Magyar Könyvszemle új folyamát indította meg.

A folyóirat, mint a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtáranak hivatalos kiadványa s a magyar bibliografia egyedüli szakközlőnye, 1876 óta áll a hazai tudomány érdekeinek szolgálatában. Első sorban a múzeumi könyvtár érdekeinek előmozdítására lévén hivatva, ismerteti annak egyes csoportjait, beszámol az évi gyarapodásról, a végzett munkáról és teljes megbízható képet ad a könyvtár belső életéről. Ismerteti a hazai és külföldi könyv- és levéltárakat, kiváló figyelmet fordítva ezek magyar és különleges bibliografiai vonatkozású anyagának felkutatására és közzétételére. Számot ad a hazai és külföldi könyvészeti irodalom termékeiről s figyelemmel kíséri a külföldi irodalom hazánkra vonatkozó kiadványait.

A Magyar Könyvszemle évnegyedes füzetekben, évenként március, június, szeptember és december hónapokban jelenik meg 24—26 ltnyi terjedelemben, több műmelléklettel. Előfizetési ára egész évre 6 korona, a könyvtárusi forgalomban 8 korona; egy-egy füzet ára 2 kor.

Az előfizetési pénzeket a Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatala fogadja el; a folyóirat szellemi részét érdeklő közlemények a szerkesztő címére a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába küldendők.

A Magyar Könyvszemle régi és új folyamainak kötetei kaphatók *Ranschburg Gusztáv* könyvkereskedésében, Budapest, *IV. Ferenciek-tere 2.* A régi folyam 2—16. kötetének ára kötetenkint 4 korona, az új folyam 1—26. kötetének ára kötetenkint 8 korona. Az előfizetések ezentúl is a *Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatalához* küldendők.

Megjelent és a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában kapható: *A hazai időszaki sajtó 1910-ben.* I. *A magyar hirlapirodalom, Kereszty Istvántól.* II. *A nem magyar nyelvű hirlapirodalom, Kereszty Istvántól.* III. *Folyóiratok, Dr. Fitos Vilmostól.* Függelék: *A magyar nyelvű hirlapok és folyóiratok statisztikája.* Ára 1 kor. 50 fillér. Ezt évről-évre kiegészíti: *A hazai időszaki sajtó változásai c. füzet.* Ára 50 fillér.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois.

Directeur: M. le Dr. PAUL GULYÁS.

Quatre livraisons par an: prix du volume Nouvelle série. XXVI. volume. III—IV-e
6 couronnes = 6 francs = 5 marcs. livraison. Jul.—Déc. 1918.

SOMMAIRE DU BULLETIN.

	Page
La bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois en 1917...	9*
Dr. Paul Gulyás: Stefan Schnellers Bibliothekssystem... ..	10*
Dr. Julius Baros: Arany, Petöfi und die Volksbücher	11*
Nos bibliothèques de province en 1916	12*
Indicateur officiel. Die Széchényische Bibliothek des Ung. National- Museums im IV. Quartal des Jahres 1917	13*
Die Széchényische Bibliothek des Ung. National-Museums im I. Quartal des Jahres 1918	14*
Littérature. Alexandre ECKHARDT: Les livres français du Palais d'in- struction populaire à Arad. (Par Σ.) — Béla KÖHALMI: Buch der Bücher. (Par Bibliophil.) — Emerich BARCZA: Bibliographie der mitteleuropäischen Zollunionsfrage. (Par —sp—.) — E. MIKLÓS: De Hongaarschen bijbeln in Nederland. (Par G—l.)	15*
Notices. Auszeichnungen. — Ernennungen. — Todesfälle. (P. G.) — Berichtigung zur alten ungarischen Bibliothek. (J. K.) — Noch ein Wort über die ungarischen Lesehallen. (Paul GULYÁS)... ..	15*

Siège de la rédaction et de l'administration: *Magyar Könyvszemle*
Budapest, Musée National Hongrois.